

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ

ΕΣΤΙΑ

1976

ΒΡΑΒΕΙΟΝ  
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Τροπικό

IV



ΕΤΟΣ ΚΕ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ  
ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΤΕΥΧΟΣ 285 - 286

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1976

ΙΔΡΥΤΑΙ 1952—54  
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ  
ΕΥ. Α. ΦΑΚΑΤΣΕΛΗΣ

# ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

Επιτροπή Επιμελείας ὕλης  
ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ  
ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ  
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ  
ΚΩΝ. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ—ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ  
1954—56  
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ  
1956—73  
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ  
ΔΗΜ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ  
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ  
ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ  
ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

## Σ Τ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι

Έσωτεριζού: Έτησία Δραχ. 300.—  
Νομικῶν Προσώπων, Όρ-  
γανισμῶν, Τραπεζῶν Δραχ. 500.—  
Έξωτεριζού: Έτησία Δολλ. 15.—  
Έξάμηνος κ.λ. (ἀναλόγως)  
Τιμή τεύχους Δραχ. 50.—



Άντεπιστέλλοντα Μέλη τῆς Έπιτροπῆς

Α. Ι. ΒΡΑΝΟΤΣΗΣ (Άθήναι)

ΧΡΥΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ (Θεσ/νίκη)

ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ (Άθήναι)

ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ (Άθήναι)

Έμβάσματα: «ΗΠ. ΕΣΤΙΑΝ» Όδός Σμύρνης ἀριθ. 11, Ίωάννινα, Τηλέφ. 26.659

## Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Άρσ. Γεροντικού	: Άνθρωποι καὶ ἄνθρωποι (ἄρθρο)	Σελ. 1
Cayetano Rossel (μετάφραση: Μάγιας - Μαρίας Ρούσσου)	: Ίστορία τῆς Ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου (ἱστορικὴ πραγματεία)	» 5
Στεφ. Μπέττη	: Ίωάννης Δομπόλλης (ἱστορ. μονογραφία)	» 20
Στ. Ματθ. Γκατσοπούλου	: Άρχιεπισκοπὴ Πωγωνιανῆς (ἱστορ. πραγματεία)	» 34
Σπύρ. Γ. Μουσελίμη	: Τοπωνυμία τῆς Λάκκας Σουλίου (λαογραφικά)	» 47
Παύλου Α. Κυριακίδου	: Ίη κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις τῶν Έλ- λήνων φοιτητῶν (μελέτη)	» 63
Λαμπρίδη - Τασολάμπρου	: Ίη Δημοτικὴ καὶ τὰ Άρχαία (φιλολογ. δοκίμιο)	» 77
Τάκη Τσιάκου	: Τὸ ἰδανικὸ (ποίημα)	» 82
Bertolt Brecht (μετάφρ. Νίκου Σπάνια)	: Στὸς μεταγενέστερους (ποίημα)	» 82
Δημ. Σκυλίτση	: Τὰς Ίμπντ Σαούντ (ποίημα)	» 84
Γιάννη Σαραλή	: Ὁ ἐρχομὸς τοῦ πατέρα (διήγημα)	» 85
Γαλάτειας Μπαλτᾶ	: Σὲ τρεῖς χρόνους (ποίημα)	» 101
G. Barberi Squarotti (μετάφρ. Φ. Δέλφη)	: Άφροδίτη (ποίημα)	» 102
Maria Luisa Belleli (μετάφρ. Φ. Δέλφη)	: Δάφνη (ποίημα)	» 102
Leon. Patane (μετάφρ. Φ. Δέλφη)	: Νύχτα τῆς Σικελίας (ποίημα)	» 103
Alb. Sala (μετάφρ. Φ. Δέλφη)	: Ὅποιος πάει μετὸ λύκο (ποίημα)	» 103
Κώστα Ν. Νικολαΐδη	: Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα στὴν Ίταλία (κριτικὴ πα- ρουσίαση)	» 104
Κ. Θ. Φωτεινοῦ	: Άπ' τὸν Βαλαωρίτη στὸ Σικελιανὸ (δοκίμιο)	» 107
Όμήρου Ίλιάδα (μετάφρ. Πανταζῆ Κοντομίχη)	: Ραψωδία Σ (ἀπόσπασμα)	» 117
Γιάννη Μουτάφη	: Οἱ παλάμες (ποίημα)	» 119
Γιάννη Μουγογιάννη	: Στὰ Ζαγοροχώρια τῆς Ίπείρου (ὀδοιπορικὸ)	» 120
Victor Hugo (μετάφρ. Μιχ. Καππᾶ)	: Ὑπόσχεση (ποίημα)	» 122

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σ η μ ε ι ὶ ὄ μ α τ α: Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα (Ι. Βράνου) — Ίη βράβευση τοῦ «Σκουφᾶ» (Δ. Κόκκινος) — Ίη ἔκθεσις τοῦ βιβλίου — Γιόσεφ Έλιγιᾶ. — Καλλιτεχνία: Ντίνας Κασβίτη: «Λουλούδια». — Κριτικὴ τοῦ βιβλίου: Γ. Κομαΐτη: «Κ. Jaspers, Άνθρωπος καὶ Τεχνικὴ» (Τάκη Σιωμόπουλου) — Σαλβ. Πουλιᾶτι: «Λόγια γιὰ τὸν Κουαζιμόντο» (Φ. Δέλφη) — Άλ. Παραμεντίδου: «Ὁ ποιητὴς τοῦ μεγάλου διωγμοῦ Γιτσαῦ Κάτσονελσον» — Θέτ. Χορτιάτη: «Τὸ τραγοῦδι τοῦ Χορτιάτη» — Γιάννη Μπαρομπαγιάννη: «Φωτοληγές» (Χρ. Ζιτσαΐας) — Χαρ. Πέτσου: «Άνθρώπινη μοῖρα» (Κ. Λαζαοΐδη) — D. M. Ρίπιδι: «Προσαφές στὴν ἀρχαία ἱστορία τῆς Ρουμανίας» (Άλκη Μυροσίνη - Μάνθου). — Έπιστολαί: (Μάριος Βαγιάνος) (Άρτ. Άθ. Μανέζα). —

Δ)ΝΣΕΙΣ: Συντάξωας: Δ. Κόκκινος — Μελετίου Γεωργάφου 51 - Ίωάννινα  
Τυπογραφείου: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διβολῆ 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ/νίκη  
Έκτύπωσις: Τυπογραφεῖον «Η ΔΩΔΩΝΗ», Κονίτσης 195, τηλ. 920.610 — Θεσ/νίκη

# ΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

3

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΣ ΚΕ' ◆ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1976 ◆ ΤΕΥΧΟΣ 285 - 286

## ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

Γίνου πρώτα καλός, ἄν τὸ καλὸ ποθεῖς.

Ἐν τῇ χαρᾷ ζητᾷς, γλῶσσαν τὰ αἵματά σου.

Ἐν θεῷ καλὸ κρασί, ὄμοιο σταγὴν νὰ πατήσῃ

Κι' ἄν θαύμα ἐλπίζεις, στέριονε τὴν πίστη στὴν καρδιά σου.

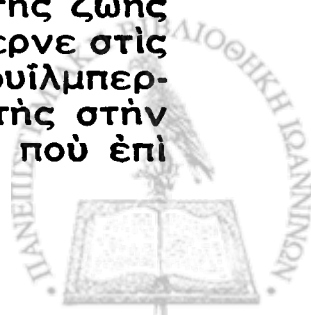
Ὁ Ἀστρολόγος στὸν Βο Φάουστ

Μέσα στὴν καθημερινὴ ζωὴ συναντᾷ κανεῖς, σπάνια βέβαια, ἀνθρώπους πού σοῦ προξενεῖ ἐντύπωση ἢ ποιότητα τοῦ ἤθους τους. Εἶναι καὶ νέοι, καὶ ὄριμοι, καὶ ἄλλοι πού κινοῦνται μέσα στίς περιοχὲς ὅπου ἐνεδρεῦει ἡ σκιά τοῦ θανάτου. Καὶ ὅσο πιὸ ἡλικιωμένοι εἶναι, τόσο περισσότερο ξενίζει, ἀφοῦ εἶχαν τὴν εὐκαιρία πιὸ συχνὰ νὰ γνωρίσουν στὴ ζωὴ τους τὴν στυγνὴ τους Ἀντίθεση, ἡ ἐμμονὴ τους στὴν ἠθικὴ τάξη, ἡ ἀγάπη τους γιὰ τὸν ἄλλον ἄνθρωπο, ἡ ἰκανότητά τους νὰ βλέπουν πάντα μὲ καλόβουλο μάτι αὐτὰ πού συμβαίνουν γύρω τους, καὶ νὰ κρίνουν πάντα τὸν ἄλλον μὲ ἐπιείκεια καὶ ἀγαθὴ πρόθεση. Αὐτοὶ οἱ πολύτιμοι ἄνθρωποι κανενὸς εἶδους πολιτισμοῦ δὲν εἶναι συνάρτηση δὲν τοὺς γεννάει λοιπὸν καμμιά εἰδικὴ παιδεῖα, καί, δυστυχῶς, εἰδικώτερα ἢ σημερινὴ παιδεῖα μας, μὲ τὸ τεχνοκρατικὸ τῆς φάσμα καὶ τὰ μεγάλα συμφέροντα, πού δὲν ἀσχολοῦνται μὲ παρονυχίδες, ὅπως εἶναι τὰ ἀγαθὰ αἰσθήματα. Γιατὴ ἡ κάθε παιδεῖα μὲ τὴν εἰδικὴ θέση πού παίρνει ἀπέναντι στοῦ ἀνθρώπινου πλάσμα, πού καλεῖται νὰ μορφώσῃ, ἀκόμη καὶ ὅταν εἶναι τίμιες καὶ καλοπροαίρετες οἱ προθέσεις τῆς, πρᾶγμα πού δὲν συμβαίνει πάντα, μπορεῖ μονάχα νὰ βοηθήσῃ τὸν ἄνθρωπο στοῦ νὰ ἀξιοποιήσῃ τὴν ἐγγενεῖς του ἀγαθὴς ροπές, ποτέ στοῦ νὰ τὴν δημιουργήσῃ, ὅταν δὲν ὑπάρχουν. Γι' αὐτὸ τὸ «ἀκριβὲς οἰάκισμα εἰς σταθμὸν βίου», πού ἐκδηλώνεται μὲ τὴν καλωσύνη, τὴν αὐτοθυσίαν, τὸ κοίταγμα μὲ ἀγάπη τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου, ὅχι μόνον δὲν εἶναι προνόμιο τῶν μορφωμένων, ἀλλὰ μᾶλλον φαίνεται, πῶς στὴν ἐποχὴ μας γίνεται προνόμιο τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, πού δὲν ἔχουν κατακλύσει τοὺς λοβούς τοῦ ἐγκεφάλου τους οἱ ψηλὲς ἔννοιες, οὔτε τὴν καρδίαν τους τὰ ψηλὰ συμφέροντα. Καὶ ἀναρωτιέται κανεῖς: τί θὰ ἀπογίνει ὁ ἀνθρωπισμὸς τῆς ἀνθρωπότητος,



ἂν λείψουν αὐτοὶ μὲ τὴν ἀπλῆ, τὴν στέρην ἠθικὴ τάξη, πού τοὺς κυβερνάει, ἂν λείψῃ ἀπὸ τὸν κόσμον ἐκείνη ἡ περίφημη *aequitas animae*, πού στέκει φραγμὸς στὰ ἀδυσώπητα πάθη. Θὰ μείνουν βέβαια στοὺς ἀνθρώπους ἡ Τεχνικὴ καὶ τὰ Κεφάλαια καὶ οἱ πτήσεις στὸ διάστημα, καὶ οἱ κάθε λογῆς διαλεκτικές, καὶ ἡ Ἠθικὴ, σὰν κλάδος τῆς φιλοσοφίας καὶ διδακτέα ὕλη στὰ Γυμνάσια, καὶ τὰ ὀρυκτὰ καύσιμα καὶ τὰ χημικὰ λιπάσματα. Ὅλα αὐτὰ ὅμως βοηθοῦν βέβαια τὴν ἀνθρωπότητα στὸ νὰ ἐπιζήσῃ, δὲν τὴν ἐμποδίζουν ὅμως στὸ νὰ πραγματοποιῆ, μέρα μὲ τὴν ἡμέρα, δραστικώτερα τὸ φιλοσοφικὸ δόγμα τοῦ Χόμπς: *homo homini lupus* (ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὸν ἄνθρωπο Λύκος). Καὶ τὰ ἐπὶ μέρους ἄτομα, ὅταν ἀρχίσουν νὰ βλέπουν μὲ καθαρὸ μάτι τὸν κόσμον, ὑπὸ τὸ πρίσμα δηλαδὴ μιᾶς κάποιας αἰωνιότητος, αἰσθάνονται ὅτι, ἐνῶ γίνεται κάθε μέρα εὐκολώτερη ἡ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, πυκνώνει συνεχῶς ἡ μοναξιὰ τους καὶ ἡ ἀπελπισία τους. Γι' αὐτὸ γίνονται κάθε μέρα πρὸ πολῦτιμοὶ ὅσοι ἄνθρωποι, κολυμπῶντας ἐνάντια στὸ ρεῦμα, χαρίζουν στοὺς ἄλλους τὴν ζεστασιά τῆς καρδιάς τους καί, μέσα σ' ἓναν κόσμον ὑποταγμένο σ' ἓνα πολυσύνθετο *motatorium* ἠθικῆς, πραινούν μὲ τὴν ζωὴ τους αὐτὴν τὴν αἴσθησιν τῆς πικρῆς μοναξιάς, πού βασανίζει ὀλοένα καὶ περισσότερο τὸν κάτοικον τῆς γῆς μας.

Εἴκοσι αἰῶνες πέρασαν ἀπὸ τότε πού ἀκούστηκε τὸ εὐφρόσυνο μήνυμα: «Ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν· ἀποθώμεθα οὖν τὰ ὄπλα τοῦ σκοτοῦς καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὄπλα τοῦ φωτός». Καὶ ἡ ἀνθρωπότητα τὴν ἡμέρα αὐτὴ ἀκόμη τὴν περιμένει. Καὶ τὰ ὄπλα τοῦ φωτός ὄχι μόνον ἀδρανοῦν ἀκόμη στὰ ὠραία τους θακάρια, μὰ ἐπιτρέπουν ἀκόμη νὰ γίνονται ὀλοένα πηχτότερες οἱ τάρες τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ οἱ λίγοι ἄνθρωποι, πού θυμίζουν τὴν θήκη, πού διατηροῦσε ἄσβεστη τὴ φωτιὰ στὶς περιπλανήσεις τῶν πρωτόγονων φυλῶν, γίνονται ὀλοένα πρὸ πολῦτιμοὶ. Ὑπάρχει βέβαια καὶ τὸ εἶδος τὸ μεικτό, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι καὶ νόμιμο. Εἶναι ὅλοι ἐκεῖνοι, καὶ εἶναι πολλοί, πού ἀγωνίζονται γιὰ τὸ καλὸ μόνον ὅταν εἶναι ξένη ὑπόθεση, ὅταν δηλαδὴ ὁ ἀγώνας τους αὐτὸς δὲν ἀπαιτεῖ προσωπικὴς τους θυσίας. Ὁ Μπέρτραν Ράσελ σ' ἓνα τοῦ Δοκίμιο μὲ τὸν τίτλον «Ἐλευθερία καὶ Ὁργάνωση», μιλάει γιὰ τὸν Γουίλμπερφόρς, ἐργοστασιάρχην τῆς πρώτης βιομηχανικῆς ἐποχῆς, τότε πού δούλευαν μέσα στὰ ἐργοστάσια μικρὰ παιδιὰ ὀκτῶ ἐτῶν δώδεκα ὥρες τὴν ἡμέρα. Ἦταν ἡ φριχτὴ ἐποχὴ γιὰ τὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ τῆς ἀγγλικῆς βιομηχανίας, πού ἐστέναζε κάτω ἀπὸ τὸν ζυγὸ τοῦ σιδερένιου νόμου τῶν ἡμερομισθίων, μιὰ ἐποχὴ ὅμως, πού, μὲ τὴν στυγνὴ τῆς ἀδιαφορίας γιὰ τὸ ἀνθρώπινο πλάσμα, ἐδημιούργησε, σὰν ἀντίδραση, τὸ θαυμάσιον ἀγγλικὸ ἐργατικὸ κίνημα. Ὁ Γουίλμπερφόρς λοιπόν, γνήσιος ἀντιπρόσωπος τῆς τάξης του, δὲν δέχονταν κανὴν συζήτησιν σχετικὰ μὲ τὴν ἀνακούφισιν τῆς ζωῆς τῶν καινούργιων εἰλώτων, πού ἡ ἀνάγκη γιὰ ψωμὶ ἔσερνε στὶς μάντρες τῶν ἐργοστασίων. Αὐτὸς ὅμως ὁ ἴδιος ὁ Γουίλμπερφόρς στάθηκε ἀκατάβλητος καὶ θαρραλέος ἀγωνιστὴς στὴν μάχην γιὰ τὴν κατάργησιν τοῦ ἐμπορίου τῶν δούλων πού ἐπὶ



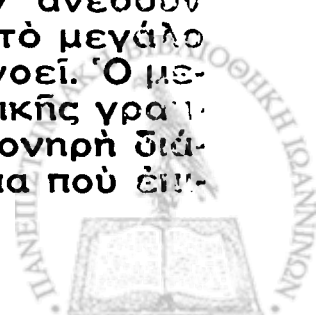


τρεις αιωνες εφορτιωνε σε σαπιοκαραβα ελευθερους ανθρωπους στην Αφρικη, για να τους πουληση σαν ανδραποδα στις ακτες του Νεου Κοσμου. Φαινεται λοιπον πως ο εξαιρετος αυτος βιομηχανος μπορούσε να είναι καλος μόνον με το αζημίωτον, και ότι όταν εμπαιναν στη μέση τα δικά του συμφέροντα, τον κυρίευε ανοσία μπροστά στον ανθρώπινο πόνο.

Είναι πλήθος του μεικτού αυτού είδους οί οπαδοί. Δεν ενδιαφέρουν όμως αυτό μας το σημείωμα. Έμās μās ενδιαφέρουν οί λίγοι. Αυτοί που με το ψυχικό τους άπλωμα προς τους άλλους, με την σπατάλη της καρδιάς τους, πείθουν τον άνθρωπο ότι δεν είναι απλό μέλος μιας όρδης, που κατώρθωσε μέσα στον αγώνα για την ύπαρξη να υποτάξη ή να εξοντώση τις άλλες, αλλά και φορέας μιας νομοτέλειας ξένης προς τις επιταγές της φύσης, όπου διαιώνιση και αυτοσυντήρηση επιτυγχάνονται με ένα όργιο φόνων, όπου επικρατεί εκείνος που διαθέτει την πυκνότερη μάζα βίας. Με τους καλούς ανθρώπους φαίνεται πως άτονεί ο φυσικός νόμος της εξόντωσης του αδύνατου από τον δυνατό, και πως κάποιος άλλος νόμος, που τον έστησε επάνω στο κατεστημένο της φύσης ή ανθρώπινη κουλτούρα, έποπτεύει επάνω στην ανθρώπινη μοίρα και υποσημαίνει γι' αυτήν προορισμόν άλλο από κείνον που η φύση στα άλλα της πλάσματα έχει τάξει.

Οί άνθρωποι οί γνήσια καλοί, είτε μορφωμένοι είτε άπαίδευτοι, είτε προσωπικότητες άπλοϊκές και μονοδιάστατες, είτε πολυδιάστατες και πολυσήμαντες, άποτέλεσαν πάντα, και άποτελούν και τώρα, στην πιο κρίσιμη καμπή της ζωής της ανθρωπότητας, την μαγιά για να πραγματοποιηή ο άλλος αυτός προορισμός του ανθρώπου.

Αυτούς τους ανθρώπους δυστυχώς ή περίφημη ιστορία τους συναντά και αντιπαρέρχεται. Άφιονισμένη αυτή από τα πάθη των καιρών, ζαλισμένη από τις κλαγγές των όπλων του θανάτου, με αναγκαστική μέθεξη σε ό,τι χωρίζει ή εξαγριώνει τον άνθρωπο, δεν μπορεί να σταματήσει, παρά την αγαθή πολύ συχνά πρόθεσή της, μπροστά σ' αυτούς τους πολύ λίγους, που φαντάζουν, μέσα στην δραματική ροή της, σαν άσήμαντα και άδρανή κύτταρα. Οί χιλιάδες των σημαντικών και μη μελετητών, που άγωνίζονται συνεχώς, καλοπροαίρετα ή όχι, για να πλάσουν τα έκμαγεία των μεγάλων νεκρών της και να ιστορίσουν τις πράξεις τους — δυστυχώς πολύ συχνά όπως το επιβάλλουν τα συμφέροντα σε λαούς, φατρίες, οικογένειες ή κάστες οικονομικές — δεν κάνουν συχνά τίποτε άλλο, παρά να μεταβάλλουν τον ιστορικό χώρο σ' ένα εργαστήριο όπου έσκεύεται με επιτυχία ή τέχνη της ψιμμουθίας, για πολλά δρώντα πρόσωπα του ιστορικού χώρου που έχουν την ανάγκη της. Οί καλοί και άγνοί άνθρωποι αυτήν την ανάγκη δεν την έχουν, έστω και αν τους άνάγκασε καμμιά φορά ή μοίρα ν' ανεβοούν στο προσκήνιο και να παίξουν κάποιο ρόλο μέσα στο μεγάλο ανθρώπινο δράμα. Γι' αυτό συχνά ή ιστορία τους άγνοεί. Ο μεγάλος ιστορικός Πολύβιος, τιμή της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, γράφει, άκριβώς έπειδή διαπίστωσε την πονηρή διάθεση της ιστορίας να άγνοήση τα ιστορικά πρόσωπα που είναι



μένουν να κινούνται πάντα σε καθαρά νερά: «“Όταν δὲ τὸ τῆς ἱστορίας ἦθος ἀναλαμβάνει τις, ἐπιλαθέσθαι χρὴ πάντων τῶν τοιούτων, καὶ πολλάκις εὐλογεῖν καὶ κοσμεῖν τοῖς μεγίστοις ἐπαίνοις τοὺς ἐχθροὺς, ὅταν αἱ πράξεις ἀπαιτῶσι τοῦτο, πολλάκις δ' ἐλέγχειν καὶ ψέγειν ἐπονειδίστως τοὺς ἀναγκασιωτάτους, ὅταν αἱ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀμαρτίαι τοῦθ' ὑποδεικνύουσι»).

“Όσο ὅμως καὶ ἡ Ἱστορία ἂν τοὺς ἀγνοεῖ, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ζοῦν, καὶ ὁ καθένας τους εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς λεπτοὺς χρυσοὺς κρίκους ποὺ σχηματίζουν τὴν ἀκατάλυτη ἀλυσίδα, ποῦ σὰν νῆμα τῆς Ἀριάδνης θὰ ὀδηγήσῃ πρὸς κάποιο φῶς τὴν ἀνθρωπότητα, ποὺ χειμάζεται ἀπὸ συμφέροντα καὶ πάθη μέσα στὸ σπήλαιο τὸ σκοτεινὸ, ὅπου τὴν κρατεῖ ἡ φύση τοῦ ζῶου.

Ἀφιέρωμα στοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς, νεκροὺς ἢ ζωντανούς, πρέπει νὰ θεωρηθῇ αὐτὸ τὸ σημείωμα. Ὁ καθένας τους πρόσφερε στὸν συνάνθρωπο ὅ,τι μπορούσε· λίγο ἢ πολύ: “Ἰδρυμα ἀγαθοεργό, σχολεῖο, μιὰ μπουκιά ἀπὸ τὸ ψωμί του, ἓνα λόγο ἀπὸ τὴν καρδιά του, κάτι ποὺ δημιουργεῖ μιὰ στιγμιαία ἔστω εὐφορία ψυχῆς, τὴν αἴσθησι ὅτι δὲν εἶσαι μόνος σ' αὐτὴ τῇ γῆ. Αὐτοὶ εἶναι οἱ νικητὲς στὴν μάχη μὲ τὸν Δαίμονα.

Βέβαια, ἰδιαίτερα στὴν ἐποχὴ μας, πολλοί, ποὺ ὁ φιλοσοφικὸς μερκαντιλισμὸς εἶναι ἡ θεωρία τους, δὲν μποροῦν νὰ βροῦν καμία χρησιμότητα σ' ἐκείνη τὴν ψυχικὴ ἀπορροή, ποὺ δὲν ἔχει ἄμεσα ἀποτελέσματα πρακτικά, ποὺ δὲν μεταφράζεται δηλαδὴ ἀμέσως σὲ αὐτούσιο χρῆμα καὶ παραδέχονται μόνον τοὺς εὐεργέτες, ἐπειδὴ αὐτῶν τὴν ὑπόστασι κάνουν πάντα αἰσθητὴ τὰ ἰδρύματα ποὺ ἔστησε ἡ φιλάλληλή τους ψυχὴ. Καὶ ὅμως, μαζί τους, συμπλέουν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι: οἱ ἀπλοῖ, οἱ ἀθῶοι, οἱ ἄκακοι.

ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ



# ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΑΓΙΕΤΑΝΟ ΡΟΣΕΛ

Μετάφραση (ἀπὸ τὰ Ἴσπανικά):

ΜΑΓΙΑΣ — ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

## ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΣ ΤΗΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ

*Καὶ κρίσεις γιὰ τὴ σημασία καὶ τὶς συνέπειες ἐκείνου  
τοῦ συμβάντος.\**

### Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ι

Κύπρος — Ἐπιχειρήσεις τῶν στρατηγῶν τῆς Δημοκρατίας — Πολιορκία τῆς Λευκωσίας: οἱ δυνάμεις τῶν Τούρκων καὶ τοῦ φρουρίου. Ἡ διάθεση τῶν ὑπερασπιστῶν. Προετοιμασίες τοῦ Μουσταφᾶ — Ὑποτίμηση τῶν ἀπόψεων τοῦ Ηιαλὶ — Καταπολέμηση καὶ ἔξοδος τῶν πολιορκημένων — Ἡ Βενετσιάνικη ἀρμάδα — Οἱ συνθήκες τοῦ Πάπα καὶ τοῦ Καθολικοῦ Βασιλιᾶ. — Συνάντηση τῶν τριῶν δυνάμεων στὸ λιμάνι τῆς Σούδας — Μελετοῦν τὴν ἐκδοχὴ νὰ πᾶνε γιὰ βοήθεια τῆς Λευκωσίας — Οἱ Τούρκοι εἰσβάλουν μὲ ἔφοδο στὸ φρούριό της — Λεηλασία καὶ τρομερὴ σφαγὴ — Διαφωνία τῶν ἀρχηγῶν τῶν συμμαχικῶν στόλων — Δικαιολογία τοῦ Ντόρια — Ἐπιστροφή αὐτοῦ στὴ Σικελία — Ὁ Μουσταφᾶ καιευθύνει τὶς δυνάμεις του γιὰ τὴν ἐπιχείρηση ἐναντίον τῆς Ἀμμοχώστου — Ἀπώλειες καὶ οὐρράξεις στὸ στόλο τῆς Δημοκρατίας: ἀποχωρεῖ ὁ στόλος τοῦ Ποντίφηκα καὶ τῆς Δημοκρατίας ἀπομένει ἐκμηδενισμένος — Ἀποφάσεις τῆς Συγκλήτου — Διαπραγματεύσεις οἰὴ Ρώμη γιὰ τὴν συμμαχία — Διαφωνία ἀνάμεσα στοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Βενετίας τοῦ Πάπα καὶ τῆς Ἰσπανίας — Ἀκαρποφόρητες διαπραγματεύσεις μὲ τὸν αὐτοκράτορα Μαξιμιλιανὸ — Κατάσταση τῆς Δημοκρατίας κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1570

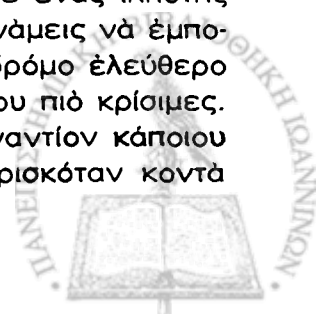
Βρίσκεται ἡ Κύπρος, φημισμένη ἀπὸ τὴν πιὸ μακρυνὴ ἀρχαιότητα, στὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τῆς Μεσογείου κοντὰ στὸν κόλπο ποὺ ὀνομάζεται τῆς Ἀλεξανδρέτας. Ἦταν γονιμὸτατη σὲ κάθε εἶδους προϊόν ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἐπιθυμήσει κανεὶς γιὰ συντήρηση καὶ ἀπόλαυση, μὲ ἄφθονα ὄρυχια χαλκοῦ καὶ καλὲς ἀλυκές, στὶς ὁποῖες ὀφείλετο κάποτε ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ πλοῦτου της καὶ ποὺ εἶχαν τώρα μειωθῆ κατὰ πολὺ τὰ προϊόντα της τόσο ἀπὸ ἔλλειψη χειρῶν, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη στὴν ὁποία τὴν εἶχε καταδικάσει ἡ Μητρόπολη. Παλιὰ εἶχε μεγάλο πληθυσμὸ καὶ ἀριστοκρατία πλουσιώτατη καὶ μὲ ἀρχαῖες ρίζες. Ἀλλὰ τώρα βρισκόταν ὁ μὲν πληθυσμὸς πολὺ μειωμένος, ἡ ἀριστοκρατία δὲ ἐκφυλισμένη ἀπὸ τὴν ἀργοσχολία, τρεφόμενη ἀπὸ τὶς καταχρήσεις καὶ τὴν τυραννία. Ἔτσι οἱ πόλεις της βρισκόνταν χωρὶς καμμιά ὀχύρωση καὶ μονάχα δύο, ἡ Λευκωσία καὶ ἡ Ἀμμόχωστος προσφέρονταν γιὰ ἄμυνα. Περνοῦσε ὁ καιρὸς σὲ ἀπραξία καὶ οἱ δυνάμεις τῆς Δημοκρατίας περίμεναν σὲ στεριά καὶ θάλασσα θετικὰ μηνύματα σχε-

\* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου, σελ. 749.



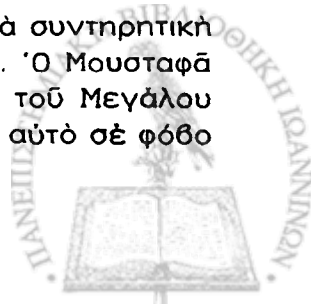
τικά με τις προθέσεις του έχθρου. Με τις ενισχύσεις που πήραν από τα Χανιά, τόν Χάνδακα, την Ζάκυνθο και την Κεφαλληνία προσπαθούσε ο στρατηγός Ζάννη να επανορθώσει κάπως τις απώλειες από το τόσο μεγάλο θανατικό που προξένησε ο λοιμός στις γαλέρες του και που στοίχισε το χαμό είκοσι χιλιάδων ανδρών. Και για να ανταποκριθῆ κατά κάποιο τρόπο στην έμπιστοσύνη τῆς Συγκλήτου και κυρίως για να μὴν ἔχη τοὺς ἄνδρες του σὲ ἀδράνεια πολὺ καιρὸ και χάσουν τὸν ἐνθουσιασμό τους, ἀποφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ κάποια ἐπιδρομὴ στὴ γειτονικὴ ἀκτὴ τῆς Ἀλβανίας. Λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀφίξή του στὴν Κέρκυρα εἶχε πετύχει ἕναν ἀρκετὰ ὑπολογίσιμο θρίαμβο ὁ γενικὸς προβλεπτῆς τοῦ νησιοῦ, ὁ Σεμπασιὰν Βενιέρο, κερδίζοντας μὲ αἰφνιδιασμὸ τὸ φρούριο τοῦ Σοποτοῦ. Ἀπὸ ἐπιχείρησιν ἀκόμῃ πιὸ θερμὴ βγήκε ἐπίσης ἐνθουσιασμένος και ὁ Μάρκο Κουϊρίνι, ἀρχηγὸς τοῦ κόλπου τῆς Βενετίας, κυριεύοντας τὸν προμαχῶνα στὸν βραχίονα τῆς Μάνης ποὺ ἐμπόδιζε τὸ στόλο τῶν Βενετῶν νὰ βρῆ καταφύγιο στὸ λιμάνι τῆς Κουάγιας — τὸ Πόρτο Κάγιο. Ὁ στρατηγὸς Ζάννη διπλὰ ὑποκινημένος ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία αὐτῶν τῶν δύο ἐκστρατειῶν, συοκέφθηκε μὲ τὸν προβλεπτῆ Βενιέρο ἂν θὰ ἦταν καλὸ νὰ κατευθυνθοῦν πρὸς τὸ φρούριο τοῦ Μαργαρίτη ποὺ βρισκόταν στὴν ἀντικρυνὴ ἀκτὴ και συνόρευε μὲ τὴν Κέρκυρα. Ὁ Βενιέρος ἐνέκρινε τὴν ἰδέα και ἀνέλαβε τὴν ἐπιχείρησιν ὁ Σφόρτσα Παλαβιτσινο μὲ πέντε χιλιάδες στρατὸ και τοὺς ἀνάλογους συνταγματάρχες, ἕναν μηχανικὸ και τέσσερα καλὰ κανόνια. Ξεκίνησαν τὴν νύχτα τῆς 3ης Ἰουλίου, ἀποβιβάστηκαν, ἔκαναν ἀναγνώριση στὸ φρούριο και εἶδαν ὅτι ἦταν χτισμένο πάνω σὲ ἕνα ὕψωμα ὅπου μόνο τὰ κανόνια μπορούσαν νὰ τὸ φτάσουν. Ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε πουθενὰ κανένα ἀνάχωμα νὰ ὀχυρωθοῦν και βλέποντας ὅτι ἀκόμα κι' ἂν θυσίαζαν χρόνον και στρατὸ δὲν θὰ εἶχαν εὐνοϊκὸ ἀποτέλεσμα, ἀποφάσισαν νὰ ἐπιστρέψουν στὴ βάση τους μένοντας εὐχαριστημένοι ποὺ ἐρήμωσαν τὴν ὑπαιθρο και ἔκαψαν τοὺς οἰκισμοὺς τῶν περιχώρων. Ἀφοῦ ματαιώθηκε αὐτὸ τὸ σχέδιο και μὴ ξέροντας μὲ τί ἄλλο νὰ ἀπασχολήσουν τίς δυνάμεις τους, ἀποφάσισε ὁ στρατηγὸς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κέρκυρα και νὰ πάει στὸν Χάνδακα και τὸ πραγματοποιοῖσε στὴς 23 Ἰουλίου, λογαριάζοντας πὼς ἔτσι θὰ βρισκόταν και κοντύτερα στὴν Κύπρο και θὰ ἦταν εὐκόλο νὰ τὴν συντρέξῃ και συγχρόνως ἀνάγκαζε τοὺς στρατιῶτες του και τὸν συρφετὸ ἀπ' ὅτις γαλέρες του ποὺ ἦταν γεμάτες ἄνδρες νὰ νερπηθοῦν ὅλα ἐκεῖνα τὰ νησιά. Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Μουσταφᾶ ἐπέσπευδε τίς ἐνέργειές του, σὰν ἄνθρωπος ποὺ γνῶριζε πὼς κυρίως ἀπὸ τὸν χρόνον ἐξηρτᾶτο ἡ ἐπιτυχία τῶν σχεδίων του. Οἱ κατὰ θάλασσα δυνάμεις του γιὰ τὴν ὥρα ἦταν ἑκατὸν ἑβδομήντα γαλέρες και πλῆθος φορτηγῶν πλοίων. Ἡ στρατιά του ἦταν περισσότεροι ἀπὸ πενήντα ἑξ χιλιάδες ἄνδρες, πενήντα πυροβόλα και τριάντα κομμάτια κανόνια μεγάλου διαμετρήματος. Οἱ τρεῖς πρῶτες μέρες τοῦ Ἰουλίου ξοδεύτηκαν στὴν ἀποβίβαση τοῦ στρατοῦ, τῶν φορτίων και τῶν ἐφοδίων ποὺ πραγματοποιοῖσθηκε στὴν ἀκτὴ τῆς Λεμεσοῦ, στὴν μεσημβρινὴ πλευρὰ τῆς νήσου.

Ὅταν ἡ στρατιὰ παρατάχθηκε και εἶδε ὁ Μουσταφᾶ πὼς κανεὶς δὲν παρουσιάστηκε νὰ ἐμποδίσῃ ἢ νὰ δυσχεράνῃ τὴν ἀποβίβαση, ἀποφάσισε νὰ μὴν σταματήσει μέχρι νὰ φθάσῃ στὴν Λευκωσία ποὺ ἀπέειχε περίπου τριάντα μίλια ἀπὸ ἐκεῖ ποὺ βρισκόταν. Αὐτὴ ἡ πόλις ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς Κύπρου και βρισκόταν στὸ κέντρο τοῦ νησιοῦ. Τὸ κάστρο τῆς ποὺ ἦταν κυκλικὸ, εἶχε δώδεκα ἐπάλξεις και τὸ τεῖχος ποὺ εἶχε ἀρκετὰ μίλια περιφέρεια δὲν ἦταν δυνατόν νὰ κρατηθῆ παρὰ μὲ πύξημένο ἀριθμὸ ὑπερασπιστῶν. Τὸ νησιὸν τὸ κυβερνοῦσε ἕνας Ἰππότης μὲ τὸ ὄνομα Ἀστορ Μπαλιόνε ὁ ὁποῖος ὄντας χωρὶς ἀρκετὰς δυνάμεις νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀποβίβαση τῶν Τούρκων, προτίμησε νὰ τοὺς ἀφήσῃ τὸ δρόμον ἐλεύθερον και νὰ φυλάξῃ τὸ στρατὸν του γιὰ περιστάσεις, κατὰ τὴν γνώμη του πιὸ κρίσιμες. Ὑποπτευόμενος ἑξ ἄλλου πὼς ὁ ἐχθρὸς ἂν ἦταν νὰ ἐπιτεθῆ ἐναντίον κάποιου φρουρίου θὰ ἦταν κατὰ τῆς Ἀμμοχώστου, ποὺ ἐκτὸς τοῦ ὅτι βρισκόταν κοντὰ



στη θάλασσα, συγκρινόμενη με την Λευκωσία, προσέφερε πολύ μικρότερη αντίσταση, άφησε εκεί τοποτηρητή του τον Νικόλα Δάνδολο, άνδρα σπάνιας Ικανότητας κι' ακόμα έμπειρο στα θαλάσσια και αυτός συμπαραστάθηκε στην θέση που νόμιζε πως υπήρχε μεγαλύτερη ανάγκη κι' όπου το φρόνιμα των ανθρώπων ήταν πιο πεσμένο. Τις δυνάμεις που επρόκειτο να υπερασπισθούν την Λευκωσία τις αποτελούσαν κάπου δέκα χιλιάδες άνδρες, άτομα κατά το πλείστον άσχετα με αυτή τη δουλειά και επί πλέον αγύμναστα στα πυροδοτούμενα όπλα. Όποτε θα χρησιμοποιούσαν τα δόρατα με τον πέλεκυ. Οι αρχηγοί του ήταν ο κόμης Ντέ Ρόκας που έθεωρείτο ο αντικαταστάτης του κυβερνήτη και ο Ίάκωβος ντέ Νόρες, κόμης της Τρίπολης, ο οποίος ανέλαβε την αρχηγία του πυροβολικού. Με την είδηση του έρχομού του έχθρου, όλες αυτές οι δυνάμεις μπήκαν σε κίνηση και η πόλη τρομοκρατήθηκε τόσο, ώστε οι αρχηγοί αναγκάστηκαν να επιστρατεύσουν άλλος το κύρος του και άλλος την επιρροή που έξασκοῦσε πάνω στο λαό για να καταπραΰνουν τον πανικό και να καθουχάσουν τα πνεύματα. Άλλα ούτε και οι ίδιοι ανέπνεαν πολύ ήσυχoi και μόνο το γεγονός ότι θα θυσίαζαν τη ζωή τους σαν εύγενείς επιτέλους που ήταν, για την τιμή τους και την ανεξαρτησία της πατρίδας τους κινούσε τη γλώσσα τους και τις καρδιές τους. Φαινόταν η άπειρία στην αρχηγία από συστολή τους και τον τρόπο που περιέπλεκαν τα πράγματα. Η ανδρεία τους δεν υπογραμμιζόταν από τόλμη ούτε η αποφασιστικότητά τους από ένθουσιασμό. Έτσι αγνοούσαν την τέχνη να μεταδώσουν ζέση στους στρατιώτες και να τους καθυποτάξουν στο ζυγό της πειθαρχίας, δύο παράγοντες που πολλαπλασιάζουν το στρατό κι' όπου και η πιο επιφυλακτική ψυχή πυρπολείται από το πάθος της δόξας και θριαμβεύει πάνω από τους κινδύνους και το θάνατο. Άν και το φρούριο, με τα έργα που είχαν κάνει οι μηχανικοί της Μητρόπολης, βρισκόταν σε καλή κατάσταση, ήταν αναγκαίο να το διατρέξουν, να το επιθεωρήσουν, να καθαρίσουν τις τάφρους και να κάνουν άλλες επισκευές. Έπρεπε ακόμα να συνάξουν τρόφιμα και εφόδια, να βάλουν εμπόδια στους δρόμους και να αντιτάξουν στον επιδρομέα κάποιες δυσκολίες που να τον καθυστερήσουν. Είχαν συλλάβει το σχέδιο να αντιτάξουν στους αποβιβαζομένους Τούρκους λίγο ιππικό και πυροβολητές, ώστε να τους προσβάλλουν την πιο κρίσιμη στιγμή. Άλλα το σχέδιο ούτε έξετελέσθη εγκαίρως, ούτε ο αριθμός των στρατιωτών ήταν αρκετός. Έτσι η όλη υπόθεση κατέληξε να είναι απλή αναγνώριση. Όταν ο κόμης είδε μπρός του τέτοιο πλήθος πλοίων και τόσο στρατό κιάλας στην ακτή, περίφοβος για την μακριά υποχώρηση που θα είχε ίσως μετά από μια αλλαγή κατευθύνσεως, γύρισε πίσω και ταχύτατα κλείστηκε στο φρούριο όπου με κάθε λεπτομέρεια ανέφερε ότι είχαν δει τα μάτια του. Ο Μουσταφά, στην πραγματικότητα, δεν περίμενε πως τόσο γρήγορα η τύχη θα τον εύνοῦσε. Άλλα αφού κέρδισε το πρώτο βήμα, επέσπευσε τα γεγονότα, και καθώς κατάλαβε την ψυχολογία των κατοίκων λογάρισε πως ο πανικός θα ήταν ο πιο καλός του σύμμαχος. Άρχισε να ξεχύνει το στρατό του στην ξηρά μετερχόμενος κάθε είδους ύβρεις και παρασπονδίες. Έστειλε πενήντα άλογα που με άσταμάτητες επιδρομές έκοψαν την επικοινωνία ανάμεσα στην πρωτεύουσα και την Άμμοχωστο. Έδιωξε τον Πιαλί και τον Άλῆ με όγδόντα γαλέρες να φέρουν ενισχύσεις από την Τρίπολη και την Καρμανία. Μετά, αφού συνένωσε όλη του τη στρατιά, σήκωσε όλο το στρατόπεδο στις 22 Ίουλίου και στις 25 έστησε τις σκηνές του μπροστά στη Λευκωσία με κάθε επίδειξη Ισχύος, που ήταν εν τούτοις δυσανάλογη για την εύκολη νίκη που η πόλη του υποσχόταν.

Τόσο βέβαιη την θεωρούσε που είχε απορρίψει σαν υπερβολικά συντηρητική την ιδέα του Πιαλί να αρχίσουν με την πολιορκία της Άμμοχωστου. Ο Μουσταφά δεν θεωρούσε άξιο της υπόληψής του ούτε της δόξας των όπλων του Μεγάλου Άρχοντα να αρχίσει από αυτό που θεωρούσε πιο απλό. Το απέδιδε αυτό σε φόβο



ἡ ἀδυναμία. Ἐνθαρруμένος ἀπὸ τοὺς προηγούμενους θριάμβους του πίστευε πὺς ὅσο μεγαλύτερη ἦταν ἡ δυσκολία μιᾶς ἐπιχείρησης, τόσο πιὸ σπουδαία θὰ κρίνονταν ἡ ἐπιτυχία τοῦ τολμήματός του.

Κατέλαβε λοιπὸν τὴν ἔκταση μπροστὰ στὶς κύριες ἐπάλξεις τῆς πόλης καὶ ἀφοῦ ἐγκατέστησε τὶς δυνάμεις του στὰ σημεῖα πὺ ἐκρίνε καταλληλότερα, ἄρχισε νὰ κτυπᾷ τὸ φρούριο μὲ τρόπο τέτοιο, ὥστε μέσα σὲ λίγες μέρες ἀπέκτισε ἐλπίδες νὰ μπορέσῃ νὰ εἰσβάλῃ μὲ ἔφοδο. Οὔτε σὲ ἀριθμὸ, οὔτε σὲ ἐπιδεξιότητα, οὔτε σὲ κανέναν ἄλλον παράγοντα πὺ συνιστοῦν τὴν πολεμικὴ τέχνη, μποροῦσαν νὰ συγκριθοῦν οἱ κάτοικοι τῆς Λευκωσίας μὲ τοὺς ἐπιδρομείς. Ὁ μόνος τρόπος νὰ τοὺς ἐκφοβίσῃ κανεὶς αὐτοὺς, ἦ τουλάχιστον νὰ μειώσῃ καὶ νὰ περιορίσῃ τὶς δυνάμεις τους, ἦταν νὰ τοὺς παρενοχλεῖ μὲ συχνές ἐφόδους καὶ ἐπιθέσεις δυναμικές.

Πεπεισμένοι πὺς ἀπ' αὐτὸ κρεμόταν ἡ σωτηρία τους, πῆγαν μερικοὶ εὐγενεῖς στὸν κυβερνήτη Νικόλα Δάνδολο νὰ τὸν παρακαλέσουν νὰ τοὺς ἐπιτρέψῃ νὰ πραγματοποιήσουν μιὰ ἔξοδο, γιὰ τὴν ὁποῖαν διάλεξαν τὴν 15 Αὐγούστου καὶ ὥρα πὺ οἱ Τοῦρκοι συνήθιζαν νὰ ἀναπαύονται ἀνέμελοι στοὺς καταυλισμοὺς τους. Διψώντας γιὰ ἐκδίκηση, βγῆκαν οἱ κάτοικοι τῆς Λευκωσίας. Ἐπετέθησαν μὲ μανία, πλήγωσαν χωρὶς οἶκτο τοὺς ἐχθροὺς τους καὶ ὀλότελα ἀπρόβλεπτα κέρδισαν δύο ἀπὸ τὰ κυριώτερα ὀχυρά τους. Τόσος ὑπῆρξε ὁ τρόμος τῶν πολιορκητῶν, πὺ δὲν πίστευαν παρόμοια ἀποφασιστικότητα ἀπὸ αὐτοὺς πὺ τοὺς θεωροῦσαν πιά νικημένους, ὥστε φανταζόμενοι πὺς τοὺς εἶχε ἐπιτεθῆ ἀπειράριθμο στράτευμα ἔφευγαν πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις μεταφέροντας τὴ σύγχυση μὲχρι τοὺς καταυλισμοὺς τοῦ ἴδιου τοῦ Μουσταφᾶ καὶ τὸν πανικὸ ἀκόμη καὶ στὶς τάξεις τῶν γενιτσάρων. Σύντομα γύρισε ἡ τύχη, ἀνασυντάχθηκαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἔτρεξε καὶ τὸ ἵππικὸ νὰ τοὺς συντρέξει. Κι' ὅπως ἀπὸ τὴν πόλη δὲν εἶχε βγῆ ἵππικὸ καθόλου, ὅπως θὰ ἔπρεπε, γιὰ νὰ προστατεύσῃ τὴν ὑποχώρηση τοῦ πεζικοῦ καὶ καθὼς αὐτοί, ὅπως ἦταν συνήθεια, ἄρχισαν νὰ ἀνασυντάσσονται καὶ νὰ ἐπιδίδονται στὴ λαφυραγωγία ὅσων ἔφταναν τὰ μάτια τους καὶ τὰ χέρια τους, πλήρωσαν πολὺ ἀκριβὰ τὴν τὸλμη τους, ἀφοῦ σκοτώθηκαν μερικοὶ ἀρχηγοὶ τους κι' ἀπόμειναν περισσότεροι ἀπὸ ἑκατὸ αἰχμάλωτοι. Οἱ ὑπόλοιποι κατάφεραν νὰ σωθοῦν μέσα στὰ τείχη τῆς Πόλης μὲ λάφυρα κάποια ἀρκεβούζια, ξίφη καὶ ἄλλα τρόπαια πὺ τὰ ἐπιδείκνυαν μὲ ματαιοδοξία. Αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ στερνὴ φορὰ πὺ ἀνοίχτηκαν οἱ πύλες τῆς Λευκωσίας γιὰ ἔξοδο τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς. Στὴν κατάσταση πὺ βρίσκονταν μποροῦσε τοῦτο τὸ γεγονός νὰ θεωρηθῆ ἀνδραγάθημα ἀξιοσημείωτο. Αὐτὸ ἀναπτέρωσε κάπως τὶς ἐλπίδες τους καὶ κατάφερε νὰ ἐμπνεύσῃ τὸν Μουσταφᾶ ἀνυσυχίες καὶ ἀγωνία. Ἐκανε ἐπανειλημμένως ἐπιθέσεις στὸ κάστρο. Ἀλλὰ ὅλες τὶς φορὲς ἀποκρούστηκε καὶ μάλιστα μὲ ὑπολογίσιμες ἀπώλειες. Ἐφευγε πιά ὁ Αὐγουστος καὶ οἱ πολιορκημένοι δὲν ἔδειχναν σημάδια ἐξασθένσης οὔτε ὑποχώρησης στὰς προτάσεις πὺ τυπικὰ τοὺς εἶχε ἀπευθύνει, ἴσως ἐπειδὴ ἤλπιζαν σὲ κάποια βοήθεια πὺ τὴν προέλευσή της αὐτὸς ἀγνοοῦσε καὶ πὺ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἔπρεπε νὰ εἶναι περισσότερο προσεκτικός. Κυριευμένος ἀπ' αὐτὲς τὶς σκέψεις καὶ θέλοντας νὰ τελειώσῃ ὅσο γινόταν πιὸ γρήγορα μ' αὐτὴ τὴν ἐπιχείρηση, ἔδιωξε δύο ἀγγελιοφόρους πρὸς τὸν Πιαλί καὶ τὸν Ἀλῆ πὺ βρίσκονται στὶς Ἀλυκές ζητώντας τους νὰ βγάλουν ἑκατὸ ἄνδρες ἀπὸ κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς γαλέρες τους καὶ νὰ τοὺς στείλουν σ' αὐτὸν γιὰ νὰ δυναμώσῃ τὴ στρατεία του καὶ νὰ δώσῃ τὸ στερνὸ κτύπημα στὴ Λευκωσία. Γιατὶ ὅταν θὰ κυρίευε αὐτὴν τὸ ὑπόλοιπο νησί θὰ ἦταν μιὰ εὐκολὴ κατάκτηση. Βεβαίως εἶχαν μεγάλη ἐπιθυμία οἱ πασάδες νὰ τὸν ἱκανοποιήσουν τόσο γρήγορα ὅσο ἐπιθυμοῦσε, ὅμως ἦταν ἀπαραίτητο νὰ εἶναι ἀσφαλεῖς πρῶτα οἱ ἴδιοι, γιὰτὶ ἐνωμένες πιά οἱ μοῖρες τῶν Βενετῶν καὶ τοῦ Ποντίφηκο μὲ τῆς Ἰσπανίας, ἔρχονταν γιὰ βοήθεια τῆς Κύπρου, ὅπως ἦταν εὐκολὸ νὰ ἐννοήσουν πὺς θὰ συνέβαινε.



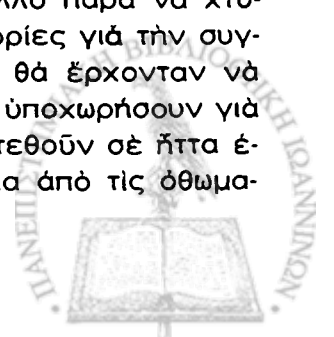
Ἄφησαμε τὸν στρατηγὸ Ζάννη νὰ πλέη μὲ κατεύθυνση τὸν Χάνδακα χωρὶς ἄλλη πρόθεση γιὰ τὴν ὥρα ἀπὸ τὸ νὰ στρατολογήσῃ ἐκεῖ στρατιῶτες καὶ κωπηλάτες γιὰ νὰ ἐπανορθώσῃ τὶς πολυάριθμες ἀπώλειες στὶς γαλέρες του. Ἀνέθεσε αὐτὴ τὴν ἀποστολὴ στὸν Μᾶρκο Κουίρινη, ὁ ὁποῖος μὲ μεγάλη φιλοπονία προσπάθησε νὰ τὴν ἐκτελέσῃ μὲ ὅσο μπορούσε καλύτερο ἀποτέλεσμα, διατρέχοντας τὸ Ἀρχιπέλαγος καὶ τὶς Κυκλάδες ἀπὸ ὅπου σύναξε τριακόσιους ἄνδρες. Ἀμέσως μετὰ ἀναγκάστηκε νὰ ἀποπλεύσῃ γιὰ λόγους πειθαρχίας τῶν ἀνδρῶν του, οἱ ὁποῖοι σ' ὅποιον τόπο κι' ἂν ἐφθάναν, εἰσέβαλαν μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, ἐρημώνοντας καὶ καταστρέφοντας, πρᾶγμα ποῦ ἔκανε τὸν Κουίρινη νὰ ντρέπεται. Γυρίζοντας στὸν Χάνδακα, συνάντησε στὸ ὕψος τῆς Μεθώνης τὴ μοῖρα τοῦ στρατηγοῦ του καὶ μαζί ὅλος ὁ στόλος συνέχισε τὸ δρόμο, ὥσπου ἐφθασαν στὴν Κρήτη στὶς 4 Αὐγούστου καὶ ἄραξαν στὸν κόλπο τῆς Ἀμφιάλης ποῦ ἀλλιῶς λέγεται λιμάνι τῆς Σούδας. Ἐκεῖ ὁ στρατηγὸς ἄφησε ὀγδόντα γαλέρες κάτω ἀπὸ τὶς διαταγὰς τῶν δύο προβλεπτῶν καὶ τοῦ Σφόρτσα Παλαβιτσίνο, ἔστειλε ἄλλη μιὰ φορὰ ἕναν ἀριθμὸ σκαφῶν στὸ Ἀρχιπέλαγος γιὰ ἀνεύρεση βοήθειας καὶ ἐνισχύσεων καὶ αὐτὸς κατευθύνθηκε πρὸς τὴν πρωτεύουσα, τὸν Χάνδακα, γιὰ νὰ πραγματοποιηθῇ ἐπὶ παρουσία του ἡ σύνταξη τῶν προμηθειῶν ποῦ εἶχαν ἀνάγκη. Σ' αὐτὴ τὴν πόλη πληροφορήθηκε τὴ συνέπεια τῶν βιαστικῶν διαταγῶν ποῦ εἶχαν δοθεῖ στὸν Ντόρια καὶ τὸν Κολόννα, ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα στὴν ἄλλη ἡ ἔνωση τῶν τριῶν στόλων. Ἡ καθυστέρηση τοῦ Κολόννα δὲν προερχόταν μόνο ἀπὸ τὴν δυσκολία ποῦ ἀντιμετώπιζε νὰ ἐξοπλισθῇ καὶ νὰ ἐπανορθώσῃ τὶς δώδεκα γαλέρες ποῦ εἶχε πάρει ἀπὸ τοὺς Βενετσιάνους, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία ποῦ εἶχε ὁ ἴδιος ὁ Μᾶρκο - Ἀντώνιο νὰ ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοία τῆς Δημοκρατίας. Ἀνάμεσα στὴν Σύγκλητο καὶ τὸν Ποντίφηκα εἶχαν δημιουργηθῇ διαφορὰς γιὰ τὸ πρόσωπο στὸ ὁποῖο θὰ ἀνετίθετο ἡ ὑπαρχηγία τοῦ στόλου αὐτοῦ. Ἡ πρώτη ἤθελε νὰ ἀνατεθῇ σὲ κάποιον ἀξιωματοῦχο τῆς Δημοκρατίας ὥστε αὐτὸς ὄντας Ἐνετὸς νὰ ἀγκαλιάσῃ μὲ ζῆλο τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὴν ὑπεράσπισή της καὶ σὰν ἱεράρχης δὲν θὰ παρέλειπε καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Ἁγίας Ἐδρας.

Ὁ Πάπας Πίος V ἐν τούτοις προτίμησε τὸν προαναφερθέντα Μᾶρκο - Ἀντώνιο, ποῦ μὲ τὴν ἐκλογή του φάνηκαν τελικὰ ἱκανοποιημένοι καὶ οἱ Βενετσιάνοι. Ἀλλὰ ὁ Κολόννα, εἴτε γιὰ τὸ δὲν πίστευε τὴν συγκατάθεσιν σὰν εὐλικρινῆ, εἴτε γιὰ τὸ ἦταν ἄνθρωπος ποῦ ἤθελε νὰ παριστάνῃ τὸν ἥρωα, ἀποφάσισε νὰ περάσῃ στὴ Βενετία, ἀπὸ τὴν Ἀγκόνα ὅπου βρισκόταν καὶ νὰ προσφέρῃ τὶς ὑπηρεσίες του στὴν Σύγκλητο καὶ αὐτοεπαινῶντας τὴν ἀφοσίωσιν ποῦ τῆς εἶχε, νὰ κερδίσῃ θαυμασμὸ καὶ εὐνοία. Πέτυχε ὅ,τι ἤθελε καὶ χάλασε ὅτι εἶχε κανονισθῇ ὥστε νὰ συνεχίσῃ αὐτὸς τὶς προετοιμασίες του. Ἡ καθυστέρηση τοῦ Ντόρια ὤφειλόταν σὲ ποικίλους λόγους. Ὁ πρῶτος ἦταν ὅτι ἡ αὐλὴ τῆς Ἰσπανίας ἦταν συνηθισμένη νὰ ἀτενίζῃ μὲ σχετικὴ ὑποψία τὴ φιλία τῶν Βενετῶν καὶ δὲν πίστευε, ὥσπου νὰ δῆ νὰ πραγματοποιηθῶνται οἱ ἐχθροπραξίες, ὅτι ἡ Σύγκλητος θὰ παρέλειπε νὰ βρῆ τρόπο νὰ συμφιλιωθῇ μὲ τὴν Πύλη, καὶ γι' αὐτὸ καθυστέρησε νὰ δώσῃ στὸν Ντόρια ὁδηγίες. Ἀργότερα ὁ Ντόρια μαζί μὲ τὴ διαταγὴ ποῦ πῆρε νὰ ἐνωθῇ μὲ τὶς μοῖρες τοῦ Πάπα καὶ τῆς Συγκλήτου, πῆρε ἀπὸ τὸν καθολικὸ βασιλιᾶ καὶ τὴν ἐντολὴ νὰ ἀφήσῃ ἐξασφαλισμένη τὴν Γολέτα καὶ ὅλες ἐκεῖνες τὶς ἀκτές. Καὶ δὲν μπορούσε διαφορετικὰ νὰ τὸ πετύχῃ παρὰ καθυστερώντας κυρίως τώρα ποῦ οἱ Βενετσιάνικες μοῖρες, ἀφανισμένες ἀπὸ τὸ λοιμὸ, θὰ καθυστεροῦσαν κι αὐτὲς λίγο διάστημα. Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἀπὸ τὴ Μεσσηνία πῆγε στὴ Σαρδηνία νὰ συγκεντρώσῃ στρατὸ γιὰ τὴν ἐκστρατεία του, ὅποτε ἔμαθε πῶς ὁ Ἀντιβασιλεὺς τοῦ Ἀλγερίου Οὐλουτζαλῆς εἶχε πρόθεσιν νὰ περάσῃ στὴν Ἀνατολή μὲ μιὰ μοῖρα ἀπὸ εἰκοσιπέντε σκάφη μπαρμπερίνων καὶ σκέφτηκε νὰ τὸν αἰφνιδιάσῃ, ἔχοντας σὰν συμμάχους τὸν μαρκήσιο τῆς Σάντα Κρούζ, Ἀντιβασιλέα τῆς Νεάπολης καὶ τὸν Δὸν Χουὰν Ντέ Καρντόνα τῆς Σικελίας ποῦ θὰ τὸν συνώδευαν.



Παρ' όλες όμως τις προφυλάξεις του τὸ σχέδιο ἀπέτυχε καὶ ὁ Οὐλουτζαλῆς ἔμεινε ἀπείραχτος καὶ τόσο ἀνενόχλητος πὺ ὄχι πολὺ ἀργότερα ἐπετέθη, σὲ τέσσερες γαλέρες πὺ εἶχαν σταλῆ ἀπὸ τῆ Μάλτα στὴν Κέρκυρα μὲ ἐντολὴ τοῦ Ποντίφηκα καὶ κατέλαβε τὶς τρεῖς, ἐνῶ σώθηκε μόνο ἡ μία καὶ ὁ στρατὸς τῆς ναυαρχίδας. Κι' αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ προμήνυμα τῆς τραγικῆς ἀτυχίας ἀπὸ τὴν ὁποία δοκιμάστηκε τὸν ἐπόμενον χρόνον τὸ λάβαρο τοῦ Τάγματος, ὅπου πάνω του χάραξε ὁ Οὐλουτζαλῆς τὸ πιὸ μεγάλο κατόρθωμα τῆς ἀτρομίας του καὶ τῆς καλῆς του τύχης. Ἐκπληρώνοντας τὸ καθῆκον του ὁ Ντόρια ἐνώθηκε στὸ Ὀτράντο μὲ τὸν Μάρκο - Ἀντώνιο καὶ τὴν μικρὴ μοῖρα του. Ἐπλευσαν μαζί μέχρι τὶς μεσημβρινές ἀκτὲς τοῦ Μωριᾶ καὶ κατὰ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου ἀντίκρυσαν τὸν κάβο τῆς νήσου τῆς Κάντιας. Τὴν ἴδια στιγμὴ ἔφθασε εἰδοποίησις στὸν στρατηγὸ Ζάννη πὺς ἀπὸ κείνη τὴν πλευρὰ φάνηκε μιὰ ἀρμάδα καὶ χωρὶς νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι ἦταν αὐτὴ πὺ μὲ τόση ἀδημονία περίμενε, διέταξε τὸν ναύαρχο Κουϊρίνι νὰ βγῆ νὰ τὴν ὑποδεχτῆ μὲ ἕξι γαλέρες.

Ἔτσι καὶ ἔκανε ὁ Κουϊρίνι καὶ παρουσιάστηκε στοὺς δύο στρατηγούς, τοὺς ὁποίους καὶ περιποιήθηκε μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐγένεια καὶ ἀγάπη καὶ τὴν ἐπόμενη μέρα, πὺ ἦταν ἡ 31 Αὐγούστου, τοὺς συνώδευσε ὡς τὸ λιμάνι τῆς Σούδας, ὅπου βρισκόταν ἤδη ὁ στρατηγὸς Ζάννη μὲ τὸ στόλο του. Τὸ πυροβολικὸ ἀπέδωσε τὶς ἀπαιτούμενες τιμὲς πὺ κράτησαν μιῆ ὥρα. Ὁ στρατηγὸς πῆγε νὰ χαιρετήσῃ τὸν Ντόρια καὶ τὸν Μάρκο - Ἀντώνιο πὺ ἀπάντησαν ὁ πρῶτος μὲ μισόλογα κι' ὁ δεῦτερος μὲ ἐκφράσεις πιὸ περίτεχνες καὶ κολακευτικῆς. Τὰ κανόνια ἀπὸ τὶς Βενετσιάνικες γαλέρες καὶ τὸ πυροβολικὸ ἀπὸ τὶς μοῖρες τὶς ἰσπανικῆς καὶ τοῦ Ποντίφηκα ξέσπασαν συγχρόνως σὲ θορυβῶδεις χαιρετισμούς πὺ ἀνατάραξαν τὴ θάλασσα καὶ σήκωναν στὸν ἀέρα τεράστια σύννεφα, ἐνῶ ὁ κρότος τῶν κουπιῶν, οἱ κραυγὲς τῶν στρατιωτῶν καὶ οἱ φωνῆς τῶν πιλότων καὶ τῶν καπεταναίων γέμιζαν μὲ ἐνθουσιασμό καὶ εὐθυμία τὸ λιμάνι τῆς Σούδας πὺ ἦταν πρὶν τόσο μελαγχολικὸ καὶ σιωπηλὸ. Ὅταν τέλειωσε αὐτὴ ἡ ἐπίδειξις τῆς εὐχαρίστησις, ἀνοίχθηκαν οἱ Βενετσιάνικες γαλέρες σὲ δύο πτέρυγες καὶ ἔχοντας σπῆ μέση τὶς γαλέρες τῆς Ἀγιότητάς του καὶ τοῦ καθολικοῦ βασιλέα, μπῆκαν στὸ λιμάνι ἀπ' ὅπου σύντομα θὰ ἀναχωροῦσαν. Τὴν ἄλλη μέρα, πρῶτη τοῦ Σεπτεμβρίου, συναντήθηκαν οἱ τρεῖς στρατηγοὶ καὶ ὅσοι εἶχαν σημαντικὰ ἀξιώματα στὴν ἀρμάδα γιὰ νὰ ἀποφασίσουν σὲ ποιὸ μέρος θὰ ἔπρεπε νὰ κατευθυνθοῦν καὶ τί ἐπιχείρησις θὰ ἐπιδιώξουν αὐτῆς οἱ ἐνωμένους δυνάμεις. Στὸ σύνολό τους ἀνέρχονταν σὲ ἑκατὸν ὀγδόντα γαλέρες, δώδεκα βαρεῖα σκάφη, δεκατέσσερες νάβες καὶ πλῆθος φορτηγῶν. Τὴν ἀνώτατη ἀρχηγία τῆς ἐκστρατείας πῆρε φαινομενικὰ ὁ Μάρκο - Ἀντώνιο Κολόννα ἂν καὶ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ κυβερνᾷ σὲ συμφωνία μὲ ὅλους τοὺς συναδέλφους καὶ ἰδιαίτερα τὸν Χουὰν Ἀντρέα, καθὼς ἦταν ἄτομο πὺ εἶχε μεγάλη πείρα στὰ θέματα τῆς θάλασσας. Αὐτὴ ἦταν μιὰ ἐνέργεια πὺ ἐγίνε μὲ πρόθεσις νὰ ἀποφευχθοῦν ὀρισμένες δυσκολίες ἀλλὰ ἔδωσε ἀφορμὴ σὲ ἄλλες μεγαλύτερες, γιὰτὶ μὲ αὐτοὺς τοὺς ὅρους ἄφηνε τὴν ἀρχηγία ἀμφίβολη καὶ κάπως χωρισμένη καὶ μὲ τὴν παραμικρὴ εὐκαιρία ξεσήκωνε φιλονικίες καὶ δυσαρέσκεις, καθὼς θὰ δοῦμε. Στὴ συνέλευσις προτάθηκαν διάφορες γνώμες ἀλλὰ δύο ἀποφεις κυρίως ἔδωσαν ἀφορμὴ σὲ σχοινοτενῆ ἐπιχειρήματα. Σκέπτονταν μερικοὶ πὺς τὸ νὰ πᾶνε γιὰ βοήθεια τῆς Λευκωσίας ἦταν ἐνέργεια ὑπερβολικὰ διακινδυνευμένη καὶ δίχως πιθανότητα καμμιάς ὠφέλειας. Διότι ὄντας ἀδύνατον νὰ πολιορκήσουν τὸν ἐχθρὸ στὸ στρατόπεδό του, δὲν τοὺς ἔμεινε ἄλλο παρὰ νὰ χτυπηθοῦν μὲ τὴ στρατιὰ του. Ἀλλὰ καθὼς εἶχαν βέβαιες πληροφορίες γιὰ τὴν συγκρότησις καὶ τὴν γειτνίασις τῶν ἐνισχύσεων, καταλάβαιναν πὺς θὰ ἔρχονταν νὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν μὲ τρόπο πὺ ἢ θὰ βρισκόνταν στὴν ἀνάγκη νὰ ὑποχωρήσουν γιὰ νὰ μὴ συνάψουν καμμιά μάχη μὲ ἄτυχα ἀποτελέσματα ἢ νὰ ἐκτεθοῦν σὲ ἦττα ἐπονείδιστη. Προτιμοῦσαν νὰ μεταφέρουν τὸν πόλεμον σὲ κάποια ἀπὸ τὶς ὀθωμα-

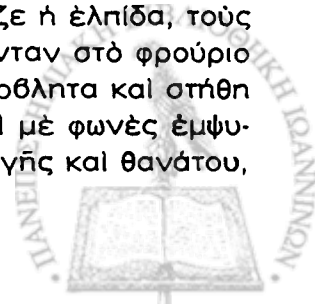




νικές κτήσεις, ώστε οι επιδρομείς της Κύπρου να αναγκαστούν να φροντίσουν για την δική τους άμυνα, πράγμα που θα αποζημίωνε κατά κάποιο τρόπο την απώλεια της Λευκωσίας, γεγονός που θα ακολουθούσε τη νίκη τους και τελικά θα την κυριεύαν αυτοί. Άλλοι, αντίθετα και μαζί τους ήταν και ο στρατηγός Ζάννη που υποστήριζε πολύ αυτή την άποψη, θεωρούσαν προσβολή του ονόματός τους και επίχειρηση από κάθε πλευρά αθέβαιν το να μη αναζητήσουν και να μην κυνηγήσουν τον έχθρο όπου κι' αν ανέμιζαν οι σημαίες τους. Και έλεγαν πως δεν βρίσκονταν εκεί συγκεντρωμένοι παρά για να ελευθερώσουν την Κύπρο από τους τυράννους της, και δεν είναι διατεθειμένοι να επιδοθούν σε άλλη υπόθεση και δεν θα έπρεπε να υποτιμούν την κατάσταση αυτή και να κάνουν αντιπερισπασμούς χάνοντας την ευκαιρία να ριχτούν στον έχθρο. Πίστευαν όλοι όσοι δειχνονταν τόσο πρόθυμοι τώρα να ξιφουλκίσουν πως οι Τούρκοι αρχηγοί βλέποντας τη σπάθα τους να κρέμεται πάνω από τα κεφάλια τους θα συνετίζονταν και δεν θα εξέθεταν τη στρατιά τους στην αμφίβολη τύχη μιας μάχης αλλά θα διέταζαν υποχώρηση, λύνοντας βιαστικά την πολιορκία, γυρνώντας στις γαλέρες τους και πλέοντας με ανοιχτά πανιά θα γύριζαν στα Δαρδανέλια. Άλλα ο Ντόρια, άνδρας έμπειρος που ήξερε να προχωρή με φρόνηση και ήρεμία, κι' ακόμα επιδέξιος στο να αξιολογή έγκαιρα τις καταστάσεις υποστήριζε πως συμφέρει να μην έξωθούν απερίσκεπτα και να μην επισπεύδουν τα γεγονότα. Ένέκρινε την απόφαση να κατευθυνθούν προς την Κύπρο και τη θεωρούσε σαν την πιο τιμητική καθώς και την πιο καιρία που θα μπορούσε να υιοθετηθῆ σε περιστάσεις σαν τις παρούσες. Άλλα πριν απ' όλα θα έπρεπε να εξετάσουν την κατάσταση των σκαφών και να ελέγξουν τον αριθμό και την ποιότητα των δυνάμεων που περιείχαν και να μην προχωρήσουν με άγνοια ανάρμοστη για τα χρόνια τους και τη δόξα των αρχόντων τους προσπαθώντας να πετύχουν το αδύνατο. Αυτός ο ίδιος ήταν υπεύθυνος μπρός στο έθνος του και τον βασιλιά του οποίου το στόλο διοικούσε, για την ασφάλεια της αρμάδας και τη δόξα της, ώστε να μη θέλη να διακινδυνεύσει σε επιχειρήσεις άπραγματοποίητες. Είπε πως η επιθυμία του Καθολικού βασιλιά, ή δική του και όλων στο πλευρό του στρατεύθηκαν ήταν να πράξουν για το καλό της Βενετίας και της Χριστιανοσύνης ότι απαιτούσε ή επίχειρηση που ανέλαβαν και γι' αυτό είχαν δώσει την μεγαλύτερη προσοχή στον έξοπλισμό των πλοίων τους γεμίζοντάς τα με στρατό εύψυχο και αξιοπόλεμο, με αρχηγούς έμπειρους, και με τα απαραίτητα εφόδια σε όπλισμό και τρόφιμα καθώς σύντομα θα μπορούσαν να δούν με τα μάτια τους στην επιθεώρηση που θα έκαναν σε όλα αυτά και που συμβούλευε να γίνη και σε όλες τις άλλες γαλέρες. Ο Ζάννη και οι δικοί του κατάλαβαν τι σήμαιναν αυτοί οι λόγοι, κι' αυτό ήταν ότι ο Ντόρια δεν ήθελε να επωμισθῆ μόνος όλα τα έξοδα της υπόθεσης σε περίπτωση που τα σκάφη της Δημοκρατίας θα τα έβρισκε σε κακή κατάσταση. Καμώθηκαν πως συμφωνούν απόλυτα μαζί του και δεν δίστασαν να του υποσχεθούν πως θα τον άφηναν να επιθεωρήσει τις γαλέρες τους. Κι' ακόμα, καθώς ο ίδιος τους είχε υποδείξει πως πρέπει μερικές γαλέρες να βγούν να δούν τί γίνεται με τον έχθρο, έστειλαν μ' αυτό τον σκοπό μερικές με τον Μάρκο Κουϊρίνι στις 6 του Σεπτέμβρη. Και στις 8 του μηνός ενώ ήταν έτοιμος να πάη στον Χάνδακα, διέταξαν να φύγουν για τον ίδιο σκοπό ο Λουίς Μπέμπο, ο Άνχελ Σουριάνο και ο Βισέντε Μαρία ντε Πριουλί. Ξόδεψαν τις επόμενες μέρες κάνοντας νέες συγκεντρώσεις και μαζεύοντας λίγο στρατό και στις 13 έκαναν πανιά, χρησιμοποιώντας μόνον τον πρωραίο ιστό, ώστε να μπορούν να προχωρούν όλοι μαζί. Στις 16 έφτασαν στην Σητεία, που ήταν το τελευταίο λιμάνι εκείνων των θαλασσών πριν μπουν στα νερά της Ανατολής, και εκεί τους βρήκε ο Κουϊρίνι γυρίζοντας από τον αναγνωριστικό πλοῦ, φέρνοντάς τους την είδηση πως οι Τούρκοι συνέχιζαν την πολιορκία της Λευκωσίας. Έτσι αποφάσισαν να ξεκινήσουν προς συνάντηση του στόλου τους



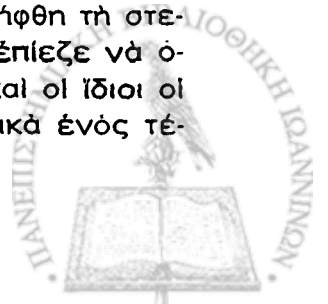
καί νά τοὺς ἀναγκάσουν νά παραιτηθοῦν ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἐγχείρημα. Ἐν τούτοις ἦ-  
ταν ἀπαραίτητο προηγουμένως νά ἐλέγξουν τὴν κατάστασιν στὴν ὁποία βρίσκον-  
ταν οἱ Βενετσιάνοι πού εἶχαν ἀποφύγει τὴν ἐπιθεώρησιν. Βρίσκονταν δὲ πράγματι  
σὲ κατάστασιν τόσο ἀξιοθρήνητη πού ὁ Ντόρια ἀπόρησε πῶς τόλμησαν νά πάρουν  
μέρος σὲ ὁποιαδήποτε ἐπιχείρησιν. Πάντως ἀφοπλίζοντας μερικές γαλέρες, κα-  
τάφεραν νά ἐνισχύσουν τὶς ὑπόλοιπες πού ὑστεροῦσαν καί σὲ στρατιῶτες καί σὲ  
σκλάβους. Καί αὐτὸ ὑπέθεσαν πῶς ἀρκοῦσε νά ἐξυψώσῃ τὸ σθένος τῶν ἄλλων  
συμπολεμιστῶν ὡς τὰ ὅρια τῆς θυσίας. Στις 17, ἀφοῦ ἔβαλαν τὶς μοῖρες τοὺς σὲ  
τάξιν, χωρὶς καμμιά καθυστέρησιν, ἔπλευσαν μέχρι τὸ λιμάνι τῆς Ρόδου καί στις  
22 ἔφτασαν στὸ Καστελλόριζο πού εἶναι ἀκρωτήρι παραμεθόριο καί ἀρκετὰ κον-  
τινὸ στὶς ἀκτὲς τῆς Καρμανίας. Ἀπὸ κεῖ, ἐπειδὴ ἡ θάλασσα ἦταν πολὺ ταραγμένη  
πῆγαν νά περάσουν ἐκείνη τὴ νύκτα μὲ ἀσφάλεια στὸ λιμάνι Βατῆ καί Καλαμιτῆ.  
Κι' ἐνόσω ἡ ἀρμάδα ἀναπαυόνταν μὲ τὴν μεγαλύτερην ἀνεμελιά, προσφέροντας  
στοὺς καπετάνιους τῆς μαζί μὲ τὴν ξεκούρασιν τὸ λίκνισμα τῶν κυμάτων καί τὸ  
βουϊτὸ τοῦ ἀνέμου πού μαστίγωνε τὶς καμάρες τῆς πλώρης, ἔφθασε ὁ Μάρκος  
Κουϊρίνι ἑξαλλος καί συντριμμένος ἀπὸ τὴν τραγικὴ εἶδосιν πού εἶχε μάθει. Ἡ  
Λευκωσία εἶχε πιά κυριευτῆ. Τὰ τεῖχη τῆς κείτονταν στὴ γῆ. Οἱ ἄμοιροι κάτοικοί  
τῆς εἶχαν παραδοθεῖ στὸ ἀπάνθρωπο μένος τῶν νικητῶν. Αὐτὰ τὰ νέα μόλις τοῦ  
τά εἶχαν ἀναφέρει κάποιοι χριστιανοὶ ὑποτελεῖς στὸν Τοῦρκο, πού πηγαίνοντας  
ἀπὸ τὴν Κύπρον στὴ Ρόδον μὲ μιὰ φούστα σάν ταχυδρόμοι, εἶχαν συλληφθῆ ἀπὸ τὶς  
γαλέρες τοῦ Μπέμπο καί τοὺς συντρόφους του. Στὴν ἀρχὴ ἀμφέβαλλαν γιὰ τὴν  
ἀλήθειαν τῆς ἀφήγησιν, ἀλλὰ δυστυχῶς χωρὶς ἄλλα τεκμήρια βεβαιώθηκε ἀπόλυ-  
τα, ἀφοῦ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν πού μετέφεραν τὸ ἐπιβεβαίωσαν. Οἱ δύο  
πασᾶδες πού τοὺς ἀφήσαμε στὶς Ἀλυκές, ταλαντευόμενους ἂν θὰ στείλουν στρα-  
τὸ πού τοὺς εἶχε ζητήσει ὁ Μουσταφᾶ στὴ Λευκωσία, βλέποντας πῶς οἱ χριστι-  
ανικὲς μοῖρες δὲν ἔδιναν κανένα δείγμα τῆς παρουσίας τους, ἔβγαλαν ἑκατὸ ἄν-  
δρες ἀπὸ κάθε γαλέρα τους καί σχηματίζοντας μιὰ στρατιὰ ἀπὸ εἴκοσι χιλιάδες  
ἄνδρες, τὴν ἔστειλαν στὸν Μουσταφᾶ, ὥστε νά δώσῃ τὸ τελειωτικὸ χτύπημα στὴν  
Λευκωσία. Μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες μέρες τοῦ Σεπτέμβρου οἱ πολιορκητὲς εἶχαν πετύ-  
χει νά κυριεύσουν μὲ ἔφοδον ἕνα προπύργιον. Ἀλλὰ οἱ γενίτσαροι πού ἀποτελοῦ-  
σαν τὸ κυρίαρχον πολεμικὸ τουρκικὸ σῶμα, ἔδειχναν ἤδη κάποια περιφρόνησιν  
στὴν ἰδέαν νά εἰσβάλλουν στὸ φρούριον μ' αὐτὸν τὸν τρόπο. Καί ἂν μετὰ ἀπὸ νέα ἀ-  
πόπειρα μὲ τὶς ἐνισχύσεις δὲν πετύχαιναν ἀποτέλεσμα, πιὸ ἀποφασιστικὸ, θὰ ἦ-  
ταν μάταιος κόπος νά συνεχίσουν νά ξοδεύουν ὑπόληψιν καί ἀνθρώπους σ' αὐτὴν  
τὴν ἐπιχείρησιν. Στις 8 τοῦ μηνὸς ἐνώθησαν μὲ τὸν στρατὸ τοῦ Μουσταφᾶ καί οἱ  
ἐνισχύσεις. Ἐκείνη τὴν ἴδιαν νύκταν ἀποφάσισε ὁ Τοῦρκος νά τελειώσῃ μὲ τὰ ὑπό-  
λοιπα. Πέρασαν μερικές ὥρες μ' ἐσυμφωνίας καί προπαρασκευῆς πού δὲν στάθη-  
κε δυνατόν νά τὶς τελειώσουν ὥσπου χάραξε ἡ αὐγὴ στὸν ὀρίζοντα. Μέρα παντο-  
τεινῆς μνήμης ὑπῆρξε γιὰ τὴν Κύπρον ἡ ἐνάτη τοῦ Σεπτέμβρου τοῦ 1570. Ἐπεσε  
Κυριακὴ καί ἡ γιορτὴ πού ἡ θρησκεία ὥρισε γιὰ ἀνάπαυσιν πέρασε μὲ ἀβάστα-  
χτους κόπους κι' ἐπίμοχθους ἀγῶνες, ἀφήνοντας τὴ Λευκωσίαν σάν ἀνεμὴν θύμη-  
σιν, αἵματος καί ἐρήμωσιν. Ὁ Μουσταφᾶ χώρισε τὸ στρατὸν του σὲ ἰσοδύναμα σῶ-  
ματα καί διέταξε τοὺς στρατηγούς του νά ἐπιτεθοῦν συγχρόνως καί στὰ τέσσαρα  
σημεῖα τοῦ κάστρου. Κι ἐνῶ αὐτοὶ ἔτσι ἐνεργοῦσαν, αὐτὸς καί ὁ Ἀλῆ χύμηζαν μὲ  
ἀνείπωτο μένος σὲ ἄλλο σημεῖον, διασπῶντας τὴν προσοχὴν καί τὶς τεμαχισμένους  
δυνάμεις τῶν πολιορκημένων. Καί γι' αὐτοὺς ἀλλὰ καί γιὰ τοὺς ἀντιπάλους τοὺς  
ἦταν ἡ στιγμὴ ἀναμέτρησης ἢ πιὸ φοβερῆ. Τοὺς μὲν τοὺς κέντριζε ἡ ἐλπίδι, τοὺς  
ἄλλους τοὺς ἐμψύχωνε ἡ ἀπελπισία. Ἀπὸ ὅλες τὶς μεριὰς φαίνονταν στὸ φρούριον  
διῶχτες καί κυνηγημένοι νά βρίσκουν καί οἱ δύο ἐμπόδια ἀνυπέρβλητα καί στήθη  
πιὸ ἀμετακίνητα κι ἀπὸ τὰ τεῖχη. Μὲ τὰ χέρια ἀντιστέκονταν καί μὲ φωνῆς ἐμψυ-  
χώνονταν στὴ μάχην. Οἱ πέτρες, τὸ σίδηρον, τὸ μολύβιν, ὄργανα ὀργῆς καί θανάτου,



χρησίμευαν τότε σαν ὄργανα παρηγορίας καὶ σωτηρίας. Ἐκεῖνοι οἱ δύστηνοι στρατιῶτες, θύματα τῆς ἀπρονοητικότητας τῆς μητρόπολης καὶ τῆς ἀπειρίας τοῦ κυβερνήτη τους, οὔτε φοβόντουσαν πιά τίποτα, οὔτε θυμόντουσαν τὴν ἀφροσύνη τους. Τόσο ἡ ἀκρότητα τοῦ κινδύνου ἢ τὸ ἔργο τῆς τιμῆς μεγαλύνει τὶς καρδιές! Ἐνόσω διαρκοῦσε ἡ μάχη, ὀλοένα μὲ μεγαλύτερο παροξυσμό, κάποια στιγμή πού δημιουργήθηκε ἴσως ἀταξία ἢ ἄλλο ἀθεράπευτο γεγονός, οἱ Τοῦρκοι εἰσέβαλαν ἔξαφνα σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ προπύργια καὶ κερδίζοντας ταραχώδικα ὅλες τὶς ὁδοὺς χύθηκαν φρενιασμένοι ἀπὸ λύσσα πάνω σὲ ὅλα τ' ἄλλα σημεία. Μερικοὶ πού κατὰφεραν νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τέτοια φρικτὴ σφαγή, γλίστρησαν πρὸς τὸ κάστρο ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ χάθηκαν μαχαιρωμένοι ἀπὸ τοὺς νικητές. Τὸ ἴδιο τέλος εἶχαν καὶ ὁ Νικόλας Δάνδολο καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Πάφου, πού ἐπειδὴ ἀπουσίαζε ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Λευκωσίας, βρισκόταν αὐτός σ' αὐτὴν τὴν πόλη καὶ μαζί τους κι ἄλλοι εὐγενεῖς καὶ ἀρχηγοί. Μὲ λίγα λόγια οἱ ἐχθροὶ κυρίευσαν ὅλα τὰ σημεία τῆς πόλης πέφτοντας πάνω στοὺς ναοὺς τῆς καὶ τὰ κτίριά τῆς. Καὶ χωρὶς διάκριση ἡλικίας, κατάστασης ἢ φύλου, ὅλα τὰ βίασαν, τὰ πάντα χρησίμευσαν γιὰ λεία στὴν ἀσέλγειά τους, στὴν ἀπληστεία τους καὶ στὴν μανία τους γιὰ αἷμα πού φαίνεται πὼς ἦταν τὸ ἀγριότερό τους ἔνστικτο καὶ ἡ μεγαλύτερη ἀπόλαυσή τους. Μπόρεσε λοιπόν, ὁ Μουσταφᾶ νὰ ἀπολαύσῃ ὀλοκληρωτικὰ τὸν θρίαμβό του καὶ νὰ ἀκούσῃ τὴ κραυγὴ πού ἀνέβαινε ἀπὸ τὴ σιωπὴ ἐκείνου τοῦ ἐρειπιῶνα καὶ τεκμηριῶνε τὸ μεγαλεῖο του.

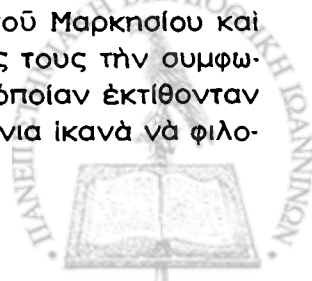
Ὅμως μείωνε πολὺ τὴ χαρὰ του ἡ ἀπώλεια ἑνὸς τρόπαιου μὲ τὸ ὁποῖα λογάριάζε νὰ κερδίσῃ ἀνταμοιβὴ γιὰ τὶς καλὲς εἰδήσεις στὸν βασιλιά του. Καθὼς λοιπόν τὶς ἔστειλε στὸν κύριό του, μ' ἓνα γαλεόνι τοῦ Μεγάλου Βεζύρη καὶ δύο ἀκόμη σκάφη γεμάτα ἀμύθητα πλούτη, πού συνάχτοικαν ἀπὸ τὴν δῆωση τῆς πόλης καὶ ἓναν ἀρκετὰ μεγάλο ἀριθμὸ νέων καὶ τῶν δύο φύλων μὲ ἀξιοπρόσεκτη ὀμορφιά, κι' ἐνῶ μόλις εἶχαν ἀπομακρυνθῆ μερικὰ μίλια, παίρνοντας φωτιά τὰ πυρομαχικὰ πού μετέφεραν, τινάχτηκαν στὸν ἀέρα καὶ τὰ τρία σκάφη μὲ ἐκκωφαντικὴ ἔκρηξη καὶ μόνο ἀπέμειναν ἀπὸ αὐτὰ λίγα ξύλα σκορπισμένα σὲ μεγάλη ἀπόσταση νὰ χτυπιῶνται πάνω στὰ κύματα. Οἱ πιὸ αὐστηροὶ ἱστορικοὶ ἀναφέρουν τὸ γεγονός σάν συμπτωματικὸ κι' ἀκόμα κι' ἔτσι θεωρημένο προκαλεῖ πόνο καὶ λύπη. Ἄλλὰ σ' αὐτὰ τὰ συναισθήματα προστίθεται κι' ὁ θαυμασμός ἄν, ὅπως λέγουν ἄλλοι, ὑπῆρξε ἡρωικὴ ἐνέργεια κάποιας ἀπὸ ἐκείνες τὶς ἀτυχες καλλονές, πού προτίμησε αὐτὸ τὸ θάνατο, ἀπὸ τὴν ντροπὴ πού φοβόταν πὼς τὴν περίμενε: ἀπόφαση πού ἔτσι εἰδωμένη μπορεῖ νὰ παραβληθῆ μὲ ἐκείνην τῆς Πόρκιας ὅπου τὸ μίσος πού εἶχε γιὰ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδας τῆς τὴν ἔκανε ἀντάξια μὲ τὴν πιὸ γενναία γυναῖκα τῆς Νουμιδίας. Ἐτσι ἔληξε ἡ πολιορκία τῆς Λευκωσίας πού μὲ τὴν κατάληψή τῆς προεξοφλήθηκε καὶ ἡ κυριαρχία πάνω στὸ ὑπόλοιπο νησί πού σύντομα θὰ πετύχαινε ἡ Πύλη. Σὲ κανέναν δὲν μπορούσε ἡ Δημοκρατία νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἀτυχία τῆς. Δικὴ τῆς ὑπῆρξε ἡ ἀπόφαση νὰ τὴν ὑπερασπίσῃ. Δικό τῆς καὶ τὸ σφᾶγμα νὰ μὴν ἐνεργήσῃ πιὸ ἀποτελεσματικὰ. Ἄν μὲ τὰ πρῶτα συμπτώματα αἰφνιδιασμοῦ ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ, ἀντὶ νὰ μεταχειρισθῆ ὅλα τῆς τὰ ἔσοδα γιὰ τὴν αὐξηση καὶ τὸν ἐξοπλισμὸ τῶν στόλων τῆς εἶχε φροντίσει νὰ ὀχυρώσῃ τὶς ἀποικίες τῆς καὶ πρῶτιστα τὴν Κύπρο πού διέτρεχε κίνδυνο ἀναμφισβήτητο, θὰ ἦταν ἀξιολογώτερος ὁ καρπὸς τῶν προσπαθειῶν τῆς καὶ δύσκολα θὰ τῆς εἶχε ἀφαιρεθῆ ἡ δάφνη τῆς νίκης.

Αὐτὸ εἶχε προτείνει στὴν κυβέρνησή του ὁ διακεκριμένος δούκας τῆς Ἀλμπα, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴ φλάνδρα — ὅπου κυβερνοῦσε καὶ τόσο τὸν θαύμαζαν γιὰ τὴν ἱκανότητά του, ὅσο γιὰ τὴ σκληρότητά του τὸν μισοῦσαν — ἀντελήφθη τὴ στενότητα σκέψεως μὲ τὴν ὁποῖα ἐνεργοῦσαν οἱ Βενετσιάνοι καὶ τοὺς ἐπίεζε νὰ ὀχυρώσουν καὶ νὰ ἐξοπλίσουν τὰ κάστρα τους μὲ τέτοιο τρόπο πού καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ὑπερασπιστὲς νὰ μὴν μποροῦν νὰ κάνουν οὔτε βῆμα. Τὰ προγνωστικὰ ἑνὸς τέ-



τοιου ἔμπειρου ἀρχηγοῦ ἀποδείχτηκαν σωστά: στήν πανουργία, τὴ δραστηριότητα καὶ τὴ θρασύτητα τῶν ἀντιπάλων της, ἡ Βενετία ἀντέταξε τὴν νωχέλεια καὶ τὴν ἀναποφασιστικότητα. Σὲ στρατιῆς πολυάριθμες καὶ ἐτοιμοπόλεμες, ἀντέταξε ὀλιγάριθμους καὶ ἀπροετοίμαστους κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνθρώπους. Καὶ στήν ἐπιδεξιότητα καὶ τὴν τέχνη τῶν πολιορκητῶν, ἀξιωματικούς ποῦ ἀγνοοῦσαν πῶς νὰ κρατήσουν ἓνα φρούριο καὶ ἀνίκανους ἀκόμα καὶ γιὰ τὴ δική τους ὑπεράσπιση. Φυσικὸ ἦταν νὰ μὴν κάνουν παρόμοιες σκέψεις αὐτοὶ ποῦ ἦταν γεννημένοι Βενετσιάνοι γιὰτὶ ὁ ἐγνώισμός ποτέ δὲν λογικεύεται, ἀλλὰ καμμιά ἀπὸ αὐτὲς δὲν μπορούσε νὰ κρυφθῆ ἀπὸ αὐτοὺς ποῦ μὲ ἀπάθεια θὰ παρακολουθοῦσαν τὸ συμβάν. Κι ἔτσι, ὁ στρατηγὸς Ζάννη καὶ οἱ δικοί του ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Κολόννα ποῦ φιλοδοξοῦσε νὰ κερδίσει τὴν εὐνοια τῆς κυβέρνησης τῆς Δημοκρατίας, ὑποκρύπτοντας τὴ σύγχυση ποῦ τοὺς προξένησε μιὰ τόσο ἄτυχη εἶδση, καυχόνταν πῶς εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ συνεχίσουν τὴν πορεία καὶ νὰ ἐκδικηθοῦν τὴν προσβολὴ ποῦ εἶχαν ὑποστῆ. Ὁ Χουὰν Ἀντρέα Ντόρια προσπαθοῦσε νὰ διαλύσει τὶς φαντασιώσεις τους. Ἀλλὰ γιὰ νὰ προωθηθῆ προσεκτικὰ ἓνα θέμα τόσο λεπτό, νὰ διατυπωθῆ ἡ γνώμη τοῦ καθενὸς καὶ νὰ ἀκολουθήσουν ἐκείνην ποῦ ἀνάμεσα στὶς ἄλλες θὰ ὑπερίσχυε, ἀποφάσισαν νὰ συγκληθῆ γενικὸ συμβούλιο τὸ πρῶτὶ τῆς 23 Σεπτεμβρίου καὶ νὰ συνέλθουν σ' αὐτὸ ὄχι μόνο οἱ στρατηγοί, ἀλλὰ καὶ ὅλοι ἐκεῖνοι, ποῦ σὰν διάκριση ἀρχηγίας, εἶχαν φανὸ στήν πρυμνη τῆς γαλέρας τους. Ἀρχισε τὴ συζήτηση ὁ Ἐνετός, ποῦ εἴτε λόγῳ σεβασμοῦ, εἴτε γιὰ νὰ πετύχη ὁμοφωνία, ἦταν τῆς γνώμης νὰ μὴ συνεχίσουν γιὰ τὴν Κύπρο ἀλλὰ νὰ ἐπιδοθοῦν σὲ μιὰ ὁποιαδήποτε ἄλλη ἐπιχείρηση, παρενοχλώντας τοὺς ἐχθροὺς γιὰ παράδειγμα στὸ κράτος τους στὸ Νεγκροπόντε - Εὐβοία. Ἀλλὰ ὁ Ἀντρέα Ντόρια, ποῦ εἶχε συμβιβασθῆ νὰ τοὺς ἀκολουθήσει μὲ τὸν ὄρο νὰ χτυπηθῆ μὲ τὴν τουρκικὴ μοίρα, ὅταν ἐγίνε γνωστὴ ἡ κατάσταση στὶς βενετσιάνικες γαλέρες, ἀντιτάχθηκε σὲ πρόταση τόσο παράτολμη.

Καὶ παρόλο ποῦ ἦταν τῆς γνώμης νὰ στραφοῦν ἐνάντια σὲ κάποιον ἄλλο σπυροῦ τῆς ἐχθρικῆς ἐπικράτειας, δὲν ἔκρινε φρόνιμη τὴν ἐπιχείρηση ἐναντίον τοῦ Νεγκροπόντε, ὅπου εὐκόλα θὰ μπορούσαν νὰ τὸ συντρέξουν μὲ ἐνισχύσεις οἱ ἐχθροί, ἐνῶ οἱ ἴδιοι εἶχαν τόσο δύσκολη καὶ μακρυνὴ τὴν ὑποχώρηση. Ἡ γνώμη τοῦ ἦταν νὰ κατευθυνθοῦν ἐνάντια στὸν Μωριᾶ, ὡς τὸ Νιόκαστρο, ὅποτε ὡσποῦ νὰ πάρουν εἶδση τῶν προθέσεων τους οἱ Τοῦρκοι, αὐτοὶ θὰ ἦταν ἤδη κύριοι τῶν κυριωτέρων κάστρων. Μίλησαν πολλοὶ μὲ τὴν μιὰ ἢ τὴν ἄλλη γνώμη. Περνοῦσε ἡ ὥρα, καὶ ποθενὰ δὲν κατέληγαν, ὅποτε ἔκριναν καλλίτερο νὰ διαλύσουν τὸ συμβούλιο. Δὲν ἄντεχε πιά ἄλλο ὁ Ἀντρέα Ντόρια νὰ συγκρατῆ τὴ δυσαρέσκεια του καὶ τὸ ὅτι ἀναγκαζόταν νὰ συγχρονίζεται μὲ τούτη τὴν ἀταξία μεγάλωνε ἀκόμα περισσότερο τὴν ὀργή του. «Τί ὑπόσχονται αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι — ἔλεγε στὸν μαρκήσιο τοῦ Σάντα Κρούζ καὶ στὸν Ντόν Ζουὰν Ντέ Καρντόνια — μὲ τὶς γαλέρες τους ποῦ δὲν εἶναι κἄν ἐξοπλισμένες καὶ τοὺς στρατιῶτες τους ποῦ θὰ τοὺς διέλυε τὸ πρῶτο φύσημα μιᾶς τραμουντάνας». Στὴ συνέχεια γνωστοποίησε στοὺς Ζάννη καὶ Κολόννα πῶς μπορούσε νὰ παραμείνῃ ἓναν μόνον μῆνα ἀκόμη σ' αὐτὲς τὶς θάλασσες, καὶ σὲ τέτοια μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τῆς Σικελίας, ὅπου ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψῃ, γιὰτὶ μιὰ ἐποχὴ τόσο προχωρημένη μὲ τὶς φοβερὲς θύελλες ἐκείνων τῶν θαλασσῶν, θὰ ἔβαζε σὲ κίνδυνον τὴν ἀρμάδα γιὰ τὴν ὁποίαν ἦταν ὑπεύθυνος. Καὶ δὲν μπορούσε νὰ παραβλέψῃ καταστάσεις τόσο ἀντίξοες. Αὐτὲς οἱ προειδοποιήσεις του δὲν ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα, οὔτε θέλησαν νὰ σκεφτοῦν ἐκεῖνοι οἱ στρατηγοὶ ἄλλο σχέδιο ἀπὸ τὴν ἐπιστροφή τους στὸν Χάνδακα, ὅπου συνέπιπταν ὅλων οἱ ἀποφάσεις. Μὲ τὴν ὁμοφωνία λοιπὸν τοῦ Μαρκεσίου καὶ τοῦ Καρντόνια, θέλησε ὁ Ντόρια νὰ ἀποχωρήσῃ, ὑπενθυμίζοντάς τους τὴν συμφωνία τους, ἐξηγώντας τους ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν ἀνασφάλεια στήν ὁποίαν ἐκτίθονταν πλέοντας ὅλοι μαζί ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν σ' ἐκεῖνες τὶς ἀκτὲς λιμάνια ἱκανὰ νὰ φιλο-

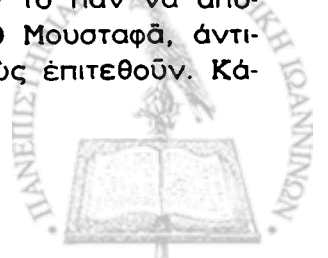


ξενήσουν τέτοια άρμάδα. Καί εφ' όσον χάθηκε ή Λευκωσία, πού ήταν ό κύριος στόχος τής έκστρατείας τους, τό σωτό θά ήταν νά κατευθυνθοῦν πρὸς τήν Ζάκυνθο καί τήν Κεφαλονιά, όπου θά μπορούσαν νά πάρουν ἐκεῖ ἐντολές ἀπὸ τὴν μεγαλειότητά του. Ἄλλὰ ὁ Κολόννα καί ὁ Βενετσιάνος ἀρνήθηκαν κι ἀκόμα κι αὐτὸς ὁ Σφόρτσα Παλαβιτσίνο θέλησε νά τὸν ἀναγκάσει νά μείνει μαζί τους μὲ τό πρόσχημα πὼς ὁλόκληρος ὁ μήνας Σεπτέμβριος ἔπρεπε νά τελειῶσει μὲ τὴν ὑπόθεση τῆς Κύπρου ὑποδεικνύοντας τις μέρες πού ἀπέμεναν. Συναίνεσε ὁ Χουάν Ἀντρέα σὲ ἀπαίτηση τόσο θρασεῖα, πού πρόδιδε ἡ ἐπιθυμία νά τὸν ζημιώσει ἡ πρόθεση πιά, ἀπροκάλυπτη νά τὸν ἐξαναγκάσει σὲ ἀνοιχτὴ ρήξη. Καί παρ' ὅλο πού κι' αὐτὸς ἐπίσης εἶχε αἰσθανθῆ περισσότερο ἀπὸ μιά φορά τὴν διάθεση νά τὴν προκαλέσει γιατί ἡ ὑπερηφάνεια του δὲν ἀνεχόταν τέτοιου εἴδους ἀνταγωνιστικότητες, θεώρησε σκόπιμο μιά καὶ ἀντιπροσώπευε ἓνα μονάρχη πού χαρακτηριζόταν σὰν σύννους, νά μὴν ἀφήσει τὴ γλῶσσα του νά λυθῆ πρώτη. Ἄλλὰ ὅταν τελείωσε ἡ διαμάχη, ἡ σιωπὴ του δὲν κράτησε ἄλλο, ὅταν τὸν κάλεσε ἰδιαίτερως ὁ Κολόννα καί μὲ ὕφος αἰχμηρῆς ἀνωτερότητας τὸν ρώτησε ἂν ἦταν διατεθειμένος νά ὑπακούσει σὲ περίπτωση πού θά τὸν διέταζε νά παραμείνει. Ὁ Ντόρια ἀπάντησε πὼς γιὰ νά τὸν διατάξει θά ἔπρεπε νά ἔχει τοῦλάχιστον πλήρη δικαιοδοσία ἀπὸ τὸν Δὸν Χουάν τῆς Αὐστρίας. Ἀπὸ τὸν ἓναν λόγο στὸν ἄλλον, μῆκε στὴ συζήτηση καί τρίτος ὁ Δὸν Κάρλος Ντάβαλος πού διοικούσε ἓναν μεγάλο ἀριθμὸ στρατιωτῶν στὶς γαλέρες, πού δῆλωσε πὼς εἶχε διαταγὴ νά ὑπακούει μόνον στὸν ἀρχηγό του Ντόρια. Ὁ Κολόννα ἀπάντησε πὼς λίγο τὸν ἐνδιέφερε ἂν θά τὸν εἶχε κάτω ἀπὸ τις διαταγές του τὴ στιγμή πού τὸν ὑπάκουαν ἄλλοι καλλίτεροι. Τότε ὁ Δὸν Κάρλος τινάχτηκε ὄρθιος καί μὲ μάτια πού φλέγονταν ἀπὸ ὀργὴ φώναξε: «Ἔ! ὄχι πιά!». Ὅλα αὐτὰ θά ἐξελίσσονταν ἄσχημα ἂν ὁ Ντόρια δὲν διέταζε τὸν Δὸν Κάρλος νά ἀποσυρθῆ κι αὐτὸς ἔφυγε, ἀποδεικνύοντας πὼς ἔδειχνε ὑπακοὴ σ' ἓναν ἀνώτερο. Ὁ Ντόρια ζήτησε ἀπὸ τὸν Κολόννα τὰ πιστοποιητικὰ τῆς ἐξουσίας, βάσει τῶν ὁποίων ἐνεργοῦσε. Καί τοῦτο ἐπιβεβαιώνει αὐτὸ πού ὑποδεικνύαμε πρὶν, πὼς οἱ τρεῖς δυνάμεις ἐνωμένες ἐνεργοῦσαν χωρὶς ἀμοιβαία συμφωνία πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Πὼς κάθε μιά θεωροῦσε ἑαυτὴν ἀνεξάρτητη καί ἀκόμα ἀνώτερη ἀπὸ τις ἄλλες δύο καί πὼς στοὺς τίτλους καί τις ἐντολές πού εἶχαν δοθῆ στοὺς ἀρχηγούς τους, δὲν εἶχαν προβλεφθῆ οἱ δυσχέρειες πού θά μπορούσαν νά δημιουργηθοῦν ἀπὸ παρόμοιες φιλοδοξίες. Τότε ἀποφάσισε ὁ Χουάν Ἀντρέα νά ἀφήσει νά ἐκπνεύσουν οἱ προθεσμίες πού ὁ Παλαβιτσίνο εἶχε ὀρίσει. Ἄλλὰ στὶς 27 τοῦ μηνὸς ὁ στρατηγὸς Ζάννη ἔχοντας ἀποφασίσει νά περάσει ἀπὸ τὸ Πόρτο - Τριστάνο τῆς Καρπάθου - νήσου πού βρίσκεται ἀνάμεσα στὴ Ρόδο καί τὸν Χάνδακα, ἔκανε πανιὰ πρὸς τὰ ἐκεῖ. Χωρὶς νά κάνει γνωστὴ τούτη τὴν ἀπόφασή του στὸν Ντόρια, ἀπομακρύνθηκε μὲ τὸ στόλο του ἀπὸ τὸ στόλο τοῦ Ποντίφηκα, ἀφήνοντας τὸν πρῶτο μόνον, ἐνῶ πρωτίτερα ὁ Κολόννα καί ὁ Βενετσιάνος ὑποστήριζαν - ἐνάντια στὴ γνώμη τῶν Ἰσπανῶν - πὼς διέτρεχαν κίνδυνο πηγαίνοντας χωριστά. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἔγιναν αὐτοὶ οἱ ὑπαίτιοι τῆς ἀποστασίας πού ἀπέδιδαν στὸν Ντόρια ἀπὸ κακεντρεχεῖς εἰκασίες. Ἀφοῦ λοιπὸν αὐτὸς πέρασε τὴ νύχτα του στὸ Καστελλόριζο, ἐπειδὴ ξημερώνοντας ἀνοιχτήκε μὲ τις γαλέρες του στὴ θάλασσα γιὰ νά μὴ χτυπηθοῦν ἐξαιτίας τῶν μελεμιῶν στὴν ἀκτὴ, ὑπέθεσαν ὅτι ἀποχωροῦσε μὲ ἀπώτερο σκοπὸ νά ἐπωφεληθῆ ἀπὸ τὸν πρῶτο εὐνοϊκὸ ἀνεμο καί νά τοὺς ἐγκαταλείψει στὴν τύχη τους. Στὴν προκειμένη περίπτωση, οἱ ἐγκαταλελειμμένοι ἦταν οἱ Ἰσπανοὶ καί ἀκόμα καί ἂν ἡ ἀνάγκη νά βρεθοῦν σὲ ἀσφάλεια δὲν ἦταν ἀπολύτως ἐπείγουσα, θά ἀρκοῦσε ἡ περιφρόνηση πού τοὺς ἔδειχναν γιὰ νά τοὺς ἀπαλλάξει ἀπὸ αὐτὴν κι ἀκόμα μεγαλύτερη δέσμευση. Ἀφοῦ κανεὶς δὲν ἔφερε ἀντίρρηση, συνέχισαν ἡσυχὰ τὸ ταξίδι τους. Σὲ λίγο αὐτοὶ πού πήγαιναν μπροστὰ δέχτηκαν τὴν ὀρμὴ μιᾶς θύελλας πού κομμάτιασε τις γαλέρες τοῦ Ποντίφηκα. Ὁ Ντόρια ταξίδευε χωρὶς ἀντιξοότητες κι' ἄ-



κόμα περιμάζεψε και μερικά σκάφη του Κολόννα που είχαν χάσει το δρόμο. Φαίνονταν σαν να τον προστάτευε ή θάλασσα, αφού όντας ο τελευταίος που έφυγε από το πόρτο Τριστάνο έφτασε στον Χάνδακα άβλαβής και τέσσερες μέρες νωρίτερα από τους διεσπαρμένους ανταγωνιστές του. Εκεί αποφάσισε να τους περιμένει όχι για να κάνει επίδειξη της αξιοσύνης του ή της τύχης του, παρά για να τους δώσει ακόμη μια απόδειξη σεβασμού και ευγενείας, γιατί έφ' όσον τελείωνε ή προθεσμία που είχε προτείνει ο Σφόρτσα Παλαβιτσιόνο, πίστευε πως είναι πρόπον να ζητήσει άδεια αποχώρησης. Κι όταν την πήρε από τους δυο στρατηγούς Κολόννα και Ζάννη στις 5 του Οκτώβρη, ξεκίνησε για τη Σικελία όπου φθάνοντας με την άρμάδα του χωρίς άπρόοπτα ή καθυστέρηση καμμιά, αναγκάστηκε να δικαιολογηθεί μπρός στον Ποντίφηκα και τον κόσμο όλόκληρο για να απαλλαγεί από τις ένοχοποιήσεις που του απέδωσαν ο Κολόννα και οί Βενετσιάνοι για να χρυσώσουν τα δικά τους λάθη. Ύστερα από τόσες σοβαρές δαπάνες και προετοιμασίες και τόσων μηνών σχέδια και έλπίδες, να ποιός ήταν ο καρπός που προσέφεραν στην Δημοκρατία ή άδεξιότητα και ή αλλαζονεία των στρατηγών της. Ύπληρξε πραγματικό δυστύχημα βέβαια ο λοιμός που άφάνισε τους στρατιώτες τους. Άλλά γιατί όμως να επιμένουν να πάνε σε αναζήτηση του έχθρου με δυνάμεις τόσο δυσανάλογα υποδεέστερες; Άν παρ' έλπίδα ο Ντόρια καθυστερούσε λίγο να ένωθει με την μοίρα των Ένετών ή αν ήταν αναποφάσιστος για τη θέση που θα υιοθετούσε, ή ακόμα αν από έχθρα, όπως διετείνεται ο Γενοβέζος στη Βενετία, ή από υπερβολική προνοητικότητα έπεδείκνυε μικρότερη συμπάρσταση από αυτήν που ή φήμη του και ή πείρα του υπόσχονταν;

Θά ήταν σωστό να αναλάβουν έναν αγώνα τόσο άνισο και με τόσες πιθανότητες πενιχρές; Άν φρόντιζαν για τη διατήρηση της άρμάδας τους, δε θα έπρεπε το ίδιο να τους άπασχολή και το καλό της Άγίας Έδρας και το συμφέρον της Σινιορίας; Άν οί βενετσιάνικες γαλέρες μπορούσαν να προσφέρουν τόσο μικρή βοήθεια, όπως αποδείχτηκε στην πράξη, το να εκτεθούν στον κίνδυνο μιας μάχης θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν έλαφρότης ή ακόμα περισσότερο σαν άσυγχώρητο έγκλημα. Καιρός είναι να κριθεί ο Ντόρια με την άξια τεκμηρίων και όχι με αυτά που του φορτώνουν οί έχθροί του. Η κατάληψη της Λευκωσίας, όπως ήταν φυσικό, φόβισε τις υπόλοιπες πόλεις του νησιού, αφού θα ήταν πολύ πιό εύκολη ή άλωσή τους, με την άδυναμία που βρίσκονταν να προβάλουν αντίσταση εξ αιτίας της άστοργίας που είχε δείξει ή κυβέρνηση της Μητρόπολης. Βλέποντας λοιπόν ο Μουσταφά πως ή μόνη έπιχείρηση προς την οποία έπρεπε να στρέψη τα όπλα του, ήταν ή κατάληψη της Άμμοχώστου και πως αν καθυστερούσε ώσπου να έρθη ο χειμώνας, ή έπιχείρηση θα έμενε πίσω, όδήγησε το στρατό του μέχρι εκεί, αφήνοντας τέσσερεις χιλιάδες άνδρες για φρουρά στη Λευκωσία και άρχισε την πολιορκία χωρίς καμμιά αναβολή. Στερημένες την ισπανική συνεργασία οί μοίρες των Βενετών και του Πάπα, θεώρησαν άνώφελο να αναλάβουν οποιοδήποτε σχέδιο αφού έπιπλέον δεν τους έννοουσε και ή εποχή. Από τις γαλέρες που ο Ζάννη άφησε στη Σούδα την έπόμενη της αναχώρησης του Ντόρια, ναυάγησαν έντεκα. Και μόλις είχαν τακτοποιηθεί οί υπόλοιπες από τις ζημιές, τους προξένησε νέα σύγκυση ή είδηση πως ή Τουρκική άρμάδα έρχόταν να τους κυνηγήσει. Πραγματικά, στην Κύπρο, αφού ή Λευκωσία ήταν καλά φυλαγμένη και ή υπόθεση της Άμμοχώστου δεν ήταν τόσο δυσχερής, όσο στην αρχή φαίνόταν, έκαναν συμβούλιο οί πασάδες για να δούν τι αριθμό σκαφών θα μπορούσαν να αφαιρέσουν από την άρμάδα. Ο Πιαλι πίστευε, πως αφού οί χριστιανοί είχαν χωριστή όπως είχε άμέσως έξακριβωθεί από τους κατασκόπους, και αυτές οί δυνάμεις που είχαν άπομείνει θα έκαναν το πάν να αποφύγουν κάθε σύγκρουση, ήταν μάταιο να τις κυνηγήσουν. Ο Μουσταφά, αντίθετως, πίστευε πως γι' αυτόν άκριβώς το λόγο έπρεπε να τους έπιτεθούν. Κά-



νοντας λοιπόν πανιά κατευθύνθηκε ως τὸν Χάνδακα κι ἀπὸ ἐκεῖ ἐφθασε ὡς τὴν Ἄστυπάλαια μὲ διάθεση νὰ μὴ χαλαρώσῃ τὴν καταδίωξήν. Ἡ εὐτυχία ἦταν πῶς οἱ δυνατοὶ ἄνεμοι τὸν ἀνάγκασαν νὰ γυρίσῃ πίσω καὶ βλέποντας τὸ σκοπὸ τοῦ νὰ ἀποτυγχάνῃ, ἀφοῦ οἱ Βενετσάνοι εἶχαν καταλάβει τὸ σχέδιό του εἰσχωρώντας ὄλο καὶ πιὸ βαθιὰ στὸ ἀρχιπέλαγο, ἄλλαξε τελικὰ ἀπόφασιν καὶ πῆγε νὰ ξεχειμωνιάσῃ στὴν Κωνσταντινούπολη. Μὲ αὐτὸ διευκόλυνε τὴν βοήθεια τῶν χιλίων ἐξακοσίων ἀνδρῶν ποῦ ἔστειλε ὁ Ζάννη στὴν Ἄμμόκωστο προστατευμένους μὲ δώδεκα γαλέρες. Κι ἀφοῦ ἔκανε ἔτσι ἄφησε στὸν Χάνδακα τὸν Κουίρίνι, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ζάννη πῆγε στὴν Κέρκυρα μὲ μερικές γαλέρες γιὰ νὰ πάρῃ ἐντολὴς ἀπὸ τὴ Γερουσία. Ὁ Κολόννα, ὕστερα ἀπὸ χίλιους κινδύνους καὶ φθορές, κατευθύνθηκε πρὸς τὴ Ζάρα καὶ τὴν Ἄγκωνα καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν πρωτεύουσα τῆς Χριστιανοσύνης, ὅπου, ἂν κι ἐφθασε χωρὶς τὴ σκιά τοῦ μεγαλείου τῆς ἀρμάδας του, τὸν ὑποδέχτηκαν μὲ μεγάλες ἐπιδείξεις χαρᾶς. Σ' αὐτὸ τὸ διάστημα, ἐπωφελοῦμενη τὸ διάλειμμα ποῦ προσέφερε ὁ ἀνελέπτος χειμῶνας, ἡ Ἑνετικὴ γερουσία πῆρε σημαντικὰς ἀποφάσεις γιὰ τὸν ἐπόμενον χρόνον.

Δυσωρεστημένη, καθὼς ἀποδείχτηκε ἀργότερα ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰ τοῦ στρατηγοῦ Ζάννη στὴ διοίκισιν, καὶ ὄχι, ὅπως λέγουν ἄλλοι, ἐξ αἰτίας μεγάλων ἀντιθέσεων ποῦ τὸν ἐμπόδιζαν νὰ συνεχίσῃ, ὤρισε ἡ γερουσία στὰ τέλη Δεκεμβρίου ἀρχιστράτηγον στίς γαλέρες τῆς τὸν προβλεπτὴ Σεμπασιὰν Βενιέρο καὶ γιὰ τοποτηρητὴν του, μὲ τὸν τίτλον τοῦ γενικοῦ προβλεπτῆ κατὰ θάλασσαν τὸν Αὐγουστο Μπαρμπαρίγο, ἄνδρα μοναδικῆς φρόνησιν καὶ πολὺ ἀγαπητὸν στοὺς πατριῶτες του. Αὕτη — ἡ πράγματι ἐλάχιστη ἰκανοποιητικὴ — ἦταν ἡ κατάστασις ἀπὸ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Κύπρου ἐνὸς ὅσον στὴ Ρώμῃ ἐξελίσσονταν μὲ περισσότερη ἐπιτυχία οἱ συμφωνίαι γιὰ ἓναν συνασπισμὸν ἀνάμεσα στοὺς Χριστιανοὺς Βασιλιάδες. Ἀφοῦ ἐξεπλήρωσε ὁ Φίλιππος ὁ ΙΙ τὴν προσφορὰ πρὸς τὸν ἀπεσταλλένον τοῦ Ποντίφηκα μονσινιέρο Τόρρες, καὶ πεπεισμένος πῶς παρόμοια ὑπόθεσις δὲν μποροῦσε νὰ ὀλοκληρωθῆ παρὰ μόνον στὴ Ρώμῃ, ἐπεφόρτισε τοὺς Καρδινάλιους Γκρανθέλα καὶ Πατσέκο καὶ τὸν Δὸν Χουάν Ντέ Θουνίγκα, τὸν πρεσβευτὴν τῆς αὐτῆς, νὰ τὸν ἀντιπροσωπεύσουν ἐκεῖ. Ἡ Βενετία εἶχε ἐμπιστοσύνην στίς ἰκανότητες τοῦ Μιχαὴλ Σουριάνου, πρεσβευτῆ τῆς στὴν ἴδια πόλιν, καὶ εὐχαριστημένη γιὰ τὸν ζῆλον ποῦ ἔδεικνε γιὰ τίς ὑποθέσεις τῆς στὸ Ἱερὸν Κολλέγιο, δὲν ὤρισε στὴν ἀρχὴ κανέναν ἄλλον ἀντιπρόσωπον. Ὁ Πάπας ἐξέλεξε γιὰ τὴν περίπτωσιν πέντε Καρδινάλιους καί, γιὰ νὰ ἐορτάσουν αὐτὲς τίς συνόδους, ὤρισε μιὰ ἀπὸ τίς συνελεύσεις νὰ στεγασθῆ στὸν Ἅγιον Πέτρο.

Δίχως νὰ σταθοῦμε στὸ θέμα ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῶν συζητήσεων τους, μποροῦμε νὰ λογαριάσουμε τὰ ἐμπόδια ποῦ θὰ ἀντιμετώπιζαν. Γιατὶ θὰ ἔπρεπε νὰ δυνηθοῦν νὰ καταλήξουν σὲ μιὰ ἴδια ἀπόφασιν, ἐπιθυμίες ἀντικρουόμενες καὶ συμφέροντα συγκρουόμενα. Γιατὶ θὰ ἔπρεπε νὰ βασιλεύσῃ ἡ εἰλικρίνεια καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη σὲ διάνοιες καχύποπτες καὶ ἐχθρικές. Γιατὶ οἱ ἄπληστοι θὰ παρίσταναν τοὺς προσβεβλημένους στὴ γενναιοδωρία τους, καὶ τοὺς μαινόμενους ἀπὸ μετριοπάθεια. Κι ὅταν ἀκόμα θὰ κατευνάζονταν αὐτὰ, θὰ πρέπει νὰ συμπεράνουμε πῶς οἱ ὑποδείξεις πρὸς τὸν κάθε ἓνα, θὰ δημιουργοῦσαν πολλὰ ἄλλα ἐμπόδια, ἔτσι ἦταν οἱ πολιτικοί, ὥστε νὰ εἶναι σχεδὸν ἀνεφικτὴ παρόμοια συμμαχία. Θεμελιώθηκε ἐκείνη ἡ ἐνότητις γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα ἐνὸς μόνο μέρους τοῦ θέματος ποῦ ἦταν τὸ ἐλατῆριον καὶ ἡ κινήτρια δύναμις γιὰ τὰ ὑπόλοιπα, διαφορετικὰ ὅπωςδήποτε θὰ εἶχε ἀποτύχει. Ἀλλὰ στὴν προκειμένη περίπτωσιν, ἡ ὠφέλεια ἦταν κοινὴ καὶ ἡ ἀναγκαιότητις ποῦ ἐπίεζε τοὺς μὲν, θὰ ἔθιγε σύντομα καὶ τοὺς ἄλλους, ἂν δὲν φρόντιζαν ὄλοι γιὰ μιὰ λύσιν, καὶ δὲν θὰ ὠφελοῦσε τελικὰ ἂν δὲν ἔκαναν ἀνακωχὴν γιὰ λίγο στίς διαφορίας τῶν προθέσεων τους.

Ἐπιπλέον ὑπῆρχε μιὰ ἰσχυρότατη θέλησις καὶ δραστηριότητις στὸν χαρα-

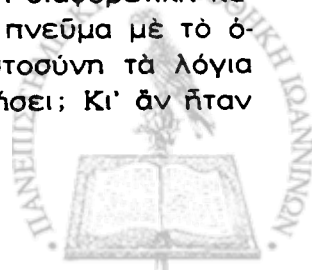




κτῆρα τοῦ ἡλικιωμένου Ἀγίου Πάπα Πίου V πού θρικόταν στήν Ἔδρα τοῦ Ἀγίου Πέτρου, σύμβολο αὐστηρότητας καί ἀρετῆς. Ἦταν ἀκούραστος στήν ἐκπλήρωση τῶν καθηκόντων του, ζηλωτής περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον στή διατήρηση τῆς πίστεως καί στήν ἐξάπλωση τῆς Χριστιανοσύνης, εὐσεβής, εὐπροσῆγορος παρηγορητής, ἄν καί παράφορος στά αἰσθήματά του καί συνήθως ὀργίλος ὅταν τοῦ ἀντέτασσαν ἐμπόδια ἢ ἀντίλογο. Κάλεσε τοὺς ἀντιπροσώπους καί συγκαίροντάς τους γιά τίς ἐλπίδες πού προσέφεραν οἱ εὐνοϊκές προθέσεις τοῦ Καθολικοῦ Βασιλιᾶ καί τῆς Δημοκρατίας, ἐξῆρε τὴν σημασία τῆς συμμαχίας, τὰ πλεονεκτήματα πού αὐτὴ θὰ προσέφερε στά κράτη πού ἦταν ἐκτεθειμένα στή φιλοδοξία τῶν ἀπίστων, καί στήν Χριστιανοσύνη συγχρόνως, ἄν εὕρισκαν τὴν εὐκαιρία νὰ στρέψουν τὰ νικηφόρα ὄπλα τους στίς χῶρες τίς καθαραισμένες ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ Λυτρωτῆ. Τοὺς ἔφερε γιά παράδειγμα τοὺς ἥρωες τῆς ἀρχαιότητας ἐμψυχώνοντάς τους νὰ τοὺς μιμηθοῦν. Τοὺς συνέστησε τὸν μεγαλύτερο ζῆλο καί τὴν ὁμόνοια καί μὲ δάκρυα στά μάτια τοὺς ζήτησε νὰ ἐπαναλάβουν τίς προσπάθειες ὥστε νὰ πραγματοποιηθῆ ὁ πόθος τους νὰ μὴν πεθάνουν χωρὶς νὰ ἔχουν λαμπρύνει μὲ κάποιον ἀξιωματικὸν ἀθλο τὰ ὄπλα τῶν Χριστιανῶν ἀρχόντων καί τὸ λάβαρο τῆς θρησκείας πού ἦταν ἡ κεφαλὴ πάνω στή γῆ. Γιὰ νὰ ἀρχίσουν τίς συνομιλίες συμφώνησαν νὰ ὑποβάλῃ ὁ Ἐνετός πρεσβευτῆς τίς ἀναφορές τους τυπικά Ἀλλὰ αὐτὸς διαφώνησε, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ Δημοκρατία δὲν αἰτεῖται ἀλλὰ συναινοῦσε ἐκ τῶν προτέρων μὲ τίς θελήσεις τοῦ Ποντίφικα, καί τότε ἡ Ἀγιότητά του ἀναγκάστηκε νὰ διακόψῃ τὴν συζήτηση ὀρίζοντας νὰ κάνουν οἱ ἐντεταλμένοι του τίς προτάσεις τους. Ἡ πρώτη ἀναφέρονταν στήν θεμελίωση καί τὸ ἀντικείμενο τοῦ συνδέσμου πού κατὰ τὸν Σουριάνο ἐπρόκειτο νὰ μειώσῃ τὴν ἰσχύ τοῦ Τούρκου υἱοθετώντας ἐκεῖνες τίς προϋποθέσεις πού θὰ ἦταν ἀναγκαῖες γιά νὰ καταστραφοῦν οἱ κατὰ θάλασσα δυνάμεις του, καί νὰ περιορισθῆ ἡ ὑπερβολικὴ ἐξάπλωση τῆς κυριαρχίας του. Μὲ αὐτὴ τὴ θέση ἀποδείχτηκε ὑποστηρικτικὴ ἀποκλειστικὰ τῆς μερίδας του σὺν κάποιος πού βλέπει μόνο τὸν δικό του κίνδυνο καί τὴ ζημιὰ, γιὰτί ἀκόμα κι ἄν σὲ τελευταία ἀνάλυση τοὺς ἔθιγε ὅλους ἡ ἐχθρα καί τὰ σχέδια τῆς Πύλης, μέχρις ἐκεῖνη τὴ στιγμή μόνο ἡ Βενετία εἶχε τὴν ἐμπειρία ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματά της. Καί γιά νὰ συγκροτηθῆ αὐτὸς ὁ σύνδεσμος μὲ προοπτικὴς τόσο περιορισμένες ὅπως ἦταν τὸ νὰ ἀποκοιμήσουν τὸ χέρι πού τὸν κομματιαζε, θὰ σήμαινε ἐπιπλέον πῶς εἶχαν χάσει τὴν ἐλπίδα νὰ τὸ ἀπλώσουν μὲ αἶσθημα φιλίας.

Παρόμοια θέση δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ικανοποιῆ τοὺς Ἴσπανοὺς πού οἱ κτήσεις τους, τότε τουλάχιστον, ξαπλώνονταν στά πιὸ ἀπομακρυσμένα μέρη. Ὑποπεύονταν πῶς μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ὁ νικηφόρος Σελῆμ ἀπὸ τίς τωρινές του ἐπιχειρήσεις κι ἀπὸ τίς μελλοντικές, θὰ περνοῦσε ἀπὸ φωτιὰ καί αἷμα τίς κυριαρχίες τους στήν Ἰταλία. Ἀλλὰ διέβλεπαν ἀμεσώτερο τὸν κίνδυνο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Μπαρμπαριᾶς καί ἔτσι εἶχαν πρόθεση νὰ δημιουργηθῆ ὄχι μιὰ συμφωνία μὲ χρόνο καί σκοπὸ καθωρισμένο, ἀλλὰ ἓνας σύνδεσμος διαρκῆς, γενικὸς καί ἐπιθετικὸς, ἐνάντιος πρὸς κάθε ἐχθρὸ τῶν χριστιανῶν εἴτε θὰ ἦταν οἱ Τούρκοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἴτε οἱ Μαυριτανοὶ τῆς Ἀφρικῆς, εἴτε ἐπιτέλους ὁ βασιλιᾶς τῆς Περσίας κι' ὅποιοι ἄλλοι ἐξαρτόνταν ἀπ' ὅλους αὐτοὺς.

Μὲ τοὺς ὅρους τους ἀπόλυτα σαφεῖς μὲ τοὺς ὁποίους ὁ πρεσβευτῆς τῆς Σινορίας ἀποδοκίμαζε αὐτὲς τίς ιδέες, ὑποδεικνύοντας πῶς ὁ πραγματικὸς σκοπὸς τοῦ συνδέσμου δὲν μπορούσε γιά τὴν ὥρα νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸ νὰ διατηρηθῆ στή χριστιανοσύνη ἡ Κύπρος ἐλευθερωμένη ἀπὸ τοὺς τυράννους καί πού ἐν καιρῷ ὁ σύνδεσμος θὰ ἀποκτοῦσε μεγαλύτερη ἔκταση ἢ διαφορετικὴ κατεύθυνση ἀνάλογα μὲ τίς περιστάσεις, ἔκαναν ὀλοφάνερο τὸ πνεῦμα μὲ τὸ ὁποῖο σκέπτονταν οἱ Ἐνετοί. Μποροῦσε νὰ ἐμπνεύσουν ἐμπιστοσύνη τὰ λόγια τους καί οἱ συμμαχίες τους πού τόσες φορές τίς εἶχαν καταπατήσει; Κι' ἄν ἦταν





ἔτσι, ἦταν δυνατό καὶ φρόνιμο νὰ ἀνανεώνεται αὐτὴ ἡ ὑπόθεση σὲ κάθε περίσταση πού θὰ προέκυπτε καὶ νὰ ξοδεύεται σὲ συζητήσεις ὁ πολύτιμος χρόνος πού θὰ ἦταν ἀναγκαῖος γιὰ μάχες; Ὅταν θὰ ἀπαλλασόταν ἡ Κύπρος ἀπὸ τὸ κακὸ πού τὴν ἀπειλοῦσε καὶ μὲ τὸ ὁποῖο τῶρα τοὺς δελέαζε, ποῖος θὰ μπορούσε νὰ ἐγγυηθῆ γιὰ τὴν δέσμευση τῆς Μητρόπολης; Αὐτὰ τὰ ἐρωτηματικά βασάνιζαν μυστικά τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ καθολικοῦ βασιλιᾶ καὶ γιὰ νὰ δεσμεύσουν κατὰ κάποιον τρόπο αὐτοὺς πού εἶχαν τόσες φορές παθήσει τὸν ὄρκο, πρότειναν σὰν ποινὴ νὰ ὑπόκεινται τὰ συμβαλλόμενα μέρη στὶς ἐκκλησιαστικὲς ἐπικρίσεις σὲ περίπτωση παραβίασης τῶν συμφωνιῶν πού ὁ σύνδεσμος θὰ κατέληγε. Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ πρόταση σκανδάλισε φοβερὰ τοὺς Ἐνετοὺς πού κατάλαβαν τί ὑπονοοῦσε ἓνας τόσο σκληρὸς ὄρος καὶ ἀναγκάστηκαν νὰ ἀντιδράσουν καὶ νὰ τὸν θέσουν στὴν κρίση τῆς Ἁγίας Ἐδρας. Ἄλλο σημεῖο ἀπὸ αὐτὰ πού συζητήθηκαν καὶ δημιούργησαν ἀκόμη μεγαλύτερες διαφωνίες, ἦταν ἡ ἀνακήρυξη τοῦ ἀνώτατου ἀρχηγοῦ τῶν ὀπλων τοῦ συνδέσμου στὸν ὁποῖον νὰ ὑπακούουν ὅλοι σὰν νὰ εἶναι δικὸς τους ἀρχηγός. Οἱ Ἰσπανοὶ διεκδικοῦσαν αὐτὸ τὸ δικαίωμα καὶ ἀκόμη τὴν ἐκλογή τοῦ τοποτηρητῆ, γεγονός πού θορύβησε ἀνείπωτα τὴν Γερουσία τῆς Βενετίας μέχρι σημείου πού ὑποπεύθησαν τὸν ἴδιο τὸν πρεσβευτὴ τους καὶ ἀποφάσισαν νὰ στείλουν στὴ Ρώμη ἓναν ἄλλον, τὸν Χουάν Σοράνσο, πολὺ ἐπιδέξιο σὲ παρόμοιες ὑποθέσεις καὶ μαζί μὲ τὸν Μιχαὴλ Σουριάνο νὰ προσπαθήσουν νὰ πραγματοποιήσουν αὐτὸ πού τόσες δυσχέρειες ἀντιμετώπιζε. Ἄλλὰ ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ του τότε δὲν προέκυψε καμιὰ ὠφέλεια.

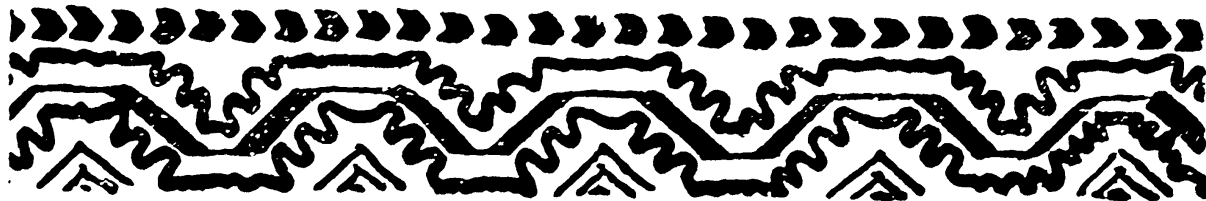
Τὸν ἴδιο καιρὸ πού ἐξακολουθοῦσαν αὐτὲς οἱ διαδικασίες στὴν αὐλὴ τοῦ Ποντίφηκα, πιέζονταν καὶ ὁ αὐτοκράτορας Μαξιμιλιανὸς νὰ συμμετάσχει στὸν προτεινόμενο σύνδεσμο καὶ περίμεναν τὴν ὀριστικὴ του ἀπάντηση. Ἡ ἐπιθυμία πού εἶχε ὁ Καίσαρ γιὰ τὴν ἀνακατάληψη ἑνὸς μέρους τῆς Οὐγγαρίας πού βρισκόταν κάτω ἀπὸ τὴν κατοχὴ τοῦ Σουλτάνου, τὸν ἔκανε νὰ ἀκοῦη μὲ εὐχαρίστηση ἐκείνες τίς προτάσεις. Ἄλλὰ οὔτε ἡ ὀκταετής συνθήκη μὲ τὴν Πύλη, οὔτε οἱ περιωρισμένες του ὀχυρώσεις, οὔτε ἡ ὑπόσχεση τῶν ἄλλων κρατῶν, τὸν ἔπειθαν νὰ λάβῃ μέρος σ' αὐτὴν τὴν ὑπόθεση.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, αὐτὸ πού στὴν προκειμένη περίπτωση τὸν ἐνδιέφερε περισσότερο, ἦταν ἡ ἐκλογή σὰν βασιλιᾶ τῶν Ρωμαίων τοῦ πρωτογέννητου γιοῦ τοῦ Ροδόλφου, μὲ τὴν ὁποία ἐξασφάλιζε τὸ αὐτοκρατορικὸ μεγαλεῖο τῆς οἰκογενείας του. Ἀφοῦ πείστηκε ἡ κυβέρνησις τῆς Δημοκρατίας ὅτι οἱ προσφορὲς πού ὡς τῶρα εἶχαν γίνεαι δὲν ὀδηγοῦσαν ἄλλοῦ παρὰ στὴν συνέχιση τῆς φιλίας μαζί τους, ἔδωκεν ἐντολὴ στὸν πρεσβευτὴ τῆς στὴ Βενετία νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλή. Τὸν Ἀντώνιο Τιέπολο, πού ἦταν μὲ τὴν ἴδια ἀποστολὴ στὴ Πολωνία, τὸν βρῆκε ἡ ἴδια ἐντολὴ στὸ δρόμο.

Παντοῦ, σὲ κάθε τί προμελετημένο, φαινόταν ἡ Δημοκρατία καταδικασμένη ἀπὸ μιὰ ἀκαταμάχητη δυσοίωνα μοίρα. Οὔτε οἱ εὐνοϊκὲς διαθέσεις μερικῶν χώρων τῆς Ἀλβανίας, ὅπως τὸ Σκουτᾶρι καὶ τὸ Ἀλέζιο, πού κουρασμένοι νὰ τραβιοῦνται ἀπὸ τὸ χαλινάρι τοῦ Σουλτάνου, στήριζαν σ' αὐτὴν τίς ἐλπίδες τους, μπόρεσαν νὰ ἐξυπηρετήσουν τὴ Σινιορία, τραβόντας τὴν προσοχὴ τοῦ ἐχθροῦ σὲ κείνο τὸ σημεῖο, ἢ τουλάχιστον νὰ ἐπισύρουν τὸ ἐνδιαφέρον κάποιων πληθυσμῶν νὰ τοὺς συνδράμουν. Ὁ νέος χρόνος πού πλησίαζε θὰ ἀποφάσιζε γιὰ πάντα γιὰ τὴν τύχη τῶν Ἐνετῶν. Τέτοια ἦταν ἡ κατάστασή τους πού ἂν δὲν εὑρισκαν πού νὰ στηριχτοῦν, θὰ γκρεμιζόταν στὴ γῆ, ἀναπόφευκτα ἐρειπωμένο, τὸ κτίσμα τοῦ μεγαλείου τους.

Συνεχίζεται





ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΤΗ

## ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΟΜΠΟΛΛΗΣ\*

Ὁ ἀφοσιωμένος φίλος τοῦ Καποδίστρια  
καὶ θερμὸς ἐραστὴς τῆς παιδείας τοῦ Ἔθνους

### 4) Δομπόλλης καὶ Φιλικὴ

Ἀπομένει, προτοῦ δηλαδὴ παρακολουθήσουμε τὸν Δομπόλλη στὴν κάθοδό του στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐκεῖ συμβολὴ του στὸ πλευρὸ πάντα τοῦ Κυβερνήτη γιὰ τὴ θεμελίωση τοῦ Νεοελληνικοῦ Κράτους, νὰ διερευνήσουμε ἕνα ἀκόμη πρόβλημα. Ὑπῆρξε δηλ. ὁ Δομπ. μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἢ ὄχι; Στὸς δύο γνωστοὺς παλαιότερα ἰδόντες τὸ φῶς καταλόγους μελῶν τῆς Φ.Ε. τοῦ Φιλήμονα καὶ τοῦ Μέξα, ποὺ ἐπισταμένα ἐρεύνησα, δὲν εἶδα τὸνομά του. Ἐπίσης καὶ στὸν τελευταῖα ἐκδοθέντα ἀπὸ τὸν Ἰ. Μελετόπουλο κατάλογο Φιλικῶν τοῦ Ἀρχείου Παν Σέκερη<sup>28</sup> «τὴν καλύτεραν ἀναμφισβητήτως πηγὴν τῆς Φ.Ε.» τὸνομά του σὰν μέλους τῆς δὲν ἀναγράφεται.

Στὴ μερίδα ἐν τούτοις τοῦ Βιάρου Καποδίστρια, τοῦ μεγαλύτερου ὡς γνωστὸ ἀδερφοῦ τοῦ Κυβερνήτη, τῶν δύο τελευταίων αὐτῶν καταλόγων<sup>29</sup>, διαβάζω: «Βιάρος Καποδίστριας Κερκυραῖος Νομικὸς χρόνων 44. Διὰ Ἀριστείδου Παππᾶ 1818 Δεκεμβρίου 5. Τῷ Ἰωάννῃ Δομπόλλῃ εἰς Πετροῦπολιν φλ. 30», ὅτι δηλ. ὁ Β. Καπ. μνησθῆκε ἀπὸ τὸν Ἀρ. Παππᾶ στὴς 5) 12) 1818 καὶ κατέβαλε σὰν συνδρομὴ στὸν Ἰω. Δομπόλλῃ στὴν Πετροῦπολη 30 φλουριά. Δὲν θεωρῶ ὁμῶς ἀπόδειξιν ἐπαρκῆ, ὅτι ὁ Δομπ. ἦταν ἐπίσημα φιλικός, τὸ μοναδικὸ αὐτὸ στοιχεῖο.

Γιατί, καθὼς παρατηρῶ στὸν ἕνα τουλάχιστο ἀπὸ τοὺς καταλόγους αὐτοῦς, τοῦ Μελετόπουλου, καὶ οἱ ὑπ' ἀριθμ. 71 καὶ 146 φιλικοὶ κατέθεσαν, ἀναφέρεται, τὴν εἰσφορά τους στὸν Ἀδ. Κοραῆ, στὸ Παρίσι, ποὺ ξέρουμε καλὰ πῶς δὲν ἦταν ποτὲ μέλος τῆς Φιλικῆς.

Ὁ Ἄγγ. Παπακώστας ἐξ ἄλλου, σὲ κατάλογό του φιλικῶν Ἑπειρωτῶν «μὴ ἀναγραφόμενων, καθὼς λέει, εἰς σχετικὸς καταλόγους, μνημονευομένων ὁμῶς ὡς φιλικῶν εἰς ἄλλας ἐντύπους καὶ χειρογράφους πηγὰς», ποὺ δημοσιεύει στὸ Ν. Κουβαρά<sup>30</sup>, ἀναγράφει (ἀρ. 22) μεταξύ ἄλλων καὶ τὸνομα τοῦ Δομπ. Ἀπὸ ποῖα ὁμῶς ἐντύπη ἢ χειρόγραφη πηγὴ ἀντλεῖ αὐτὴν τὴν εἰδηση, δὲν ἀναφέρει. Πιστεύω, παρὰ ταῦτα, πῶς ὁ Δομπ. δὲν ὑπῆρξε μέλος τῆς Φιλ. Ἐταιρείας, καὶ τὴν πίστη μου αὐτὴ στηρίζω κυρίως στὸ γεγονός τῆς στενῆς συνάφειας καὶ τῆς βαθειᾶς ἐπιρροῆς ποὺ ἀσχοῦσε πάνω του ὁ Καπ. Εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ στάση τοῦ κατόπι Κυβερνήτη καὶ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ συνυπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Τσάρου ἐναντι τῆς Φ.Ε. καὶ τῆς ἰδέας ἐθνικῆς ἐξέγερσης, ποὺ θεωροῦσε ἐντελῶς ἀκαιρῆ καὶ ἀσύνητη καὶ γιὰ λόγους γενικώτερου πολιτικοῦ κλίματος, ποὺ καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον αὐτὸς ἐγνώριζε, ἀλλὰ καὶ γιὰ λόγους προσωπικῶν του πεποιθήσεων, σύμφωνα μὲ τις ὁποῖες «πρῶτον πρέπει νὰ μορφωθῶσιν, καθὼς ἔλεγε, Ἕλληγες καὶ ἔπειτα νὰ ἰδρυθῇ Ἑλλάς»<sup>31</sup>.

Οἱ θέσεις αὐτὲς καὶ πεποιθήσεις τοῦ Καπ. ἦταν τὸ ἴδιο ἀμετακίνητες καὶ τοῦ

\* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου, σελ. 770.



Δομπ. και οὔτε κατὰ κεραϊάν, ἔχω τῇ γνώμῃ, σκέφθηκε ποτέ ἀπὸ μόνος του νὰ ἀποστῆ ἀπ' αὐτὲς ὄντας μάλιστα τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ αὐλικὸς τιτλοῦχος.

Ὁ Δομπ. ἐγνώριζε χωρὶς ἀντίρρηση, καθὼς καὶ ὁ Καπ., τὴν ὑπαρξὴ τῆς Φ.Ε. ἀλλὰ μέλος τῆς ἐπίσημο καὶ ἐνεργὸ ὀπωσθήποτε δὲν ἔγινε. Τυχὸν ἔρευνα σχετικὴ πρὸς τὸ μέλλον θὰ δικαιώσῃ αὐτὸν τὸν ἰσχυρισμὸ του.

### 5) Στὴν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα

Στῇ γνωστῇ ἐκείνῃ, πρὸς τὸν εἰς Ὀδησοῦ Ἀλέξ. Στούρτζα ἀπὸ Πετρούπολη ἐπιστολῇ του ὁ Καποδ. γράφει, καθὼς εἶδαμε, πῶς «ὁ καλὸς Δομιβόλης... ἀφήνει πεντήκοντα ὀκτὼ χρόνων εἰρηναίαν ζωὴν διὰ νὰ μὲ ἀκολουθήσῃ εἰς ἀπάντησιν στερήσεων δυσαρρεσκειῶν καὶ κινδύνων» καὶ ὅτι «μένει δύο ἢ τρεῖς ἐβδομάδας ἐνταῦθα διὰ νὰ βάλῃ εἰς τάξιν τὰ τε αὐτοῦ καὶ τὰ ἐμὰ καὶ ἔπειτα ἔρχεται νὰ μὲ εὔρῃ εἰς Παρισίους...».

Εἶναι ἐποχὴ πού ὁ μεγάλος Κερκυραῖος ἀποφασίζει, ἐκλεγμένος ἤδη ἀπὸ τὴν Γ' Ἐθν. Συνέλευση τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων (14.4.1827) Κυβερνήτης, νὰ κατεβῆ στὴν ἀπελευθερωμένη Ἑλλάδα. Ἀναλογιζόμενος τὸ κοσμογονικὸ πού ἔχει νὰ ἐπιτελέσῃ ἐκεῖ ἔργο, καίριος τοιμέας τοῦ ὁποῦ θὰ ἦταν ὁ οἰκονομικὸς, στρέφεται πρὸς τὸν καλὸ του φίλο, τὸν πιστὸ ἀπὸ δεκαπενταετίας καὶ πλέον οἰκονόμο του καὶ ταμῖα τῆς Φιλόμουσῆς Ἐταιρείας, τὸ Δομπ. Κι ὁ καλὸς πατριώτης δὲν ἀρνεῖται. Ὑπακούει πρόθυμα στὴ φωνῇ τοῦ φίλου του καὶ τῆς πατρίδας, παραβλέποντας ἡλικία, συνήθειες, θέσῃ ὑψηλῇ, εἰρηνικῇ ζωῇ, γιὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ «εἰς ἀπάντησιν στερήσεων, δυσαρρεσκειῶν καὶ κινδύνων».

Ὅπως κι' ἀπὸ τὸ πρὸ πάνω παρατεθὲν ἀπόσπασμα τῆς πρὸς Στούρτζαν ἐπιστολῆς τοῦ Καπ. φαίνεται, ὁ τελευταῖος δὲν ἀναχώρησε μαζί μὲ τὸ Δομπ. ἀπὸ τὴν Πετρούπολη ἀλλὰ τὸν ἄφησε κατὰ δική του παράκληση καὶ γιὰ χρόνον 2—3 ἐβδομάδων «διὰ νὰ βάλῃ εἰς τάξιν, καθὼς γράφει, τὰ τε αὐτοῦ καὶ τὰ ἐμὰ...».

Μάλιστα σὲ ἐπιστολῇ του ἀνέκδοτο τῆς 15) 7) 1827, δύο ὁμολ. ἡμέρες προτοῦ ὁ πρῶτος ἐγκαταλείπει ὀριστικὰ τὴ ρωσικὴ πρωτεύουσα, ἀφοῦ ἀναφερθῆ ἀρχῇ - ἀρχῇ στὴν ἐκκαθάριση τῶν μεταξὺ τῶν λογαριασμῶν καὶ τοῦ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του «διὰ τὴν φροντίδα καὶ μέριμναν ἃς ἐλάβατε ὑπὲρ τῆς διαφυλάξεως τῶν ἰντερέσσω μου», καθὼς γράφει, καταλήγει: «τέλος δὲ ἀφοῦ ἐξοικονομήσατε τὸ πᾶν παίρνετε μαζί σας τοὺς ἀνθρώπους μου Γκιλόμ καὶ Νικολέτον καὶ ἐξακολουθήτε τὸ ταξιδιὸν σας διὰ τὸ Παρίσιον, ὅπου σὺν Θεῷ θέλομεν ἀνταμωθῆ. Τὸ μόνον πού σᾶς συσταίνω εἶναι νὰ ἐπιταχύνητε τὸν ἐντεῦθεν μισεσμὸν σας καὶ τὸ βραδύτερον νὰ τὸν ἀκολουθήσετε ἀναμέσον τῶν 15 ἕως 20 τοῦ εἰσημιβαίνοντος Λυγούστου...» (ἔγγρ. 5).

Περὶ τὸ δεύτερο λοιπὸν δεκαήμερον τοῦ Λυγούστου — τίς χρονολογίες καὶ τὸ ὁρομολόγιον πού ἀκολούθησε ἀδυνατῶ ἐπακριβῶς νὰ δρίσω γιὰ τὴν ἀπουσία σχετικῶν τεκμηριωμένων εἰδήσεων —, ἐγκαταλείπει ὁ Δομπ. κατὰ τὴν παραπάνω σύσταση τοῦ Καποδ. καὶ συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς δύο ὑπηρέτες του τὴν Πετρούπολη, καὶ μετὰ ἐπίπονον 2—3 ἐβδομάδων διὰ ξηρᾶς ταξίδι φθάνει στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα, ὅπου ἀνταμῶνεται μὲ τὸν Κυβερνήτη ἀφιχθέντα ἐκεῖ μέσω Λονδίνου καὶ Βρυξελλῶν περὶ τὸ τέλος τοῦ ἐπόμενου μήνα<sup>2</sup>. Λέω διὰ ξηρᾶς καὶ μὲ δική του μάλιστα ὡς τῇ Φραγκφούρτῃ ἁμαξα, πρᾶγμα πού προκύπτει ἀπὸ μεταγενέστερο ἀνέκδοτο τῆς 19) 5) 1831 ἀπὸ Πετρούπολη πρὸς τὸν εἰς Ναύπλιο Κυβερνήτη γαλλικὸ γράμμα του, ὅπου κοντὰ στ' ἄλλα γράφει κατὰ μετάφρασί μου: «Μὲ τὸν κ. Περσιάνη, πού ἀναχώρησε ἀπ' ἐδῶ στὶς 26 Φλεβάρη, σᾶς ἔστειλα ἓνα κουτάκι στὴ διεύθυνσί σας περιέχον τέσσερις λίβρες ταμπάκου ρωσικοῦ (;), τὸν ὁποῖο ἐλπίζω νὰ δεχθῆτε. Δὲν σᾶς ἔγραψα μ' αὐτὸν γιὰτὶ εἶμαι ἀγανακτισμένος μὲ τὴν διεξαγωγὴν του ἀπέναντί μου γιὰ τὸν ἐξῆς λόγο: Στὸ Παρίσι καὶ στὴν Λίγωνα σᾶς ἔχω πῆ πῶς περνώντας ἀπὸ τὴν

Φραγκφούρτη του άφησα την άμαξά μου με την παράκληση να την πουλήσει όπως θα έκρινε κατά την περίσταση. Από τότε δεν μούγραψε λέξη γι' αυτό το πράγμα...»<sup>33</sup>. Στο Παρίσι ή παραμονή του Δομπ. και των άλλων της ολιγομελούς που συγκροτήθηκε στο μεταξύ συνοδείας του Κυβερνήτη, ήταν μάλλον βραχείας διαρκείας, καθώς φαίνεται από έπιστολή του Κοραή προς τους εις Τεργέστην φίλους του Βλαστό και Ρώτα της 22) 12) 1827. «Η σύντομή του, γράφει εκεί ο Κοραής, αναχώρησις (του Καποδ.) με ανάγκασε να αναβάλω τα περι της Χ. και τα περι του Σ. εις άλλον Διάλ.»<sup>34</sup>, κι ούτε πιστεύω να έπωφελήθηκε ο Δομπ. της ευκαιρίας παραμένοντας στο Παρίσι να γνωρίσει από κοντά το σεβάσμιο γέροντα πρεσβευτή ήδη σ' αυτή την πόλη των επαναστατημένων Έλλήνων, γιατί κάτι τέτοιο δεν θα παρέλειπε ο τελευταίος να μνημονεύσει στις έπιστολές του, πράγματα που έπραξε ο Καποδ. «Ο πρόεδρος, γράφει σ' άλλη μεταγενέστερη προς τους ίδιους παραπάνω φίλους του της Τεργέστης ο Κορ. (24.10.1827), ανεχώρησε απ' έδω την 22 του παρόντος. Την παραμονή ήλθεν εις έμέ και έλαλήσαμεν και περι της Χίου»<sup>35</sup>.

Στις 22 λοιπόν Οκτωβρίου ξεκίνησαν από το Παρίσι και δια Γενεύης, Τουρίνου και Βονωνίας έφθασαν μετά ένα περίπου μήνα (20.11.1827) στην Άγκώνα, απ' όπου ειδικό επί τουτο στελλόμενο κατά παράκληση του Καποδ. άγγλικό πλοίο, θα τους μετέφερε στην Ελλάδα. «Την ακολουθία του Κυβερνήτη, καθώς γράφει ο Λ. Π. Βρεττός κατά μετάφρασή μου από τη γαλλική, αποτελούσαν ο Φαναριώτης Ίάκ. Ριζ. Νερουλός, ύπουργός των έξωτερικών της Ελλάδας σήμερα (1837), ο κ. Δομπόλλης, πλούσιος Έλληνας της Ρωσίας, ο κ. Σταμάτης Βούλγαρης, λοχαγός του γαλλικού έπιτελείου, τρεις νέοι γραμματείς, δύο Έλβετοί και ένας Έλληνας, ένας θαλαμηπόλος Γερμανός και τέλος δύο ταχυδρόμοι Κερκυραίοι από τους οποίους ο ένας ήταν μαζί και μάγειρός του»<sup>36</sup>.

Τον Καποδ. και τη συνοδεία του<sup>37</sup> υποδέχτηκε στην Άγκώνα και έφρόντισε για την εκεί διαμονή της ο εκεί έμπορευόμενος Ήπειρώτης Γεώργιος Δουρούτης προΐδεασθείς με επί τουτο γράμμα από το δεσπότη, Ίγνάτιο, κατέλυσε δε στο ξενοδοχείο «Ειρήνη», όπου είχαν κρατηθί για λογαριασμό της δύο διαμερίσματα<sup>38</sup>.

Στην ιταλική αυτή πόλη ή προεδρική συνοδεία αναγκάστηκε να παραμείνει λόγω του καιρού πάνω από ένα μήνα, ως δηλ. τις 26 Δεκεμβρίου, όποτε έπιβιβάσθαισα στην καταπλεύσασα εκεί την ίδια αυτή μέρα άγγλική φρεγάτα «Λύκος» ξεκίνησε για την Ελλάδα. Στο στενό εν τούτοις του Οτράντο άλλαξαν πλοίο έπιβιβάσθέντες στο δίχροτο «Γουωρσπάϊτ», που για μεγαλύτερη προς τον κυβερνήτη τιμή απέστειλε ο Κόδριγκτον, το όποιο, άγνωστο για ποιούς λόγους, τους μετέφερε στη Μάλτα, έδρα του Άγγλου ναυάρχου τότε.

Από το νησί αυτό, όπου παρέμειναν πέντε εν όλω μέρες και μάλιστα στο σπίτι του εκεί Χιώτη έμπορα Άλ. Κοντόσταυλου, που συμπαρέλαβε στη συνοδεία του φεύγοντας ο Κυβερνήτης ξεκίνησαν στις 2) 1) 1828 για να φθάσουν στις 6 του μηνός στο Ναύπλιο<sup>38α</sup> και στις 11 άκριθώς στην Αίγινα έδρα της Βουλής και της λεγόμενης Αντικυβερνητικής Έπιτροπής<sup>39</sup>.

Ο κατάπλους του πλοίου, που έφερε τον Κυβερνήτη και τη συνοδεία του στο Ναύπλιο, ήταν, καθώς από μεταγενέστερη της 24) 2) 1831 έπιστολή του Δομπ. από Πετρούπολη προς τον Καποδ. μαθαίνουμε, αναγκαστικός και παρά τη θέλησή του. «Όφείλω, γράφει εκεί ο Δομπ., να σας όμολογήσω ότι ένθυμούμενος, πάνε πολλοί μήνες, τα λόγια σας τα είπωθέντα πάνω στο πλοίο της γραμμής την 5.1.1828, όταν αναγκασθήκαμε ν' αλλάξουμε πορεία για να πάμε παρά τη θέλησή μας στο Ναύπλιο». «Άς δούμε, είπε, γιατί ή πρόνοια μας όδηγεί εκεί, γιατί κάθε τι που είδαμε να γίνεται στην Ελλάδα δεν είναι παρά μιá σειρά θαύματα», είχα ένα προαίσθημα ότι όλες αυτές οι άτυχίες μπορεί να βγούν σε καλό αυτής της κακότυχης χώρας και ύστερα απ' αυτά που μαθαίνω από τις έφημερίδες, δεν πιστεύω να έχω έντελώς άδικο...»<sup>40</sup>.

Στήν Αίγινα λοιπόν ο Δομπ. έφθασε αρχές του β' δεκαημέρου του Γενάρη του 1828 καθόλου δε το διάστημα της παραμονής του στην Ελλάδα, όπως αποδεικνύεται από τις προς Καποδίστρια περιφεύοντα σε διάφορες άλλες πόλεις (Ναύπλιο, Έλευσίνα, Πόρο κλπ.) της εποχής αυτής επιστολές του, όλες ανέκδοτες δέν φαίνεται να απομακρύνθηκε καθόλου από το νησί.

#### 6) Γενικός Ταμίας της Ελλάδας

Από την επόμενη εν τούτοις της άφιξης του στην Αίγινα ο Κυβερνήτης έγκαινιάζει το βαρύν της οίκοδομής της νέας πολιτείας έργο του, συγκροτώντας διάφορα όργανα από γνωστούς δοκιμασιμένους άνδρες για την αντιμετώπιση των ποικίλων διοικητικών, οικονομικών και λοιπών προβλημάτων. «Έν τούτοις, γράφει ο Σπηλιόδης<sup>41</sup>, διορίζεται με δύο συμπράκτορας, τον Γ. Σταύρον και τον Άλ. Κοντόσταυλον να διευθύνωσι τὰ της Έθν. Τραπέζης... Διορίζεται και ταμίας της Ελλάδος ο Ίω. Δομπόλης, πλούσιος Έλληνα Ηπειρώτης έλθών από την Πετρούπολιν όμοιού με τον Κυβερνήτην να υπηρετήση την πατρίδα». Το σχετικό έγγραφο του διορισμού του από την Γεν. Έφημερίδα της Ελλάδος<sup>42</sup>, όπου δημοσιεύθηκε, έχει ως έξης: «Αριθμ. 191. Έλληνική Πολιτεία. Ο Κυβερνήτης της Ελλάδος διατάττει:

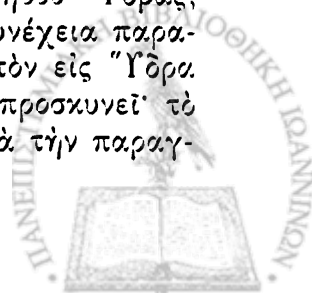
Ο κύριος Ιωάννης Δομπόλης διορίζεται ταμίας της Ελλάδος διατελών υπό την επί της διευθύνσεως του Ταμείου έπιτροπήν. Έν Αίγινη τῆ 7 Φεβρουαρίου 1828. Ο κυβερνήτης Ί. Α. Καποδίστριας. Ο Γραμματεὺς της Έπικρατείας Σπ. Τρικούπης».

Για την ταυτόχρονη επίσης ίδρυση από τον Καπ. της Έθνικῆς Χρηματικῆς Τραπέζης<sup>43</sup>, που μνημονεύει παραπάνω ο Σπηλιόδης, από τους πρώτους ο Δομπ. κατέθεσε σοβαρό, το ύψηλότερο μετά τον Καποδ. χρηματικό ποσό. Σε έγγραφό του ο τελευταίος αυτός προς την επί της Τραπέζης έπιτροπή της 8.2.1828 με το όποιο συνόδευε τις καταβολές των πρώτων μετόχων της, γράφει: «...Τοιουτοτρόπως τῆ αποστέλλῃ μετά του παρόντος τὰς εἰς τὸ προειρημένον μήνυμα αναφερομένας ατομικὰς συνεισφοράς τῆν τε των χιλίων ταλλήρων διστήλων ἐκ μέρους μου και τῆν των χιλίων διακοσίων ἐκ μέρους τῆς συνοδείας μου και ρητῶς παρὰ του ἐξ αὐτῆς κυρίου Ἀλεξάνδρου Κοντοσταύλου τάλλαρα δίστηλα διακόσια, παρὰ του κυρίου Ίωάννου Δομπόλη ἐπτακόσια παρὰ του κυρίου Ἰακωβάκη Ρίζου ἑκατόν, παρὰ του κυρίου Γεωργίου Μπέτζου ἑκατόν και παρὰ του κυρίου Ἡλίου Μπετάντ ἑκατόν...»<sup>44</sup>. Εἰδήσεις ἐν τούτοις λεπτομερεῖς για τῆ ζωὴ και τις ἐν γένει δραστηριότητες του Δομπ. ως ταμίας της Ελλάδας κατά τὰ δύο χρόνια της υπηρεσίας και παραμονῆς του στην Αίγινα δυστυχῶς δέν ἔχουμε. Ἀρκετὰ διαφωτιστικά πάνω σ' αὐτὸ θὰ εἶχαν να μᾶς ποῦν οἱ χιλιάδες των εἰς διάφορα ἀρχεῖα ἀποκείμενων Καποδιστριακῶν ἐγγράφων της περιόδου, ἢ χρησιμοποίησις των ὁποίων μᾶς εἶναι ἐπὶ του παρόντος ἀνέφικτη.

Θὰ ἀρκεσθοῦμε λοιπόν στή συναγωγή και παρουσίαση των ἐλάχιστων κατά καιροὺς δημοσιευμένων και ὀλίγων ἀνεκδότων ἀνακαλυφθέντων κατά παλαιότερες και πρόσφατες στὰ Γ.Α.Κ. ἔρευνές μας.

Ἔτσι λίγο ἀργότερα, μετά δηλ. τὸ διορισμὸ του ως ταμίας της Ελλάδας και για ἕνα διάστημα ἄγνωστο ἀκριβῶς πόσο, θὰ ἀναδεχθῆ ὁ Δομπ. κατά διαταγή του Κυβερνήτη (ἐγγρ. 7) και τὰ χρέη του Προβούλου της Οἰκονομίας, του ὑπουργοῦ δηλ. των Οἰκονομικῶν, «έως της ἐπιστροφῆς» αὐτοῦ του τελευταίου.

Ἀναδιφώντας ἀκόμα τους τόμους του ἐκδοθέντος Ἀρχείου της νήσου Ὑδρας, εὗρηκα κι αὐτὰ ἐδῶ τὰ σχετικά περὶ Δομπ., τὰ ὁποία και εὐθὺς στή συνέχεια παραθέτω. Ο Γ. Σταύρος γράφοντας από την Αίγινα στις 28.3.1828 προς τον εἰς Ὑδρα Γεώργ. Κουντουριώτη, λέει μεταξύ άλλων: «Ο κύριος Δομπόλης σᾶς προσκυνεῖ τὸ μπουρόν ὅπου προβάλλετε τὸ εἶναι ἄχρηστον ὡς ἀκριβόν, ὡς εἶναι κατά τῆν παραγ-



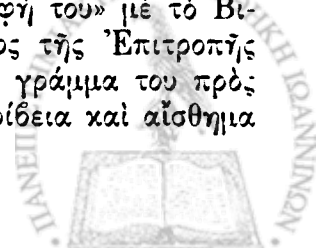
γελίαν ἐν τῶν συνηθισμένων καὶ παρακαλεῖ νὰ τῷ σταλῆ. Περὶ τοῦ κουνουπολόγου τί ἐπράξατε; σὰς παρακαλῶ καὶ κατὰ τοῦτο καὶ νὰ τὸν ἔχετε εἰς τὴν ἀγάπην σας»<sup>45</sup>. Καὶ σ' ἄλλο σχετικὸ λίγο μεταγενέστερο (1.4.1828) πάλι πρὸς τὸν ἴδιο: «Ἄν ἀδύνατον νὰ σταλῆ τὸ ἐριμάρι τοῦ κυρίου Δομπόλη καὶ ὁ κουνουπόλογος ἄς τοῦ φερθῶσι καὶ τὰ λοιπὰ παραγγελθέντα»<sup>46</sup>.

Ἄς σημειωθῆ μετὰ τὴν εὐκαιρία, πῶς ὁ Γ. Σταῦρος μαζί μετὰ τὸν Κουντουριώτη καὶ τὸν Κοντόσταυλο μετὰ τοὺς ἄλλους τοὺς δύο πρώτους ἰδιαίτερα στενὰ συνεργάζονταν ὁ Δομπ. ἀποτελοῦσαν τὴ διορισμένη ἀπὸ τὸν Καποδίστρια τριμελῆ ἐπὶ τῆς Χρηματικῆς Τραπεζῆς καὶ τῆς Οἰκονομίας γενικώτερα Ἐπιτροπῆ. Ἐγγραφο μάλιστα ἀνέκδοτο ὑπ' ἀριθμ. 270) 25.4.1828 διοριστήριον τῶν κυρίων Ἰωάννη Τομασῶ, Κων. Πεταλῶ, Παν. Γουλιμῆ καὶ Παν. Σταματελόπουλου «ἵνα ἀπέλθετε, καθὼς λέει εἰς Πελοπόννησον καὶ πωλήσετε ἐπιτοπίως ἐπὶ δημοπρασίας τὰ ἐθνικὰ δικαιώματα τοῦ δεκάτου τῶν ἐπαρχιῶν Μισοθρῶ, Μονεμβασίας, Πραστοῦ καὶ Καλαμάτας» ὑπογράφει ὑπὸ τῆ δευτέρῃ αὐτῆ ιδιότητά του μετὰ τὸν Κοντόσταυλο ὁ Δομπόλλης<sup>47</sup>.

Ὁ μισθὸς δὲ ὁ μηνιαίος τοῦ Ταμῆ τῆς Ἑλλάδος, τῶν μελῶν τῆς παραπάνω Ἐπιτροπῆς, τοῦ Γεν. Φροντιστηρίου τοῦ Λογιστικοῦ καὶ τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συμβουλίου, καθὼς σὲ εἰδικὴ καθορίζουσα τὴς ἀποδοχῆς τῶν ἀνωτάτων λειτουργῶν τοῦ κράτους κυβερνητικὴ διαταγὴ τῆς 12)9) 1829 βλέπω ἦταν 800 γρόσια<sup>48</sup>. Παρὰ ταῦτα ὁ Δομπ., ἀκολουθώντας καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ παράδειγμα τοῦ φίλου του, καθὼς ἀπὸ τὰ πλέον ἐπίσημα χεῖλη στὴ συνέχεια θὰ διακηρυχθῆ, γιὰ τὴς προσφερθεῖσες καθόλου τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ τὴν ἀνώτατη αὐτῆ θέση ὑπηρεσίες, οὐδὲ ὕβρον νὰ λάβῃ ἐδέχθηκε. Γιὰ τοῦ λόγου μου μάλιστα τὸ ἀσφαλὲς μνημιονεύω κατάστασι μισθοδοτικὴ ἀνέκδοτη τῶν μελῶν τῆς ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας Ἐπιτροπῆς, τοῦ Ταμείου τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ὑπαλλήλων τῆς ὑπηρεσίας, ὑπογεγραμμένη ἀπὸ τὴν ἐπιτροπῆ καὶ ἐπικυρωμένη ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη μετὰ ἡμερομηνία 5) 10) 1828 «διὰ τὸ μηνιαῖον ἀπὸ α' Σεπτεμβρίου ἕως τέλους τοῦ ἴδιου» πού ἀναγράφει πῶς τὸν μισθὸν του «ὁ κύριος Ἰωάννης Δομπόλλης τὸν χαρίζει εἰς τὸ ἔθνος» (ἔγγρ. 9).

Ἄς σημειωθῆ πῶς τὴς διαφορῆς γιὰ τὴς ποικίλες ἀνάγκες τῆς Πολιτείας πληρωμῆς του ἐνεργούσε σὰν ταμῆς τῆς Ἑλλάδος ὁ Δομπόλλης ὕστερα ἀπὸ διαταγὴ αὐτοῦ τοῦ Κυβερνήτη, τῆς ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας Ἐπιτροπῆς ἢ τοῦ Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας (πρωθυπουργοῦ) λαβαίνοντας πάντα τὴ σχετικὴ ἀπόδειξι καὶ καταχωρώντας ἀμέσως τὰ πληρωνόμενα ποσὰ μετὰ τάξι παραδειγματικὴ στὰ κατάστιχά του. Σὲ μακρὸ, παράδειγμα. «Κατάλογον τῶν ὄσων ἔλαβον δι' Ὀρφανοτροφεῖον καὶ δημόσιον δρόμον», ὑπογραφόμενον ἀπὸ τὸ Θεόδωρο Βαλιάνο καὶ κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 9 Φεβρ. ἕως 23 Ἰουνίου 1828 ἀνέκδοτο, ἀναγράφεται συχνά: «Ἐλαβα ἀπὸ τὸν κύριον Ἰωάννη Δομπόλην γρ. (διάφορα ποσὰ)» ἢ «ἔλαβα κατὰ προσταγὴν τῆς Α. Ἐξουχότητος τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν κύριον Ἰωάννη Δομπόλην τάλλαρα δίστηλα Ἰσπανίας 250, ἤτοι γρ. . . .»<sup>49</sup>.

Πῶς δὲ περνοῦσε τὴς ἡμέρες του στὴν Αἴγινα ὁ Δομπόλλης δὲν εἶναι δύσκολο παρὰ τὴν ἔλλειψη ἐπαρκῶν σχετικῶν στοιχείων νὰ μαντέψουμε. Ἀσκητικὸς σὲ ὅλα του, καθὼς ἦταν τύπος, στιχούμενος ἀκριθῶς πρὸς τὸ σύνθημα τῆς ἐποχῆς, τοῦ Κυβερνήτη «ὅτι πρέπει νὰ ἀρκεσθῶμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς ἄρτον μόνον καὶ πυριτόβολα», ἐργατικώτατος δὲ, ἔσχυε ἀπὸ τὸ πρωτὸ ὡς τὸ βράδυ στὰ κατάστιχα καὶ στὰ χαρτιά του ἐπάνω, ἐπιτελώνοντας μετὰ εὐλάβεια θρησκευτικὴ καὶ πατριωτικὸ πάθος τὸ βαρὺ πού τοῦ ἀνατέθηκε ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη ἔργο τοῦ Οἰκονόμου τῆς πατρίδας. Ἡ μόνη δὲ εὐχαρίστησί, του ἴσως ἦταν «ἡ καθημερούσια συναναστροφὴ του» μετὰ τὸ Βιᾶρο Καποδίστρια (εὐρισκόμενον ἀπὸ τὴς 23 Μαρτίου ἐκεῖ)<sup>50</sup> μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Γεν. Φροντιστηρίου, καθὼς σὲ μεταγενέστερο ἀπὸ Πετροῦπολη γράμμα του πρὸς αὐτὸν τὸν τελευταῖο ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος. Μετὰ πύση ἐξ ἄλλου τάξι, ἀκρίβεια καὶ αἰσθημα



εϋθύνης διαχειρίζονταν τὰ τοῦ Ταμείου ὁ Δομπ. φαίνεται ἀπὸ ἔκθεση «τῆς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν καὶ φροντιστηριακῶν λογαριασμῶν ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς, ὑποβαλλούσης τὸν ἔλεγχον τοῦ ἀπολογισμοῦ τοῦ Κράτους ἀπὸ 10 Φεβρουαρίου 1828 μέχρι 30 Ἀπριλίου 1829», ὑπογραφόμενη ἀπὸ τοὺς Α. Παπαδόπουλο, Μ. Α. Καίρη, Ἰω. Βλάχο καὶ Χ. Λινιάνα μετ' ἡμερομηνία 4) 11.

«Περισσότερα» προσοχὴν, γράφουν στὴν ἔκθεσὶ τους οἱ παραπάνω διενεργήσαντες τὸν ἔλεγχον, ἐχρεωστούσαμεν νὰ ρίψωμεν εἰς τὸ βιβλίον τὸ ὀνομαζόμενον τοῦ Ταμείου, ἐπειδὴ εἰς αὐτὸ φαίνεται ὅλη ἡ χρηματικὴ ληψοδοσία τῆς οἰκονομικῆς ὑπηρεσίας. Ἐδῶ χρεωστοῦμεν νὰ δηλολογήσωμεν ὅτι μήτε ὀβολὸς ἐπληρώθη χωρὶς Γραμματίων τῆς ἐπὶ τῆς οἰκονομίας ἐπιτροπῆς πρὸς τὸν ταμίαν τὸ ὁποῖον φέρει τὸν ἀριθμὸν τοῦ Διατάγματος τῆς Ὑμετέρας Ἐξουχότητος καὶ τὸ ὁποῖον ἐξοφλησόμενον μένει εἰς χεῖρας τοῦ ταμίου. Ὡστε ὅσα μὲν ἐλήφθησαν ἀποδεικνύονται ἀπὸ τὰς ἀποδείξεις τοῦ ταμίου, τὸ δὲ ἀληθές τῆς ποσότητος ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἀνήκοντα βιβλία καὶ ἀπὸ τοὺς μερικοὺς λογαριασμοὺς, ὅσα δὲ ἐδόθησαν ἐπληρώθησαν δυνάμει ἑνὸς διατάγματος τῆς Κυβερνήσεως. Μικραὶ τινὲς μόνον ποσότητες φαίνονται εἰς τὰ κατάστιχα τῆς οἰκονομίας δοθεῖσαι εἰς τοὺς ὑπαλλήλους της χωρὶς διάταγμα καὶ αὗται εἰς λογαριασμὸν τοῦ μισθοῦ των. Αὐτὴ ἡ τάξις καὶ ἀρμονία τῶν καταστίχων τῆς οἰκονομίας καὶ ἡ ἀκρίβεια τῶν λογαριασμῶν της χρεωστοῦμεν νὰ δηλολογήσωμεν ἐξοχώτατε ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ὅλως διόλου εἰς τὴν συνετὴν καὶ οἰκονομικὴν κυβέρνησιν τῆς ἐξουχότητός Σας»<sup>51</sup>.

## 7) Παραίτηση

Παρὰ ταῦτα τὸ κλῆμα τοῦ νησιοῦ, ἡ καθιστικὴ ζωὴ, ἡ σκληρὴ διαίτα καὶ ἐργασία ἐκλόμισαν τὴν ὄχι τόσο σταθερὴν, καθὼς εἶδαμε, ὑγείαν του, πρᾶγμα πού θὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ ἐγκαταλείψῃ μετὰ δύο ἀκριβῶς χρόνια παραμονῆς θέσῃ καὶ πατρίδα καὶ νὰ γυρίσῃ πίσω στὴν Πετρούπολη. Στὸ σημεῖο αὐτό, ὡς πρὸς τοὺς λόγους δηλ. πού ὑποχρέωσαν τὸ Δομπ. νὰ παραιτηθῇ τῶν ὑπηρεσιῶν του στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ χρόνο ἀναχώρησής του ἀπ' αὐτή, θὰ πρέπει μὲ μαρτυρίες ἀγνωστες μέχρι στιγμῆς αὐτοῦ τοῦ ἴδιου, προερχόμενες ἀπὸ γράμματά του τῆς ἐποχῆς καὶ μεταγενέστερα, νὰ βάλουμε τὰ πράγματα στὴ θέσῃ τους ἀποκαθιστώντας τὴν παραποιημένη ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ὁ Ν. Σπηλιάδης, Γραμματέας τῆς Ἐπικρατείας τότε, δηλ. πρωθυπουργός, στὴ μιὰ καὶ μόνῃ σ' ὅλη τὴν ἔκτασιν τῶν πολὺ ἀργότερα γραφέντων ἀπομνημονευμάτων του περὶ Δομπ. ἀναφορὰ σημειώνει: «Καὶ ὑπηρέτησε δύο ἔτη ἀμισθὶ καὶ ἀγανακτῶν διὰ τὴν κατὰ τοῦ Καπ. ἀντιπολίτευσιν ἀνεχώρησεν εἰς Πετρούπολιν ὁ ἀγαθώτατος καὶ τιμιώτατος Δομπόλης»<sup>52</sup>.

Ὁ ἴδιος ἐν τούτοις Δομπ., σὲ σχετικὰ τῆς ἐποχῆς καὶ κατοπινὰ ἐγγραφα καὶ γράμματά του, σάν κύριον λόγον ἀποχώρησής του ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν πατρίδα προβάλλει μόνον τὴν κλονισμένην ὑγείαν του καὶ ὄχι τὴν ἀγανάκτησιν ἢ ἀπογοήτευσίν του γιὰ τὴν κατὰ τοῦ Καποδ. ἀντιπολίτευσιν. Εἶναι γνωστὸ ἄλλωστε ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (1828—1829) «ὑπέφωσκε» μὲν δὲν εἶχε ἐκδηλωθῆ ὅμως τόσο ἔντονη καὶ ὀργανωμένη ἢ κατὰ τοῦ Καποδ. ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἀντίδραση ἀλλὰ οὔτε αὐτὴ μόνῃ θὰ ἦταν, πιστεύω, ἰκανὴ νὰ ἀποσπάσῃ τὸ Δομπ. ἀπὸ τὸ φίλον του. Ἄς σημειωθῇ πῶς καὶ ὁ Κοραΐης, ὁ ἀμείλικτος κατόπι ἀντικαποδιστριακὸς Γ. Πανταζίδης, ἐξακολούθησε νὰ ἀλληλογραφεῖ μετὰ τὸν Κυβερνήτην καὶ ὁ Μακρυγιάννης, ὠμὸς καὶ θυμώσοφος ἐπίσης ἐπικριτὴς του, ἔγραφε: «Δυὸ χρόνια (τὰ πρῶτα) μᾶς κυβέρνησε ἀγγελικά. Καὶ μᾶς γύμναζε καὶ τὴν οἰκονομίαν. Ὅτι καὶ ὁ Κυβερνήτης μας μίαν κότα ἔτρωγε τέσσαρες ἡμέρας»<sup>53</sup>.

Ἡ κατακραυγὴ κατὰ τοῦ Καποδίστρια καὶ τῶν συνεργατῶν του κορυφώνεται μετὰ τὴν Ἰουλιανὴν ἰδίως Γαλλικὴ Ἐπανάστασιν τοῦ 1830.





Ἔτσι σέ γράμμα του μακρό, πού στή συνέχεια θά παραθέσουμε, ἀπό Αἴγινα πρὸς τὸν ἐπίσης ἐκεῖ εὐρισκόμενο Καπ. με ἡμερομηνία 30) 12) 1829 ὁ Δομπ. γράφει: «Τανῦν ὁμῶς ἐνῶ ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας μου κατ' ἀτυχίαν με ἀναγκάζει νὰ στερηθῶ τῆς τιμῆς τὸ νὰ μένω διὰ παντὸς ὡς ἐκ ψυχῆς τὸ ἐπιθύμουν πλησίον Σας καὶ νὰ μισεύσω σὺν Θεῷ πάλιν διὰ τὴν Πετρούπολιν...».

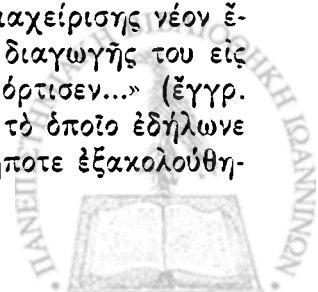
Σὲ ἄλλο δὲ ἐπίσης μακρὸ ἀπὸ Πετρούπολη αὐτῆ τῆ φορά καὶ σὲ γλώσσα γαλλικῆ πρὸς τὸν εἰς Ναύπλιο Κυβερνήτη τῆς 24) 9) 1830 λέει καὶ τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά: «Οἱ πόνοι μου ἀπὸ τὶς αἰμορροΐδες (bile hemorrhoidale) αὐξάνουν κατὰ τὴν ἐποχὴ (;) ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῶν καὶ ὅτι ἡ μελαγχολία πού μ' ἐπίασε στὴν Αἴγινα δὲν θέλει νὰ μ' ἀφήσῃ ἀκόμα καὶ τότε ἔχετε μιὰ ἰδέα τῆς ἠθικῆς μου διάθεσης...»<sup>54</sup>.

Ἡ σοβαρὰ λοιπὸν κλονισμένη ὑγεία του ψυχικῆ καὶ σωματικῆ, πού καθιστοῦσε ἀδύνατη τὴν παραπέρα ἐδῶ παραμονή του, ἦταν, καθὼς φαίνεται, ἡ κύρια αἰτία πού ἀνάγκασε τὸ Δομπ. νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὄχι ἡ ἀγανάκτησή του, ὅπως λέει ὁ Σπηλιάδης, γιὰ τὴν κατὰ τοῦ Καπ. ἀντιπολίτευση. Σχετικὰ τέλος μετὰ τὸ χρόνο παραμονῆς καὶ ὀριστικῆς ἀποχώρησής του Δομπ. ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, οἱ ἐπίσημες γενικὰ παραδεκτὲς εἰδήσεις εἶναι τὸ ἴδιο ἐντελῶς ξένες πρὸς τὴν ἀλήθεια.

Στὸ εἰδικὸ τῆς Μεγάλῃς Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαίδειας (τόμ. Θ' σελ. 489) ἄρθρο, πού ὑπογράφει ὁ Γ. Κορομηλάς, δημοσιογράφος, ἀναφέρεται κοντὰ στὶς ἄλλες ἀνακρίθειες, ὅτι «μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου ἀνεχώρησεν (ὁ Δομπ.) καὶ ἐπιστρέψας εἰς Ρωσίαν ἐπεδόθη ἐκ νέου εἰς τὸ ἐμπόριον». Ἡ ἀλήθεια, ἐν τούτοις, εἶναι πὼς δὲν ἀνεχώρησε μετὰ τῆ δολοφονία τοῦ Καποδ. εἰς Ρωσίαν ὁ Δομπ. ἀλλὰ δύο χρόνια ἀκριβῶς μετὰ τὴν ἀφιξή του στὴν Ἑλλάδα καὶ συγκεκριμένα, ὅπως ὁ ἴδιος σὲ κατοπινὸ πρὸς Ν. Ζωσιμᾶν εἰς Νίζναν τῆς 28) 11) 1830 γράμμα του ἀναφέρει, στὶς 14) 1) 1830.

Ἦδη, ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1829 ἡ ἀπόφασί του, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς κακῆς κατάστασής τῆς ὑγείας του, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἑλλάδα ἦταν πλέον ὀριστικῆ, εἶχε δὲ στὸ μεταξὺ ἀποσπάσει καὶ τὴ σχετικὴ συγκατάθεσις τοῦ φίλου του. Σὲ ἔγγραφό του ὑπὸ ἡμερομηνία 1) 11) 1829) πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας Ἐπιτροπὴ ὁ ταμίας τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ παρέχει καθαρὴν εἰκόνα τῆς κατάστασής τοῦ ταμείου του, ἀναφέρει: «Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶμαι εἰς τὴν στιγμὴν νὰ παραδώσω τῷ Λογιστικῷ καὶ Ἐλεγκτικῷ Συμβουλίῳ κατὰ προφορικὴν διάταξιν τῆς Α.Ε. τοῦ Κυβερνήτου ἅπαντα τὰ προειρημένα τῆς τε εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς γραμμᾶτα ἐν πρωτοτύποις καθὼς καὶ τὸ ἕως χθὲς βιβλίον τῆς κάσας μετὰ μεταφορὰν τοῦ ἄνω εἰρημένου τῶν γρ. 822092<sup>9</sup>/<sub>10</sub> ἑναπομένοντα μετρητῶν εἰς Νέαν Κάσσαν βιβλίον καὶ νὰ λάβω παρὰ τοῦ αὐτοῦ συμβουλίου τὸ ἐπίσημον ἐξοφλητικόν, διὰ τοῦτο παρακαλῶ τὴν ἐπὶ τῆς οἰκονομίας ἐπιτροπὴν ἵνα παραβάλλουσα τὰ εἰρημένα δεδομένα μετὰ τὴν εἰς αὐτὴν κόντραν - κάσσαν καὶ τὰ λοιπὰ ἔγγραφα τῆς μετὰ τὴν ἐπίσημον ἐξοφλητικόν τῆς ὅτι εἴμεθα εἰς τὸ πᾶν σύμφωνοι διὰ τὸ εὐτακτον...»<sup>55</sup>.

Πράγματι μετὰ ἔγγραφό τῆς ἀπαντητικῆς τῆς ἀμέσως ἐπόμενης ἡμέρας «Πρὸς τὸν Ταμίαν τῆς Ἑλλάδος κύριον Ἰωάννην Δομπόλην», ἡ ἐπιτροπὴ, ἀποτελούμενη ἀπὸ τοὺς Α. Κοντόσταυλο, Ἰ. Κοντουμᾶ καὶ Ἀ. Παπαδόπουλο, ἐγνώριζε τὴν μετὰ ἐπισταμένον ἔλεγχον τοῦ σχετικοῦ βιβλίου καὶ λοιπῶν ἀποδεικτικῶν στοιχείων παραλαβὴ τοῦ Ταμείου καὶ τελείωνε: «Ἐκ τούτου γίνεται φανερόν ὅτι εἴμεθα κατὰ πάντα σύμφωνοι...» (ἔγγρ. 11). Δεύτερο τέλος ἔγγραφο «ἐπίσημον ἐξοφλητικόν», ὅπως χαρακτηρίζεται, μετὰ τοποχρονολογία «ἐν Αἴγινη τῆ 4 Νοεμβρίου 1829» ὑπογραφόμενον ἀπὸ τοὺς ἀποτελοῦντες τὸ Λογιστικὸ καὶ Ἐλεγκτικὸ Συμβούλιο Γ. Σπανιολάκη, Χ. Οἰκονομίδη καὶ Κ. Τασσίκα παραδόθηκε μετὰ λεπτομερῆ ἐπίσης τῆς ὅλης διαχείρισης νέον ἔλεγχον στὸ Δομπόλην «εἰς ἐνδείξιν τῆς ἐντίμου καὶ πλήρους ζήλου διαγωγῆς του εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν χρεῶν τὰ ὅποια ἡ Σ. Κυβέρνησις τῷ ἐπεφόρτισεν...» (ἔγγρ. 12). Γράμμα ἀκόμα τοῦ Δομπ. πρὸς τὸν Κυβερνήτη τῆς 15) 11) μετὰ τὸ ὅποιο ἐδήλωνε φαίνεται ὅτι ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας του δὲν τοῦ ἐπιτρέπει ὅπωςδὴποτε ἐξακολούθη-





ση των υπηρεσιών του και της παρομνής του στην Ελλάδα και τον παρακαλούσε να επισπεύσει την αποδοχή της παραίτησής του, είχε σαν απάντηση το σε συνέχεια στο σύνολό του καταχωρούμενο επίσημο έγγραφο. Με το έγγραφο αυτό ο Κυβερνήτης αφού έκφρασε τη λύπη του για τη στέρηση ενός τόσο αξιου και αγαπητού συνεργάτη και αναφερθή στις πολύτιμες απ' αυτόν παρασχεθείσες υπηρεσίες κάνει δεκτή την παραίτησή του, τον παρακαλεί εν τούτοις να εξακολουθήσει για λίγο εκτελώντας τα χρέη του ως τον έρχομό του διαδόχου του.

«Αριθμ. . . . .»

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ**  
**Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ**

Πρὸς τὸν ταμίαν τῆς Ἑλλάδος

Τὸ ἀπὸ 15 τοῦ ἤδη ὑπερμεσοῦντος γράμμα σου διὰ τοῦ ὁποίου μᾶς ἀναγγέλλεις ὅτι ἡ κατάσταση τῆς ὑγείας σου δὲν σ' ἐπιτρέπει νὰ παρατείνης ἐπὶ πλέον τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐκδουλεύσεις σου καὶ τὴν ἐν αὐτῇ διατριβὴν σου μᾶς ἐλύπησε καιρίως.

Ἡ ἀναχώρησίς σου στερεὶ τὴν πατρίδα ἐνὸς ἀρίστου ὑπουργοῦ, ἡ ἐμπειρία καὶ ἡ ἰκανότης τοῦ ὁποίου ἐξισοῦνται μὲ τὸν ζῆλον του καὶ τὴν ἄκραν του ἀφιλοκέρδειαν καθ' ὅτι εἰς τὸ διάστημα τῶν δύο ἐτῶν καθ' ὃ ἐξεπλήρωσας τὰ οὐσιώδη καθήκοντα τοῦ ταμίου τῆς Ἑλλάδος, ὅχι μόνον ἐστοχάσθης ὅτι ὄφειλες νὰ μὴ δεχθῆς οὔτε τὸν ἐλάχιστον μισθόν, ἀλλ' ἐπὶ πλέον κατώρθωσας καὶ νὰ τακτοποιήσης ἐντελέστατα τὸ σημαντικὸν τοῦτον κλάδον τῆς δημοσίας οἰκονομίας καὶ τὸ ἀπὸ 4 Νοεμβρίου ἐγγραφον τοῦ λογιστικοῦ καὶ Ἐλεγκτικοῦ Συμβουλίου παρέχει περὶ τούτου ἐναργέστατα δείγματα καὶ προξενεῖ καὶ εἰς σὲ αὐτὸν τιμὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν καὶ εἰς τὴν Κυβέρνησιν εὐχαρίστησιν ἄκραν.

Δεχόμεθα μὲν τὴν παραίτησίν σου ἀλλ' ἀξιοῦμεν νὰ εξακολουθήσης τὰ χρέη σου ὀλίγας ἡμέρας τοῦ Δεκεμβρίου μέχρις ὅτου δυνηθῶμεν ν' ἀποστείλωμεν εἰς τὰ αὐτόθι τὸν ὑπάλληλον τῆς Κυβερνήσεως, ὅστις μέλλει νὰ σὲ διαδεχθῇ περὶ τούτου γράφομεν ἤδη καὶ πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας Ἐπιτροπὴν.

Ἡ κυβέρνησις μὴ νομίζουσα ἀποχρῶσαν τὴν διὰ τοῦ παρόντος ἀπότισιν τοῦ φόρου τῆς πρὸς σὲ εὐγνωμοσύνης τῆς ἐλπίζει νὰ σὲ δώσῃ ἐν καιρῷ τρανώτερον τεκμηρίον τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ ἔθνους.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 18 Νοεμβρίου 1829

Ὁ Κυβερνήτης

Ἰ. Α. Καποδίστριας

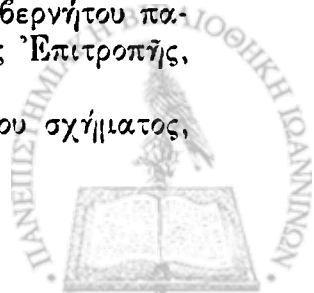
Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας

Ν. Σπηλιάδης<sup>56</sup>

Πράγματι ὁ Δομπ. ὑπέκριντας στήν παράκλησιν τοῦ Καποδ. ἐξακολούθησε προσφέροντας τίς υπηρεσίες του σαν γενικός ταμίας τῆς Ἑλλάδος (ὡς τίς 20) 12) 1829 ὁπότε μὲ ταυτόχρονη ἐγγραφὴ ἐντολῆ του πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας Ἐπιτροπὴν ὁ Κυβερνήτης διέταξε: «Ὁ Γενικός Ταμίας θέλει παραδώσει τὸ Ταμεῖον ἐφορευόντος τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συμβουλίου εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Οἰκονομίας ὀλόκληρον».

Τὴν ἐπόμενη μέρα ὁ Δομπ. ὑποβάλλει πρὸς τὴν ἴδια αὐτῇ Ἐπιτροπῇ «Κατάλογον τῶν ἐσωκλείστων, καθὼς γράφει, ἐγγράφων ἐν πρωτοτύποις, χρῆμάτων καὶ διαφόρων ἄλλων πραγμάτων τῶ τῆς Ἑλλάδος ταμίῳ (sic) ἀνηκόντων τὰ ὅποια συμφώνως τῆς ἐν Σαλαμίνι ἀπὸ 2 Δεκεμβρίου 1829 διαταγῆς τῆς Α.Ε. τοῦ Κυβερνήτου παρέδωκα μετὰ τοῦ παρόντος εἰς ὅλα τὰ τρία μέλη τῆς ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας Ἐπιτροπῆς, ἐφορευόντος καὶ τοῦ λογιστικοῦ καὶ Ἐλεγκτικοῦ Συμβουλίου...».

Τὸ γράμμα τοῦ Δομπ. ἐκτεινόμενο σὲ μιὰ καὶ κἄτι σελίδα μεγάλου σχήματος, λίγο δυσανάγνωστο, φέρει πάνω ἀριστερὰ τὸν ἀριθμ. 393.



«Λαβών, λέει, τῆ 21 τὸ ἑσπέρας τὸ ὑπ' ἀριθμ. 10698 ἔγγραφόν της δι' ἧς μᾶς διακοινώνει τὸ ἀντίγραφον ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτὴν παρὰ τῆς Α.Ε. τοῦ Κυβερνήτου διευθυνθεῖσαν διαταγὴν... περὶ παραδόσεως αὐτῆ, ἧτοι τῆ ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας Ἐπιτροπῆς ἐφορεύοντος καὶ τοῦ Λογιστικοῦ Συμβουλίου ἀπ' ἐμέ τοῦ Ταμείου καθυπέβαλα πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 14301 Διατάγματος τὴν ἀπόκρισιν ἧτοι τῆ 22α εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ προειρημένου (;) Λογιστικοῦ καὶ Ἐλεγκτικοῦ Συμβουλίου τὰς πράξεις τοῦ Ταμείου καὶ ἀπὸ τῆς 5 τοῦ ἑσπέρτου Νοεμβρίου μέχρι 21 τοῦ ἐνισταμένου Δεκεμβρίου κατὰ τε τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἐξαγωγὴν τῶν χρημάτων. Τὸ Συμβούλιον, συνεχίζει, τοῦτο ἀφοῦ μὲ τὴν μεγίστην ἀκρίβειαν ἐξέτασε τὸ πᾶν ἀντιπαρέβαλλε κάθε πρᾶξιν μὲ τὰ πρωτότυπα τῶν ὑπὸ τῆς ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας Ἐπιτροπῆς πρὸς τὸ Ταμεῖον ἐκδοθέντων γραμματίων καὶ μὲ τὰ παρ' αὐτῆ μείναντα βιβλία τῶν γραμματίων... τὰς εὔρε κατὰ πάντα συμφώνους καὶ εἰς ἐντελῆ τάξιν... (συνέχεια ἐκθέτει λεπτομερῶς τὸ γινόμενον ἔλεγχον) καὶ τελειώνει: «Ὅν λοιπὸν ἔτοιμος νὰ παραδώσω τὸ πᾶν παρακαλῶ τὴν ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας Ἐπιτροπὴν νὰ εὐαρεστηθῆ καὶ παραβάλλει τὰ ἀνωτέρω διδόμενα καὶ τὰ ἐν τῷ καταλόγῳ περιεχόμενα μὲ τὴν παρ' αὐτῆ κόντρα - κάσσαν καὶ τὰ λοιπὰ ἔγγραφα της καὶ μὲ τιμῆσιν μὲ ἀποκριτικὸν της ὅτι εἴμεθα εἰς τὸ πᾶν σύμφωνοι διὰ τὸ εὐτακτον, ἀκολούθως θὰ λάβῃ τὸν κόπον ἐφορεύοντος τοῦ Λογιστικοῦ καὶ Ἐλεγκτικοῦ Συμβουλίου νὰ παραλάβῃ τὸ ἐγγρηγορότερον ἀπ' ἐμέ τὸ πᾶν διὰ νὰ λάβω μετὰ τοῦτο ἀπὸ τὸ Λογιστικὸν καὶ Ἐλεγκτικὸν Συμβούλιον τὸ διατεταγμένον ἐπίσημον ἐξοφλητικόν.

Ἀπὸ τὸν κατάλογον παρακαλῶ νὰ διατάξῃς ὅπως γίνῃ ἐν ἀντίγραφον πιστοποιημένον ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς διὰ νὰ μείνουσιν μετὰ τὴν παραλαβὴν τὸ μὲν πρωτότυπόν μου προσυπογεγραμμένον ὑπ' αὐτῆς ὅτι ἐπερίλαβε καὶ αὐτὴ ὄλα (;) εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τὸ δὲ ἀντίγραφον εἰς ἐμέ.

Ἐν Αἰγίνῃ τῆ 21 Δεκεμβρίου 1829  
Ὁ Ταμίας τῆς Ἑλλάδος  
Ἰωάννης Δομπόλλης»

Ὁ συνημμένος στὸ ἔγγραφο κατάλογος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο πυκνογραφημένες σελίδες μεγάλου ἐπίσης σχήματος, κλείει δὲ μὲ τὴν ἡμερομηνία 24) 12) 1829 καὶ τὴν ὑπογραφή τοῦ Δομπ. σὰν ταμίας τῆς Ἑλλάδος. Στὴ συνέχεια διαβάζουμε: «Κατ' αὐτὸν τὸν κατάλογον παρελάβομεν ἀπὸ τὸν Ταμίαν τῆς Ἑλλάδος κύριον Ἰω. Δομπόλλην ὄλα τὰ εἰς αὐτὸν ἐνδιαλαμβανόμενα.

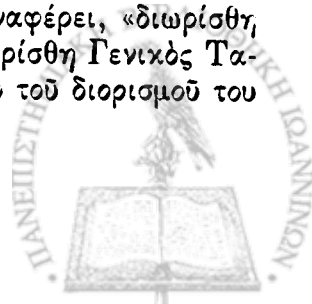
Ἐν Αἰγίνῃ τῆ 26 Δεκεμβρίου 1829  
Ἰω. Κοντουμᾶς  
Ἄ. Γ. Παπαδόπουλος»

καὶ εὐθύς κατόπι τῆ βεβαίωσιν παραλαβῆς τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀντωνίου Τζούνης<sup>57</sup>

«Κατὰ τὸν προκείμενον κατάλογον τοῦ προκατόχου μου κυρίου Ἰω. Δομπόλλη παραλάβον παρὰ τῆς ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας Ἐπιτροπῆς ὄλα τὰ εἰς αὐτὸν ἐνδιαλαμβανόμενα. ἔκτος τῶν ἀκολούθων δηλαδὴ τὸ χαρτί, τὸ μελανοδοχεῖον, τὸν λύχνον καὶ τὸ κονδυλομάχαιρον.

Ἐν Ναυπλίῳ τῆ 10 Ἰανουαρίου 1830  
Ὁ Ταμίας τῆς Ἑλλάδος  
Ἄ. Τζούνης<sup>58</sup>

Ἄς σημειωθῆ πὼς ὁ Τζούνης αὐτός, καθὼς ὁ Σπηλιάδης ἀναφέρει, «διωρίσθη ἔκτακτος ἐπίτροπος εἰς τὴν Δ. Ἑλλάδα καὶ δὲν τὸ ἐδέχθη, ὅθεν διωρίσθη Γενικὸς Ταμίας τῆς Ἑλλάδος ἀντὶ τοῦ Ἰωάν. Δομπόλλη»<sup>59</sup>. Τὸ σχετικὸ ἔγγραφο τοῦ διορισμοῦ του σὲ ἀντικατάστασιν τοῦ Δομπ., ἔχει ὡς ἐξῆς:  
«Ἀριθμ. 435.



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ  
Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Διατάττει:

Α'. Ὁ Κύριος Ἀ. Τζούνης διορίζεται Γενικός Ταμίας τῆς Ἑλλάδος ἀντὶ τοῦ παραιτηθέντος κυρ. Ἰωάν. Δομπόλη.

Β'. Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας νὰ ἐνεργήσῃ τὸ παρὸν διάταγμα.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 28 Δεκεμβρίου 1829

Ὁ Κυβερνήτης

Ἰ. Α. Καποδίστριας

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας

Ν. Σπηλιάδης

Ἴσον ἀπαράλλακτον τῷ πρωτοτύπῳ

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας

(Γ.Σ.) Ν. Σπηλιάδης<sup>60</sup>.

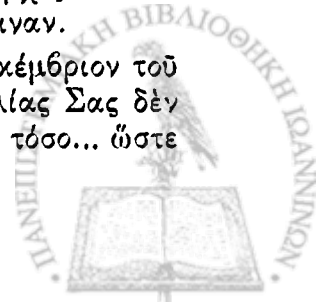
Θὰ σημειώσω πῶς τὸ δημοσιευόμενον στὴ Γεν. Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος<sup>61</sup> διοριστήριο τοῦ Τζούνη ἔγγραφο, ὑπογράφει, ἀγνωστο γιὰ ποιὸ λόγο, σὰν Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ὁ Σπ. Τρικουπῆς καὶ ὄχι ὁ Σπηλιάδης, ἐνῶ εἶναι γνωστὸ ὅτι τῇ θέσῃ αὐτῇ κατεῖχε τότε ὁ δεύτερος. Ἔτσι παρέδωσε μ' ὅλους τοὺς τύπους καὶ τὴν ἐπιβαλλόμενη τάξην τὸ Ταμεῖο τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἰ. Δομπόλλης. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν καὶ σὲ ἀπάντησιν γράμματός του φαίνεται πρὸς τὸν Κυβερνήτην στὸ ὅποιο διατυπώνει διάφορα «προβλήματα του», ὁ τελευταῖος αὐτὸς τοῦ ἀπευθύνει τὸ δεύτερον σὲ συνέχεια παρατιθέμενον ἔγγραφο ἀντίγραφο τοῦ ὁποίου περιεχόμενον στὸν ὑπ' ἀριθμ. 16 Φ. τοῦ Καποδ. Ἀρχ. Κερκύρας ἐτρόμαξα, χωρὶς ὑπερβολή, νὰ διαβάσω. Μὲ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ὁ κυβερνήτης βρῖσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκφράσῃ καὶ πάλιν τὴν εὐγνωμοσύνην του «διὰ τὴν ἀκρίβειαν μετὰ τῆς ὁποίας, καθὼς λέει, παρέδωκας τὰ τῆς διοικήσεως τοῦ Ταμείου» κάνει δεκτὰ τὰ προβαλλόμενα αἰτήματά του συνιστάμενα σὲ παραχωρήσεις ὑπὲρ τῶν ὑπηρετησάντων ὑπ' αὐτὸν ὑπαλλήλων καὶ πολιτογράφηση τοῦ ἴδιου σὰν πολίτην Ἑλληνα ἐκφράζοντας μαζί τὴ λύπη του πῶς δὲν τοῦ εἶναι εὐκολο νὰ τοῦ παραδώσῃ καὶ τὸ σχετικὸ δίπλωμα<sup>62</sup>, διαδηλώνει δὲ τέλος τὴν πίστην του «ὅτι θέλεις, καθὼς γράφει, ἐξακολουθεῖ τοῦ λοιποῦ ἰφελῶν τὴν Ἑλλάδα μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον ὅπου καὶ ἂν ἤθελες εὐρεθῆ» (ἔγγρ. 14).

Μὲ ἄλλο ἐπίσης τῆς ἴδιας ἡμερομηνίας ἔγγραφόν του ὁ Κυβερνήτης ἀνταποκρινόμενος σὲ σύστασιν τοῦ Δομπ. ὑπὲρ τῶν συνεργατῶν του ὑπαλλήλων Κ. Πολιτῶφ καὶ Κων. Παπαδοπούλου «ὡς καλῶς καὶ τιμίως ἐκπληρώσαντας τὰ χρέη των» μὲ τὴν ὁποίαν ἐξαιτοῦσε «νὰ γίνῃ εἰς αὐτοὺς ἀνάλογός τις ἀντιμισθία» ἐνέκρινε «νὰ δοθῶσι εἰς μὲν τὸν πρῶτον γρ. 1.000 εἰς δὲ τὸν δεύτερον γρ. 500 εἰς ἀμοιβὴν τῆς ὑπηρεσίας των χάριν, καθὼς γράφει, τῆς συστάσεως τοῦ ἀνδρός (τοῦ Δομπ. δηλ.) προσκτησάμενου δικαιοῦματα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην μας διὰ τε τὸ ἀφιλοκερδὲς καὶ τὸ φιλόπατρι τῆς καρδίας του...» (ἔγγρ. 15).

Μετὰ τὴν κανονικὴν παράδοσιν τοῦ Ταμείου τῆς Ἑλλάδος ὁ Δομπ. ἔπρεπε νὰ παραδώσῃ καὶ τὴ διαχείρισιν τοῦ προσωπικοῦ ταμείου τοῦ κυβερνήτη, τοῦ ὁποίου παράλληλα πρὸς τὸ πρῶτον καὶ ἀπὸ τοῦ 1811, καθὼς εἶδαμε, εἶχε τὴν εὐθύνην. Τὸ μακρὸν πρὸς τὸν ἴδιον αὐτὸν κυβερνήτην ἀπευθυνθὲν σχετικὸν γράμμα του περιεχόμενον στὸν ὑπ' ἀριθμ. 308 Φ. τοῦ Καπ. Ἀρχ. Κερκύρας ὑπὸ ἡμερομηνίαν 30) 12) 1829, ἀρχίζει ἔτσι:

«Τῇ Α.Ε. τῷ Κυρίῳ Κόμητι Ἰω. Α. Καποδίστρια κλπ. κλπ. εἰς Αἴγιον.

Τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς ἀποπλεύσεως ἡμῶν ἐξ Ἀγκώνης κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1827 εἶχα καταστρώσει τοὺς λογαριασμούς Σας ἀλλὰ διὰ τὰς τότε ἀσχολίας Σας δὲν ἠδυνήθηκα νὰ Σᾶς τοὺς καθυποβάλλω. Ἐνταῦθα δὲ αἱ ἔσοχοι αὐξήσαις εἰς τόσον... ὥστε



οὔτω (;) νὰ ἐξιδεασθῶ ἓνα τοιοῦτον δὲν ἔλαβα θάρρος. Τανῶν ὅμως ἐνῶ ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας μου κατ' ἀτυχίαν μὲ ἀναγκάζει νὰ στερηθῶ τῆς τιμῆς τὸ νὰ μὲνῶ διὰ παντός, ὡς ἐξ ψυχῆς τὸ ἐπεθύμουν πλησίον σας καὶ νὰ μισεύσω σὺν Θεῷ πάλιν διὰ τὴν Πετρούπολιν, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ Σᾶς ἐγχειρίσω μετὰ τοῦ παρόντος μου τὸν τρεχούμενον λογαριασμὸν Σας ἀρχόμενον ἀπὸ τὴν 15 Ἰουλίου 1827 ἔτους, (καθ' ἣν ἐν Πετροπόλει ἐξοφλήσαμεν ὅλους τοὺς προτέρους) καὶ τελειοῦντα σήμερον. Ἐξ αὐτοῦ πληροφοροεῖσθε ὅτι συμπεριλαμβανομένων ὄλων τῶν ἐξαμηνίων τοῦ τόκου τὰ ὁποῖα συμφώνως τῆς αἰτήσεώς σας δι' ἐπιτροπῆς μου ἐσύναξεν ὁ ἐν Πετροπόλει Κοσ Δ. Μαυρουδῆς...». Ἀκολουθοῦν τρεῖς περίπου μεγάλες πυκνογραφημένες σελίδες μὲ λογαριασμοὺς λεπτομερεῖς τῆς ἐκ μέρους του διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κυβερνήτη καὶ τελειώνει: «Μὲ τὸ βαθύτατον σέβας μὲνῶ διὰ παντός ταπεινός Σας δοῦλος. Ἰωάν. Δομπόλλης».

Σὲ ὑστερόγραφο δὲ τοῦ ἴδιου αὐτοῦ γράμματος μὲ ἡμερομηνία 10 Ἰανουαρίου 1830 γράφει: «Δι' ἔξοδα ταξιδίου μου ἔλαβα σήμερον παρ' ὑμῶν δάνεια εἰς γαλλικὰ νομίσματα φρ. 5.500 ἦτοι πέντε χιλιάδας καὶ πεντακόσια φράγκα τὸ ἰσότιμον τῶν ὁποίων μετὰ τὸ σὺν Θεῷ εἰς Πετρούπολιν εὐδίδιον μου κατὰ τὸ τρέχον ἐκείσε ἐπὶ τὸ Παρίσιον κάμβιον μὲ τὴν προσθήκην τοῦ ἀνὰ 5% τὸ ἔτος τόκον ἀπὸ σήμερον ἕως τότε θέλω τὰ καταθέσει ὡς προφορικῶς μὲ ἐδιατάξατε εἰς τὸν ἐκείσε Μπάγκον ἕως ἀναδιατάξεώς Σας. Περὶ δὲ τῶν ἀναμεινυμένων γραιικῶν φόνδων ἐπειδὴ ἐπροκρίνατε νὰ μείνωσιν εἰς ἐμὲ καὶ μετὰ τὸ σὺν Θεῷ εὐδίδιον μου εἰς Πετρούπολιν νὰ διευθύνω ἐκεῖθεν τὴν πώλησιν των...

Ὁ αὐτὸς δοῦλος Σας Δομπόλλης<sup>63</sup>

Αὐτὲς οἱ ὅσες δυνήθηκα μὲ κόπους πολλοὺς νὰ συνάξω βεβαιωμένες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν πολιτεία τοῦ Δομπ. εἰδήσεις κατὰ τὰ δύο χρόνια τῆς παραμονῆς του στὴν ἀπελευθερωμένη Ἑλλάδα. Ἀσφαλῶς τὰ εἰς τὴν γαλλικὴν γράμματά του τὰ περιεγόμενα στοὺς τεθέντες ὑπ' ὄψιν μου τρεῖς φακ. τοῦ Καπ. Ἀρχ. Κέρκυρας (ἀρ. 16, 308 καὶ 336) θὰ περιέχουν καὶ νέα ἴσως ἐνδιαφέροντα γι' αὐτὸν στοιχεῖα, δὲν ἐπεχείρησα ὅμως συστηματικὴ τους ἀνάγνωσις καὶ γιὰ τὴν ἔλλειψη χρόνου καὶ γιὰ τὴ θηριώδη κακογραφία τους. Ἄς ἐλπίσουμε πῶς μιὰ προσεκτικώτερη στὸ μέλλον κι ἀπὸ εἰδικὸ μελετητὴ αὐτῶν τῶν φακέλων καὶ τοῦ ὑπόλοιπου ἀνερευνήτου ἀκόμη Καποδ. Ἀρχείου ματιὰ θὰ τὰ φέρῃ σὲ φῶς<sup>64</sup>. Ἀπομένει νὰ ἐρευνήσουμε στὴ συνέχεια τὴν τελευταία ἐντελῶς ἄγνωστη περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ Δομπ. ἀπὸ τὸ ταξίδι του δηλ. τῆς ἐπιστροφῆς στὴ Ρωσία κι ὡς περίπου τὸ τέλος τῆς μὲ βία μαρτυρίες σταχυολογημένες ἀπὸ πρὸς τὸν Κυβερνήτη καὶ διαφόρους τῆς ἐποχῆς αὐτῆς γράμματά του. Δυστυχῶς τὰ ὑπ' ὄψιν μου αὐτὰ γράμματα τοῦ Δομπ. δὲν φθάνουν πολὺ πέρα ἀπὸ τὴ δολοφονία τοῦ Καπ., καλύπτοντα δηλ. ἓνα μόλις χρόνον ἀπὸ τὰ εἴκοσι συνολικὰ τελευταῖα τοῦ βίου του διανυθέντα στὴ ρωσικὴ πρωτεύουσα μετὰ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Θὰ περιορισθοῦμε λοιπὸν κατ' ἀνάγκη μόνο σ' αὐτὰ τὰ εἰδιωμένα ἀφοῦ γιὰ τὸ πῶς πέρα μακρὸ διάστημα ἐλάχιστα θετικὰ γνωρίζουμε.

#### ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

- 28) Πρὸβλ. Δ.Ι.Ε.Ε. Η' (1965—66) σελ. 274—341.  
 29) Πρὸβλ. Β. Μέξη: Φιλικοί, Ἰ. 1957 ἀρ. 175 καὶ Ι. Μελετοπούλου: Φιλ. Ἐταιρεία Δ.Ι.Ε.Ε. ὁ.π. ἀρ. 77.  
 30) Πρὸβλ. Ἄγγ. Παλαζώστα: Ἡ συμβολὴ τοῦ Ζαγοροῦ εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 21, Ν. Κουβαρῶς 1965, σελ. 100.  
 31) Σημειῶνω πῶς καὶ στὸ μακρὸ ὑπόμνημά του μὲ τίτλο: «Observations sur les moyens d'améliorer le sort des Grecs», ποῦ ἔγραψε στίς 6)18 Ἀπρίλη 1819 στὴν Κέρκυρα, ἐπιανερχόμενος ὁ Καποδ. σ' αὐτὴ τὴν προσφιλῆ του θέσιν «περὶ τῆς ἀνάγκης δηλ. τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἐξυμώσεως τοῦ ἔθνους πρὸ οἰοῦντι ἑνὸς ἀγῶνος», διακρίπτει: «Nons le repétons, c' est de l' éducation morale et littéraire de la Grèce que les

Grecs doivent s' occuper uniquement et exclusivement tout autre objet est vain, tout autre travail est dangereux».

Γράφοντας δὲ ἀπὸ Λάϊμπιαχ πρὸς τὸν εἰς Βενετία διαμένοντα τότε Δ. Ρώμα στίς 6)18 Ἀπρίλη 1821 περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἐκφράζονταν ἀπερίφραστα: «Ἐγὼ δὲν εἶμαι μεμνημένος, οὔτε δύναμαι νὰ εἶμαι...» (Πρὸβλ. Ἀθηνᾶ 1956 σελ. 175—6).

32) Γιὰ τὸν Καποδ. καὶ τὸ ὡς τὸ Παρίσι τοῦλάχιστον ταξίδι του πρὸς τὴν Ἑλλάδα σημειώσω πὼς, ἀνεβαίνοντας στὴν Πετροῦπολη τέλη Ἀπρίλη 1827 γιὰ νὰ προσκυνήσῃ τὸν νέον ἀνελθόντα στὸ ρωσικὸ θρόνον αὐτοκράτορα Νικόλαο, «ἔμαθε καθ' ὁδόν, καθὼς γράφει ὁ Τριζούπης, τὴν ἐν Τροιζῆνι ἐκλογήν του καὶ φθάσας εἰς Πετροῦπολιν μεσουδὸντος τοῦ Μαΐου ἔλαβε τὰ περὶ αὐτῆς ἐθνικὰ ἔγγραφα... ἐνεργήσας δὲ ὅσα ἢ νέα θέσις του καὶ περιστάσις ἀπήτουν, ἀνεχώρησεν ἐκ Πετροῦπόλεως τὴν 16 Ἰουλίου πλήρης ἐλπίδων καὶ διαβάς διὰ τοῦ Βερολίνου ἔφθασεν εἰς Λονδίνον τὴν 1 Ἀυγούστου. «Ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ πρωτεύουσα, ὅπου παρέμεινε ἕξ ἑβδομάδας», μετέβη εἰς Παρισίους καὶ διέτριψεν τέσσαρας ἑβδομάδας» (Πρὸβλ. Σ. Τριζούπη: Ἱστορία Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως Ἀθ. 1857 τ. Δ' σελ. 237, 239, 241).

33) Πρὸβλ. Καπ. Ἀρχ. Κερκύρας φ. 308.

34) Πρὸβλ. Α. Κοραῆ Ἄπαντα Ἀθ. 1965 τόμ. Β<sub>2</sub> σελ. 543.

35) Πρὸβλ. Α. Κοραῆ ὅ.π. σελ. 534.

36) Πρὸβλ. Ι. Μεσολοῦρᾶ ὅ.π.

37) Γιὰ τοὺς ἀποτελοῦντες τὴ συνοδεία τοῦ Κυβερν. καὶ τὴν παραμονὴν του στὴν Ἀγκῶνα πρὸβλ. καὶ Τρ. Εὐαγγελίδη: Ἱστορ. τοῦ Ἰ. Καποδιστριαίου Ἀθ. 1894 σελ. 116—9, Α. Γ. Δουρούτη: Ὁ Κυβερνήτης ἐν Ἀγκῶνι. Ἀτ. Ἡμ. 1887 σελ. 419 κ.κ. Γατοπούλου: Ὁ Ἰω. Καποδίστριας Ἀθ. 1932 σελ. 83—5 καὶ Ν. Σπηλιάδη: Ἀπομνημονεύματα Ἀθ. τόμ. Γ' σελ. 435. Ὁ Γατόπουλος (ὅ.π. σελ. 83—4) λέει πὼς ἡ συνοδεία τοῦ Κ. ἦταν ὀκταμελὴς ἀποτελούμενη ἀπὸ τοὺς Νερουλό, Δομπόλλη, Γ. Μπέτσιο, Ε. Μπετάν, Ν. Μανρομμάτη, Στ. Βούλγαρη, τὸ θαλαμηπόλο Φρειδερίκο καὶ τὸν ὑπηρέτη του Μπροῦνο.

38) Πρὸβλ. Γατοπούλου ὅ.π. σελ. 83.

38α) Σημειῶνω πὼς καὶ ἡ δισεβδομαδιαία ἐκδιδόμενη τότε στὸ Ναύπλιο «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος» στὸ φύλλο τῆς τῆς 11)1)1828 ἔγραφε: «Ἐσπέρας ἤδη καθ' ἣν ὥραν ἡ ἔφημερὶς εὐρίσκειται εἰς τὸ πειστήρια, Ἀγγλικὸν δίκροτον εἰσπλέει εἰς τὸν λιμένα μας καὶ συμπαραίνομεν ὅτι αὐτὸ φέρει τὸν ἐξοχώτατον Κυβερνήτην...» (Πρὸβλ. Κ. Μάγερ: Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους. Α' σελ. 32).

39) Τὸν Ὁκτώβρη ὁ Καποδ. βρίσκεται στὴ Βέρνη ἀπ' ὅπου γράφει μὲ ἡμερομηνία 29)10 πρὸς τὸ Βιάρο στὴν Κέρκυρα: «Je suis parti de Paris de 22 et je me trouve ici depuis hier au soir après avoir fait une courte tournée en Suisse, je vais me rendre en Genève et de là je saurais si l' est à Marseille ou à Ancône que je embarquerais sur un bâtiment de la marine Royale Française ou Anglaise pour arriver...». Πρὸβλ. Ἀ. Π. Βρεττοῦ: Mémoires biographiques historiques sur le président de la Grèce le comte J. Capodistrias Paris 1837—1838.

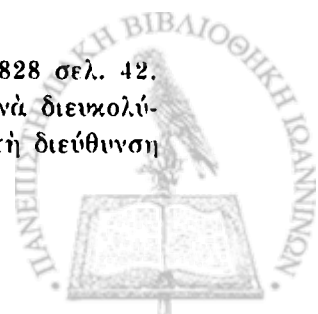
Ἀπὸ τὴ Γενεῦθ ἐν τοῖτοις, καθὼς ἀπὸ τὶς τοποχρονολογίαις τῶν ἐπιστολῶν του φαίνεται, πέρασε στὸ Τουρίνο (ἐπιστ. 30.10.1827) καὶ ἀπ' ἐκεῖ διὰ τῆς Βονωνίας στὴν Ἀγκῶνα (ἐπιστ. 6.11.1827). Πρὸβλ. Ἐπιστ. Καποδίστρια Α' σελ. 2—7 κ.κ.

40) Τὰ ἴδια περίπου γιὰ τὸν πλοῦ τῆς προεδρικῆς συνοδείας στὸ Ναύπλιο, ἄγνωστο ὅμως ἀπὸ ποῦ μαθημένα (ίσως ἀπὸ τὸ Σπηλιάδη: Ἀπομν. Γ' σελ. 544) γράφει καὶ ὁ Εὐαγγελίδης (ὅ.π. σελ. 119), ὅτι δηλ.: «ὡς ἐκ τῶν ἐπικρατουσῶν τρικυμῶν κατέφθασε πρὸ τοῦ γενναίου τῆς Πελοποννήσου προμαχώνος τοῦ Ναυπλίου κωλυθέντος τοῦ πλοίου νὰ πλεύσῃ πρὸς τὴν ἔδραν τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς τὴν Αἴγιναν...».

41) Πρὸβλ. Ν. Σπηλιάδου ὅ.π. σελ. 562.

31ῆ) Πρὸβλ. Γεν. Ἐφημ. τῆς Ἑλλάδος Ἀρ. 10 ἔτος Γ' ἐν Αἰγίνῃ Τετάρτη 8)2)1828 σελ. 42.

43) Συστήθηκε μὲ εἰδικὸ «Ἐν Αἰγίνῃ τῇ 2)2)1828» διάταγμα τοῦ Καποδ. γιὰ νὰ διευκολύνη τὶς ἀποταμιευτικὰς καὶ πιστωτικὰς στὸ νέο κράτος ἐργασίαις τεθεῖσα ὑπὸ τὴ διεύθυνση



τριμελοῦς ἐπιτροπῆς. Καθὼς δὲ σὲ γράμμα του μεταγενέστερο, πὺ ἐμνημόνευσα, πρὸς τὸν εἰς Νίξνα Ν. Ζωσιμᾶ, ὁ ἴδιος Δομπ. γράφει: «μέχρι τῆς ἀποδημίας μου ἡ Τράπεζα ἐπλήρωσε ἀνά 8% τὸ ἔτος καὶ ὅστις ἐβούλετο νὰ ἀναλάβῃ τὸ κεφάλαιόν του μετὰ παρέλευσιν τοῦ ἔτους προειδοποιώντας πρεπόντως τὴν Τράπεζαν ἤμποροῦσε νὰ τὸ ἔχη...» (ἔγγρ. 17).

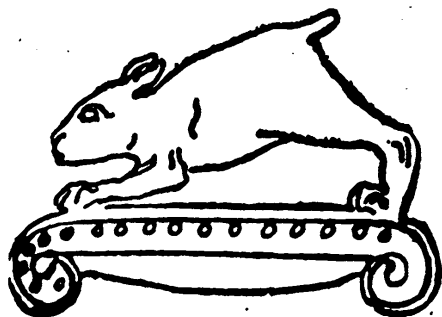
Οἱ γνῶμες ἐν τούτοις τῶν ἱστορικῶν γι' αὐτὴ τὴν Τράπεζα εἶναι ἀνάλογες μὲ τὰ πρὸς τὸν Καποδ. τὸν ἰδρυτὴ τῆς αἰσθημάτων τους. Ὁ Φίνλεϋ ἀπὸ τοὺς σφοδρότερος, ὡς γνωστό, ἐλικριτὲς τοῦ Κινθερν., γιὰ ν' ἀναφέρω μόνο αὐτόν, γράφει: «Ἰδρύθηκε ἐπίσης μὰ Ἐθνικὴ Τράπεζα, κατ' ὄνομα μόνο, ἀλλὰ ὁ τίτλος ἀποσκοποῦσε νὰ ἐξαπατήσει τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ ὄχι νὰ διευκολύνῃ τὶς ἀποταμιευτικὰς ἐργασίας ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀποκαλούμενη Ἐθνικὴ Τράπεζα, δὲν εἶτανε τίποτε περισσότερο ἀπὸ δάνειο, πὺ ἐπὶ τὴν ἀρχὴ ἀνοίχτηκε μὲ ἐξουσίες συνεισφορῆς. Ἡ κακὴ ἐπιλογὴ τοῦ ὀνόματος προκάλεσε δυσπιστία σὲ μὰ ἐμπορικὴ κοινονία σὰν τὴν Ἑλληνικὴ καὶ ὁ πρόεδρος βλέποντας ὅτι ἡ πειθὴ του ἦτανε ἀνεπαρκὴς γιὰ νὰ παρακινήσει πολλοὺς πλουσίους Ἕλληνας νὰ καταθέσουν χρήματα ἐπὶ τὴν Ἐθν. Τράπεζα, χρησιμοποίησε τὴν πολιτικὴ ἐξουσία γιὰ νὰ τοὺς ἐξαναγκάσῃ. Ἡ Κυβέρνησις πῆρε ἐπὶ τὴν κατοχὴ τῆς ὅλα τὰ ποσὰ πὺ δόθηκαν καὶ προτοῦ περάσουν δυὸ μῆνες ὁ ἴδιος ὁ Καποδίστριας ὁμολόγησε μὲ εἰλικρίνεια στὸν Ἄστιγκς ὅτι πρὸς τὸ παρὸν ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα δὲν εἶτανε παρὰ ἀναγκαστικὸ δάνειο.» (Πρὸβλ. Γ. Φίνλεϋ ὁ.π. σελ. 424. Καὶ Τρικούπη ὁ.π. Α' σελ. 288, Α. Μάμουκα ὁ.π. καὶ Σπηλιάδη ὁ.π. Γ' σελ. 560).

- 44) Πρὸβλ. Ἰω. Μεσσολοῦρα ὁ.π. σελ. 21.
- 35) Πρὸβλ. Ἀρχεῖα Α. καὶ Γ. Κουντουριώτου, τόμ. ΙΧ Ἀθ. 1968 σελ. 166.
- 46) Πρὸβλ. Ἀρχ. Α. καὶ Γ. Κουντουριώτου ὁ.π. σελ. 169.
- 47) Πρὸβλ. ΓΑΚ Φακ. Οἰκονομίας Ἀπριλ. 1828.
- 48) Πρὸβλ. Ἄντ. Λιγνοῦ: Ἀρχεῖα Κοινότητος Ἰδρύσεως τόμ. ΙΕ' Ἀθ. 1931 σελ. 90.
- 49) Πρὸβλ. ΓΑΚ Φ. Οἰκονομίας 13—16 τῆς 12—30) 6) 1828.
- 50) Πρὸβλ. Ν. Σπηλιάδη ὁ.π. Γ' σελ. 570.
- 51) Πρὸβλ. Α. Μάμουκα: Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος τόμ. ΙΑ' σελ. 552.
- 52) Πρὸβλ. Ν. Σπηλιάδη ὁ.π. σελ. 568.
- 53) Πρὸβλ. Μακρυγιάννη: Ἀπομνημονεύματα σελ. 284—5.
- 54) Πρὸβλ. Καπ. Ἀρχ. Κερκύρας φ. 308.
- 55) Πρὸβλ. Καπ. Ἀρχ. Κερκύρας φ. 308.
- 56) Πρὸβλ. Καπ. Ἀρχ. Κερκύρας φ. 308.
- 57) Ὁ Ἄντ. Τζοίνης ἀπὸ τὸ Διοβολοδὸ τῶν Καλαβρύτων ἔμπορευόμενος πρὶν τὴν Ἐπανάστασιν ἐπὶ τὴ Βεσσαραβία ἐπῆρξε φίλος τοῦ Καποδ. ἀπὸ τὸ 1820 διορίστηκε δὲ εὐθὺς μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ τελευταίου ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μὲ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1 μυστικὸν ἔγγραφόν του (Ἐν Αἰγίνῃ τῇ 30.1.1828) προσωρινὸς φροντιστὴς τῶν κατὰ τὴν Ἐπίδανρον στρατιωτικῶν σωμάτων, ἔκτακτος Ἐπίτροπος Ἄνω Μεσσηνίας καὶ τῆς Δυτ. Ἑλλάδος τὸν ἐπόμενον χρόνον (27.8.1829). Τὸν τελευταῖο διορισμὸν δὲν ἀποδέχθηκε προτιμήσας τὸν τοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου τῶν λιμένων τῆς Ἐπικράτειας. Τέλος τοποθετήθηκε Ταμίας τῆς Ἑλλάδος σὲ ἀντικατάστασιν τοῦ παραιτηθέντος Ἰ. Δομπόλλη (Πρὸβλ. Φιλ. Πρωτοχρ. 1958 σελ. 213 κ.κ.).
- 58) Πρὸβλ. ΓΑΚ Φακ. Οἰκον. ἀρ. 80 (21—30 Δεκεμβρ. 1829).
- 59) Πρὸβλ. Ν. Σπηλιάδη ὁ.π. Δ' σελ. 229.
- 60) Πρὸβλ. ΓΑΚ Φ. Οἰκ. ἀρ. 80 (21—30 Δεκεμβρ. 1829).



- 61) Πρβλ. Γεν. Έφημ. τῆς Ἑλλάδος Ἄρ. 8 ἔτους Ε'. Ἐν Αἰγίνῃ Σαββάτω 20) 1) 1830 σελ. 29 καὶ Ἰ. Μεσολοῦρᾶ ὅ.π. σελ. 23.
- 62) Ὁ Τρικούπης ἐν τούτοις ἀναφερόμενος στὸ θέμα αὐτὸ γράφει: «Ἡ ἐν Τροιζήνι συνέλευσις ἀπηγόρευσε ρητῶς πᾶσαν κατὰ τύπους πολιτογράφειν καὶ ἀνέθηκε τὸ δικαίωμα τοῦτο μόνον εἰς τὴν Βουλὴν καὶ τὴν Κυβέρνησιν ἀλλὰ τοιαῦται τοπικαὶ πολιτιγραφήσεις ἐγένοντο ὑπὲρ τοῦ Βιάρου καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυβερνήτου» (Πρβλ. Τρικ. ὅ.π. Δ' σελ. 291).
- 63) Πρβλ. Καποδ. Ἄρχ. Κερκύρας γ. 308.
- 64) «Συχνὰ ἀναφέρεται (ὁ Δομπ.) διὰ παρεμφερεῖς λόγους, σημειῶνει ἡ Κούκου (ὅ.π. σελ. 19—20 σημ. 16) ὑπὸ τοῦ Καποδ. εἰς τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ πρὸς διαφόρους τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 388 φακ. τοῦ Καποδ. Ἀρχείου Κερκύρας». Ὁ Καθ. ὅμως τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ζ. Τσιροπανλῆς, πού κατὰ παράκλησίν μου ἐρεῦνησε αὐτὸν τὸν φακ. δὲν εἶδε, καθὼς μοῦ δήλωσε, παρόμοιες ἀναφορές.

Σύνεχίζεται





ΣΤΑΥΡΟΥ ΜΑΤΘ. ΓΚΑΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

Δημοδιδασκάλου

## ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΠΩΓΩΝΙΑΝΗΣ\*

ΚΩΔΗΞ ΚΘ'

Οικουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ Νέας Ρώμης

«Κατάργησις Ἀρχιεπισκοπῆς Πωγωνιανῆς»

Τῶν πραγμάτων ὡσπερ τὰ καλῶς βραίνοντα καὶ ὃ προώριστα τέλος ἀπευθυνόμενα συνέχειαν ἀπαραποίητα καὶ συντηρεῖν, οὕτω καὶ τάναντίον τὰ τῆς οἰκείας ἐνεργείας ἐκπίπτοντα καὶ ἥς ἐκλήθη τάξεως ἐκτρεπόμενα καταλύειν καὶ ματαιοῦν ἐπάναγκες τοῖς γε νοῦν ἔχουσι καὶ τὴν ἄνεσιν ἀντὶ βλάβης θηρεῖουσι καὶ προαιρουμένοις. Τοῦτο δὲ καὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασι ἀνέκαθεν ἐνεργούμενον καθορᾶται, ἐν οἷς ὁ λόγος οὐ περὶ δογμάτων ἄπαγε καὶ μυστηρίων ἱερῶν καὶ τῶν ὄλως ἀθίκτων καὶ ἀναλλοιώτων τῆς πίστεως ὄρων καὶ θεσμῶν ἀλλὰ περὶ τάξεως καὶ καταστάσεως τῶν ἐπαρχιῶν, ὅπου πλείστας ἂν ἴδη τις τὰς μεταβολὰς ἐν διαφόροις καιροῖς πρὸς τὴν ἀνάγκην καὶ τὰς περιστάσεις γιγνομένας προνοία ἀξιοχρέω τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἀείποτε καὶ ἐν παντὶ τὴν ψυχικὴν ὠφέλειαν τῶν πιστῶν πρὸ ὀφθαλμῶν τιθεμένης καὶ τὰ μᾶλλον αὐτῆς πρὸς σωτηρίαν συμβαλλόμενα κατορθούσης διὰ τῶν τοιούτων μεταρρυθμίσεων κατὰ τὸ Ἀποστολικὸν πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθωσαν καὶ καταρτισμόν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος ποιούμεθα. Καὶ γὰρ ἡ Ἐπαρχία Πωγωνιανῆς ἡ ἐκτ. . . . . ἀνέκαθεν ὑποκειμένη τῷ καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτῳ Οἴκῳ, καίτοι καθὰ καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπαρχίαι διατελοῦσαι εἰς δεῦρο ὑπὸ τὴν διαδοχικὴν προστασίαν Ἀρχιερέων ἀποκαθισταμένων κανονικῶς, ἀπὸ ἱκανῶν μέντοι χρόνων κατεφάνη ἀδυνάτως ἔχουσι εἰς διατροφήν ἰδίου Ἀρχιερέως διὰ τὸ εὐτελές καὶ πάνυ ἀφανρὸν<sup>1</sup> τῶν ἀρχιερατικῶν προσόδων αὐτῆς μόλις καὶ γὰρ συνίσταται ἐκ χωρίων τινῶν σμικρῶν ὑπὸ ὀλγίστων χριστιανῶν κατοικουμένη καὶ τούτων πτωχῶν καὶ ἀπόρων καὶ τὸ πλείστον ἀποδημούντων ἐν ἀλλοδαπῇ μὴ ἔχουσα παρὰ ταῦτα οὔτε Μητρόπολιν οὔτε τόπον κατάλληλον, οὔτε κωμόπολιν εἰς κατοικίαν ἀρχιερέων. Συνέβαινε γὰρ τοὺς κατὰ καιρὸν Ἀρχιερεῖς Πωγωνιανῆς ὀνόματί τινος γενναίας καὶ ἐπαρκούσης τῷ Ἀρχιερεῖ αὐτῶν ὑποστηρίξεως ὑπολειπομένης πρωτίστως μὲν διαμονῆς κατοικίας καὶ Μητροπόλεως καὶ τόπου τοῦ προσήκοντος ἀναντιρρήτου δέοντος ὡς οὐδὲ ταύτην κατορθωθῆναι δυνατὸν οὐδὲ πρὸς τὴν ὀλιγότητα τῶν κατοίκων καὶ τὴν ἀπορίαν φορητὴν ἔσεσθαι καὶ ἡ ἐλαχίστη γοῦν ἀρχιερατικὴ ἐτήσια ἐπιχορήγησις τὸ γενικὸν μέτρον τὸ ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐπαρχίαις ἐφαρμοσθεῖ. Περὶ τούτων τοίνυν ὡς εἴρηται ἀπασχολοῦν τὴν ἐκκλησίαν διασκεψαμένης καὶ ἤδη αὖθις μετὰ τε τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ Διαρκοῦς Ἐθνικοῦ μικτοῦ Συμβουλίου λόγων τε πολλῶν καὶ ἐμβριθῶν προταθέντων, ὡς ἐν τοῖς Συνοδικοῖς καὶ τοῦ Συμβουλίου Πρακτικοῖς καθορᾶται, ἔδοξε κοινῇ καὶ Συνοδικῇ διαγνώσει τῶν πραγμάτων οὔτι ὑπαγομένων μονονουφωνῇ ἀφιέντων, διαλυθῆναι τὴν Μητρόπολιν ταύτην Πωγωνιανῆς καὶ τὰ μὲν συγκροτοῦντα τέως αὐτὴν χωρία ἦτοι ἐν μὲν τῷ Καζᾶ Πωγωνιανῆς Ὁστανίτσα, Διπαλίτζα, Βλάχοι, Βαλοβίστα καὶ Μπωγωντζικὸν ἐν δὲ τῷ Καζᾶ Κονίτζης Σανοβόν, Μάξιου, Δερβένι, Μπελθούκι, Κούκεσι, Μπομπίτσιον, Λεσκοβίκι, Τζέρτζικον, Μελεσσίνι, Σεριανή, Περάτι, Μελισσό πέ-

1. Ἀφανρὸν = ἀνεπαρκές.

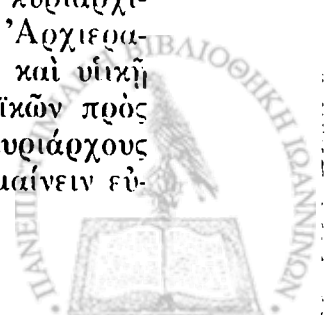
\* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου, σελ. 783 καὶ τέλος.





τρα και Πυρροβίτσικα ἐν δὲ τῷ Καζᾶ Πραμετῆς· Βλιάσοβο, Ποστένιανη, Ραδίχοβο· Τσιαρίσοβο, Ἡλιάρη, Μέρτζιανη, Ζέπη, Δράτζοβο, Στρεμπέτζι, Κανικόλι και Πουλούμπαρη ἀπονεμηθῆναι τῇ πνευματικῇ προστασίᾳ τῶν μᾶλλον γειτνιαζόντων Ἀρχιερέων, ὧν ταῖς Ἐπαρχίαις και κατὰ Καζάδες (νομοὺς) συνεχονται ὑπαγόμενα, τὰ μὲν ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Κορυτσαῖς, τὰ δὲ ἐν τῇ τῆς Βελλᾶς (διαιρεθείσης ἤδη ἀπὸ τῆς Ἐπαρχίας Ἰωαννίνων δι' Ἐκκλησιαστικῆς Πράξεως, κατεστρωμμένης ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ Κώδικι και ἐπικληθείσῃ ἐντάξει Ἐπισκοπῆς, ὑπὸ τὴν τῶν Ἰωαννίνων Μητρόπολιν, ὡς ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν) τὸ δὲ ἐν Βλαχία κείμενον Χάνι Γκραϊτζι, κτῆμα τῆς ἐπαρχίας ταύτης Πωγωνιανῆς, μετὰ τε τοῦ ἐν αὐτῇ ἱεροῦ ναοῦ, τοῦ τιμωμένου ἐπὶ τῇ Γεννήσει τοῦ Κυρίου ἡμῶν και τῶν λοιπῶν κτημάτων αὐτοῦ προσηλωθῆναι και συνενωθῆναι τῷ καθ' ἡμᾶς Ἀγιοτάτῳ Οἰκουμενικῷ Θρόνῳ, συνωδὰ και τῇ ἐννοίᾳ τοῦ Β' Ἄρθρου τοῦ περὶ Ἐπιχορηγήσεων Κανονισμοῦ. Ὅτι δὲ ἡ πνευματικὴ αὕτη διαίτησις και οἰκονομία πρὸς τὸ μηδένα φέρειν καινοτομίας ἔλεγχον μόνον δὲ προνοίας σωτηριώδους Ἐκκλησιαστικῆς ἔργον τυγχάνουσα κατὰ τὴν τοῦ καιροῦ και τῶν πραγμάτων φορὰν συνίσταται και διὰ παραδειγμάτων τρανοτάτων ἀπόχρη διεξελθεῖν τὰ Ἐκκλησιαστικὰ Συνταγμάτια, ὅπου μετὰ μυρίας ὄσας τῶν πάλαι ἐπαρχιῶν ἴδοι τις 31 ἐκλελοιπυίας τὸ σύνολον τοῦ αὐτοῦ λόγου πάντας και περιστάσεσι ὑποκυψάσαις.

Ἐνθεν τοι τὴν πρᾶξιν ταύτην και εὐλογον και σωστικὴν και ἀναγκαιοτάτην ἐγκριθεῖσαν και ἐπιδοκιμασθεῖσαν κοινῇ και ὁμοφώνῳ γνώμῃ ἡμῶν τε και τῆς περὶ ἡμᾶς Ἀγίας και Ἱερᾶς Συνόδου και τοῦ Διαρκοῦς Ἐθνικοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου δεῖν ἔγνωμεν κατοχυρῶσαι κρατῦναί τε και ἐμπεδῶσαι και διὰ τοῦδε τοῦ Πατριαρχικοῦ ἡμῶν και Συνοδικοῦ Τόμου ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ Κώδικι καταχωρουμένου εἰς διηνεκὴν και ἀμετάκλητον ἐνέργειαν. Καὶ γράψαντες συνοδικῶς μετὰ τῆς περὶ ἡμᾶς Ἀγιοτάτων Ἀρχιερέων και ὑπερτίμων τῶν ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν και Συλλειτουργῶν ἀποφαινόμεθα και ὀριζόμεθα ἵνα τῆς τέως ὑπαρξάσης Μητροπόλεως Πωγωνιανῆς ἄρδην καταργουμένης και καταλυομένης διὰ τοὺς ἀναντιρρήτους ἐκτεθέντας λόγους, ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτὴν, μηδὲ λέγεσθαι και φέρειν τάξιν και ὄνομα Μητροπόλεως. Τὸ μὲν ρηθὲν Χάνι Γκραϊτζι μετὰ τοῦ ἐν αὐτῷ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν και μετὰ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ πραγμάτων τῶν τε ἤδη ὄντων και τῶν εὐσέπειτα προσεθετισμένων ὑπάρχη ἀπὸ τοῦδε και εἰς τὸ ἐξῆς και λέγηται και παρὰ πάντων γινώσκηται προσηλωμένον ὀλοσχερῶς και συνηνωμένον ἀδιασπᾶστος τῷ Ἀγιοτάτῳ Πατριαρχικῷ Οἰκουμενικῷ Θρόνῳ κτῆμα και πρᾶγμα αὐτοῦ ἀναφαίρετον ὑπάρχη και λογιζόμενον εἰς τὸ διηνεκές. Τὰ δὲ ἀποτελοῦντα αὐτὴν πρότερον χωρία ὑπάρχουσιν ἀπὸ τοῦ νῦν και εἰς τὸν ἐξῆς ἅπαντα χρόνον και διατελώσιν ἔσαι συνηνωμένα ἀδιασπᾶστος και προσηλωμένα τινὰς ἐφεξῆς γειτνιαζούσας αὐτοῖς Ἐπαρχίαις μεθ' ὧν και πολιτικῶς συνδέονται, ἦτοι, τὰ μὲν δέκα ὀκτὼ ἐξ ὧν τὰ πέντε Ὀστανίτζα, Διπαλίτζα, Βλάχοι, Βαλοβίστα και Μπουγοντσικὸν κείνται ἐν τῷ Καζᾶ Πωγωνιανῆς, τὰ δὲ δέκα τρία Σανοβόν, Μάζιον, Δερβένι, Πελοῦκι, Κούκεσι, Μπομπίτσικον, Λεσκοβίκι, Τζέρετζικον, Μελεσίνοι, Σεριανή, Περάτι, Μελισσόπετρα και Πυρροβίτσικα ἐν τῷ Καζᾶ Κονίτσης ταῦτα ὅσι προσηλωμένα τῇ Ἐπισκοπῇ Βελλᾶς και Κονίτσης τὰ δὲ ἐννέα, ἦτοι Βλιάσοβο, Ποστένιανη, Ραδίχοβο, Τσιαρίσοβο, Ἡλιάρι, Μέρτζιανη, Ζέπα, Δράτζοβο, Πουλούμπαρη και Κανικόλι, κείμενα ἐν τῷ Καζᾶ Πραμετῆς ὅσι προσηλωμένα τῇ Μητροπόλει Κορυτσαῖς, γνωριζόμενα και λογιζόμενα μέλη τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων κατ' οὐδὲν τῶν λοιπῶν ἀρχαιοθεν αὐταῖς ὑποκειμένων χωρίων διαφέροντα συμπληροῦντά τε ὀλοσχερῶς και συνεχῶς τελοῦντα ὁμοῦ τὸ σύνολον ἐκάστης αὐτῶν και πνευματικῶς διοικούμενα και διεξαγόμενα ὑπὸ τὴν κυριαρχικὴν δικαιοδοσίαν τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχιερέων αὐτῶν και τὴν παρ' αὐτῶν Ἀρχιερατικὴν και πατριαρχικὴν προστασίαν ἀπολαμβάνοντα ἐν Χριστιανικῇ ἀφοσιώσει και νίκῃ εὐπειθείᾳ τῶν ἐγκατοίκων Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, Ἱερωμένων και Λαϊκῶν πρὸς τοὺς κατὰ καιροὺς γησίους τούτοις πνευματικοὺς αὐτῶν προστάτας και κυριάρχους και νομίμους Ἀρχιερεῖς, οὓς δὴ ὀφειλὴ ἐπίσης ἐπίκειται ἀπαραιτήτως ποιμαίνειν ἐν-



αγγελικῶς καὶ προϊστασθαι πνευματικῶς ἕκαστος τοῖς ἐν τοῖς ἀπονεμηθεῖσι τῇ Ἐπαρχίᾳ αὐτοῖς χωρίοις κατοίκους εὐλογημένους Χριστιανούς, ἴσα καὶ τοῖς λοιποῖς ἐπαρχιώταις αὐτῶν, προστατεύων τε αὐτῶν ἐν ταῖς ἐμπιπτούσαις Ἐπαρχιακαῖς ὑποθέσεσι καὶ συνελόντι εἰπεῖν κήδεσθαι παντοίως καὶ προσπαθεῖν ἀόκνως ὑπὲρ τε τῆς πνευματικῆς τε αὐτῶν ἀνέσεως καὶ ὠφελείας καὶ τῆς ἠθικῆς προόδου καὶ βελτιώσεως.

Ταῦτα ἀπεφασίσθη καὶ κεκύρωται Συνοδικῶς, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ παρὼν ἡμέτερος Πατριαρχικὸς καὶ Συνοδικὸς Τόμος ἐγένετο καταγραφεὶς ἐν τῷ Ἱερῷ Κώδικι τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, εἰς διηνεκῆ ἔνδειξιν καὶ μόνιμον παράστασιν.

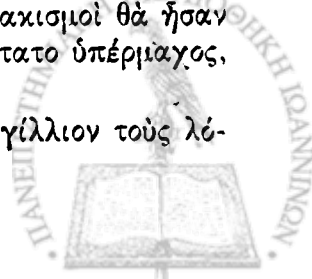
Ἐν ἔτει Σωτηρίῳ αὐξγ' (1863)  
κατὰ μῆνα Μαΐου Ἐπινομήσεως ξη'

- Ὁ Πατριάρχης Κων)πόλεως ἀποφαίνεται
- Ὁ Ἐφέσου Παῖσιος
- Ὁ Ἡρακλείας Πανάρετος
- Ὁ Πρόεδρος Καρπάθου
- Ὁ Λαρίσης (Λυσανάγνωστος)
- Ὁ Ἄρτης Σωφρόνιος
- Ὁ Μελενίκου Διονύσιος
- Ὁ Ρασκοπρεσρένης (Λυσανάγνωστος)
- Ὁ Βελεγράδων Ἀνθιμος
- Ὁ Σισανίου Μελέτιος.



Ὡς Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί, ὡς Ἕλληνες ἠσθάνθημεν ἄφατον λύπην, φάλαντες τὸν ἐ π ι κ ή δ ε ι ο ν τῆς πόλης ποτὲ ἀκμιασάσης Ἀρχιεπισκοπῆς Πωγωνιανῆς, τῆς προσενεγκούσης ὑψίστας ὑπηρεσίας ἐθνικοθρησκευτικῆς, κοινωνικῆς, ἐκπολιτιστικῆς, εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦτο τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Ἠπείρου, τόσον κατὰ τὰ ἔνδοξα ἔτη τῆς Βυζαντινῆς μας Λυτοκρατορίας, ὅσον καὶ κατὰ τὰ χαλεπὰ καὶ δυσβάστακτα ἔτη τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας, καὶ μέχρι τὸν 12ον αἰῶνα, ὁπότε ὑπέικουσα εἰς τὴν βίαν, τὰς πιέσεις, τὰς ὀμότητας ἠναγκάσθη νὰ περιστείλῃ τὰς προστατευτικὰς τῆς πτέρυγας καὶ νὰ ζητήσῃ καταφύγιον εἰς τὸ Βουκουρέστιον τῆς Ρουμανίας. Ἐπὶ διακόσια ἔτη ἢ ἐπαρχία Πωγωνιανῆς, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι, κατὰ συντριπτικὴν πλειοψηφίαν εἶναι Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί κατὰ τὸ θρήσκευμα, γνήσιοι δὲ καὶ ἀκραιφνεῖς Ἕλληνες κατὰ τὴν ἐθνικότητα, μείναντες ἄνευ ποιμένος, ὑφίστανται καρτερικῶς παντοειδῆ δεινὰ ἐμένοντες μετὰ θάρρους, πίστεως καὶ ἀξιοθαυμάστου ψυχικῆς ἀντοχῆς εἰς τὰς ὠραίας ἐθνικοθρησκευτικὰς τῶν παραδόσεις. Ἀναγκάζομαι, διὰ δευτέραν ἤδη φοράν, νὰ μὴ συμφωνήσω μὲ τὸν ἀείμνηστον ἱστορικὸν Λαμπρίδην εἰς τὸ ὅτι ἡ περιοχὴ τῆς Πωγωνιανῆς μετεβλήθη εἰς κοιλάδα κλαυθμῶνος, ἐξισλαμισθέντος μεγάλου μέρους τῶν κατοίκων αὐτῆς. Οἱ μὴ δυνηθέντες νὰ μείνωσι πιστοὶ εἰς τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν τοῦ Ναζωραίου, ἀποτελοῦσιν ἐλάχιστον πολλοστημίριον τῶν κατοίκων αὐτῆς. Μετ' εὐλαθείας δέον ἡμεῖς οἱ μεταγενέστεροι νὰ ἀναμνησθῶμεν τῶν εὐκλεῶν τούτων Πωγωνησίων προγόνων μας, οἱ ὅποιοι ἀντέστησαν ἀποτελεσματικῶς εἰς τὰς ἀνεκδιηγῆτους φονικὰς παντοειδεῖς πιέσεις τοῦ βαρβάρου κατακτητοῦ καὶ διετήρησαν ἀλώβητον τὴν ἐθνικοθρησκευτικὴν τῶν συνείδησιν. Δὲν νομίζω ὅτι θὰ παραξεγηθῶ, ἐὰν διατυπώσω τὸ ἐρώτημα: Μήπως αἱ πιέσεις, οἱ διωγμοί, οἱ προπηλακισμοὶ θὰ ἦσαν μικροτέρας ἐντάσεως, ἐὰν ἐν μέσῳ τοῦ ταλαιπωρουμένου ποιμνίου, ἴστατο ὑπέρμαχος, συμπαραστάτης, προστάτης καὶ βοηθὸς ὁ πνευματικὸς τῶν ποιμῆν;

Ἀναγινώσκομεν μετὰ πολλῆς προσοχῆς εἰς τὸ Πατριαρχικὸν Σιγίλλιον τοῦς λό-



γους, τοὺς ἐπιβαλόντας τὴν κατάργησιν, τὴν διάλυσιν τῆς ἐν λόγῳ Ἀρχιεπισκοπῆς. Σεβόμεθα καὶ ἐκτιμῶμεν αὐτούς. Εἰς ἓν μόνον σημεῖον, ἐπιτραπήτω, νὰ διερωτηθῶμεν. Οἱ Ἅγιοι Πατέρες γράφουν ὅτι εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Πωγωνιανῆς δὲν ὑπῆρχον αἱ κατάλληλοι προϋποθέσεις διὰ τὴν ἐκεῖ διαμονὴν ἀρχιερέως. Γράφεται ἐν αὐτῇ ἐπιλέξει οὕτω:

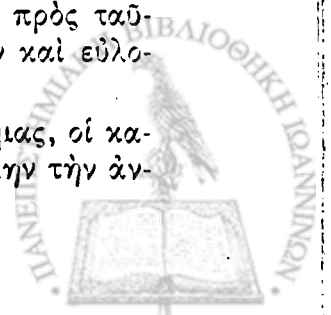
«... Ἀπὸ ἱκανῶν μέντοι χρόνων κατεφάνη ἀδυνάτως ἔχουσα εἰς διατροφὴν ἰδίου Ἀρχιερέως διὰ τὸ εὐτελές καὶ πάνυ ἀφανὸν (=ἀνεπαρκές) τῶν ἀρχιερατικῶν προσόδων αὐτῆς. . . . . μὴ ἔχουσαν, παρὰ ταῦτα οὔτε Μητρόπολιν οὔτε τόπον κατάλληλον οὔτε κωμόπολιν εἰς κατοικίαν Ἀρχιερέως».

Ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις εἶδομεν ὅτι εἰς Ρουμανίαν - Βουκουρέστιον ὑπῆρχε τὸ λίαν προσοδοφόρον Χάνι Γκραϊτζι καὶ ὁ ἱερός ναὸς τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου, ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν ὁποίων διητῶντο οἱ ἐκεῖ διαμενοντες Ἀρχιερεῖς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, τὰ δὲ τυχόν περισσεύματα ἀπεστέλλοντο εἰς τὴν ἑδραν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς πρὸς κάλυψιν τῶν ἐκεῖ ἀναγκῶν. Μήπως θὰ ἦτο ὀρθότερον, δικαιοτέρον, ἀντὶ νὰ διατίθεται μέγα μέρος τῶν ἐκ Ρουμανίας ἐσόδων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Πωγωνιανῆς πρὸς μισθοδοσίαν καὶ διατροφὴν τῶν ἐκεῖ διαμενοντων Ἀρχιερέων αὐτῆς, διετίθεντο ταῦτα διὰ τὸν αὐτὸν μὲν σκοπὸν, ἀλλὰ τούτων διαμενοντων ἐν τῇ Μητροπόλει των πλησίον τῶν πνευματικῶν του τέκνων; Μήπως καὶ τὸ προβαλλόμενον ἐπιχείρημα, τὸ ἀναλαμβάνομενον εἰς τὸ Σιγίλλιον τὸ καταργοῦν τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἐκεῖ «Οὔτε Μητρόπολις οὔτε τόπος κατάλληλος οὔτε κωμόπολις εἰς κατοικίαν Ἀρχιερέως» δὲν ἀνταποκρίνεται ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν ἐκεῖ τότε κατάστασιν; Ἡμεῖς γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἀνῆκεν ἡ μικρὰ πόλις Λεσκοβίκιον ἀριθμοῦσα τότε δύο χιλιάδας καὶ πλέον κατοίκους, τὸ πλεῖστον Χριστιανούς μὲ καλλιμαρμάρους ναοὺς καὶ οἰκίματα ἀρκούντως εὐπρεπῆ καὶ κατάλληλα. Διετῆρει μάλιστα ἡ πολίχνη αὕτη καὶ Σχολαρχεῖον. Δὲν ἠδύνατο, λοιπὸν, νὰ διαμενῇ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐκεῖ ἐν μέσῳ τοῦ ποιμνίου του, τοῦ οἰκοῦντος εἰς τὴν περὶ τὸ Λεσκοβίκιον περιοχὴν; Ἀντὶ λοιπὸν νὰ καταργηθῇ ἡ ἀνωτάτη αὕτη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχὴ δὲν θὰ ἦτο ἀπείρως προτιμώτερον νὰ ὑπῆρχεν αὕτη ἐν μέσῳ τοῦ ποιμνίου της;

Ἡ ἀνωτάτη μας αὕτη Θρησκευτικὴ Ἀρχὴ, τὸ Σεπτὸν Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἀντὶ νὰ θεωρήσῃ ὡς ἔσχατον λυσιτελές μέτρον, τὴν διάλυσιν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ταύτης, νὰ ὑπεδείκνυεν εἰς τοὺς ἐκάστοτε τοποθετούμενους ἀρχιερεῖς ὅτι τὸ καθήκον των ἐπιβάλλει ἵνα σπεύσωσιν αὐθιρῆ καὶ ἀπροφασίστως ἐκεῖ, ὅπου τὸ πνευματικὸν των ποιμνιον ἐκινδύνευε νὰ γίνῃ βορὰ τῶν λυσοπόντων λύκων ἐκεῖ ὅπου ὁ Θεὸς Λόγος ἐπέτασε: «Ὁ καλὸς ὁ ποιμὴν τίθησι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν προβάτων»; Ἐν περιπτώσει δὲ ἐπιμόνου ἀρνήσεως τούτων νὰ ἔθετεν εἰς ἀργίαν αὐτοὺς καὶ νὰ προέβαινεν εἰς τοποθέτησιν ἄλλων, προθύμων νὰ ἄρῳσι τὸν Σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου;

Δικαιοῦμαι νὰ πιστεύω ὅτι ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία, λαμβάνουσα τοιαῦτα μέτρα ἐναντίον τῶν τυχόν δυστροπούντων, δὲν θὰ περιήρχετο εἰς ἀδιέξοδον, εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνάγκην νὰ καταργήσῃ τὸ ἐκεῖ προκεχωρημένον Ἐθνικοθρησκευτικὸν φυλάκιον καὶ δὴ κατὰ τὰς χαλεπὰς ἐκείνας ἡμέρας, καθ' ἃς ἡ βία τοῦ κατακτητοῦ ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον καὶ κάτοικοι γειτονικῶν ἐπαρχιῶν, ὡς οἱ τῆς Λευκομπουριᾶς, Ἀργυροκάστρου, καμφθέντες, ἀθρόως ἐξισλαμίζοντο. Μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς ὡς ἄνω Μητροπόλεως, εἶδομεν ὅτι τὰ ὑπαγόμενα εἰς ταύτην χωρία, ὑπῆχθησαν ἄλλα μὲν εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν Κονίτσης, ἄλλα δὲ εἰς τὴν τοιαύτην Κορυτσᾶς. Οἱ αἰοίδιμοι Μητροπολίται τῶν Ἱερῶν τούτων Μητροπόλεων περιέβαλλον μὲ ἀγάπην καὶ στοργὴν τὰ νέα αὐτὰ πνευματικὰ των τέκνα, ἐπιδείξαντες ἰδιαίτερον πατρικὸν ἐνδιαφέρον πρὸς ταῦτα, τὰ μὴ γνωρίζαντα ἀπὸ τῆς γεννήσεώς των τὴν ἐπίσκεψιν, καθοδήγησιν καὶ εὐλογίαν ἀρχιερέως!

«Οὐδὲν καλὸν ἀμιγὲς κακοῦ» ἐγνωμάτευον οἱ σοφοὶ ἀρχαῖοι πρόγονοί μας, οἱ καθοδηγήσαντες εἰς τὴν γνῶσιν, τὴν σοφίαν, τὴν μόρφωσιν, τὸν πολιτισμὸν, ὅλην τὴν ἀν-



θρωπότητα. Ἡμεῖς, ἀντιστρέφοντες τοὺς ὄρους τοῦ σοφοῦ τούτου ἀποφθέγματος, λέγομεν ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει: «Καὶ οὐδὲν κακὸν ἀμιγῆς καλοῦ». Τὸ προξενηθὲν κακὸν διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἱεραῆς ταύτης Μητροπόλεως τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Πωγωνιανῆς, ἐπηνώρθωσε ἢ προστατευτικὴ πατρικὴ, μερίμνη τῶν οἰκείων Ἀρχιερέων πρὸς τὰ νέα πνευματικὰ των τέκνα, ἥτις ἀνεπτύχθη εἰς τὸν ὑπερθετικὸν μάλιστα θαυμῶν.

## ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΠΩΓΩΝΙΑΝΗΣ ΔΡΥΪΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ ΚΟΝΙΤΣΗΣ

Ἐπειδὴ οἱ τακτικοὶ καὶ ἐκλεκτοὶ ἀναγνώσται τῆς τόσο προσεκτικῶς, ἐμβριθῶς καὶ ἐμπεριστατωμένως ἐρευνώσης τὰ διάφορα ζητήματα, τὰ ἀφορῶντα τὴν Ἡπειρόν μας, φίλης «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας» ἀναγινώσκοντες ὅσα ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐκτενῶς ἔγραψα διὰ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Πωγωνιανῆς, ἀτενίζοντες τὸν ἀνωτέρω τίτλον «Ἀρχιεπισκοπὴ Πωγωνιανῆς, Δρυϊνουπόλεως καὶ Κονίτσης», ἴσως λίγο διερωτηθῶσι: Τὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου συμβαίνει; Μήπως ἔγινε νεκρανάστασις τῆς πρῶτον ἀναγραφομένης Ἀρχιεπισκοπῆς Πωγωνιανῆς τῆς ἐπὶ αἰῶνας διαλαμπάσης εἰς τὸν ἑλληνικὸν ὀρίζοντα;

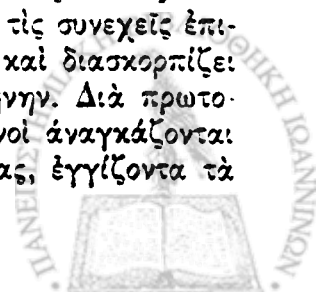
Σπεύδω ὅθεν ἐκ καθήκοντος, εὐχαρίστως νὰ γνωρίσω εἰς αὐτοὺς, ὡς καὶ εἰς ὄλους τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ πληροφορῶνται πᾶν ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἐθνικοθηρησκευτικὴν μας ἱστορίαν, ὅτι κάτι τοιοῦτον περίπου συμβαίνει καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν καὶ ἀξίζει νὰ σημειωθῇ τὸ εὐχάριστον τοῦτο γεγονός.



Παρῆλθον πεντήκοντα τέσσαρα ὀλόκληρα ἔτη, ἀφ' ἧς ἔπαυσε νὰ μνημονεύεται εἰς τοὺς Ἱεροὺς Ναοὺς τῆς ἀλλοτε περιοχῆς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Πωγωνιανῆς ἡ δέησις: «Ἵπὲρ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν δεῖνα».

Οὕτω ἐφθάσαμεν εἰς τὸν ἔνδοξον ἀγῶνα τοῦ 1914. Οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς παρέδωσαν σιδηροδέσιμον εἰς τὴν Ἀλβανίαν τὸ βόρειον τμήμα τῆς ἐνιαίας καὶ ἀδιαιρέτου Ἡπείρου, τὴν Βόρειον Ἡπειρον, τὴν ὁποίαν ὁ γενναῖος Ἑλληνικός μας στρατὸς εἶχεν ἐλευθερώσει πρὸ ἔτους, ἡ δὲ γαλανόλευκος ἐκυμάτιζεν ὑπερήφανα εἰς τὸ περίφημον Κάστρον τῆς Ἀργυρώς καὶ εἰς τὸ φρούριον τοῦ Τεπελενίου τὴν κλεινὴν Τιτούπολιν. Ἡ Ἑλλάς μας, μὲ συντριβὴν ψυχῆς, ἠναγκάσθη νὰ υποκύψῃ εἰς τὴν παράλογον καὶ ἀνέντιμον ἀπαίτησιν τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀπέσυρεν ἐκεῖθεν τὰ στρατεύματά της. Εἰς τὴν βίαν ὁμοῦ τῶν ἰσχυρῶν ἀντέταξαν ἐπίμονον ἀντίστασιν οἱ ἀδελφοί μας Βορειοηπειρῶται.

Οὗτοι ἀνακηρύττουσιν τὴν χώραν των αὐτόνομον! Σχηματίζουν κυβερνήσιν μὲ πρωτεύουσαν τὸ Ἀργυρόκαστρον, μὲ πρωθυπουργὸν τὸν αἰείμνηστον Ζωγράφον καὶ μὲ ὑπουργοὺς τοὺς αἰοδιίμους Μητροπολίτας Ἀργυροκάστρου Βασίλειον, Βελῆς καὶ Κονίτσης Σπυρίδωνα καὶ ἄλλα εὐπόλητα καὶ ἀνδρεῖα πρόσωπα. Διὰ γενικῆς ἐπιστρατεύσεως τῶν τέκνων της, τῶν ἀγόντων ἡλικίαν ἀπὸ 14 ἕως 60 ἐτῶν καὶ δι' ἀμέσου καὶ ἐμμέσου βοήθειας τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, ὁ σχηματισθεὶς καὶ ἐξοπλισθεὶς ἐν τάχει Ἀυτονομικὸς Στρατὸς ἀντιτάσσει λυσσώδη ἀμυναν εἰς τίς συνεχεῖς ἐπιθέσεις τῶν Ἀλβανῶν καὶ διὰ ραγδαίων τοπικῶν ἀντεπιθέσεων νικᾷ καὶ διασκορπίζει αὐτούς. Οἱ Ἀλβανοὶ πανικόβλητοι ἀναγκάζονται νὰ ζητήσουν εἰρήνην. Διὰ πρωτοκόλλου ὑπογραφέντος ἐν Κερκύρα, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1914 οἱ Ἀλβανοὶ ἀναγκάζονται νὰ παρέξουν ἰκανὰ προνόμια εἰς τοὺς ἀδελφούς μας Βορειοηπειρῶτας, ἐγγίζοντα τὰ



ἔρια τῆς αὐτονομίας. Μὲ τὴν ἑναρξιν ὁμοῦ τοῦ Α' παγκοσμίου πολέμου, οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς ἀναγκάζονται, τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενοι, νὰ ἐπιτρέψουν εἰς τὴν Ἑλλάδα μας νὰ ἀνακαταλάβῃ τὴν πολυπαθὴ ταύτην χώραν, τὴν Βόρειον Ἡπειρον. Διὰ δευτέραν φοράν ἡ ἔνδοξος γαλανόλευκος ἀναπετόννυται καὶ πάλιν ὑπερήφανος ἐκεῖ, ὅπου ἡ ἀνέντιμος καὶ ἄτακτος τακτικὴ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς ὑπέστειλε.

Νέοι ἀλλαγαῖοι χαρᾶς, νέοι ἀδελφικοὶ ἀσπασμοί, νέοι οὐρανομήκεις ζητωκραυγαὶ καὶ νέον ἔθνικόν παραλήρημα. Ὁ χαλκέντερος, ὁ παρὰ τὸ προβεβηκὸς τῆς ἡλικίας του, ἀκμαῖος, θαλερός, ὑψηλός, εὐθυτενής, λευκοπώγων αἰοίδιμος Μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως καὶ Ἀργυροκάστρου Βασίλειος, ἔμπλεος ἀνεκφράστου καὶ ἀνεκλαλήτου χαρᾶς, ἀναπέμπει εὐχαριστηρίους ὕμνους πρὸς τὸν Ὑψιστον, ἀσπάζεται ἀξιωματικούς καὶ στρατιώτας καὶ εὐλογεῖ ἔνδοκρος τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα. Ἀλλὰ ἀτυχῶς. «Ἄλλα μὲν βουλαὶ ἀνθρώπων, ἄλλα δὲ ἰσχυροὶ τῆς γῆς κελεύουσιν».

Εὐρισκόμεθα εἰς τὸ ἔτος 1916. Ἡ ὑφήλιος εἶναι χωρισμένη εἰς δύο ἀντιμαχόμενα καὶ ἀλληλοσπαρασσόμενα στρατόπεδα. Τὸ τῆς Πενταπλῆς Συνεννοήσεως (Γερμανία, Αὐστρία, Ἰταλία, Τουρκία, Βουλγαρία) καὶ τὸ τῆς Ἀντάντ, συμπεριλαμβάνουσα ὅλα τὰ λοιπὰ κράτη τῆς Εὐρώπης σὺν ταῖς Ἡνωμ. Πολιτεῖαις. Ἡ πονηρὰ καὶ καιροσκοπὸς Ἰταλία, βλέπουσα ὅτι ἡ πλάστιγξ ἡ νικηφόρος ἔκλινε πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς Ἀντάντ, ἀνάνδρως καὶ ὑπόουλως ἐγκαταλείπει τοὺς μέχρι χθὲς συμμάχους της καὶ τάσσεται μὲ τὴν ἕως χθὲς ἐχθρὰν τῆς Ἀντάντ. Ὡς ἀντάλλαγμα τῆς αἰσχρᾶς προδοσίας της ζητεῖ ἀπ' αὐτοὺς δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς νέους συμμάχους της, νὰ τῆς ἐπιτρέψουν ἵνα καταλάβῃ τὴν Βόρειον Ἡπειρον, διὰ νὰ διευκολύνηται δῆθεν ἡ διόδος τῶν στρατευμάτων της, μέσῳ τοῦ Τριγώνου Ἀργυροκάστρου — Κακαβιάς — Ἀγίων Σαράντα. Οἱ ἀνόητοι νέοι σύμμαχοί της συγκατατίθενται. Οὕτω, ἀτυχῶς, διὰ δευτέραν φοράν, ὑποστέλλεται ἐκεῖ ἡ ἔνδοξος Ἑλληνικὴ Σημαία καὶ ἡ ἀτυχὴς Βόρειος Ἡπειρος ἐγκαταλείπεται. Ἡ Ἑλλάς μας τότε ἦτο ἀκόμη οὐδετέρα. Ἡ ἑλληνικωτάτη αὕτη χώρα ἐπαφίεται εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Ἀλβανῶν προθύμως παρασχόντων «Γῆν καὶ ὕδωρ» εἰς τοὺς ἀκάπνους κατακτητὰς.

Ἀρχίζουν ἐκεῖ αἱ ἀντεκδικήσεις καὶ οὐκ ὀλίγοι ἀνδρεῖοι μαχηταὶ τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ἀγῶνος, ὑπὸ τὴν ψευδῆ κατηγορίαν, ὅτι εἶναι πράκτορες τῶν Γερμανῶν, καταδικάζονται εἰς θάνατον ὑπὸ τῶν ἰταλικῶν στρατοδικείων.

Ὁ αἰοίδιμος Μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως καὶ Ἀργυροκάστρου Βασίλειος, κινδυνεύων νὰ ὑποστῇ τὴν ἰδίαν τύχην, ἀναχωρεῖ νύκτωρ ἐκεῖθεν καὶ καταφθάνει, μετὰ πολλὰς περιπετείας, εἰς Δελβινάκιον, τῆς ἐλευθέρας Ἡπέρου. Αἱ ἐκεῖ ἐγκατεστημέναι Ἑλληνικαὶ Ἀρχαὶ ὑποδέχονται μετὰ προφανοῦς συγκινήσεως τοῦτον καὶ τῷ παρέχουσιν πᾶσαν δυνατὴν προστασίαν. Ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἵνα ἡρεμίσῃ τὴν βαρυαλοῦσαν ψυχὴν τοῦ δεινοπαθοῦντος Ἱεράρχου, ἀποφασίζει τὴν ἀνασύστασιν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Πωγωνιανῆς, τὴν, ὡς εἶδομεν, καταργηθεῖσαν τὸ ἔτος 1863, τὴν ὁποίαν ἐνώνει μὲ τὴν τῆς Δρυϊνουπόλεως, ἣτις εὐρίσκετο ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν Ἀλβανικὴν Ἐπικράτειαν καὶ κατὰ συνέπειαν μὴ δυναμένην νὰ διοικῆται ἀπὸ τὸν εἰς Ἑλλάδα καταφυγόντα Μητροπολίτην της καὶ οὕτω συγκροτεῖται ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Πωγωνιανῆς καὶ Δρυϊνουπόλεως, ἀνευ ἀτυχῶς τῆς Δρυϊνουπόλεως. Ἐδρα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ταύτης ὤρισθη τὸ Δελβινάκιον τῆς Πωγωνιανῆς.

Ὁ ἀκαταπόνητος Ἱεράρχης, αἰοίδιμος Βασίλειος, ἐπιθυμῶν διακαῶς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς μαρτυρικῆς ὑποδοῦλου Βορείου Ἡπέρου, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἡσυχάζει. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου λήξαντος τὸν Νοέμβριον τοῦ 1918, σπεύδει εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς καὶ διεκτραγωδεῖ τὰ παθήματα τῶν ἀτυχῶν ὑπὸ δυσβάστακτον ἀλβανικὴν δουλείαν ἀδελφῶν μας, αἰτῶν τὴν ἀπολύτρωσιν της καὶ τὴν ἑνωσιν μετὰ τῆς Μητρὸς των Ἑλλάδος. Ἀτυχῶς αἱ ἐνέργειαι του ἔπεσαν εἰς τὸ κενόν, εἰς ὅτα παθόντων εἰδικὴν βάρηκοσαν!

Ὁ αἰοίδιμος Μητροπολίτης Πωγωνιανῆς καὶ Δρυϊνουπόλεως Βασίλειος διαμένει



ἤδη εἰς τὸ ἐν Δελβινακίῳ συσταθὲν πενιχρὸν μητροπολιτικὸν μέγαρον καὶ ἀναμένει τὴν εὐλογημένην ὥραν καὶ στιγμήν, ἵνα ἐπιστρέψῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐν Βορείῳ Ἡπείρῳ Μητρόπολιν του, ἀλλ' ἐλευθέραν. Ὀνειρεύεται νὰ ἴδῃ ἀπεπταμένην καὶ κυματίζουσαν τὴν γαλανέλευκον εἰς τὴν Δυρόπολιν, Ἀργυρόκαστρον, Ἀγίους Σαράντα, Πρεμετήν, Κορυτσάν καὶ ἔπειτα νὰ ἀποθάνῃ εὐχαριστημένος ἀναφωνῶν τὴν παράκλησιν τοῦ Προφήτου Συμεῶν, ὅτε ἐδέχθη ὡς βρέφος τὸν Θεάνθρωπον Ἰησοῦν. «Νῦν ἀπολύεις τὸν δούλον σου Δέσποτα ἐν εἰρήνῃ». Ἀτυχῶς δὲν εἰσηκούσθη: «κρίμασι οἷς οἶδε Κύριος». Ἀπέθανε μὲ τὸ παράπονον εἰς τὰ χεῖλη κλείσας τοὺς ὀφθαλμούς του μὲ τὸ δράμα τῆς προσφιλοῦς του Βορείου Ἡπείρου! Μετὰ τὸν θάνατόν του ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Πωγωνιανῆς καὶ Δρυϊνουπόλεως μένει ἐν χηρείᾳ ἐπιτροπευομένη μέχρι τὸ 1936. Τὸ ἔτος τοῦτο ἐνοῦται ἡ Μητρόπολις Βελλᾶς καὶ Κονίτσης μὲ τὴν τῆς Πωγωνιανῆς, ὡς καὶ τῆς Χειμάρρας καὶ Κουρέντων. Τὸ σχετικὸν ἔγγραφο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, ἔχει ὡς ἀκολούθως:

### ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗ ΑΘΗΝΩΝ

Ἄριθ. Πρωτ. 961)107

#### Συγχώνευσις Μητροπόλεως Βελλᾶς - Κονίτσης μὲ Δρυϊνουπόλεως - Πωγωνιανῆς

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἔχουσα ὑπ' ὄψει 1ον) Τὸ 8ον Ἄρθρον, παράγραφος τελευταία τοῦ κωδικοποιηθέντος Καταστατικοῦ τῆς Ἐκκλησίας, Νόμου 5.438, 2ον) τὴν ὑπ' ἀριθ. 4427 τῆς 6ης Νοεμβρίου 1924 Πατριαρχικὴν ἐγκύκλιον, 3ον) τὴν ἐν τῇ Ι.Ε. συνεδρία καὶ ἀπὸ 21ης Ὀκτωβρίου 1934 ληφθεῖσαν ἀπόφασιν τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος περὶ καταργήσεως τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελλᾶς καὶ Κονίτσης, 4ον) τὴν ἐν τῇ 35ῃ συνεδρία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς 27ης Φεβρουαρίου ἐ. ἔτους ληφθεῖσαν ἀπόφασιν περὶ καταστάσεως τοῦ ἄχρι τοῦδε Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βελλᾶς καὶ Κονίτσης κυρίου Ἰωάννου εἰς τὴν χηρεύουσαν Μητρόπολιν Δρυϊνουπόλεως καὶ Πωγωνιανῆς ἐν τῇ σημερινῇ συνεδρία αὐτῆς ἀποφαίνεται.

Ὅτι ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Βελλᾶς καὶ Κονίτσης μετὰ τὴν ἤδη κανονικὴν χηρείαν αὐτῆς προσαρτᾶται εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν Δρυϊνουπόλεως καὶ Πωγωνιανῆς ὑπὸ τὸν τίτλον Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς, Χειμάρρας, Κουρέντων καὶ Κονίτσης.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10ῃ Μαρτίου 1936

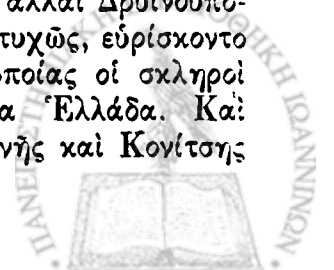
Ὁ Πρόεδρος

Ὁ Ἀθηνῶν Χρυσόστομος (Τ.Σ.)



Ἐν τῇ ὡς ἄνω ἀποφάσει βλέπομεν ὅτι ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἑλλάδος τὸ ἔτος 1936 συγχωνεύει τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν Βελλᾶς καὶ Κονίτσης μὲ τὴν τῆς Πωγωνιανῆς καὶ Δρυϊνουπόλεως ὑπὸ τὸν τίτλον Δρυϊνουπόλεως - Πωγωνιανῆς - Χειμάρρας - Κουρέντων καὶ Κονίτσης.

Ἡ Ἱερὰ αὕτη Μητρόπολις κατ' οὐσίαν εἶχε ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς τὰς τρεῖς μόνον ἐπαρχίας Πωγωνιανῆς, Κονίτσης καὶ Κουρέντων, διότι αἱ δύο ἄλλαι Δρυϊνουπόλεως καὶ Χειμάρρας ἀνεγράφοντο μόνον ὑψηλῇ τῇ ὀνόματι, διότι ἀτυχῶς, εὐρίσκοντο εἰς τὴν ὑποδουλωθεῖσαν μαρτυρικὴν Βόρειον Ἡπείρου, εἰς τὰς ὁποίας οἱ σκληροὶ Ἄλβανοὶ δὲν ἐπέτρεπον οὐδεμίαν ἐπικοινωνίαν μὲ τὴν μητέρα Ἑλλάδα. Καὶ ἐκ τῶν τριῶν πάλιν τούτων Ἐπαρχιῶν, μόνον αἱ δύο, αἱ Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτσης



ἀπετέλουν τὴν Μητρόπολιν ταύτην, ἐνῶ ἡ τῶν Κουρέντων ἦτο ὑπηγμένη δυνάμει τοῦ ἰσχυροτέρου, εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἰωαννίνων, ἣτις κατεκράτει ταύτην, ὡς καὶ τὴν Ἱερὰν Μονὴν Βελλᾶς, μολοντί αὕτη ἀνήκε φύσει καὶ θέσει εἰς τὴν Μητρόπολιν Πωγωνιανῆς. Ἡ ἀτυχῆς αὕτη ἐνέργεια κατέληξεν εἰς ἐκκλησιαστικὴν ἀντιδικίαν τῶν δύο ἀοιδίμων Μητροπολιτῶν Ἰωαννίνων Σπυρίδωνος καὶ Πωγωνιανῆς Ἰωάννου, τοῦ δευτέρου αἰτοῦντος τὴν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ πρώτου ἀρνούμενου. Ἀποτέλεσμα τῆς διαμάχης αὐτῆς, ὄξυνθείσης εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμῖον, ἦτο ἡ καταδίκη ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου τοῦ ἀοιδίου Ἰωάννου διὰ παράπτωμα ἀπάδον πρὸς ἀνώτατον κληρικόν.

Ἡ Μητρόπολις Πωγωνιανῆς συνίστατο κατ' οὐσίαν ἐκ δύο μόνον ἐπαρχιῶν, τὴν τοῦ Πωγωνίου καὶ Κονίτσης, διότι ἡ μὲν τῶν Κουρέντων ἐκρατεῖτο ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων, αἱ δὲ Δρυϊνουπόλεως καὶ Χειμάρρας μόνον ὑψηλῶ τῷ ὀνόματι ἀνεγράφοντο εἰς τὸν τίτλον, ὡς οὖσαι ἀτυχῶς Ἀλβανοκρατούμεναι.

Ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Πωγωνιανῆς, Δρυϊνουπόλεως καὶ Κονίτσης μετὰ τὰ ὡς ἄνω γεγόμενα ἐπετροπεύετο ὑπὸ τοῦ ἀοιδίου Ἀρχιεπισκόπου Δημητρίου, ὅστις ἦτο ὁ φυσικὸς Ἱεράρχης καὶ τῆς τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος ἀοιδίου Σπυρίδωνος. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀοιδίμος Δημήτριος ἀκολουθεῖ τὸν φυσικὸν νόμιον τῆς φθορᾶς. Ἡτύχησε νὰ διακονήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ὡς Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος Λεσκοβικίου κατὰ τὰ ἔτη 1909—11, ὡς διευθυντῆς τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου Βελλᾶς ἐπὶ εἰκοσαετίαν καὶ ἐπέκεινα καὶ κατόπιν ὡς Μητροπολίτης Ἰωαννίνων ἐπιτροπεύων καὶ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Πωγωνιανῆς μέχρι τοῦ θανάτου του.

Μετὰ τὸν ἐπελθόντα θάνατον αὐτοῦ τοποθετεῖται ὡς μὲν Μητροπολίτης Ἰωαννίνων ὁ νῦν Μακαριώτατος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κύριος Σεραφεῖμ, Μητροπολίτης δὲ Πωγωνιανῆς ὁ ἀοιδίμος Χριστόφορος. Ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1957 ἀνέλαβεν οὗτος τὴν Ποιμαντορίαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, τὸ κῆμα τῆς ἀστυφιλίας εἶχεν ἐκσφενδονίσει εἰς τὴν πρωτεύουσαν μέγα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ της. Οὗτος ἐνῶ κατὰ τὸ 1940 κατ' ἐπίσημον Στατιστικὴν ἀνήρχετο εἰς 35 χιλιάδας κατοίκους, κατῆλθε τὸ 1957 εἰς τὸν ἀνησυχητικὸν ἀριθμὸν τῶν 24 χιλιάδων. Οἱ ἐναπομείναντες ἐκεῖ κάτοικοι εἶναι ἄξιοι τῆς εὐγνωμοσύνης ἡμῶν τῶν δι' οἰονδήποτε λόγον καὶ αἰτιολογίαν καταφυγόντων εἰς Ἀθήνας καὶ ἄλλα ἀστικά κέντρα, διότι ἂν καὶ οὗτοι ἠκολούθουν τὴν αὐτὴν πορείαν θὰ μετεβάλλετο ἡ ὑπαιθρος χώρα εἰς ἓν ἀπέραντον ἐρημητήριον!

Ἡ παραμονὴ τούτων ἐν ταῖς ἐστίαις των, παρὰ τὰς δυσμενεῖς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας οἱ πολλοὶ ἐκ τούτων διαβιοῦν, εἶναι ἀξία πάσης ἐξάρσεως καὶ εὐγνωμοσύνης. Ἄς μεριμνῶμεν νὰ εὐρισχόμεθα νοερῶς πλησίον των καὶ ἄς ἐνισχύωμεν ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς, πᾶσαν καταβαλλομένην παρ' αὐτῶν προσπάθειαν τῆς βελτιώσεως τῶν ὄρων διαβιώσεώς των καὶ ἄς προσπαθῶμεν νὰ γινώμεθα εὐσεβεῖς ἐπισκέπται καὶ λάτραι τῶν ἐκεῖ ἱερῶν ἐδαφῶν τῆς ἰδιαιτέρας μας ταύτης πατρίδος. Τοῦτο δέον νὰ θεωρῶμεν ὡς μέλημά μας, ὡς ἐπιτακτικὸν καθήκον μας. Ἡ ἀπερίγραπτος χαρὰ τὴν ὁποίαν θὰ δώσωμεν διὰ τῆς ἐπισκέφείας μας εἰς τοὺς ἐκεῖ προσφιλεῖς μας συγγενεῖς καὶ συχωριανοὺς θὰ εἶναι ἀνωτέρα πάσης περιγραφῆς.

Ἐπειδὴ καὶ ἡ εὐλαδὴς μνημόνευσις τῶν ὀνομάτων τῶν κωμοπόλεων καὶ χωριῶν, πού ἀπαρτίζουν σήμερον τὰς ἐπαρχίας Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτσης εἶναι εἰς ἡμᾶς μὲν μία ἐπιτακτικὴ ὑποχρέωσις διὰ δὲ τοὺς φίλους ἀναγνώστας μία ζωηρὰ νοσταλγία πρὸς τὴν ἰδίαν ἐκάστου πατρίδα, ὅπου αἱ ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς ζωῆς εἶναι λίαν εὐχάριστοι, παραθέτω ταῦτα ἐν συνεχείᾳ.



## Α' Κωμοπόλεις και Χωριά Πωγωνιανής:

1ον)	Ἅγιος Κοσμάς	21ον)	Μαυροβούνι
2ον)	Ἅγία Μαρίνα	22ον)	Μαυρονόρος
3ον)	Ἄργυροχώριον	23ον)	Μερόπη
4ον)	Ἄνω Ραβένια	24ον)	Ξηρόβαλτος
5ον)	ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ	25ον)	Παλαιόπυργος
6ον)	ΒΗΣΣΑΝΗ	26ον)	ΠΑΡΑΚΑΛΑΜΟΣ
7ον)	Γεροπλάτανος	27ον)	Περιστέρι
8ον)	ΔΕΛΒΙΝΑΚΙ	28ον)	Ποντικάτες
9ον)	ΔΟΛΙΑΝΑ	29ον)	ΠΩΓΩΝΙΑΝΗ
10ον)	Δημόκορη	30ον)	Πωγωνίσκος
11ον)	Δρυμάδες	31ον)	Ρεπετίστα
12ον)	Κακόλακκος	32ον)	Ρουφιὰ
13ον)	Καστάνιανη	33ον)	Σταυροσκιὰδι
14ον)	Κάτω Μερόπη	34ον)	Σιταριά
15ον)	Κάτω Ραβένια	35ον)	Σταυροδρόμι
16ον)	Κεράσσοβον	36ον)	Στρατόνιστρα
17ον)	ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟΝ	37ον)	Τεριάχι
18ον)	Κουκλιοὶ	38ον)	Χαραυγή
19ον)	Λίμνη	39ον)	Ψηλόκαστρον
20ον)	Λάβδανη	40ον)	Ὠραιόκαστρον

## Β' Κωμοπόλεις και Χωριά τῆς περιοχῆς Κονίτσης:

1ον)	Ἄηδονοχώρι	19ον)	Μάζιου
2ον)	Ἄρματα	20ον)	ΜΟΛΙΣΤΑ
3ον)	ΒΟΥΡΜΠΙΑΝΗ	21ον)	Μπλέσγιανη - Λαγκάδα
4ον)	Βρυάξα	22ον)	Πεκλάρι
5ον)	Γορίτσα	23ον)	ΠΥΡΣΟΓΙΑΝΝΗ
6ον)	ΔΕΝΤΣΙΚΟΝ	24ον)	Πάλαισέλι
7ον)	Ζέρμα	25ον)	Πλάβαλη - Ἅγία Βαρβάρα
8ον)	Ἡλιόρραχη	26ον)	Πάδες
9ον)	Ἰσθορος	27ον)	Πληκάτι
10ον)	ΚΟΝΙΤΣΑ	28ον)	Πυροβίτσικα - Καλόδρυση
11ον)	Καστάνιανη	29ον)	Στράτσιανη - Πύργος
12ον)	ΚΕΡΑΣΟΒΟΝ	30ον)	Σταρίτσανη - Πουρνιά
13ον)	Κάντσικον	31ον)	Σέλτσι - Ὁξιὰ
14ον)	Καθάσιλα	32ον)	Σανοβόν - Ἄετόπετρα
15ον)	Λεσκάτσι - Ἄσημοχώρι	33ον)	Τούρνοβον
16ον)	Λούψικον - Λυκόρραχη	34ον)	Φούρκα
17ον)	Μολυβδοσκεπάστος	35ον)	Φετόκου - Θεοτόκος
18ον)	Μελισσόπετρα	36ον)	Χιονιάδες

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ: Τὰ με κεφαλαία γράμματα ἀναγραφόμενα χωριά ἔχουν ἄνω τῶν πεντακοσίων κατοίκους.

Τὰ ἀναγραφόμενα — κωμοπόλεις και χωριά — τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν Πωγωνιανῆς και Κονίτσης εἶναι σήμερον ἀτροφικά και ἀπισχναμένα, πλὴν εὐαρίθιων παρουσιαζόντων ποιάν τινα ζωτικότητα.



Ὁ τοποθετηθεὶς ὡς πνευματικὸς πατὴρ τῶν κατοίκων τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων αἰόδιμος Χριστόφορος κατὰ τὸ ἔτος 1957 ἐμερίμνησε ὅση τῆ δύναμις νὰ σταματήσει





τὸ κύμα ἀστυφιλίας καὶ ἐπέτυχεν ἐν μέρει τοῦτο. Προσέτι ἠτήσατο διὰ καταλλήλων ἐνεργειῶν τοῦ πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἑλλάδος, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τοῦ ἡ Ἐπαρχία Κουρέντων, ἥτις καὶ ἔκπαλαι καὶ ἐσχάτως, ὡς εἶδομεν, ἀνήκεν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν ταύτην, ὡς καὶ ἡ Ἱερὰ Μονὴ Βελλᾶς.

Τοῦτο πασιφανὲς μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ τίτλου τοῦ ἀπονεμηθέντος, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν ταύτην ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 1077 ἐγγράφῳ τῆς 10ης Μαρτίου 1936 Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, ὅστις εἶχεν οὕτω: Πωγωνιανῆς, Δρυϊνουπόλεως, Χειμάρρας, Κουρέντων καὶ Κονίτσης. Ἄντ' αὐτοῦ ἐδόθησαν δι' ἀποφάσεως τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἑλλάδος ὑπ' ἀριθ. 498 τῆς 28ης Φεβρουαρίου 1958 εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Πωγωνιανῆς Δρυϊνουπόλεως καὶ Κονίτσης χωρὶα τινά, ἀπομειμακρυσμένα, ὡς ἡ Λαΐστα, τὸ Βρυσσοχώρι καὶ τὸ Ἡλιοχώριον τοῦ Ζαγορίου, διὰ τὰ ὁποῖα διὰ νὰ μεταβῇ ἐκεῖ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἐπεκοινωνήσῃ μὲ τὸ πνευματικόν τοῦ ποιμνίου ἐχρειάζετο ὡς ἀναφέρει ὁ ἴδιος εἰς ἐπιστολὴν τοῦ πλήρη παραπόνων καὶ πικρίας πρὸς τὴν ἱεραρχίαν τῆς Ἑλλάδος, λέγει ὅτι «θὰ ἐχρειάζετο νὰ κάμῃ χρῆσιν ἐλικοπτέρου, ὑποχρεωμένου νὰ διανύσῃ ἑκατοντάδα χιλιομέτρων».

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἀναγνωρίζον τὸ δίκαιον τοῦ εἰς Αὐτὸ καταφυγόντος ἀοιδίμου Ἱεράρχου Πωγωνιανῆς, ἐξαποστέλλει τὴν ὑπ' ἀριθ. 104 ἀπόφασίν του, ἀπονέμον τὸ δίκαιον τῷ δικαιοῦχῳ.

Αὕτη ἔχει ὡς ἀκολούθως:

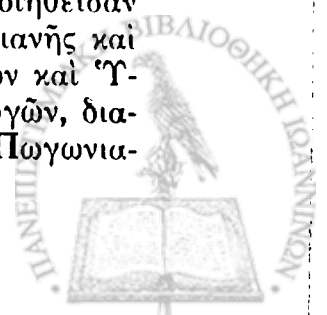
**ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ**  
**ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ**  
**ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ**

Ἄριθ. Πρωτ. 104)1958

Πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν τῶν λογικῶν προβάτων τῆς Ἁγίας Ποίμνης τοῦ Θεανθρώπου Σωτῆρος ἡμῶν ἀφορῶσα καὶ ταῖς ἀνάγκαις τῶν καιρῶν, ἀναλόγους τῶν ὁρίων τῶν Ἐπαρχιῶν τοῦ Θρόνου διαρρυθμίσεις ἐκάστοτε ποιουμένη ἢ καθ' ἡμᾶς Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησία, συμφώνως τοῖς ὁρίοις τῆς οἰκείας πολιτικῆς διοικήσεως τὰ ὅρια ἐκάστης τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐπαρχιῶν τοῦ Θρόνου, περὶ ἐξαιρέσεως τινῶν ὑπὸ τύπον δὲ προσωρινότητος ἐν ἔτει 1924 διετάξατο διαρρυθμισθῆναι πρὸς τε θεραπείαν οὔτω τῆς ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ὁμαδικῆς τότε καταφυγῆς τοῦ Ὁρθοδόξου πληθυσμοῦ Ἀσίας καὶ Θράκης σὺν τοῖς Ποιμέσι αὐτοῦ προελθούσης καταστάσεως καὶ πρὸς παραμυθίαν . . . τῶν ἄνευ ποιμνίου ἀπομεινάντων Μητροπολιτῶν, προσκαλουμένων εἰς ἀνάληψιν ἐνεργοῦ . . . αὐθις ὑπηρεσίας ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις, αἵτινες οὐτως ἐμελλον ἰδρυθῆναι.

Τῇ οὖν διατάξει ταύτῃ τῆς Ἐκκλησίας κοινοποιηθεῖσῃ εἰς γνῶσιν πάντων τῶν οἰκείων Μητροπολιτῶν διὰ τῆς ἀπὸ 6ης τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἐνεακοσιοστοῦ εἰκοστοῦ τετάρτου σωτηρίου ἔτους Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς ἐγκυκλίου ἀκολουθῶν καὶ ὁ Ἱερωτάτος Μητροπολίτης Ἰωαννίνων. Ὑπέρτιμος καὶ Ἐξαρχος πάσης Ἠπείρου καὶ Κερκύρας παρέλαβε παρὰ τοῦ Μητροπολίτου Πωγωνιανῆς καὶ Δρυϊνουπόλεως ἀφ' ἐνὸς καὶ Βελλᾶς καὶ Κονίτσης ἀφ' ἑτέρου, καὶ προσήρτησε τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ Μητροπόλει ἱκανὸν ἀριθμὸν Κοινοτήτων καὶ τινὰς Ἱεράς Μονὰς τῇ Ὑποδιοικήσει Ἰωαννίνων πολιτικῶς ὑπαγομένων.

Ἐπειδὴ μέντοι συνελεῖα τῆς ἀποστάσεως τῶν Κοινοτήτων καὶ Ἱερῶν Μονῶν αἱ δύο εἰρημέναι Μητροπόλεις ἐζημιώθησαν μεγάλως, ὥστε καὶ σκέψιν ἐκκλησιαστικὴν γενέσθαι ἐν ἔτει 1931 περὶ συγχωνεύσεως ἀμφοτέρων εἰς μίαν, πραγματοποιηθεῖσαν μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τῆς Μητροπόλεως Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτσης, ἢ μετριότης ἡμῶν μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς Ἱερωτάτων Μητροπολιτῶν καὶ Ὑπερτίμων τῶν ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδερφῶν καὶ Συλλειτουργῶν, διασχεψάμενοι Συνοδικῶς ἐπὶ τοῦ ἄρτι ἀπὸ τε τοῦ Ἱερωτάτου Μητροπολίτου Πωγωνια-



νῆς, Δρυϊνουπόλεως καὶ Κονίτισης κυρίου Χριστοφόρου καὶ ὑπὸ τῶν Δημάρχων Δελβινακίου καὶ Κονίτισης καὶ τῶν προέδρων τῶν κοινοτήτων Πωγωνίου καὶ Κονίτισης τῇ Ἐκκλησίᾳ ὑποβληθέντος αἰτήματος περὶ ἐπιστροφῆς τῇ Ἐπαρχίᾳ αὐτῶν τῶν ὡς ἀνωτέρω ἀποσπασθέντων ἀπ' αὐτῆς τμημάτων, ἐν συναφείᾳ καὶ πρὸς τὸν καὶ παρὰ τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἢ τινι ἔστιν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1928 ἀνατεθειμένη ἐπιτροπικῶς ἢ διακυβέρνησις τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἐπαρχιῶν τοῦ Θρόνου ζητηθέντα καὶ ἀποσταλέντα ἡμῖν φάκελλον καὶ λαβόντες ὑπ' ὄψιν, τοῦτο μὲν, ὅτι εἰς τὴν λῆψιν ὡς βάσεως τῶν ὁρίων τῶν Πολιτικῶν Ὑποδιοικήσεων ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν ὁρίων τῶν Ἐπαρχιῶν λόγοι οὐκ ἰσχύουσι νῦν, τοῦτο δέ, ὅτι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιτακτικῶς προβάλλει ἢ ἀνάγκη ἐνισχύσεως παντὶ τρόπῳ τὴν διαρκούντος πολέμου δεινῶς συνεπείᾳ τῶν ἐν αὐτῇ δηώσεων καὶ καταστροφῶν δοκιμασθείσης καὶ διὰ τῆς ἔκτοτε συνεχιζομένης μεταναστεύσεως τῶν Χριστιανῶν αὐτῆς πρὸς τὰ μεγάλα Ἀστικά Κέντρα καὶ πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν τὸν κίνδυνον διατρεχούσης τῆς σοβαρᾶς ἐξασθενήσεως καὶ τῆς παρακμῆς τῆς ἔξονομασθείσης Ἱερᾶς Μητροπόλεως Πωγωνιανῆς, Δρυϊνουπόλεως καὶ Κονίτισης ἔγνομεν ἐπανυπαγαγεῖν αὐτῇ ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει Ἰωαννίνων προσαρτηθεισῶν πρότερον Κοινοτήτων καὶ Ἱερῶν Μονῶν, Κοινότητες μὲν τὰς ἀκολούθους:

Ἀγίου Μηνᾶ καὶ τοῦ Συνοικισμοῦ Βιτσικοῦ, Ἄνω Πεδινῶν (πρῶην Σουδενῶν), Ἀρίστης (πρῶην Ἀρτισίτης), Βασιλοπούλου (πρῶην Μπριάνιστας), Βητατάδων, Βλαχατάνου, Βρυσούλας, Βρυσσοχωρίου, Βουτζαρά, Γεωργάνιστας, Γκριμπόβου καὶ Συνοικισμοῦ Σελτσιάνου, Γρανատσοπούλας, Λεσποτικοῦ (πρῶην Κρετσούνιστας), Δραγομῆς, Λαφνοτόπου, Ἐλαφοτόπου (πρῶην Τσερβάρι), Ἐκκλησιοχωρίου (πρῶην Τσαρκοβίστας), Ζίτισης, Ἱερομνήμης, Κάτω Πεδινῶν (πρῶην Σουδενῶν), Καταρράκτου (πρῶην Γλύσγιαννης), Κουρέντων, Καλοχωρίου, Καρίτισης, Κασφίου (πρῶην Σιοτίτιστας), Κληματαριῶς (πρῶην Βελτσιστας), Λεπτοκαρυᾶς, Κουρέντιν, Λυγουψᾶς, Μαζαρακίου, Μαζίου, Κουρέντων, Νεγράδων, Νεοχωρίου, Ζίτισης, Παπίγκου, Πρωτόπαπα Ζίτισης, Ριαχόβου, Ριζοῦ, Ραΐκου, Σουλιωτοπούλου.

Μινεροῦ, Σουλιωτοπούλου καὶ Φωτεινοῦ (πρῶην Ζελέστας), Ἱερᾶς Μονᾶς δὲ τὴν τῆς Βελλῆς καὶ τὴν τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου Παλιουρῆς.

Ἐφ' ᾧ εἰς δῆλωσίν τε, βεβαίωσιν καὶ μόνιμον παράστασιν τῶν οὕτω ἐκκλησιαστικῶς κριθέντων καὶ ὀρισθέντων, ἐγένετο ἡ παρούσα Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ ἡμῶν Πρᾶξις, καταστρωθεῖσα μὲν καὶ ὑπογραφεῖσα ἐν τῷδε τῷ Κώδικι τῆς καθ' Ἡμᾶς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐν ἴσῳ δὲ καὶ ἀπαραλλάκτῳ ἀποσταλεῖσα ταῖς οἰκείαις Μητροπόλεσι, τῇ τε τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῇ Πωγωνιανῆς, Δρυϊνουπόλεως καὶ Κονίτισης.

Ἐν ἔτει 1958 κατὰ μῆνα Μάρτιον καὶ Ἐπιμερήσεως ΙΑ'

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΣ

Ὁ Χαλκηδόνης Θωμᾶς

Ὁ Δερκίων Ἰάκωβος

Ὁ Πριγκηπονήσιον Δωρόθεος

Ὁ Εἰρηνοπόλεως Κωνσταντῖνος

Ὁ Αἴνου Γερμανὸς

Ὁ Προκονήσου Φιλόθεος

Ὁ Περγάμου Ἀδαμάντιος

Ὁ Χαλδῆας Κύριλλος

Ὁ Νεοκαισαρείας Χρυσόστομος

Ὁ Λαοδικείας Μάξιμος

Ὁ Ροδοπόλεως Ἱερώνυμος



“Ο,τι ἀκριβὲς ἀντίγραφον ἐκ τοῦ οἰκείου Κώδικος πράξεων σελ. (166—168).  
 Ἐν τοῖς Πατριαρχείοις τῇ 2ᾳ Ὀκτωβρίου 1958  
 (Γ.Σ.) (ὑπογρ.)

Ἀρχιμανδρίτης  
 Συμεὼν Ἀμαδρούλιος  
 Ἀρχιεραμματεὺς τῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου.



Ἡ ὡς ἄνω Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ ἀπόφασις ἦτο μία δικαία ἀναγνώρισις τῶν καταβληθεισῶν προσπαθειῶν, τόσον ἐκ μέρους τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δρυϊνουπόλεως Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτισης ἀοιδίμου σήμερον Χριστοφόρου, ὅσον καὶ ἐκ μέρους τῶν Δημάρχων καὶ Προέδρων τῶν Κοινοτήτων τῆς Ἐπαρχίας Πωγωνιανῆς συμπαραστάντων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ δικαίου τούτου αἰτήματος. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἢ ἐπαναυπάγωγῇ τῶν κατοίκων τῶν 44 τούτων χωρίων εἰς τὸν φύσει καὶ θέσει πνευματικὸν των πατέρα, τὸν Ἀρχιεπίσκοπὸν των, ἐκ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ ὁποίου εἶχον ἀποσπασθῆ.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς του τοῦ ἀοιδίμου Μητροπολίτου αὐτῆς Χριστοφόρου, ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτισης ἔμεινε ἱκανὸν χρόνον χηρεύουσα ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμανδρίτου τῆς ἑδρας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ἣτις ἦτο τὸ Δελβινάκιον Πωγωνίου. Ἡ ἀτυχῆς αὕτη ἐπαρχία δὲν ἠτύχησε νὰ ἔχη ἐν συνεχείᾳ καὶ ἀλληλουχία ἴδιον Μητροπολίτην. Ἡ ἐν μέσῳ τοῦ χειμαζομένου πνευματικοῦ τῆς ποιμνίου τοῦ δεινοπαθοῦντος ἀμιγῶς Ἑλληνορθόδοξου λαοῦ παρουσία τοῦ Δεσπότη του, μεγάλως θὰ ἐνεθάρρυνε καὶ ἐνεψύχωνε τοὺς ἐκ τούτων κεκημηκότας, τοὺς ζητοῦντας ὡς καταφύγιον τὸ Κέντρον. Ἡ ἐπαρχία αὕτη, κατὰ τοὺς χαλεποὺς τούτους καιροὺς, ἐστερεῖτο τοῦ πνευματικοῦ τῆς πατρός. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοποτηρητῆς τῆς ἦτο ὁ Σεβασμιώτατος Ἰωαννίνων, ὅστις, λόγῳ τοῦ πολυπληθοῦς ποιμνίου του, παρὰ τὴν ἐγνωσιμένην προθυμίαν του, ἠδυνάτει νὰ ποιμαντορῇ ταυτοχρόνως καὶ τὰς δύο Ἐπαρχίας. Ἡ ἐπαρχία Πωγωνιανῆς, ἡ ἄλλοτε εὐτυχοῦσα καὶ εὐημεροῦσα ἐδέχθη ἀνοικτιριμόνως ἰσχυρὸν πλήγμα ἀπὸ τὸ κῦμα τῆς ἀστυφιλίας. Σχολεῖα, ἀριθμοῦντα ἄλλοτε δεκάδας μαθητῶν ἐγγιζούσας τὴν ἑκατοντάδα, ὡς ἦσαν τὰ σχολεῖα Μερόπης, Παλαιοπύργου, Ὁραιοκάστρου, ἀριθμοῦν σήμερον μαθητάς, ὧν ὁ ἀριθμὸς μὲν ἀνέρχεται εἰς μίαν δεκάδα. Τὸ δὲ σχολεῖον Βασιλικοῦ, τοῦ ὁποίου οἱ μαθηταὶ κατὰ μέσον ὄρον ἀνήρχοντο εἰς ἑκατὸν πενήκοντα, ἀριθμεῖ σήμερον μὲν 23! Βεβαίως τὸ κῦμα τῆς ἀστυφιλίας ὀφείλεται καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ αἴτια, ἅτινα δὲν εἶναι τῆς στιγμῆς νὰ ἀναφέρω, ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν ὅτι ἐν ἐκ τῶν κυριωτέρων τούτων ἦτο ἡ ἀπουσία τοῦ πνευματικοῦ των πατρός. Ἀκόμη ἔλειψεν εἰς πολλὰ χωρία καὶ ὁ ἕτερος πνευματικὸς πατήρ, ὁ ἐφημέριος.



Ἐγγιζομεν ἤδη εἰς τὸ τέρμα τῆς ταπεινῆς μας ταύτης προσπάθειας καὶ τελειώομεν, χωρὶς, κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐκφρασιν τοῦ διακεκριμένου παιδαγωγοῦ καὶ πραγματικοῦ λάτρου τῆς στενωτέρας μας πατρίδος, τῆς εὐάνδρου καὶ εὐγύναικος Ἡπείρου, Εὐριπίδου Σούρλα, νὰ τελειώομεν.

Ἐντὶ νὰ αἰσθανώμεθα χαρὰν, διότι διὰ τῶν ἐργωδῶν προσπαθειῶν μας προσεθεσαμεν, ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον πολλοστημόριον, μίαν ἀμυδρὰν ἀποκάλυψιν πτυγῶν, τινῶν τῆς ὑπὸ πηκτοῦ ἱστορικοῦ πέπλου καλυπτομένης ἱστορίας τῆς πατρίδας μας καὶ

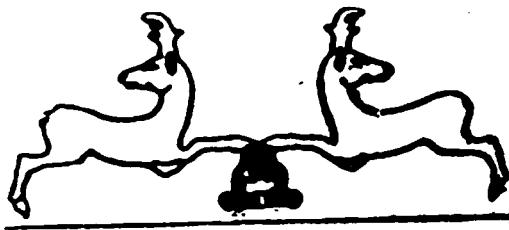


δὴ τὴν τοιαύτην, ποῦ ἀφορᾷ τὴν ἀρχίφωτον Ἀρχιεπισκοπὴν Πωγωνιανῆς, τοῦναντίον οἰκτιρομένον ἑαυτοῦς, διότι ἐρρίψαμεν μόνον «σταγόνα ἐν τῷ ὠκεανῷ».

Προσετρέξαμεν μὲ τὴν διακρίνουσαν ἡμᾶς προθυμίαν παντοῦ, ὅπου ἐπιστεύομεν ὅτι θὰ ἀνεύρωμεν σχετικόν τι ἀφορῶν τὴν ὡς ἄνω Ἀρχιεπισκοπὴν καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὰ παρ' αὐτὴν καὶ περὶ αὐτὴν. Ἀτυχῶς, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρεύνης μας εἶναι πενιχρά καὶ ἐπειδὴ πιστεύομεν ὅτι ἐπετελέσαμεν τὸ καθήκον μας, παρακαλοῦμεν τὸν ἀναγνώστην ταύτης νὰ μᾶς κρίνη ἐπιεικῶς.

Ἄς ἐπιτραπῆ ἀκόμη καὶ εἰς ἐμὲ νὰ ἀπευθύνω πρὸς αὐτοὺς μίαν σύστασιν, μίαν παράκλησιν. Νὰ συνεχίσουν μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτοὺς προσεκτικότητα, ἐπιμέλειαν καὶ προσοχὴν τὴν ἔρευαν παντοῦ, ὅπου ἐνδέχεται νὰ εὑρεθῆ ἔστω καὶ ἡ ἐλαχίστη θρυαλλίς ἱστορικοῦ φωτὸς διὰ νὰ φωτίσῃ τὰ ἄδυτα τῆς ἱστορίας γενικώτερον τῆς Ἡπείρου μας καὶ μερικώτερον τῆς ἐνδόξου ταύτης Ἀρχιεπισκοπῆς Πωγωνιανῆς.

Ἡμεῖς δικαιούμεθα νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἐπράξαμεν πρὸς τοῦτο πᾶν τὸ δυνατόν. Ἐρρίψαμεν τὴν σκυτάλλην μέχρι τοῦ σημείου, ὅπου ἠδυνήθημεν. Ἀναμένομεν μετὰ πολλῆς χαρᾶς καὶ ἀπεριγράπτου συγκινήσεως νὰ τὴν ἴδωμεν ἐξικνουμένην πολὺ πέραν τοῦ σημείου εἰς ὃ ἔφθασεν ἡ ἡμετέρα παροῦσα προσπάθεια. Ἀσφαλῶς οἱ Μαραθωνοδρόμοι τοῦ πνεύματος ἐν τῇ εὐγενεῖ καὶ ἐργῶδει προσπάθειά των θὰ συναντήσουν βράχους, σκοπέλους καὶ ὑφάλους. Ἄς μὴ ἀπογοητευθοῦν. Ἄς μὴ καμφοῦν. Ἄλλοτε μὲ βῆμα ταχύ, ἄλλοτε μὲ ἄργον, ἄλλοτε μὲ σημειωτόν, ἄς προσβλέπουν χαριέντες πάντοτε πρὸς τὰ ἔμπρός.





Σ ΠΥΡ. Γ. ΜΟΥΣΕΛΙΜΗ

## ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΤΗΣ ΛΑΚΚΑΣ ΣΟΥΛΙΟΥ\*

(Φροσύνης, Κουκουλιών, Αύλοτόπου, Τσαγγαρίου, Μαμάκου, Παπαζαφείρι, Ζαβρούχου, Σουλίου, Σαμονίβας, Κιάφας και Ἴθβαρίκου - Μπενούκα)

ΚΟΥΚΟΥΛΙΟΙ  
Οἰκογένειες 36  
Ναοὶ 4  
Δημοτ. Σχολεῖο 1

Οἱ Κουκουλιοὶ ἀπλώνονται στὴ ρίζα τοῦ βουνοῦ Βριτζάχα. Εἶναι τὸ μόνο χωριὸ τῶν Σκαπέτων ποῦ ἔχει ποτιστικούς κήπους καὶ περιβόλια. Τὰ σπίτια κρύβονται ἀνάμεσα ὀπωροφόρων δέντρων μηλεῶν, καρυδιῶν, κερασιῶν. Τὸ κάθε σπίτι ἔχει τὸ ἀνώγι, τὸ στρωτό, τὸ φούρο στὴν αὐλή καὶ τ' ἀχούρι γιὰ τὸ μουλάρι ἢ τὸ ζωντόβολο. Φτωχὸ χωριό. Ζεῖ ἀπὸ τὴν κτηνοτροφία καὶ τὴν καλλιέργεια νοστιμώτατης φακῆς καὶ καλαμποκιοῦ στὸ ὀροπέδιο Λιβάδι.

Εἶναι πατρίδα τοῦ Γεωργ. Μπαφέτζη ποῦ κατὰ τοὺς Σουλιωτικούς πολέμους μὲ τὸν Ἄλῃ-Πασᾶ (1800) εἰσέρχεται μὲ τὸ σπαθὶ στὸ στρατόπεδο τοῦ ἐχθροῦ στὸ βουνὸ Κουκουρέλια, τῆς ἀνατολικῆς ὀροσειρᾶς, κυλῖει ἕνα τῶν πυροβόλων καὶ τὸ ἀχρηστεύει, φονεύει τρεῖς καὶ πυροβολούμενος πέφτει παλληκαρίσια, καὶ τῶν ἱερέων Παπᾶ-Μιχαήλ καὶ Παπᾶ-Φωτίου πρωτεργατῶν τῆς ἐπανάστασης Καμαρίνας — Σουλιωτοχωριῶν (1897) οἱ ὁποῖοι μεταφερόμενοι μετ' ἄλλων 33 Σκαπετινῶν στὰ Γιάννινα, ὁ μὲν πρῶτος ὀλοφονεῖται κατὰ τὴν πορεία, ὁ δὲ δεύτερος ἀποθνήσκει στὶς φυλακὲς τοῦ Κάστρου.

### ΠΑΤΡΙΕΣ (ΦΑΡΕΣ)

Γιωτάκη, Γκουτζιά<sup>1</sup>, Κατσιάφα, Μάλλιου, Μάστορα, Μπαλντᾶ, Μπαρτζούκα, Οἰκονόμου, Παπᾶ καὶ Τατσέλου.

### ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΚΟΥΚΟΥΛΙΩΝ

" Ἀ γ ι ο ς Ἰ ω ἄ ν ν η ς , ὁ προφ. στὸν ἄη-Γιάννη. Ὀμώνυμο παρεκκλήσι δυτικὰ τοῦ χωριοῦ, σὲ ρίζωμα σφηγολίθου λόφου σκεπασμένου μὲ χαμοπρίναρα, ποῦ ἔδωσε τ' ὄνομα στὸ λόφο καὶ τὰ γύρω χωράφια καὶ τὶς βοσκές.

" Ἀ γ ι ο ς Ν ι κ ὸ λ α ο ς , ὁ προφ. στὸν ἄη-Νικόλα. Ὀμώνυμο παρεκκλήσι ἀνατολικῶς τοῦ χωριοῦ ἐντὸς μικροῦ δάσου πριναριῶν.

" Ἀ η - Λ ι ᾶ ς , ὁ προφ. στὸν ἄη-Λιά. Ὀμώνυμο παρεκκλήσι ἐπὶ ἀντερίσματος τοῦ ἀπ' ἐπάνω βουνοῦ Ντομπλήρου, ἀπ' ἔπου καὶ τ' ὄνομα τοῦ γύρω βοσκότοπου.

\* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου, σελ. 825.

1. Κλάδος τῆς πατριᾶς Γκουτζιά καταγομένης ἀπὸ τὸ Πόποβο, ἀπὸ τὴ γενιά τοῦ Κασιίλη, μετοίκησε, αἰτία τῶν ἀγάδων, στὸ χωριὸ Περιβλεφτη βορείως τῶν Γιαννίνων (1890).



Ἄητοφωλιά, ἡ προφ. στήν ἄητοφωλιά. Κρημνοὶ ἐπὶ κακόρραχης, ὅπου φωλιά ἄητροῦ.

Ἄλογο τὸ Γρίβο, τὸ προφ. στ' ἄλογο τὸ γρίβο. Γυμνὴ κορυφὴ τοῦ βουνοῦ Κουκουρέλια. Τ' ὄνομα ἀφείλεται στὰ σύννεφα ποὺ βταν ἀκουμποῦν ἐπ' αὐτοῦ κι ἔχουν τὸ χρῶμα γρίβου θρέχει. (Διοσημεῖα).

Ἄσπρονέρι, τὸ προφ. στὸ ἄσπρονέρι. Χειμωνιάτικη πηγὴ ἐπὶ τῆς λακκιᾶς «Ρούγκα Τσιάλα» (δὲς τοπωνύμιο) βορείως τοῦ χωριοῦ. Τ' ὄνομα ἀφείλεται στὸ ἄσπρο χῶμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο πηγάζει τὸ νερό.

Ἄστραπόβολο, ὁ προφ. στὸν ἀστραπόβολο. Κορυφὴ κακόρραχης ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔχει χτυπήσει κεραυνὸς (ἀστραπή) Β.Δ. τοῦ χωριοῦ.

Βαθύλακκος, ὁ προφ. στὸ βαθύλακκο. Βαθιά λακκιὰ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ «Μέγα Σέλωμα» ὅπου καὶ πηγὴ νεροῦ.

Βόλοκκος, τὸ προφ. στὸ βόλοκκο. Ὄνομα ὁδῶμου ποὺ διέρχεται διὰ μέσου τῆς λακκιᾶς «Ρούγκα Τσιάλα» πρὸς Φροσύνη, βορείως τοῦ χωριοῦ, σχετιζόμενο μὲ τὸ ἀρχαῖο θαλὸς-δικκος=θάλοκκος δηλ. ὁδὸμος ὁρατός.

Βορτόπια, τὰ, Ἄνω καὶ Κάτω (σλαβ.). Κοιλώματα (γούπατα) στὸ φρύδι τοῦ βουνοῦ Κουκουρέλια.

Ὁ ξενικός τοῦτος γεωγραφικός ὄρος «βορτόπια» ἔγινε τοπωνύμιο σὲ βλα τὰ ὀρεινὰ χωριά τῆς Θεσπρωτίας.

Βριτζάχα, ἡ προφ. στή βριτζάχα. Βουνὸ τῆς ἀνατολικῆς ὄρσειρᾶς μὲ τρεῖς κρυόθρυσες, δάση ἐλάτων καὶ βοσκές.

Βροντιλίασμένη, ἡ προφ. στή βροντιλιασμένη. Ξέκομμα ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς τοῦ βουνοῦ Κουκουρέλια. Τοῦτο ἴσως νὰ προέρχεται κι ἀπὸ κεραυνὸ γιατί ἡ λέξη βροντιλιασμένη ἔχει τὴ σημασία τῆς κεραυνωμένης.

Γελαδομάντρι, τὸ προφ. στὸ γελαδομάντρι. Τοποθεσία στήν ὁποία μαντρίζονταν γελάδια ἀπ' ὅπου τὸ τοπωνύμιο.

Γινάτικα, τὰ προφ. στὰ γινάτικα. Χωράφια, βοσκές καὶ δάσος βορείως τοῦ χωριοῦ, σχετιζόμενα μὲ τοὺς Γιαννάτες (Γινάτες), τοὺς ἀπογόνους τοῦ Γιάννη.

Γύφτος, ὁ προφ. στοῦ γύφτου. Μικρὸ σιάδι στὸ νότιο ἄκρο τοῦ χωριοῦ ὅπου ἔστησαν τὰ τσαρδιά τους οἱ διερχόμενοι τουρκόγυφτοι (ἀθίγγανοι). Ὀμώνυμο τοπωνύμιο ὑπάρχει καὶ στήν περιοχή τοῦ Μαμάκου.

Δαίμονόλι, τὸ προφ. στὸ δαίμονόλι. Τοποθεσία μὲ πετρώματα ποὺ ἀνάφτουν καὶ καίονται στή φωτιά, σχετιζόμενα μὲ τὸ ἀρχαῖο δαίμων-ὄλος.

Δέντρο τοῦ Μπαφέτζη, ὁ προφ. στὸ δέντρο τοῦ Μπαφέτζη. Γερασμένη δρύα κι ἐρείπια τῆς οἰκίας τοῦ ἥρωα Γεώργ. Μπαφέτζη, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ εἰσῆλθε στὸ στρατόπεδο τοῦ Ἄλη στὸ βουνὸ Κουκουρέλια (1800) κι ἐφόδευσε μὲ τὸ σπαθὶ τρεῖς τούρκους, ἔπεσε πυροβολούμενος πανταχόθεν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. Ἄλλα δύο τοπωνύμια ἀναφέρονται στὸν ἥρωα τοῦτον, ὁ ἀριάς κι ὁ ἔλατος τοῦ Μπαφέτζη, στὸν ἥσιο τῶν ὁποίων ἔβαζε τὴν καλοκαιριάτικη στάνη.

Δραγατσούρα, ἡ προφ. στή δραγατσούρα. Περιοχὴ μεταξύ δύο λαγκαδιῶν νοτίως τοῦ χωριοῦ μὲ χωράφια, δάση πριναριῶν καὶ βοσκές.

Ζάχο, ὁ προφ. στοῦ ζάχου. Χωράφια βορείως τοῦ χωριοῦ σχετιζόμενα μὲ κάποιον ἐπωνομαζόμενο Ζάχο.

Κακόρραχη, ἡ προφ. στήν κακόρραχη. Κακοτράχαλη ράχη βορείως τοῦ χωριοῦ, ἡ ὁποία μαζί μὲ τὸ λόφο Μίστρι ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ λαϊκὸ ποιητὴ σατιρίζοντας τὲς οἰκογένειες Ζιώγα καὶ Τσιλογιάννη γιὰ τὰ ἀνάξια λόγου μαλλώματά τους:

«Ἐβγάτε στήν Κακόρραχη ἀγνάντια πρὸς τὸ Μίστρι  
Ν' ἀκούσετε τὸν πόλεμο Ζιωγάτικο ντουφέκι  
Πῶς πολεμάει ἡ Ζιωγατούριά μὲ τοὺς Τσιλογιαννίτες.



“Όσο ν’ ανάψει τὸ σουψὶ (τσιμπούκι) νὰ βάλει καὶ ταμπάκο  
Τὸν Τσίλη Ζιώγα ρίξανε πὸ πέρ’ ἀπὸ τὸ λάκκο».

**Κ α λ α ε ρ ά κ ι**, τὸ προφ. στὸ καλαεράκι. Λύχενας ἐπὶ τῆς Βριτζάχας. Τ’ ὄνομα ὀφείλεται στὸ δροσερὸ ἀεράκι τοῦ βουνοῦ.

**Κ α λ α τ ά τ ε ς**, οἱ προφ. στοὶ Καλατάτες. Μικρὴ συνοικία νοτίως τοῦ χωριοῦ. Τ’ ὄνομα ὀφείλεται στὸ ξάγναντο τῆς τοποθεσίας.

**Κ α π λ ι ά ς**, ἔ προφ. στοῦ Καπλιᾶ. Χαλικοσυρὴ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Βριτζάχα. Τ’ ὄνομα ὀφείλεται στὸν ἐκ Ποπόβου παρονομαζόμενον Καπλιά, πού σκοτώθηκε καὶ τάφικε ἐδῶ.

**Κ α ρ α μ ά γ η ς**, ὁ προφ. στοῦ καραμάνη. Ἔχει σχέση με κάποιον ἐπωνομαζόμενον Καραμάνη, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τὸ τοπωνύμιον.

**Κ έ δ ρ ο ς**, ὁ προφ. στὸν κέδρο. Ὀνομαστὴ πηγὴ καλοῦ νεροῦ ἀνωθεν τοῦ χωριοῦ παρὰ τῆς ὁποίας ὑδρεύονται οἱ κάτοικοι, κινοῦνται δυὸ ἀλευρόμυλοι καὶ ποτίζονται οἱ κῆποι καὶ τὰ περιβόλια. Μέρος τούτου μεταφέρθηκε στὸ Τσαγγάρι. Πῆρε τ’ ὄνομα ἀπὸ μεγάλον κέδρο πού ὑπῆρχε κοντὰ στὴν πηγὴ.

**Κ ο ν τ έ τ α**, ἡ προφ. στὴν κοντέτα. Τοποθεσία ἐπὶ τῆς πλαγιᾶς τοῦ ἀντερείσματος «Φίττα» (δὲς τοπωνύμιον) ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ.

**Κ ό ν τ ρ ι ζ α**, ἡ (ἀρβ.) Προφ. στὴν κόντριζα. Μικρὸς λόφος στὸ βόρειο ἄκρο τοῦ χωριοῦ, ἄγνωστης σημασίας.

**Κ ο ρ υ τ ι έ ς**, οἱ προφ. στοὶ κορ’τιές. Πηγὴ με κατάψυχρο νερὸ ἐπὶ ξερολάγκαδου τοῦ βουνοῦ Βριτζάχα ἐντὸς δάσους ἐλάτων. Μέρος τούτου μεταφέρθηκε με νεροσωλῆνες στὴν τοποθεσία «Φούσια» (δὲς τοπωνύμιον) γιὰ ἴδια χρῆση. Πλησίον τῆς πηγῆς, ἀριστερὰ τοῦ λαγκαδιοῦ ἐπὶ ἐδαφικοῦ ξεκόμματος θρέθηκαν ἀπολιθώματα ψαριῶν τῆς ἠόκαινης περιόδου τοῦ δεύτερου παλαιοζωϊκοῦ αἰῶνα (Πέμπτη μέρα τῆς Δημιουργίας) <sup>1</sup>.

**Κ ο σ κ ο ν τ ί ν ο**, τὸ προφ. στὸ κοσκοντίνο. Σφηνωτὸς λόφος (τσέπι) ἐπὶ τῶν πλαγιῶν τῆς Βριτζάχας, ἄγνωστης προέλευσης καὶ σημασίας.

**Κ ο υ κ ο υ ρ έ λ ι α**, τὰ προφ. στὰ κουκουρέλια. Λύγοειδεῖς χωματόλοφοι ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς τῆς ἀνατολικῆς ὄροσειρᾶς μεταξὺ τοῦ ὄροπεδίου «Λειβάδι» καὶ τοῦ βουνοῦ Κοπάνισσα, ὅπου ἔκ Κουκουλιῶν Γεώργ. Μπαφέτζης με τὸ σπαθὶ στὸ χέρι (1800) ἔπεσε ἥρωικὰ μαχόμενος ἀφοῦ ἀνέτρεψε ἕνα τῶν πυροβόλων τοῦ Ἄλῃ καὶ σκότωσε τρεῖς ἐχθρούς.

**Κ ρ ι ά κ ο υ ρ ο**, τὸ προφ. στὸ κριάκουρο. Βραχύδικη κορυφὴ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Κορέτου. Λέγεται καὶ στρουγγα τοῦ Ράφτη ἀπὸ τ’ ὄνομα κάποιου τσέλεγκα. Ὀμώνυμες τοποθεσίαις ὑπάρχουν καὶ στὸ Τσαγγάρι καὶ τὸ Πόποβο.

**Λ ά κ κ ο ς τ ῆ ς π λ ά κ α ς**, ὁ προφ. στὸ λάκκο τῆς πλάκας. Λακκιά με σχιστόλιθους, με τοὺς ὁποίους σκεπαίνουν τὰ σπίτια στὰ ὄρεινὰ χωριά, ἀντὶ κεράμιων. γύρα δάσος ἐλάτων ἐπὶ πλαγιᾶς τοῦ βουνοῦ Βριτζάχα.

**Λ ε ι θ ά δ ι**, τὸ προφ. στὸ λειβάδι. Ὀροπέδιο ἀνάμεσα τῶν βουνῶν Βριτζάχα καὶ Κουκουρέλια τῆς δυτ. ὄροσειρᾶς καλλιεργούμενον με φακὲς καὶ ἰδίως με εἶδος καλαμποκιοῦ «ζιάμπο» πού μόλις φυτρώνει ἀπολάει καὶ τὸ στάχυ. Ἔτσι προφταίνει κι ὠριμάζει πρὸ τῆς θερινῆς ξηρασίας.

**Λ ι ά ζ α ρ η ς**, ὁ προφ. στοῦ Λιάζαρη. Χωράφι βορείως τοῦ χωριοῦ σχετιζόμενον με κάποιον Λιάζαρη ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὸ τοπωνύμιον.

1. Μεταβαίνοντας στὶς «Κορύτιες» γιὰ τὴν περιγραφή τῆς τοποθεσίας γλύστρησα ἐπὶ τοῦ ξεκόμματος τῶν ἀπολιθωμάτων, σὰ νὰ με τραβήξε μαγνήτης, καὶ κυλιόμενος ἔσπασα τὴν ὀμοπλάτη.



**Λιμάνι τοῦ Γκουτζιά**, τὸ προφ. στὸ λιμάνι τοῦ Γκουτζιά. Ἐπίπεδο χωράφι τοῦ ἐπωνομαζόμενου Γκουτζιά πού ἔταν βρέχη σταματάει τὸ νερὸ καὶ σχηματίζει λιμάνι, ἀπ' ἔπου τ' ὄνομα.

**Λίμη τοῦ Σιάχου** (λίμη=άλωνι, ἀρβ.) ἡ προφ. στή λίμη τοῦ Σιάχου. Χωράφι καὶ γύρω βοσκὲς σχετιζόμενο μὲ κάποιον ἐπωνομαζόμενον Σιάχο.

**Μαγούλες**, οἱ προφ. στὶ μαγούλες. Λόφοι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ Κουκουρέλια.

**Μηλιά**, ἡ προφ. στή μηλιά. Τοποθεσία τοῦ ποδαρόδρομου Κουκουλιῶν — Ποπόβου, βορείως τοῦ χωριοῦ, στήν ὁποία ὑπῆρχε κάποια μηλιά. Ἄν καὶ τὸ δέντρο ἐξέλιπε, ἡ τοποθεσία ἐξακολουθεῖ νὰ φέρη τ' ὄνομά του.

**Μικρίονι**, τὸ προφ. στὸ μικρίονι. Κατηφοριστὸ χωράφι δεμένο μὲ ἀναλημματικούς ξερότοιγους ἐπὶ πλαγιᾷς σκεπασμένης μὲ χαμπορίναρα, ἄγνωστης προέλευσης καὶ σημασίας.

**Μολυθάδα**, ἡ προφ. στή μολυθάδα. Χωράφι νοτίως τοῦ χωριοῦ. Τ' ὄνομα ὀφείλεται σὲ εἶδος ἀγλαδιᾶς πού παράγει ἀγλάδια, τοὺς μολυθάδες.

**Μπαίρι**, τὸ (τουρκ.) προφ. στὸ μπαίρι. Χέρσα χωράφια ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Βριτζάχα.

**Μπογντάνο**, τὸ (σλαβ.) προφ. στοῦ μπογντάνου. Χωράφια, δάση καὶ βοσκὲς, ἔπου ἔγνη παλιοῦ χωριοῦ.

**Μπούμπαλης**, ὁ προφ. στοῦ μπούμπαλη. Χωράφια καὶ ὀλόγυρα δάσος ἐλάτων καὶ πηγὴ πού κρατᾷ ὄλο τὸ καλοκαίρι. Τ' ὄνομα σχετίζεται μὲ τὴ μπούμπα (λύκο) πού φύλιαζε ἐκεῖ.

**Μπουραγιάννη**, ὁ προφ. στοῦ μπουραγιάννη. Βοσκότοπος καὶ δάσος ἐλάτων, ἀπ' ἔπου οἱ κάτοικοι ὕλοτομοὺν τὴν οἰκοδομήσιμη ξυλεία. Τὸ τοπωνύμιον ὀφείλεται, κατὰ τὴν παράδοση, σὲ κάποιον ἄντρα ὀνομαζόμενον Γιάννη πού περικυκλωμένος ἀπὸ τοὺς λύκους ἀναρριχήθηκε ἀπάνου σ' ἔλατο καὶ γλύτωσε. (μπούρας= ἄντρας, ἀρβ.).

**Μπουρνάς**, ὁ προφ. στοῦ μπουρνά. Χωράφι τοῦ ἐκ Τσαγγαρίου Μπουρνά, ὁ ὁποῖος ἐξ αἰτίας τῶν ἀγάδων μετοίκησε στή Γλυκὴ τοῦ Φαναριοῦ.

**Μύστρι**, τὸ προφ. στὸ μύστρι. Λόφος καὶ ὀλόγυρα χωράφια, σχετιζόμενον μὲ τὸ ἀρχαῖον μύστρο.

**Ντρόκια**, τὰ προφ. στὰ ντρόκια. Ἀπόκρημνη τοποθεσία ἐπὶ πλαγιᾷς τοῦ βουνοῦ Βριτζάχα. Τ' ὄνομα ὀφείλεται σ' ἐμῶνυμο φυτὸ πού φυτρώνει στους γκρεμούς.

**Παλαθός**, ὁ προφ. στοῦ παλαθοῦ. Δάσος ἐλάτων ἐπὶ τῆς Βριτζάχας, ἄγνωστης προέλευσης.

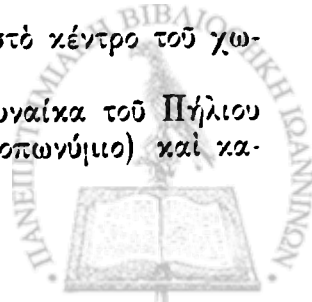
**Παλιάρριζα**, τὰ προφ. στὰ παλιάρριζα. Πλαγιαστὸς τόπος μὲ χαμπορίναρα καὶ χωράφια δυτικὰ τοῦ χωριοῦ.

**Παλιοκόπρια**, τὰ προφ. στὰ παλιοκόπρια. Τοποθεσία στήν ὁποία ὑπάρχουν παλιὲς κοπριές.

**Παλιόρογγο**, τὸ προφ. στὸ παλιόρογγο. Παλιὸ ρόγγι, δηλ. καψάλα. Ὅπου ἡ καλλιεργήσιμη γῆ εἶναι λίγη καὶ δὲν ἐπαρκεῖ, κόβονται δασωμένες ἐκτάσεις καὶ ἀφοῦ τὰ δέντρα ξηραθοῦν ἀπὸ τὸν ἥλιο τοῦ καλοκαιριοῦ, καίγονται καὶ ἐπὶ τῆς στάχτης σκορπίζονται σπόροι θρίτσας. Μπαίνουν ἔπειτα γίδια καὶ μὲ τὸ περπάτημά τους ἀνακατεύουν τὸ σπόρον μὲ τὴν στάχτη. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς καλλιέργειας εἶναι πολὺ ἀποδοτικὸς. Προσφέρει ἀφθονο γέννημα χωρὶς μεγάλους κόπους. Ρόγγι καλεῖται καὶ κάθε καταστροφὴ τοῦ δάσου ἀπὸ τὸ τσεκούρι, π.χ. φράση: μπήκε τὸ τσεκούρι κι ἔγιν' ὁ λόγγος ρόγγι. (δὲς «Ρόγγι» Φροσύνης).

**Παναγία**, ἡ προφ. στήν παναγία. Καθεδρικὸς ναὸς στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, ἔπου καὶ τὸ νεκροταφεῖο.

**Πήλιζα**, ἡ προφ. στήν πήλιζα. (πήλιζα=πήλαινα, γυναίκα τοῦ Πήλιου ἀρβ.). Μονοπάτι πού ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν τοποθεσία «Φούσια» (δὲς τοπωνύμιον) καὶ κα-





ταλήγει στο όροπέδιο «Λειβάδι», ἀπ' ὅπου καὶ τ' ὄνομα ὅλης τῆς πλαγιᾶς.

**Π λ α τ ῦ δ ρ ο μ ο ς**, ὁ προφ. στὸν πλατύδρομο. Μέρος τοῦ ποδαρόδρομου ἐπὶ τῆς λακκιάς «Ρούγκα Τσιάλα» (δὲς τοπωνύμιο).

**Π ρ α δ α λ ί τ σ α**, ἡ προφ. στήν πραδαλίτσα. Χωράφια σὰ ὄρια Φροσύνης. Ὁμώνυμο τοπωνύμιο ὑπάρχει καὶ στὸ χωριὸ Πράδαλα.

**Ρ ό γ γ ι τ ο ὕ Γ ι ά ν ν η**, τὸ προφ. στὸ ρόγγι τοῦ Γιάννη. Ρόγγι κάποιου Γιάννη. (δὲς τοπωνύμιο «Παλιόρογγο»).

**Ρ ο ὗ γ κ α Τ σ ι ά λ α**, ἡ προφ. στή ρούγκα τσιάλα. Μακριὰ λακκιά διὰ τῆς ὁποίας διέρχεται ποδαρόδρομος πρὸς Φροσύνη, βορείως τοῦ χωριοῦ.

**Σ α ρ ρ ῆ ς**, ὁ προφ. στοῦ Σαρρῆ. Χωράφι τοῦ Σαρρῆ παρὰ τοῦ ὁποίου καὶ τ' ὄνομα τοῦ πλησίον δάσου.

**Σ θ ά ρ α τ ο ὕ Ν τ ο ὕ ν τ α σ η**, ἡ προφ. στή σθάρα τοῦ Ντούνταση (ντούντα=αἰδεῖο, ἀπόκρυφο μέρος τοῦ σώματος). Χαλικόσθαρα βορείως τοῦ χωριοῦ ἐπὶ πλαγιᾶς τῆς ἀνατολικῆς ὁροσειρᾶς.

**Σ έ λ ω μ α τ ο ὕ Π ο ὐ λ ο υ**, τὸ προφ. στὸ σέλωμα τοῦ Πούλου. Λυχνένας πού εἶχε τὴ στάνη ὁ ἐπωνομαζόμενος Πούλος, τοῦ ὁποίου ἔχει ἐξαφανισθῆ ἡ πατριά.

**Σ ι ώ ζ ι ο ς**, ὁ προφ. στοῦ σιώζιου. Τοποθεσία ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς τοῦ βουνοῦ Βριτζάχα ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔβανε τὴν καλοκαιριάτικη στάνη ὁ τσέλεγκας Σιώζιος (Θόδωρος).

**Σ κ ά λ α σ τ ὸ λ ε ι θ ά δ ι**, ἡ προφ. στή σκάλα στὸ λειβάδι. Στενὸ καὶ δύσκολο πέρασμα στή δυτικὴ εἴσοδο τοῦ ὁροπεδίου «Λειβάδι» ὅπως ἀνηφορᾶμε ἀπὸ τὸ χωριὸ (δὲς τοπωνύμιο «Λειβάδι»).

**Σ κ ί μ π ο ς**, ὁ (σχίμπο=βράχος, ἀρθ.) προφ. στὸ σχίμπο. Βραχόλοφος δυτικὰ τοῦ χωριοῦ, στή ρίζα τοῦ ὁποίου μικρὴ σπηλιά πού γρεκιάζουν γίδια. (δὲς τοπωνύμιο «Σπέλα τῆς Γιάνναινας»).

**Σ ο ὐ ρ λ α**, ἡ (ἀρθ.) προφ. στή σούρλα. Γυμνὴ κορυφὴ τοῦ Κορέτου βουνοῦ Β.Δ. τοῦ χωριοῦ. Κάθε κωνικὴ κορυφὴ καλεῖται σούρλα.

**Σ π έ λ α τ ῆ ς Γ ι ά ν ν α ι ν α ς**, ἡ προφ. στή σπέλα τῆς Γιάνναινας. Σπηλιά στὸν ποδαρόδρομο πού ὀδηγεῖ πρὸς Φροσύνη στή ρίζα τοῦ Σκίμπου (δὲς τοπωνύμιο) ὅπου γρέκιαζε τὰ γίδια τῆς κάποια Γιάνναινα.

**Σ π έ λ α τ ο ὕ Μ π έ ν ο υ**, ἡ προφ. στή σπέλα τοῦ Μπένου. Σπηλιά στήν ὁποία διανυχτέρευε ὁ βοσκὸς Μπένος μὲ τὰ γιδοπρόδατά του.

**Σ τ ά ν η τ ο ὕ Π ά κ ο υ**, ἡ προφ. στή στάνη τοῦ Πάκου. Τοποθεσία ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔβανε τὴν καλρκαιριάτικη στάνη ὁ βοσκὸς Πάκος. Ὁμώνυμο τοπωνύμιο ὑπάρχει καὶ στὸ ἐξαφανισμένον χωριὸ Παπαζαφεῖρι.

**Σ τ ρ ο ὗ γ κ α τ ο ὕ Ρ ά φ τ η**, ἡ (δὲς τοπωνύμιο «Κριάκουρο»).

**Τ ζ ο ὐ μ π α τ ο ὕ Τ σ ι ώ λ η**, ἡ προφ. στή Τζιούμπα τοῦ Τσιώλη. Λόφος καὶ πλησίον χωράφι ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔβανε τὴ στάνη ὁ Γιῶργος Τσιώλης.

**Τ σ έ π ι τ ο ὕ Μ π ά τ σ η Γ ι ά ν ν η**, τὸ προφ. στὸ Τσέπι τοῦ Μπάτση Γιάννη. Τσέπι ἄνωθεν τοῦ παρεκκλησίου Ἁγ. Νικολάου σχετιζόμενο μὲ κάποιον μπάτση (=θεῖο) Γιάννη.

**Φ ί τ τ α**, προφ. στοῦ φίττα. Ἀντέρεισμα τοῦ βουνοῦ Κουκουρέλια. Τ' ὄνομα εἶναι αἰολικὸ ἐπιφώνημα ἐκφερόμενο ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους βοσκούς κατὰ τὴν σαλαγῆ τῶν κοπαδιῶν ὅπως τὸ τωρινὸ «τσάπ τσάπ, ἔϊ ἔϊ, ρὰ ρὰ» καὶ μεταδιδόμενο ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ἔφτασε στοὺς σημερινούς τῆς Λάκκας Σουλίου ὡς τοπωνύμιο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζεται καὶ πάλι ἡ ἐλληνικὴ καταγωγὴ τῶν κατοίκων.

**Φ ο ὐ σ ι α**, ἡ προφ. στή Φούσια. (Φούσια=Πεδιάδα, ἀρθ.). Μικρὴ πεδιάδα βορείως τοῦ χωριοῦ σὰ ὄρια Φροσύνης. Ὁμώνυμο τοπωνύμιο ὑπάρχει καὶ στὸ ἐξαφανισμένον χωριὸ Παπαζαφεῖρι.

**Φ ρ α ξ ο υ λ ι ά**, ἡ προφ. στή φραξουλιά. Τοποθεσία στήν ὁποία φύονται φρά-



ξοι, είδος θαφικού δέντρου, με τὸ φλοιὸ τοῦ ὁποῖου θάφουν μαῦρα τὰ μάλλινα ὑφάσματα. Ὅμώνυμο τοπωνύμιο ὑπάρχει καὶ στὸ χωριὸ Σαλονίκη.

Φτέρη τοῦ Τσίπη, ἡ προφ. στὴ φτέρη τοῦ τσίπη. Χωράφι καὶ βοσκότοπος πού φυτρώνουν φτέρες, τῆς οἰκογενείας Τσίπη. (δὲς τοπωνύμιο «φτερούλα»).

Φτερούλα, ἡ προφ. στὴ φτερούλα. Πλαγιά πού φυτρώνουν φτέρες ἀπ' ὅπου καὶ τ' ὄνομα.

Χαθόπουλο, τὸ προφ. στὸ χαθόπουλο. Μικρὸ κοίλωμα σὲ πλαγιά τοῦ βουνοῦ Βριτζάχα.

Χάθος, ὁ προφ. στὸ χάθο. Βαθιὸ κοίλωμα σὲ πλαγιά τῆς Βριτζάχας. Χάθοι ὀνομάζονται κοιλώματα τοῦ ἐδάφους προερχόμενα ἀπὸ καθιζήσεις ἢ κρατῆρες ἡφαιστειῶν. (δὲς ὁμώνυμο στὰ τοπωνύμια τοῦ Τσαγγαριοῦ).

Χωράφι τὸ Μέγα, τὸ προφ. στὸ χωράφι τὸ μέγα. Μεγάλο χωράφι βορείως τοῦ χωριοῦ, στὰ ὄρια τῆς Φροσύνης.

#### ΑΥΛΟΤΟΠΟΣ

Οἰκογένειες 60

Ναοὶ 4

Δημοτ. Σχολεῖο 1

Ὁ Αὐλότοπος (πρῶτα Γλαδίτσα, σλαβ.) μεταφέρθηκε στὴν τοποθεσία πού τώρα βρίσκεται ἀπὸ τὶς Λαγγιώτες, παλιότερο χωριὸ πού ρήμαξε ἀπὸ τὶς ἐπιδημίες (πανούκλα, χολέρα).

Εἶναι τὸ εὐπορώτερο χωριὸ τῆς περιοχῆς. Ζῆ ἀπὸ τῆ μεγάλης κτηνοτροφία (τσελεγκάτα). Μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑδρεύονταν ἀπὸ πέντε μεγάλα πηγάδια. Τώρα ἔχει ἔρθει καὶ διανεμηθῆ παντοῦ τὸ νερὸ ἀπὸ τοῦ Βλιτούρου.

Στὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ ἡ οἰκογένεια Τσελίκου εἶχε ἐξορισθῆ στὴν Ἀρβανιτιά, ἀπ' ὅπου ἐπέστρεψε μετὰ τὸ θάνατο τοῦ τυράννου.

Γεώργη (Γεωρίου), Διαμάντη (Παπᾶ), Κελέση, Μπάλλα, Ντάγκα, Ντούρντα, Οἰκονόμου (Παπᾶ), Παπᾶ, Πήλιου, Σπύρου, Τάτση, Τζίμα, Τζιούβαλη, Τζιώρατζη, (Ρόδη), Τσελίκου, Τσιρώνη καὶ Τσούλα.

#### ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΑΥΛΟΤΟΠΟΥ

Ἀγία Κυριακή, ἡ προφ. στὴν ἅγια Κυριακή. Καθεδρικός ναὸς ἐντὸς τοῦ χωριοῦ με τοιχογραφίες, ὅπου καὶ τὸ νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ.

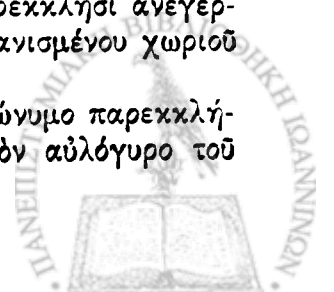
Ἀγία Παρασκευή, ἡ προφ. στὴν ἅη-Παρασκευή. Παρεκκλήσι ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὁμώνυμου λόφου, δυτικὰ τοῦ χωριοῦ, ὅπου καὶ ἐρείπια Σουλιώτικου προμαχώνα (ταμπουριῦ).

Ἀγία Τριάδα, ἡ στὴν ἅη-Τριάδα. Παρεκκλήσι πάνω σὲ ὁμώνυμο λόφο τοῦ ἐξαφανισμένου χωριοῦ Λαγγιώτες, περιβαλλόμενο ἀπὸ ἐρειπωμένο Σουλιώτικο ταμπούρι.

Ἀγιος Βασίλειος, ὁ προφ. στὸν ἅη-Βασίλη. Παρεκκλήσι ἐπὶ πλαγιᾶς τοῦ ἐξαφανισμένου χωριοῦ Λαγγιώτες, ἔναντι τῆς ἁγίας Τριάδας ἀπὸ τὴν ὁποία χωρίζεται με μικρὸ ἀύχένα. (Δὲς Σέλλωμα τῆς ἁγίας Τριάδας).

Ἀγιος Γεώργιος, ὁ προφ. στὸν ἅη Γιώρη. Παρεκκλήσι ἀνεγερμένο ἐπὶ τῶν θεμελιῶν παλιοῦ ὁμώνυμου καθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ ἐξαφανισμένου χωριοῦ Λαγγιώτες ὅπου καὶ τὸ νεκροταφεῖο του.

Ἀγιος Ἰωάννης, ὁ προφ. στὸν ἅη Γιάννη. Ὅμώνυμο παρεκκλήσι ἐντὸς δάσους πριναριῶν μετὰξὺ Αὐλοτόπου — Κουκουλιῶν, στὸν αὐλόγυρο τοῦ



όποιου, στή ρίζα πριναριού, είναι θαμιμένος ὁ ἐκ τῶν περιχώρων τῆς Κόνιτσας κλέφτης Λιάκος<sup>1</sup>.

Ἄ η Λ ι ά ς , ὁ προφ. στὸν ἄη Λιά. Παρεκκλήσι ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλαγίᾳ τοῦ Κορέτου, ἐντὸς δάσου πριναριῶν, Β.Δ. τοῦ χωριοῦ.

Ἄ λ ω ν ά κ ι α . τ' προφ. στ' ἄλωνάκια. Μικρὰ χωράφια σχήματος ἄλωνιου, στὴν κατερχόμενη ἀπὸ τὸ ὄροπέδιο «Λούτσα» πλαγιά. (δὲς τοπωνύμιο «παλιόρογγο»).

Ἄ λ ώ ν ι τ ο ὦ Τ σ α ρ α ν ί κ α , τ' προφ. στ' ἄλώνι τοῦ τσιαρανίκα. Πέτρινο ἄλώνι τοῦ ἐπωνομαζόμενου Τσαρανίκα, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔχουν τ' ὄνομα καὶ τὰ πλησίον χωράφια καὶ ὁ ἀπ' ἐπάνω λόφος «τσουμπάρι τοῦ Τσαρανίκα» ἐπὶ τοῦ ὄροπέδιου «Λούτσα».

Ἄ σ π ρ ό χ ω μ α , τ' προφ. στ' ἀσπρόχωμα. Τοποθεσία ἐπὶ τοῦ ἀνερχομένου πρὸς ὄροπέδιον «Λούτσα» ποδαρόδρομου. Τ' ὄνομα ὀφείλεται στὸ ἄσπρο χῶμα τοῦ ἐδάφους.

Ἄ σ φ ά κ α τ ο ὦ Κ ε λ έ σ η , ἡ προφ. στὴν ἀσφάκα τοῦ Κελέση. Ἀσφακόλογος σχετιζόμενος μὲ τὸν ἐπωνομαζόμενο Κελέση.

Α ὐ λ ό τ ο π ο ς , ὁ προφ. στὸν Αὐλότοπο. Ὁμίονυμος ἀγρὸς καὶ λόφος, ὅπου βρέθηκαν ἴχνη ἀρχαίου ἐλληνικοῦ οἰκισμοῦ, τάφοι, νομίσιμα, κομμάτια ἀπὸ μεγάλα πιθάρια, παρὰ τοῦ ὁποῖου τ' ὄνομα τοῦ μετονομαζομένου χωριοῦ Αὐλότοπος. Ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ βρέθηκε παλιὸ καμίνι, χυτήριο ἀρχαίων νομισμάτων καὶ ἀγαλμάτων.

Β α θ ύ λ α κ κ ο ς , ὁ προφ. στὸ βαθύλακκο. Βαθεῖα λακκιά πού ξεκινάει ἀπὸ τὴν κορυφή τῆς ἀνατολικῆς ὄροσειρᾶς καὶ πέφτει στὸν τσαγγαριώτικο χεῖμαρρο. Τὸ ἴδιο ὄνομα ὑπάρχει καὶ στὴς Κουκουλιούς.

Β λ ί τ ο υ ρ ο , τὸ προφ. στοῦ βλιτούρου. Πηγή ἐπὶ πλαγίᾳ τῆς ἀνατολικῆς ὄροσειρᾶς, τῆς ὁποίας τὸ νερὸ μεταφέρθηκε στὸ χωριό. Τὸ τοπωνύμιο, αὐτὴ τούτη ἢ ἀρχαία λέξι βλίτυρι, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς παλαιόθεν ἐλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Σκαπετινῶν.

Γ ρ α θ ύ λ α ς , ὁ προφ. στοῦ γραθύλα. Χεῖμαρρος ἐπὶ τῶν ὀρίων Αὐλοτόπου — Τσαγγαρίου, μὲ ἀπότομες κρημνῶδεις ὄχτες ἐπὶ τῶν ὁποίων φύονται γραδιά, ἀπ' ὅπου τ' ὄνομα.

Κ α μ π ό π ο υ λ ο ς , ὁ προφ. στὸν καμπόπουλο. Περιοχὴ χωραφιῶν ἀνάμεσα πλαγίᾳ τῆς ἀνατολικῆς ὄροσειρᾶς καὶ ἐγκάρσιου ἀντερείσιματος.

Κ α π έ τ σ ι , τὸ προφ. στοῦ καπέτσι. Μεσόρραχο κατερχόμενο ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ὄροσειρὰ καὶ βαθύπεδος ἀγρὸς, ἄγνωστης προέλευσης.

Κ α ρ α μ ά ν η ς , ὁ προφ. στοῦ Καραμάνη. Χωράφι μεταξὺ δυὸ λακκιῶν καὶ δάσος πριναριῶν κάπουοιου ἐπωνομαζόμενου Καραμάνη.

Κ ο λ έ σ ι α , ἡ προφ. στὴν κολέσια. Χωράφια τῆς χήρας Κολιο-Τάτσενας.

Κ ο ρ ά κ η ς , ὁ προφ. στοῦ κοράκη. Μικρὸ ὕψωμα ἐπὶ διάρραχου πού ροβολαεὶ ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ὄροσειρὰ. Ἄγνωστο πῶς καὶ μὲ ποιὸν κοράκη συνδέεται.

Κ ο υ β α ρ ά τ η , ἡ προφ. στὴν κουδαράτη. Λόφος μὲ χωράφια καὶ βοσκέσ ὀλόγυρα.

Λ α κ κ ι ά τ ῆ ς σ κ ο ύ π α ς , ἡ προφ. στὴ λακκιά τῆς σκούπας. Λακκιά μὲ φυτρωμένες σκούπες, τίς ὁποῖες στρώνουν στοὺς τσάρκους οἱ γιδβοσκοὶ γιὰ νὰ μὴ λασπώνουν ἀπὸ τὰ κάτουρα τῶν κατσικιῶν.

Λ ά κ κ ο ς τ ο ὦ Ζ ῆ κ ο Κ ώ σ τ α , ὁ προφ. στὸ λάκκο τοῦ Ζῆκο Κώ-

1. Ὁ κλέφτης Λιάκος μὲ 5—6 δικούς του ἀκολουθώντας τὴν ἐκ 12 ἀντρῶν ἀναρτομάδα τοῦ Φροσίνης Γεωργ. Σουλιώτη (Μπόρου) μακεδονομάχου, ἦρθε στὸ Σούλι πρὸς παραχείμιση.



στα. Ξερόλακκος πού κατέρχεται από τις πλαγιές της ανατολικής όροσειράς Ν.Α. τοῦ χωριοῦ.

Λιγόνερι, τὸ προφ. στὸ Λιγονέρι. Πηγή ἐπὶ τῆς δυτικῆς όροσειράς, ἀπὸ τὴν ὁποία ὑδρεύονται τὸ καλοκαίρι οἱ γύρω στάνες.

Λιθάρια τὰ κλειστά, τὰ προφ. στὰ λιθάρια τὰ κλειστά. Δυὸ μεγάλα λιθάρια στὴ συνοικία τῶν Τσελικαίων ἀνάμεσα τῶν ὁποίων διέρχεται στενὸς συνοικιακὸς δρόμος γιὰ τοὺς Κουκουλιούς.

Λαγγιωτες, οἱ προφ. σοὶ Λαγγιωτες. Ἴχνη παλιοῦ χωριοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο σώζονται μόνο οἱ ἐκκλησιῆς Ἁγ. Τριάδα, Ἁγ. Γεώργιος, κι Ἁγ. Βασίλειος.

Λούτσα, ἡ προφ. στὴ Λούτσα. Ὀροπέδιο ἐπὶ τῆς ανατολικῆς όροσειράς ἐπὶ τοῦ ὁποίου τὸ χειμῶνα σταλίζουν τὰ θρόχινα νερά.

Μαυροβούνα, ἡ προφ. στὴ μαυροβούνα. Κορυφόρραχη βορείως τοῦ ὄροπεδίου Λούτσα, ὅπου, ὅταν πρόκειται νὰ βρέξη, ἀκουμποῦν μαῦρα σύννεφα (Διοσημεϊα), ἀπὸ τὰ ὁποία τὸ τοπωνύμιο.

Μεσιανός, ὁ προφ. στοῦ μεσιανοῦ. Χωράφι στὸ μέσο μικροῦ δάσου, ἀπ' ὅπου τὸ τοπωνύμιο.

Μεσοῦκα, ἡ προφ. στὴ μεσιούκα. Ἀπόκρημνο μεγάλο ξέκομμα (μπουκρίμα), χωρὶς καμμιά θλάστηση, ὅπου καὶ μικρὴ πηγή πού δὲ στύφει ὄλο τὸ καλοκαίρι, ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ φρυδιοῦ τοῦ ὄροπεδίου Λούτσα.

Μηλιές, οἱ προφ. σοὶ μηλιές. Περιοχὴ ὅπου παλιότερα ἦταν φυτεμένες μηλιές.

Μπιστερές, ὁ (σλαβ.) προφ. στοῦ μπιστερέ. Πηγή ἐπὶ τῆς ανατολικῆς όροσειράς, ἐντὸς χαράδρας, ὅπου οἱ βοσκοὶ ποτίζουν τὸ καλοκαίρι τὰ κοπάδια τους. Πέριξ αὐτῆς γέριχα δέντρα δίνουν μεγαλοπρέπεια καὶ κάλλος στὸ τοπίο.

Μπόρκος, ὁ προφ. στοῦ μπόρκου. Ὄνομα χωραφιοῦ ἄγνωστο μὲ ποιὸν μπόρκο σχετίζεται.

Μπρέσκας, ὁ (μπρέσκας=χελώνα, ἀρβ.) προφ. στοῦ μπρέσκα. Λόφος πού μοιάζει μὲ χελώνα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ τ' ὄνομα τῶν γύρω χωραφιῶν.

Μυλοδέντρι, τὸ προφ. στὸ μυλοδέντρι. Διάρραχο κατερχόμενο ἀπὸ τὶς κορυφές τῆς ανατολικῆς όροσειράς. Τ' ὄνομα ὀφείλεται στὶς δρύες πού ἀπὸ τὰ σφοδρὰ φυσήματα τῶν ἀνέμων στροβιλίζουν τὰ φύλλα τους ὅπως οἱ φτερωτὲς τῶν ἀνεμόμυλων.

Ντούπη, ὁ προφ. στοῦ ντούπη. Λόφος μὲ βοσκότοπο σχετιζόμενος μὲ κάποιον ἐπινομαζόμενο Ντούπη.

Ντρίτσος, ὁ προφ. στοῦ ντρίτσου. Κατηφοριστὰ χωράφια πού ἔχουν σχέση μὲ κάποιον Ντρίτσο. Στὴ Φροσύνη ὑπάρχει δμιώνυμη πατριά πού μέλη της διασάρθηκαν στὴν Παραμυθιά, Ραχούλι, Γαρδίκι, Μαργαρίτι, Μαζαρακιά.

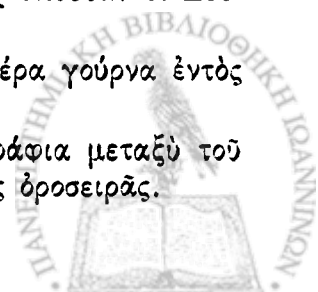
Παλιόρογγο, τὸ προφ. στὸ παλιόρογγο. Λέγεται καὶ Ρετζέπι, ἀπὸ τὸ ὄνομα κάποιου σκοτομένου Γαρδικιώτη τούρκου. Ἐγκάρσια ράχη ἐπὶ τῆς ὁποίας Σουλιώτικος προμαχῶνας (ταμπούρι), τὸν ὁποῖο, μαζί μὲ τ' Ἄλωνάκια, ἀναφέρει ἡ δημοτικὴ μούσα:

«Στὸ λόγγο στὸν Παλιόρογγο, στὴ Τζοίμπα στ' Ἄλωνάκια  
Ἐπολεμοῦσεν ἡ τουρκιά μὲ τὰ παλληκαράκια».

Ἀπὸ τ' Ἄλωνάκια ἐπιτίθονταν οἱ τούρκοι κι ἀπὸ τὰ Παλιόρογγα χτυποῦσαν οἱ Σουλιῶτες (δὲς τοπωνύμιο «Ἄλωνάκια»).

Παλιοστέρα, ἡ προφ. στὴν παλιοστέρα. Φυσικὴ στέρα γούρνα ἐντὸς σαθροῦ στούφου πετρώματος πού κρατᾷ τὸ νερὸ τῆς βροχῆς.

Παλιοχώραφα, τὰ προφ. στὰ παλιοχώραφα. Χωράφια μεταξὺ τοῦ λόφου Παλιόρογγου καὶ τῆς ἀπέναντι βουνοπλαγιᾶς τῆς ανατολικῆς όροσειράς.



**Πηγάδια**, τὰ προφ. στὰ πηγάδια. Πέντε πλατύστομα πηγάδια ἐντὸς πηλώδικης λακκίης ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὑδρεύονταν παλιότερα οἱ κάτοικοι στὴ δυτικὴ παρυφῆ τοῦ χωριοῦ.

**Πίτρας**, ὁ προφ. στοῦ πίτρα. Χερσιὰ καὶ βοσκότοπος ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὀροσειρᾶς, ἄγνωστης σημασίας.

**Ποδετήρες**, προφ. στὰ ποδετήρες. Βοσκοπλαγιά ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὀροσειρᾶς, ἄγνωστης σημασίας.

**Πορί**, τὸ προφ. στὸ πορί. Πηγὴ Ν.Δ. τοῦ χωριοῦ τῆς ὁποίας τὸ νερὸ περιέχει διάφορες ὕλες (ἄλατα) ἀπὸ τίς ὁποῖες σχηματίζονται πορόλιθοι (ἐλαφρόπετρες) χρησιμοποιοῦμενοι στὴν κατασκευὴ τῶν τρούλλων τῶν ἐκκλησιῶν.

**Ράχη τοῦ Ντούρντα**, ἡ προφ. στὴ ράχη τοῦ Ντούρντα. Καλλιεργήσιμη καὶ μὲ βοσκὴς ράχη, στὴν ὁποία ἔβαζε τὴν καλοκαιριάτικη στάνη ὁ ἐπωνομαζόμενος Ντούρντας, ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου Λούτσα.

**Ράχη τοῦ Τσούλα**, ἡ προφ. στὴ ράχη τοῦ Τσούλα. Περιοχὴ χωραφιῶν τοῦ συγχωριανοῦ Τσούλα, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὀροσειρᾶς.

**Ρέντζες**, οἱ προφ. στὰ ρέντζες. Περιοχὴ μὲ χωράφια καὶ βοσκότοπο ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὀροσειρᾶς, ἄγνωστης προέλευσης καὶ σημασίας.

**Σάντενη**, ἡ προφ. στὴ σάντενη. Λοφοπλαγιά στὴν ὁποία φυτρώνουν ὁμώνυμα χόρτα, ἀπ' ὅπου τὸ τοπωνύμιο. Τὸ ἴδιο τοπωνύμιο ἀπὸ τὴν αὐτὴ αἰτία ὑπάρχει καὶ στὸ Παπαζαφεῖρι καὶ Μαμάκο.

**Σέλωμα τῆς Ἀγίας Τριάδας**, τὸ προφ. στὸ σέλωμα τσ' ἄη-Τριάδας. Αὐχένος μεταξὺ τῶν παρεκκλησιῶν Ἀγ. Βασιλείου καὶ Ἀγ. Τριάδας τοῦ ἐξαφανισμένου χωριοῦ Λογγιῶτες.

**Σέλωμα**, τὸ προφ. στὸ σέλωμα. Μικρὸς αὐχένος διὰ τοῦ ὁποίου διέρχεται ὁ ποδαρόδρομος πρὸς τὸ κύριο Σούλι, νοτίως τοῦ χωριοῦ.

**Σκάλα πεζούλι**, ἡ προφ. στὴ σκάλα πεζούλι. Σκάλα ἐπὶ τοῦ ποδαρόδρομου ποὺ πηγαίνει γιὰ τὸ κύριο Σούλι, ἀπ' ὅπου καὶ τ' ὄνομα τοῦ πλησίον ἀγροῦ.

**Σουρδίτσα**, ἡ προφ. στὴ σουρδίτσα. Λόφος Ν.Α. τοῦ χωριοῦ καλυμμένος μὲ δέντρα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου σώζεται Σουλιώτικος προμαχώνας (ταμπούρι), ἄγνωστης προέλευσης καὶ σημασίας.

**Σπέλα τοῦ Γκόγκου**, ἡ προφ. στὴ σπέλα τοῦ γκόγκου. Σπέλα στὴν ὁποία ὁ βοσκὸς Γκόγκος εἶχε τὰ χειμωνιάτικα μαντριά.

**Συκούλα**, ἡ προφ. στὴ συκούλα. Περιοχὴ χωραφιῶν ὅπου μικρὴ συκιά, ἀπὸ τὴν ὁποία τὸ τοπωνύμιο.

**Τζούκιζα**, ἡ προφ. στὴ τζούκιζα. (Ἀρβ.). Σφηνωτὸς λόφος καὶ αὐχένος ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὀροσειρᾶς. Μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ὑπάρχει καὶ στὸ Πόποβο παρόμοιος λόφος.

**Τζούμπα τῆς ἐκκλησιᾶς**, ἡ προφ. στὴ τζούμπα τσ' ἐκκλησιᾶς. Λόφος στὴν ἀνατολικὴ παρυφῆ τοῦ χωριοῦ. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς σώζονται Σουλιώτικοι προμαχώνες (ταμπούρια).

**Σπυραῖοι**, οἱ προφ. στοὺς Σπυραῖους. Συνοικία νοτίως τοῦ χωριοῦ. Ἔλαβε τ' ὄνομα ἀπὸ κάποιον Σπύρο, ἀρχηγὸ τῆς πατρίδος.

**Τσελικαῖοι**, οἱ προφ. στοὺς Τσελικαῖους. Ἐέχωρη συνοικία βορείως τοῦ χωριοῦ περιβαλλόμενη ἀπὸ δάσος πριναριῶν.

**Τσέπι τοῦ λιάρου**, τὸ προφ. στὸ τσέπι τοῦ λιάρου. Μικρὸς λόφος σχετιζόμενος μὲ κάποιον ἐπωνομαζόμενο Λιάρο.

**Τσομπάρι τοῦ Τσαρανίκα**, τὸ προφ. στὸ τσομπάρι τοῦ Τσαρανίκα. (Δὲς τοπωνύμιο Ἀλώνι τοῦ Τσαρανίκα).

**Φακαμιά**, ἡ προφ. στὴ φακαμιά. Ἀδύναμα χωράφια κατάλληλα γιὰ φακές, ἀπ' ὅπου τ' ὄνομα.



Χωράφια τῆς παπαδιᾶς, τὰ προφ. στὰ χωράφια τῆ παπαδιᾶς. Περιοχὴ χωραφιῶν ποὺ ἀνήκαν σὲ κάποια χήρα παπαδιά.

ΤΣΑΓΓΑΡΙ  
Οἰκογένειες 53  
Ναοὶ 7  
Ναοὶ μισόχτιστοι 1  
Δημοτ. Σχολεῖο 1

Τὸ Τσαγγάρι χτισμένο ἐπὶ ἐπίπεδης τοποθεσίας στὸ μέσο σχεδὸν τῆς Λάκκας Σουλίου κατέχει ἐξέχουσα θέση μεταξὺ τῶν ἄλλων Σουλιωτοχωριῶν.

Κατὰ τὴν παράδοση, παλιότερα ὀνομάζονταν Μαρκόπουλο. Σήμερα μόνο ἡ τοποθεσία θυμίζει τ' ὄνομά του.

Τὸ Τσαγγάρι, μαζὶ μὲ τὴ Φροσύνη, εἶναι τὰ μόνα χωριά ποὺ συνδέθηκαν δι' ἀδελφικῆς συμμαχίας μὲ τοὺς Σουλιῶτες, ὑπογραμμένης ὑπὸ τοῦ προεστοῦ τοῦ χωριοῦ Σπύρου Τσίπη, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν τελευταία καταστροφὴ τοῦ Σουλίου (1822) κατέφυγε στὴν Κέρκυρα ὅπου σώζονται ἀπόγονοί του στὸ χωριὸ Γαστούρι.

Οἱ κάτοικοι οὐδέποτε ταξιδεύονταν. Κολημένοι στὸν τόπο τους ὅπως ὁ μπόρμπολος στὸ τσέφλι, δὲν ἔβγαιναν ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ χωριοῦ τους. Γι' αὐτὸ οὐδὲ χωριανοί, ὁ Δημήτρης καὶ Μᾶρκος Τσίπης, ποὺ βρέθηκαν κάποτε στὸ παλιορρόφορο, μιᾶς μέρας περπάτημα μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ τους, ἐπαγγελλόμενοι τὸν εὐνοχηστή τῶν σκυλιῶν, μὴ βλέποντας πιά τὰ θουνά τους ξέφρασαν τὸν καημὸ τους: «ὦρέ, πολὺ βαθήναμαν!» Καὶ σὰν ἔφτασε ὁ Θερτής, ἡ ἐποχὴ τῶν κερασιῶν, δὲ φτούρησαν ἄλλο καὶ φωνάζει ὁ πρῶτος τὸν δεῦτερο μὲ τὸ ἐκφραστικὸ:

«Σήκου Μάρκο νὰ φύγομε νὰ πᾶμε στὸ Τσαγγάρι,  
Τί τὰ κεράσια λιάρισαν καὶ θὰ τὰ φαῖν οἱ ἄλλου».

ΠΑΤΡΙΕΣ (ΦΑΡΕΣ)

Γιωτόπουλου, Γκέγκα, Κολέτσι, Κοσῆ, Κυάμου, Λούτσι, Μαργαρίτη, Μπέλλου, Μπολότσι, Νίκου, Πανόπουλου, Τζίμα, Τσίπη καὶ Τσίρη.

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΤΣΑΓΓΑΡΙΟΥ

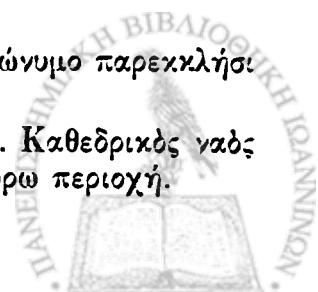
Ἄγία Κυριακή, ἡ προφ. στὴν Ἁγιο-Κυριακή. Παρεκκλήσι νοτίως τοῦ χωριοῦ ἐπὶ χαμηλοῦ ὑψώματος σκεπασμένου μὲ πρινάρια, ἀπὸ τὴν ὁποία πῆρε τ' ὄνομα ἢ κατέμπροσθεν τοῦ ναοῦ σιαδιά καὶ ὁ πλησίον λόφος.

Ἄγία Παρασκευή, ἡ προφ. στὴν ἁγ-Παρασκευή. Παρεκκλήσι βορείως τοῦ χωριοῦ, ἐπὶ προΐσιματος γῆς, πανέδρομα τοῦ ἀμαξωτοῦ δρόμου Τσαγγαρίου—Φροσύνης, κάτωθεν γέρικων δρυῶν, μὲ βοσκὴς καὶ ἀσφακόλογγο. Τὰ πλησίον ἱερῶν τεμενῶν (βακουφιῶν) δέντρα θεωροῦνται ἱερά καὶ δὲν κλαρίζονται οὔτε ὑλοτομοῦνται.

Ἄγία Παρασκευή, ἡ προφ. στὴν ἁγ-Παρασκευή. Μισόχτιστος ναὸς στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ προορισμένος γιὰ καθεδρική ἐκκλησιά.

Ἄγιος Γεώργιος, ὁ προφ. στὸν ἁγ-Γιῶργη. Ὁμώνυμο παρεκκλήσι ἐπὶ τῆς ἀρχαίας θέσης Αὐλότοπος.

Ἄγιος Δημήτριος, ὁ προφ. στὸν ἁγ-Δημήτρη. Καθεδρικός ναὸς στὸ νότιο ἄκρο τοῦ χωριοῦ. ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔλαβε τ' ὄνομα ὀλη ἢ γύρω περιοχῆ.



Ἅ γ ι ο ς Μ ᾶ ρ κ ο ς , ὁ προφ. στὸν ἅγιο Μᾶρκο. Παρεκκλήσι χτισμένο ἐπὶ τῶν θεμελίων παλιότερου ναοῦ τοῦ ἐξαφανισμένου Μαρκόπουλου, μικρούτσικου χωριοῦ.

Ἅ γ ι ο ς Ν ι κ ὸ λ α ο ς , ὁ προφ. στὸν ἅη-Νικόλα. Ὁμώνυμο παρεκκλήσι ἐπὶ τῆς ἀρχαίας θέσης «Αὐλότοπος» (δὲς τοπωνύμιο Αὐλότοπος) χτισμένος τὸ 1873 (χρονολογία ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ὑπερθύρου) ἐπὶ θεμελίων παλιότερου ναοῦ, τὸ ὁποῖο στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας χρησιμοποιούνταν γιὰ σχολεῖο τῶν τέσσερων χωριῶν Κουκουλιῶν, Αὐλοτόπου, Τσαγγαρίου καὶ Φροσύνης. Πρῶτος δάσκαλος φέρεται ὁ ἐκ κάτω Ζαλόγγου ἐπωνομαζόμενος Σπανοβαγγέλης.

Ἅ γ ι ο ς Ν ι κ ὸ λ α ο ς , ὁ προφ. στὸν ἅη-Νικόλα. Ὁμώνυμο παρεκκλήσι στὴ βόρεια παρυφῆ τοῦ χωριοῦ.

Ἅ γ ρ ι ο π ε ρ γ ο υ λ ι ᾶ , ἡ προφ. στὴν ἀγριοπεργουλιὰ. Τοποθεσία στὴν ὁποία ὑπῆρχε ἄγρια σταφυλιὰ, λείψανο παλιοῦ ἀμπελιοῦ.

Ἄ λ ι ε μ ο ὕ λ α , ἡ προφ. στὴν ἀλιεμούλα. Ἀχαμνοτοπιὰ μὲ σπηλιές πού κρύβονταν κλέφτες καὶ τρυπώνουν τὰ γίδια ὅταν βρέχη. Πιθανῶς τὸ τοπωνύμιο νὰ εἶναι παραφθαρμένη ἀρχαία λέξη.

Ἄ λ ὠ ν ι τ ο ὕ Σ α ρ ρ ῆ , τὸ προφ. στ' ἀλώνι τοῦ Σαρρῆ. Βαθύτερη χερσιὰ ἡ ὁποία παλιότερα ἦταν χωράφια ὅπου καὶ ἀλώνι κάποιου ἐπωνομαζόμενου Σαρρῆ.

Ἄ λ ὠ ν ι τ ο ὕ Τ ζ ο ὕ θ α λ η , τὸ προφ. στ' ἀλώνι τοῦ Τζούδαλη. Ἀλώνι τὸ ὁποῖο ἀνήκε στὸν Αὐλοτοπίτη Τζούδαλη.

Ἄ μ π έ λ ι α , τ' προφ. στ' ἀμπέλια. Τοποθεσίες στὶς ὁποῖες ὑπῆρχαν ἄλλοτες ἀμπέλια καὶ παρατήθηκαν αἰτία τῶν ἀγάδων.

Ἄ μ π έ λ ι α , τ' προφ. στ' ἀμπέλια. Τοποθεσία στὴν ὁποία ὑπῆρχαν παλιὰ ἀμπέλια τοῦ χωριοῦ «Λογγιῶτες».

Ἄ ν θ ρ ω π ο λ ί θ α ρ α , τ' προφ. στ' ἀνθρωπολίθαρα. Τρία λιθάρια ἐπὶ τοῦ Μεσοβουνίου (δὲς τοπωνύμιο) τοῦ Κορέτου τὰ ὁποῖα ἀπὸ μακριὰ φαίνονται ὡς ἀνθρώποι.

Ἄ π ο θ η τ ή ρ α , ἡ προφ. στὴν ἀποθητήρα. Λοφίσκος διὰ τοῦ ὁποίου διέρχονταν παλιότερα δρόμος γιὰ τὰ πίσω τοῦ βουνοῦ χωριὰ καὶ ἀκουμποῦσαν (ἀποθέτονταν) οἱ ἀνερχόμενοι νὰ ξεποστᾶσουν, ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

Ἄ σ φ α κ α ρ ι ᾶ , ἡ προφ. στὴν ἀσφακαριά. Πλαγιά μὲ πολλές ἀσφάκες, δεξιὰ μεριά τοῦ Τσαγγαριώτικο υχειμαρρου.

Β α έ ν ι , τὸ προφ. στὸ βαένι. Γκρεμὸς ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς πού μοιάζει μὲ βαένι, ἀπ' ὅπου τὸ τοπωνύμιο.

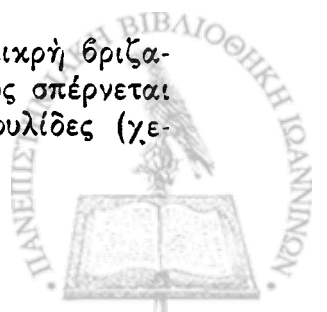
Β ε ρ λ ι γ κ ο ὕ λ α , ἡ προφ. στὴ βερλιγκούλα. Μικρὸ σιάδι ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

Β ί γ λ α , ἡ προφ. στὴ βίγλα. Τσέπι ἐπὶ τῆς πλαγιᾶς τοῦ Κορέτου ἀπ' ὅπου ἐπισκοποῦσαν οἱ κλέφτες τὰ γύρω μέρη (σκοπιὰ).

Β ο υ λ ί σ τ ρ ι , τὸ προφ. στὸ βουλίστρι. Λασπονέρι στὸ ὁποῖο βούλιζαν τὸ λινάρι γιὰ νάσαπίση ὁ φοιλός του, ἐπὶ τοῦ ποδαρόδρομου Τσαγγαρίου — Κουκουλιῶν, ἀπ' ὅπου καὶ τ' ὄνομα τοῦ πλησίον φυτεμένου μὲ καρυδιές περιβολιοῦ.

Β ρ ά κ α ς , ὁ προφ. στοῦ βράκα. Ἐκταση μὲ βοσκές καὶ χωράφια τὴν ὁποία ἐπὶ τουρκοκρατίας εἶχαν μεταβάλλει οἱ ἀγάδες σὲ χειμαδιό.

Β ρ ι ζ α - μ ο ὕ λ α , ἡ προφ. στὴ βριζαμούλα. (Βριζαμούλα=μικρὴ βριζαμιά). Μικρὸ χωράφι σὲ πλαγιά τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς, τὸ ὁποῖο συνήθως σπέρνεται μὲ βρίζα. Βριζαμιά δὲ καλεῖται τ' ἄχερο τῆς βρίζας, τὸ ὁποῖο δένουν σκουλίδες (χεριές) καὶ σκεπαίνουν τίς καλύβες.



**Β ρ ύ σ η τ ο ὕ Τ σ α γ γ α ρ ι ο ὕ**, ἡ προφ. στή βρύση τοῦ Τσαγγαρίου. Βρύση ἐπὶ τῶν ὁρίων τῶν Κουκουλιῶν καὶ Αὐλοτόπου, τῆς ὁποίας τὸ νερὸ μεταφέρθηκε μὲ νεροσωλήνες στὸ χωριό. Ἀπὸ τὴν πηγή αὐτὴ ὑδρεύονταν οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τοῦ Αὐλοτόπου (δὲς ἑμῶνυμο τοπωνύμιο Αὐλοτόπου), τοῦ ἐξαφανισμένου χωριοῦ Μπογδάνου καὶ οἱ δάσκαλοι καὶ μαθητὲς τοῦ πλησίον ἐπὶ Τουρκίας κοινοῦ σχολείου τῶν χωριῶν Τσαγγαρίου, Φροσύνης, Κουκουλιῶν καὶ Αὐλοτόπου.

**Γ ι α ν ν ἄ τ ι κ α**, τὰ προφ. σὰ γιαννάτικα. Χωράφια τῶν ἀπογόνων κάποιου Γιάννη, νοτίως τοῦ χωριοῦ, κοντὰ στή Λακκιά - Ντέρι.

**Γ ι α ν ν ἰ κ ο ς**, ὁ προφ. στοῦ Γιαννίκου. Χωράφι ἐπὶ τῆς ἀριστερῆς ὄχθης τοῦ Τσαγγαριώτικου χείμαρρου, τοῦ Γιάννη Νίκου (Γιαννίκου).

**Γ ε λ α δ ο μ ο ν ῆ**, ἡ προφ. στή γελαδομονή. Τοποθεσία στήν ὁποία ἔμεναν γελάδια, ἐπὶ τῆς πλαγιάς τοῦ Κορέτου.

**Γ κ ρ α ἰ κ ο ς**, ὁ προφ. στοῦ Γκραιίκου. Ἀπάνεμο μέρος στὸ ὁποῖο, σὰ χρόνια τῆς καθόδου τῶν ἀρβανιτῶν, ἔβαζε τὴ χειμωνιάτικη στάνη κάποιος γραῖκος (Ἑλληνας). Γραῖκοι ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς ξενόφωνους τῆς Θεσπρωτίας οἱ Σουλιωρεῖτες, δηλ. οἱ ἐπὶ τῶν Σουλιωτικῶν βουνῶν ὄρεινοί. Τουναντίον οἱ ὄρεινοὶ καλοῦν Τσάμηδες ὄλους τοὺς μεταξὺ τῶν Σουλιωτικῶν βουνῶν καὶ Ἰονίου πελάγου Θεσπρωτοὺς. Στὰ χρόνια δὲ τῆς τουρκοκρατίας οἱ Γκραιῖκοι ἀπέφειγαν τὶς ἐπιγαμίες μὲ τοὺς Τσάμηδες, ἂν καὶ ἑμιόθησκοι.

**Γ κ ρ ι τ ζ ἔ λ α**, ἡ προφ. στή γκριτζέλα. Τοποθεσία στήν ὁποία ὑπῆρχε λουρωτὸ δέντρο γὰ λυγὰη π' ἀνέβαιναν τὰ βοσκόπουλα ἕι ἔκαναν γκριτζέλα (τραμπάλα, τάρι-νάνι).

**Γ ρ α ν ἰ τ σ α**, ἡ προφ. στή γρανίτσα. Τοποθεσία στήν ὁποία ὑπῆρχε μοναχιασμένη γρανίτσα (γράδος), ἀπ' ὅπου τὸ τοπωνύμιο.

**Δ η μ ι α λ ἄ κ ι**, τὸ προφ. στὸ δημαλάκι. Μικρὰ κατηφοριστὰ χωράφια δεμένα μὲ ξεροτοιχιῆς (πεζούλια) νοτίως τοῦ χωριοῦ.

**Ἐ ρ η μ ἰ τ η ς**, ὁ προφ. στὸν ἐρημίτη. Κορυφὴ χωρὶς δέντρα ἐπὶ τῆς Δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

**Θ ε ο γ ἑ φ υ ρ ο**, τὸ προφ. στὸ Θεογέφυρο. Γεφύρι ἀπὸ τὸ Θεὸ καμωμένο ἐπὶ τοῦ Γραβύλα, χειμάρρου κατερχομένου ἀπὸ τὶς Κουκουλιούς ὁμοῦ μὲ τὸ ἐπὶ τοῦ Καλαμιᾶ Θεογέφυρου τῆς Ζίτσας.

( Ἰ ) **σ α ὀ ἄ κ ι**, τὸ προφ. στὸ σιαδάκι. Μικρὸ σιάδι καὶ πλησίον τσέπι ἐπὶ τῆς πλαγιάς τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

( Ἰ ) **σ α ὀ ἄ κ ι α**, τὰ προφ. σὰ σιαδάκια. Μικρὰ ἰσιώματα ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

**Κ α θ ἄ ρ α**, ἡ προφ. στήν καθάρα. Γυμνὴ κορυφὴ τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

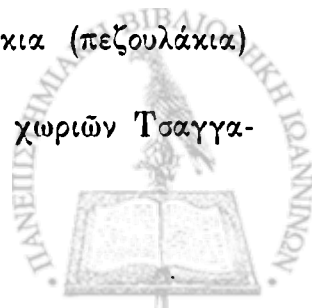
**Κ α λ ὕ θ ι α**, τὰ προφ. σὰ καλύθια. Χωράφια σὰ ὁποία ὑπῆρχαν κάποτε ἀχυροκάλυθα κάτωθεν τοῦ ἀμαξωτοῦ δρόμου Τσαγγαρίου — Φροσύνης.

**Κ ὀ κ κ ι ν η σ π ἔ λ α**, ἡ προφ. στήν κόκκινη σπέλα. Μεγάλον ὑπόγειον σπήλαιον σ' ἀπόμερον τόπον ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

**Κ ο κ ο ρ ἰ ν ε ς**, οἱ προφ. σὶς κοκορίνες. Πλαγιὰ μὲ κοκορίνες (ἀγριοκοκορεθιθιῆς) ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐμπολιάζεται τὸ ἥμερον δέντρο.

**Κ ο μ μ α τ ἄ κ ι α**, τὰ προφ. σὰ κομματάκια. Χωραφάκια (πεζουλάκια) πλησίον τοῦ δρόμου Τσαγγαρίου — Φροσύνης.

**Κ ο ρ ἑ τ ο ς**, ὁ προφ. στὸν Κορέτο. Βουνὸ ἀνάμεσα τῶν χωριῶν Τσαγγαρίου, Κουκουλιῶν καὶ Φροσύνης.





**Κ ο ύ μ π α ρ ο ς**, ὁ προφ. στὸν κούμπαρο. Τοποθεσία ἐπὶ τῆς πλαγιᾶς τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς πού χρωστᾶται τ' ὄνομα στὶς πολλές φυόμενες κουμαριές, τὸ ξύλο τῶν ὁποίων χρησιμοποιοῦνταν παλιότερα στὴν κατασκευὴ ξύλινων κουταλιῶν καὶ χτενιῶν. Ἐπὶ Τουρκίας ὑπῆρχαν στὰ χωριὰ δλόκληρες συντεχνίες χουλιάρδων καὶ χτενάδων πού κατασκεύαζαν χουλιάρια μὲ τὸν ἄη-Γιώργη ἢ τὸν Παῦλο Μελά σκαλισμένο στή λαβή, καὶ ψειρότεχνα.

**Κ ο υ ρ ο ὕ τ ο**, τὸ προφ. στὸ κουρούτο. Ἄγρὸς ἀπέναντι τοῦ χωριοῦ σὲ πλαγιὰ τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς. Κουρούτα λέγεται ἡ προβατίνα πού φέρει κέρατα.

**Κ ρ α ν ι ᾶ**, ἡ προφ. στὴν κρανιά. Χωράφι στὸ ὁποῖο ὑπῆρχε κάποτε φυτωριμένη κρανιά ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

**Κ ρ ε μ ᾶ κ ι ζ**, τὰ προφ. στὰ κρειμάκια. Μικροὶ γκρεμοὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τσαγγαριώτικου χεῖμαρρου.

**Κ ρ ι ᾶ κ ο υ ρ ο**, τὸ προφ. στὸ κριάκουρο. Ἀπόκρημνος καὶ κακοτράχαλος λόφος νοτίως τοῦ χωριοῦ. (Δὲς ὁμώνυμο τοπωνύμιο στὰ τοπωνύμια Κουκουλιῶν).

**Κ υ π α ρ ῖ σ σ ι**, τὸ προφ. στὸ κυπαρίσσι. Χωράφι στὸ ὁποῖο ὑπῆρχε φυτεμένο κυπαρίσσι. Ἄν καὶ τὸ δέντρο ἐξέλιπε, ἡ τοποθεσία ἐξακολουθεῖ νὰ λέγεται «στὸ κυπαρίσσι».

**Λ α κ κ ι ᾶ τ ο ὕ Γ κ έ γ κ α**, ἡ προφ. στή λακκιά τοῦ Γκέγκα. Λακκιά στήν ὁποία ἔβαζε τὴ στάνη ὁ τσέλεγκας Γκέγκας ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

**Λ α κ κ ι ᾶ ν τ έ ρ ι**, ἡ προφ. στή λακκιά ντέρι (λακκιά ὀνομάζεται τὸ ξερολάγκαδο, ντέρι τὸ γουρούνι). Χειμερινὸ λιβάδι τοῦ ὁποίου οἱ ὀρεινὲς πλαγιὲς καταλαμβάνονται ἀπὸ πυκνὰ δάση ἀριάδων, ἡ δὲ λοιπὴ ἔκταση χρησιμοποιεῖται γιὰ προβατοβοσκή.

**Λ ι τ ζ ᾶ ν η ς**, ὁ προφ. στοῦ λιτζάνη. Τοποθεσία ἐπὶ τῆς πλαγιᾶς τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς στὴν ὁποία εἶχε τὴ στάνη κάποτε ὁ βοσκὸς Λιτζάνης, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τὸ τοπωνύμιο.

**Μ α κ ρ ὕ**, τὸ προφ. στὸ μακρὺ. Μακρὺ χωράφι στὸ δρόμιο Τσαγγαρίου - Φροσύνης.

**Μ α κ ρ υ λ έ κ κ α ς**, ὁ προφ. στοῦ μακρυλέκκα. Πλαγιὰ τοῦ Κορέτου σχετιζόμενη μὲ κάποιον ἐπωνομαζόμενον Μακρυλέκκα.

**Μ α ρ κ ό π ο υ λ ο**, τὸ προφ. στὸ Μαρκόπουλο. 1) Τοποθεσία, ὅπου κατὰ τὴν παράδοση, ὑπῆρχε ὁμώνυμο χωριὸ πού καταστράφηκε ἀπὸ τὶς ἐπιδημίες. 2) Πηγὴ (ἀναβρυστικὸ πηγάδι) παρόχθια τοῦ Τσαγγαριώτικου χεῖμαρρου ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὑδρεύονταν οἱ Μαρκοπουλιῶτες.

**Μ α ρ ο ὕ λ η ς**, ὁ προφ. στοῦ Μαρούλη. Ἄγρὸς κατέδρομα τοῦ δρόμου Τσαγγαρίου - Φροσύνης, ἄγνωστο ἂν σχετίζεται μὲ κάποιον ἐπωνομαζόμενον Μαρούλη ἢ μὲ τὸ ὁμώνυμο σαλατικό.

**Μ ε γ ᾶ λ η ρ ᾶ χ η**, ἡ προφ. στή μεγάλη ράχη. Ράχη στὰ ὄρια Φροσύνης, κατερχόμενη ἀπὸ τὴν τοποθεσία «Μπελίτσα» (δὲς ὁμώνυμο τοπωνύμιο Φροσύνης) ἀπ' ὅπου περνοῦσε ὁ ποδαρδρόμος γιὰ τὴν Παραμυθιά καὶ σταματοῦσαν οἱ δροματάρηδες καὶ ξαπόσταιναν.

**Μ ε λ ῖ σ σ ι**, τὸ προφ. στὸ μελίσσι. Ἀπόκρημνη ὄχθη τοῦ Τσαγγαριώτικου χεῖμαρρου ἐπὶ τοῦ ὁποίου φύλιαζε μελίσσι καὶ πεσιμένοι βράχοι, γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ παράδοση λέει πὺς τοὺς ἔκοψε ἡ Μονοῦζα τὸν καιρὸ πού ἔχτιζε τὸ κάστρο τῆς στή Βέλ-λενγ.

**Μ ε σ ο θ ο ὕ ν ι**, τὸ προφ. στὸ μεσοβούνι. Μεσόβραχο τοῦ βουνοῦ Κορέτου με-ταξὺ δύο ἄλλων παραφυάδων, ἀπ' ὅπου τ' ὄνομα.



**Μικρὸ Νερλό**, στὸ μικρὸ νερλό. Λόφος μεσοπλαγίς τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς με ἀπόκρημνη τὴν κάτω πλευρά.

**Μονή τοῦ Μίρη**, ἡ προφ. στή μονή τοῦ Μίρη. Αὐχένας ἐπὶ μεσόρραχου τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

**Μονούλα**, ἡ προφ. στή μονούλα. Μικρὸς αὐχένας ἐπὶ διάρραχου τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

**Μουροῦντζες**, οἱ προφ. στοὶ μουροῦντζες. Χέρσος ἀγρὸς με μουρτζιές (μουροῦντζες) σὲ πλαγιά τοῦ Κορέτου, βορείως τοῦ χωριοῦ.

**Μπεκιάρης**, ὁ προφ. στοῦ μπεκιάρη. Τοποθεσία ποῦ παλιότερα ἦταν χωράφια τοῦ ἐπωνομαζόμενου Μπεκιάρη ἐπὶ πλαγιάς τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς. Τώρα εἶναι ἀσφακόλογος.

**Μπελίτσι**, τὸ προφ. στὸ μπελίτσι (Λατ.). Χωράφι ἐπὶ τῆς πλαγιάς τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

**Μπουκρίμα**, ἡ προφ. στή μπουκρίμα. Μπουκρίμες ὀνομάζονται τὰ προερχόμενα ἀπὸ διολισθήσεις ἢ καθιζήσεις ἢ κι' ἀπὸ φυσικοῦ τους ξεκόμματα, συνιστάμενα ἀπὸ κοκκινοχώματα. ἐπὶ τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχει οὐδεμία βλάστηση.

**Μωραῖτη**, ὁ προφ. στοῦ μωραῖτη. Χωράφι κάποιου ταξιδευόμενου στὸ Μωριά, ἀπ' ὅπου τὸ παρῶνυμο, ἐπὶ τοῦ ἀμαξωτοῦ δρόμου Τσαγγαρίου — Φροσύνης.

**Νεράκι**, τὸ προφ. στὸ νεράκι. Μικρὴ πηγὴ ἐπὶ τοῦ Κορέτου ποῦ βαστάει ὅλο τὸ καλοκαίρι.

**Νερλό**, τὸ προφ. στὸ νερλό. Λόφος στὸ σώσιμο διάρραχου ποῦ κατέρχεται ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς με ἀπόκρημνη τὴν κάτω πλευρά.

**Παιγνίδα**, ἡ προφ. στήν παιγνίδα. Μικρὸ σιάδι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς, στὸ ὁποῖο μαζεύονται τὴν ἡμέρα τὰ τσοπανόπουλα καὶ παίζουσι, τὴ δὲ νύχτα ἀλωνίζουσι οἱ λύκοι.

**Παλιογκορτσιά**, ἡ προφ. στήν παλιογκορτσιά. Τοποθεσία ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑπάρχει γέρικη γκορτσιά ἀπ' ὅπου τ' ὄνομα, βορείως τοῦ χωριοῦ.

**Πηγαδάκι**, τὸ προφ. στὸ πηγαδάκι. Μικρὸ ἀναδρυστικὸ πηγάδι δυτικὰ τοῦ χωριοῦ, ἐπὶ τῆς πλαγιάς τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

**Πηγάδια τοῦ Παπᾶ - Γιώτη**, τὰ προφ. στα πηγάδια τοῦ Παπᾶ - Γιώτη. Πηγάδια ποῦ ἀνῆκαν στὸν Παπᾶ - Γιώτη (Τσίπη) ὁ ὁποῖος αἰτία τοῦ Ἄλη - Πασᾶ κατέφυγε στήν Κέρκυρα, ἀπ' ὅπου ἐπέστρεψε μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ τυράννου.

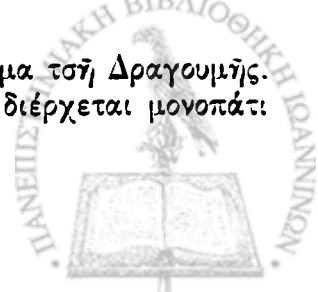
**Περτελέσι**, τὸ (περτελέσι = σαχλαμάρα, ἀρβ.). Χωράφια ἐπὶ τοῦ ἀμαξωτοῦ δρόμου Τσαγγαρίου — Φροσύνης.

**Πλάκα τοῦ Κυάμου**, ἡ προφ. στήν πλάκα τοῦ Κυάμου. Λατομεῖο στὸ ὁποῖο ὁ Χρῆστο Κυάμος ἔβγαλε κάποτε πλάκα γιὰ τὴ στέγη τοῦ σπιτιοῦ του.

**Ροβόλημα**, τὸ προφ. στὸ ροβόλημα. Τὸ ροβόλημα εἶναι γεωγραφικὸς ὄρος καὶ ὀνομάζεται τὸ μέρος τοῦ φρυδιοῦ τῆς ράχης ἀπ' ὅπου ἀρχίζει ὁ κατήφορος. Ρῆμα ροβολᾶω = κατέρχομαι.

**Ρόκα τζίνα**, ἡ προφ. στή ρόκα τζίνα. Καλαμποχωράφι ἐπὶ τῆς πλαγιάς τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς τοῦ ἐπωνομαζόμενου Τζίνα. Ρόκα = ἀραβόσιτος. Ἐπὶ τὸ εἶδος τοῦ σπαρτοῦ πῆρε τ' ὄνομα τὸ χωράφι.

**Σέλωμα τῆς Δραγοῦμης**, τὸ προφ. στὸ σέλωμα τῆς Δραγοῦμης. Αὐχένας ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς διὰ τοῦ ὁποῖου διέρχεται μονοπάτι καὶ ἐπικοινωνοῦν οἱ κάτοικοι μετὰ τὸ ἀπ' ἐκεῖθε χωριὸ Δραγοῦμή.



**Σέλωμα τοῦ Βέλια.** τὸ προφ. στὸ σέλωμα τοῦ Βέλια. Αὐχένας ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς διὰ τοῦ ὁποίου διέρχεται ποδαρόδρομος καὶ ἐπικοινωνοῦν οἱ κάτοικοι μὲ τὸ ἀπ' ἐκεῖθε χωριὸ Γαρδίκι. Τὸ ὄνομα ὀφείλεται σὲ κάποιον ἐπωνομαζόμενον Βέλια, Γαρδικιώτη Τοῦρκο πού ἔχει σκοτωθεῖ ἐκεῖ.

**Σέλωμα τοῦ Κιτσάκη,** τὸ προφ. στὸ σέλωμα τοῦ Κιτσάκη. Αὐχένας ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς διὰ τοῦ ὁποίου διέρχεται δύσβατο μονοπάτι γιὰ τὸ ἀπ' ἐκεῖθε χωριὸ Δραγουμῆ.

**Σερίφηξ,** ὁ προφ. στοῦ Σερίφη. Χωράφι στὸ χειμαδιὸ «Λακκιά - Ντέρι» νοτίως τοῦ χωριοῦ, σχετιζόμενον μὲ κάποιον Σερίφη.

**Σιάδια τὰ μικρά,** τὰ προφ. στὰ σιάδια τὰ μικρά. Σιάδια νοτίως τοῦ χωριοῦ περιβαλλόμενα ἀπὸ κακοτοπιές.

**Σκάλα τοῦ Κορέτου,** ἡ προφ. στὴ σκάλα τοῦ κορέτου. Δύσκολο πέραςμα (σκάλα) ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Κορέτου.

**Σκάλαμη,** ἡ προφ. στὴ σκάλαμη. Σιάδια μὲ δάσος γύρα ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς, ἄγνωστης προέλευσης καὶ σημασίας.

**Σκαράκι,** τὸ προφ. στὸ σκαράκι. Τοποθεσία στὴν ὁποία ὑπῆρχε κάποτε μικρὸ σκαρὶ ὅπου οἱ πριονάδες πριόνιζαν τὴν οἰκοδομήσιμη ξυλεία.

**Σπέλα τοῦ Λαγούρη,** ἡ προφ. στὴ σπέλα τοῦ λαγούρη. Σπέλες καλοῦνται τὰ σπήλαια, κι' ἔχουν πάρεϊ τὰ ὄνόματα τῶν ποιμένων πού ἔμεναν ἢ γκρέκιαζαν τὰ ποιμνιά τους ἐκεῖ.

**Σταραμιά,** ἡ προφ. στὴ σαραμιά. Μικρὸ χωράφι πού συνήθως σπέρνονταν στάρι ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τσαγγαριώτικου χειμάρρου, νότια τοῦ χωριοῦ. Σταραμιές λέγονται τὰ χωράφια πού εἶναι μὲ στάρι σπαρμένα.

**Σταυρομανάτικα,** τὰ προφ. στὰ σταυρομανάτικα. Χωράφια τῶν ἀπογόνων τοῦ Σταύρου Μάνη.

**Στρούγκα Ντρίτσου,** ἡ προφ. στὴ στρούγκα Ντρίτσου. Τοποθεσία στὴν ὁποία εἶχε κάποτε στρούγκα ὁ βοσκὸς Ντρίτσος.

**Στρωτό,** τὸ προφ. στὸ στρωτό. Μικρὴ κοιλότητα τοῦ ἐδάφους ἐπὶ τῆς πλαγιάς τοῦ Κορέτου.

**Σφήνα τ' Ἀγουρίδη,** ἡ προφ. στὴ σφήνα τ' Ἀγουρίδη. Σφηνολίθωρη τοποθεσία καὶ λίγο δάσος, ὅπου καὶ ἴχνη χιτριῶν, συνοικισμοῦ τοῦ ἐξαφανισμένου χωριοῦ Λογγιώτες.

**Σφόγγια,** τὰ προφ. στὰ σφόνγια. Μονογάτι πού ἀνέρχεται ἀπὸ τὸ βάθος τῆς χούνης (δὲς τοπωνύμιον), νοτίως τοῦ χωριοῦ, ἄγνωστης προέλευσης καὶ σημασίας.

**Σύρτης,** ὁ προφ. στὸ σύρτη. Σιαδάκι καὶ μικρὸς αὐχένας μὲ λίγα κέδρα. Τ' ὄνομα ὀφείλεται στοὺς σύρτες τῶν ἀλετριῶν πού κόβονταν ἀπὸ τὸ ἐκεῖ δάσος ἀγριοξυῶν καὶ γράβων.

**Τεψάκια,** τὰ προφ. στὰ τεψάκια. Μικρὰ σιαδάκια σχήματος τεψιοῦ ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄροσειρᾶς.

**Τζακάκι,** τὸ προφ. στὸ τζακάκι. Μικρὸς λόφος μὲ μικρούτσικα σιαδάκια νοτίως τοῦ χωριοῦ.

**Τζούμπα Τριανταφύλλη,** ἡ προφ. στὴ τζιούμπα Τριανταφύλλη. Μία ἀπὸ τὶς κορυφές τοῦ Κορέτου ὅπου ἔβαζε τὴν ἀνοιξιάτικη στάνη ὁ ἐπωνομαζόμενος Τριανταφύλλης.



Τ ρ ί α δ έ ν τ ρ α, τὰ προφ. στα τρία δέντρα. Γυμνή κορυφή του Κορέτου. Τ' όνομα όφείλεται σε τρεις μοναχιασμένες γέριμες δρύες.

Τ σ έ π ι τ ο υ Κ ί τ σ ι ο - Γ ι ώ τ η, τὸ προφ. στο Τσέπι του Κίτσιο - Γιώτη. Σφηνολίθαρη παραφυάδα του Κορέτου (δές τοπωνύμιο). Τ' όνομα όφείλεται στον βοσκό Κίτσιο - Γιώτη, που έχοντας εκεί τὸ γρέκι του, καθισμένος σε πλακερή πέτρα, κυλίστηκε μαζί με τὸ λιθάρι στο γκρεμό του Χάβου (δές τοπωνύμιο) και σκοτώθηκε.

Τ σ έ π ι τ ο υ φ ρ ά ξ ο υ τὸ προφ. στο τσέπι του φράξου. Κρημνοί επί των οποίων φύονται φραξόδεντρα. Ο φλοιός τούτων καθώς και τὰ φύλλα χρησιμοποιούνται για μαύρη βαφή των ένδυμάτων. Μ' αυτά οι Ποποβίτισσες ύφάντρες έβαφαν τις προοριζόμενες για τὸ εμπόριο τραγόκαπες.

Τ σ ό π ο ρ ο ς, ὁ προφ. στού τσόπορη. Όνομασία διάρραχου επί της πλαγιᾶς της δυτικῆς όροσειρᾶς.

Χ ά θ ο ς, ὁ προφ. στο χάθο. Βαθὸ στρόγγυλο γούπατο (κοίλωμα) που δέν κρατεί νερό, επί του άμαξωτοῦ δρόμου Τσαγγαρίου - Φροσύνης, του οποίου τὰ μέν πλάγια καλύπτονται με τουφοπρίναρα κι' άσφακες, ὁ δέ επίπεδος πυθμένας κατέχεται από χωράφια καλλιεργούμενα με καλαμπόκια, φακές και κουκιά. Από τήν άνατολή ύψώνεται γκρεμός. Χάθοι όνομάζονται τὰ βαθύπεδα που προέρχονται από καθιζήσεις ή κρατήρες παλιών ήφαιστείων ή και από φυσικούς τους. Όμώνυμες τοποθεσίες ύπάρχουν και στους Κουκουλιούς και τὸ Πόποβο.

Χ ά τ ζ ι τ ο υ Ζ α χ α ρ ι ᾶ, τὸ προφ. στο χάτζι του Ζαχαριᾶ. Λακκιά με καταρράχτες και γκρεμούς έντός του χωριού, που πέφτει στον Τσαγγαριώτικο χειμάρρο, άγνωστης προέλευσης και σημασίας. Όμοιο μέρος με τὸ αὐτὸ όνομα ύπάρχει και στη Φροσύνη.

Χ ο ρ - α ρ ά κ ι, τὸ προφ. στο χορταράκι. Μακρὸ επίπεδο διάρραχο ανάμεσα δυὸ λακκιῶν στα ὄρια Αύλοτόπου.

Χ ο ύ ν η, ἡ προφ. στη χούνη. Βραχώδικο στενό, ζικ - ζάκ, του Γραβύλα (δές τοπωνύμιο Αύλοτόπου) κοντά στη συμβολή του με τὸν Τσαγγαριώτικο χειμάρρο, που δέν τὸ βλέπει οὔτε ὁ μεσημεριάτικος ήλιος, έργο της ροῆς του νεροῦ μυριάδων αίωνων, μάκρους 200 μ., ύψους 10—20 μ. και πλάτους πενήντα πόντους ὡς 1,50 μ., χρησιμοποιούμενο από τους βοσκούς ὡς ψυγεῖο τυροκομικῶν προϊόντων.

Ψ η λ ή σ π έ λ α, ἡ προφ. στην ψηλοσπέλα. Σπηλιά επί της δεξιᾶς όχθης του Τσαγγαριώτικου χειμάρρου στη Λακκιά Ντέρι.

Σ υ ν ε χ ί ζ ε τ α ι



# ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΠΑΥΛΟΥ Α. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

Διδάκτορος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Tübingen

Έπιμελητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων

## Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

(ΕΡΕΥΝΑ)

### ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κίνητρον διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς ἐργασίας αὐτῆς ἦτο ἡ ἐπιθυμία νὰ παρουσιάσωμεν ἓνα ζωντανὸν τμῆμα τῆς συγχρόνου Ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ μάλιστα τῆς νεότητος. Διὰ νὰ μὴ εἶναι ἡ ἐργασία ἀποτέλεσμα μελέτης ἐπὶ τοῦ γραφείου, ἀλλὰ ἀπαύγασμα μελέτης καὶ ἐρεύνης, ἡ ὁποία ξεπηδᾷ ἀπὸ τὸν σφυγμὸν τῆς κοινωνίας, ἐκρίθη σκόπιμον ὅπως τὸ ὑλικὸν ἀντληθῆ ἀπὸ τὴν πηγὴν, δηλαδὴ ἔπρεπε νὰ ἐρωτηθοῦν οἱ ἴδιοι οἱ φοιτηταί.

Διὰ τοῦτο ἡ ἐργασία ὁλόκληρος στηρίζεται ἐπὶ 141 συνεντεύξεων μὲ Ἑλλήνας φοιτηταί. Ἐν τούτοις, ἡ ἐργασία δὲν ἐγένετο ἄνευ τῆς βοήθειας καὶ βιβλιογραφίας διὰ τὴν προετοιμασίαν, τὴν ἀξιολόγησιν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὑλικοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν σύγκρισιν μὲ τὴν νεολαίαν ἄλλων χωρῶν, ὅπου βεβαίως τοῦτο ἦτο δυνατόν. Εἰς τὸ τέλος τῆς ἐργασίας εὐρίσκεται ἡ βιβλιογραφία, ἡ ὁποία εἶναι συντεταγμένη κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως. Εἰς τὸ τέλος τῆς ἐργασίας εὐρίσκεται τὸ Ἐρωτηματολόγιον, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίηθη ὡς παράρτημα 1, ἐπίσης ὡς παράρτημα 2 εὐρίσκονται αἱ ἀπόψεις τῶν φοιτητῶν περὶ τῆς οικονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὸ κείμενον ὑπάρχουν 38 πίνακες καὶ 14 σχεδιαγράμματα, τὰ ὁποία δίδομεν διὰ τὴν εὐκολωτέραν κατανόησιν πολλῶν στοιχείων.

Κατεβλήθη προσπάθεια νὰ δώσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην μίαν ὀρθοτέραν εἰκόνα περὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν συνθηκῶν ζωῆς, διὰ νὰ ἐρμηνευθοῦν ὀρθότερον αἱ ἀπόψεις τῶν φοιτητῶν.

Ἐνταῦθα θεωρῶ ὑποχρέωσιν νὰ εὐχαριστήσω πολλὰ πρόσωπα.

Πρὸ πάντων εὐχαριστῶ τὸν καθηγητὴν κ. E. Steinbach, τοῦ ὁποίου αἱ συμβουλαι ὑπῆρξαν ἡ κατευθυντήριος γραμμὴ τῆς ὅλης μου ἐργασίας.

Εὐχαριστῶ ἐπίσης θερμὰ τοὺς καθηγητάς κ.κ. F. Tenbruck καὶ A. Flitner οἱ ὁποῖοι ἐδέχθησαν νὰ μὲ ἐξετάσουν κατὰ τὰς ἐπὶ διδακτορικᾷ ἐξετάσεις.

Εὐχαριστῶ ἐπίσης καὶ τὴν Σύγκλητον τῆς φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Eberhard Karl τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης, διότι ἐδέχθη τὴν ἐργασίαν μου εἰς τὸ τμῆμα τῆς Κοινωνικῆς Συμπεριφορᾶς. Εὐχαριστῶ τὴν Σύγκλητον τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης διὰ τὴν ἄδειαν τὴν ὁποίαν μοῦ παρεχώρησεν νὰ χρησιμοποιήσω τοὺς καταλόγους ὅλων τῶν Σχολῶν.

Εὐχαριστῶ ὁμοίως τὸν Ἰφνηγητὴν Διδάκτορα G. Kehrer ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐδιδάχθην τὸν τρόπον τῆς μεθοδικῆς ἐργασίας καὶ τοῦ ὁποίου αἱ ὑποδείξεις μὲ προεφύλαξαν ἀπὸ ἐπιστημονικὰς πλάνας, ἐπίσης τὴν κ. G. Kehrer, ἡ ὁποία τόσον συν-



έβαλεν εις την όρθην δομήν του κώδικος, άνευ του όποιου ή έπεξεργασία του ύλικου δια του μικροϋ ηλεκτρονικου έγκεφάλου θα ήτο άδύνατος.

Είμαι ύποχρεωμένος ένταϋθα να εύχαριστήσω και πάλιν όλους τους "Έλληνας φοιτητάς, οί όποιοι είχαν την ύπομονην να άπαντήσουν εις τας 90 έρωτήσεις μου και να συμβάλουν οϋτω εις την έρευναν.

### ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. Έάν είναι αλήθεια, ότι το μέλλον ένός "Έθνους έξαρτάται από την ποιότητα της νεολαίας του, τότε είναι επίσης αλήθεια, ότι και το μέλλον μιάς εκκλησίας — βεβαίως μέχρι ένός βαθμού — έξαρτάται από την ποιότητα των νέων μελών αύτης. Σχεδόν εις όλα τα κράτη λαμβάνουν χώραν μεταρρυθμίσεις όλων των ειδών, κυρίως όμως εις τα συστήματα εκπαιδεύσεως. Από αυτές τας μεταρρυθμίσεις δέν αποκλείεται και ή Νοτιοανατολική γωνία της Ευρώπης, δηλ. ή Έλλάς.

Η παρούσα εργασία έξυπηρετεί άκριβώς το μεγάλο θέμα «Παιδεία» και μάλιστα εις μίαν ειδικήν αύτης περιοχήν: την κοινωνικήν και την θρησκευτικήν κατάστασιν των φοιτητών της Έλλάδος.

Σκοπός της προσπαθείας αύτης δέν είναι άλλος παρά μία μικρά μόνον συμβολή εις την προώθησιν της έπιστήμης και την μελέτην των προβλημάτων της Έκκλησίας και του "Έθνους.

Οί έξής λόγοι μās παρεκίνησαν εις την έκλογήν του θέματος αυτού: ή σπουδάζουσα νεολαία θα γίνη έντός όλίγου ή ήγεσία της Έλληνικής κοινωνίας. Αύτη θα αναλάβη την επίλυσιν των κοινωνικών προβλημάτων. Ως έκ τούτου ένδιαφέρει να γνωρίσωμεν την σημερινήν κατάστασιν της νεολαίας, δια να αναληφθούν από μέρος της Έκκλησίας και του Κράτους μεταρρυθμιστικά προσπάθειαι. Έκτός αυτού ή κατάστασις των φοιτητών της Έλλάδος άνταντακλᾶ έν πολλοίς την κοινωνικήν κατάστασιν και του ύπολοιπου πληθυσμού, διότι οί φοιτηταί δέν είναι τίποτε άλλο παρά μέρος του συνόλου της Έλληνικής κοινωνίας.

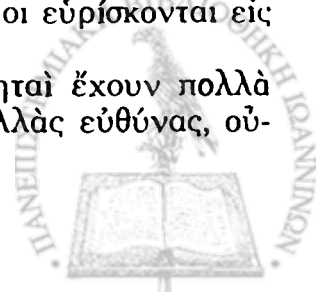
Εις την εργασίαν αύτην άντιπροσωπεύονται οί φοιτηταί όλων των Πανεπιστημιακών κλάδων, τέσσαρες σπουδασταί της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης λαμβάνουν μέρος και' έξαίρεσιν και τιμής ένεκεν. Εις την εργασίαν δέν άντιπροσωπεύονται οί φοιτηταί της Θεολογίας. Τοϋτο έγένετο σκοπίμως, διότι ύπάρχει ή σκέψις μιάς ειδικής έρεύνης μελλοντικώς.

Δια της έμπειρικῆς ταύτης εργασίας άνελήφθη προσπάθεια να παρουσιασθῆ όχι μόνον ή θρησκευτική και κοινωνική κατάστασις των φοιτητών, αλλά και ή άλληλεπίδρασις και ή σχέσις των δύο αύτων.

Ο Michael Argyle συσχετίζει την ηλικίαν με την θρησκευτικήν δραστηριότητα<sup>1</sup>. Ο Michael Argyle έξετάζει από το 16ον μέχρι το 90όν έτος της ηλικίας και την σχέσην αύτης πρὸς την θρησκευτικήν ζωήν. Είναι χαρακτηριστικόν, ότι ή συμμετοχή εις τας θρησκευτικάς έκδηλώσεις από το 16ον έτος της ηλικίας αρχίζει να κατέρχεται και εις το 30όν φθάνει εις το χαμηλότερον αύτης σημείον. Εις τας περισσοτέρας έρέυνας της Κοινωνιολογίας της Θρησκείας δίδεται σήμερα ιδιαίτερα βαρύτης εις την σημασίαν της ηλικίας<sup>2</sup>.

Έάν έξετάσωμεν τους φοιτητάς υπό το πρίσμα αυτό, οϋτοι εύρίσκονται εις το χαμηλότερον επίπεδον θρησκευτικής δραστηριότητος.

Όνομάζομεν τους φοιτητάς νέους - Νεολαία. Οί φοιτηταί έχουν πολλά χαρακτηριστικά των ηλικιωμένων και των ανθρώπων με πολλὰς εύθύνας, οϋ-



τοι ὅμως εὐρίσκονται εἰς τὸ στάδιον τῆς μεταβάσεώς των πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν, διότι σήμερον ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν των<sup>3</sup>.

«Νεολαία μὲ τὴν κοινωνιολογικὴν τῆς σημασίαν, γράφει ὁ Schelsky, εἶναι ἡ φάσις τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ὁποίαν αὐτὸς δὲν ἐκπληροῖ ἀρμοδιότητας τῶν μεγάλων, αἱ ὁποῖαι συνδέονται μὲ κοινωνικοὺς θεσμοὺς π.χ. τῆς οἰκογενείας, τῆς δημοσίας ζωῆς, τῆς πολιτικῆς τάξεως καὶ τῆς οἰκονομίας»<sup>4</sup>.

Ὁ Tenbruck σημειώνει ὅτι «ἡ νεολαία εἶναι εἰς τὴν οὐσίαν ἓν μεταβατικὸν στάδιον, μία διάβασις, μία προετοιμασία, διὰ τὸν ρόλο τοῦ ἡλικιωμένου, μία εἰσαγωγή εἰς τὸν πολιτισμόν»<sup>5</sup>. Κατὰ τὸν ἴδιον κοινωνιολόγον «οἱ νεαροὶ ἔχουν ὄχι μόνον ἰδιαίτερους τρόπους συμπεριφορᾶς, ἀθλητισμοῦ, διασκεδάσεως, οὗτοι ἔχουν ἰδικὴν τῶν μόδων, λογοτεχνίαν καὶ γλῶσσαν»<sup>6</sup>.

Πρόκειται, λοιπόν, δι' ἓν χωριστὸν τμήμα τῆς κοινωνίας, τὸ ὁποῖον, ἀπὸ βιολογικῆς, ψυχολογικῆς, θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀπόψεως ὑφίσταται μίαν διαρκῆ ἀλλαγὴν.

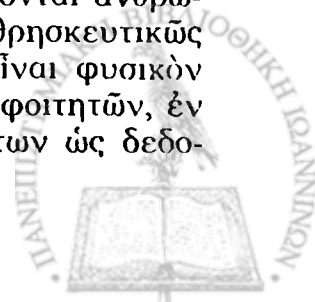
Εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ἐξετάζονται θέματα ἀγωγῆς, οἰκονομίας, ἀθλητισμοῦ, ὀργανώσεως ἐλευθέρου χρόνου, ἐπαγγέλματος καὶ ἰδιαίτερος θέματα τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέση μὲ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἀντικείμενον τῆς ἐργασίας ταύτης δὲν εἶναι ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ ὡς ἐσωτερικὴ πίστις, διότι αὕτη εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ θέμα κοινωνιολογικῆς ἐρεῦνης<sup>7</sup>. Ἐνταῦθα παρουσιάζονται τὰ θρησκευτικὰ φαινόμενα ὡς ἀντικείμενα καὶ ὡς ἀντικειμενικαὶ διαπιστώσεις.

«Ἡ ἀληθὴς οὐσία τῆς θρησκείας πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν θρησκευτικὸν βίωμα»<sup>8</sup>, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οὐδόλως θίγεται εἰς τὴν παροῦσαν ἐρευναν. Ἐνταῦθα ἀσχολούμεθα μὲ τὰ δεδομένα τῶν ομάδων.

Καταβάλλεται προσπάθεια ὅπως τὰ φαινόμενα ταῦτα ἐξετασθῶν βάσει κοινωνιολογικῶν θεωριῶν καὶ ἐννοιῶν καὶ ἐρμηνευθῶν ἐπιστημονικῶς<sup>9</sup>. Ἐν τούτοις δίδομεν τὰ σημεῖα εἰς τὰ ὁποῖα ἡ προσπάθεια μιᾶς περαιτέρω ἐρμηνείας σταματᾷ<sup>10</sup>.

Τόσον πολλαὶ περιοχαὶ τῆς ζωῆς δύνανται ἐνταῦθα νὰ ἐξετασθῶν ὥστε διὰ τὴν ἐξέτασίν των ἀπαιτοῦνται εἰδικαὶ γνώσεις Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικῆς, Ψυχολογίας, Ἱατρικῆς, Οἰκονομίας καὶ Πολιτικῆς. Ἐν τούτοις εἰς τὰς βασικὰς γραμμάς του τὸ ἀντικείμενόν μας εἶναι Κοινωνιολογία τῆς Θρησκείας καὶ Γενικῆς Κοινωνιολογίας. Οὐδεὶς δύναται νὰ χωρίσῃ τὴν Κοινωνιολογίαν τῆς Θρησκείας ἀπὸ τὴν Γενικὴν Κοινωνιολογίαν<sup>11</sup>. Ἐνταῦθα ὅμως πρέπει νὰ διευκρινισθῆ, ὅτι ἡ Κοινωνιολογία τῆς Θρησκείας μὲ τὸ σύστημα τῆς ὁποίας ἐργαζόμεθα, μὲ οὐδεμίαν Θεολογικὴν Ἰδέαν εἶναι συνδεδεμένη, διότι αὕτη εἶναι ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη<sup>12</sup>. «Ἡ ἰδιαίτερα σημασία τῆς Κοινωνιολογίας τῆς Θρησκείας ἔγκειται εἰς τὴν διαμάχην μεταξὺ τῶν πνευματικῶν φαινομένων τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς ὑλικῆς τῆς ἀναπτύξεως»<sup>13</sup>. Ἴσως θὰ ἀνέμενε κανεὶς ἀπὸ τὴν Κοινωνιολογίαν τῆς Θρησκείας ὡς ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης, ἀκριβῆ συμπεράσματα. Ὅμως ἡ ἐξωτερικὴ πρᾶξις δὲν εἶναι πάντοτε ἔκφρασις καὶ ἐκδήλωσις μιᾶς θρησκευτικῆς συνηθείας καὶ τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς ἐκάστου. Τὰ ἀποτελέσματα παραμένουν εἰς τὴν βᾶσιν των ὑποθετικὰ καὶ δὲν ἀποκλείεται ἡ δυνατότης τῆς πλάνης<sup>14</sup>.

Ἡ παροῦσα ἐργασία δὲν φέρει τὸν χαρακτῆρα μιᾶς ἀπολογητικῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐπίσης οὔτε δικαιολογεῖ, οὔτε μέμφεται τοὺς φοιτητὰς ἀλλὰ παρουσιάζει μίαν πραγματικότητα<sup>15</sup>. Ἐνταῦθα ἀντιπροσωπεύονται ἄνθρωποι ὅλων τῶν ἀντιλήψεων, ἀπλοῖ Χριστιανοί, φανατικοὶ ἄθεοι, θρησκευτικῶς ἀδιάφοροι καὶ εὐσεβεῖς. Ὁ καθεὶς ἐκφράζει τὰς ἀπόψεις του. Εἶναι φυσικὸν νὰ μὴ δύναται κανεὶς νὰ ἐγγυηθῆ διὰ τὴν ἀντικειμενικότητα τῶν φοιτητῶν, ἐν τούτοις εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ἐπεξεργασθῶμεν τὰς ἀπόψεις των ὡς δεδο-



μένα, άνευ ούδεμιᾶς προκαταλήψεως<sup>16</sup>. Πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας δὲν ἀπαιτοῦν τὸ ἀπόλυτον. Ὅπως κάθε πρώτη ἐργασία ἐντὸς μιᾶς τεραστίας περιοχῆς ἐρευνῶν, οὕτω καὶ ἡ παροῦσα πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς μία προσπάθεια ἐρεύνης εἰς τὸν τομέα αὐτόν.



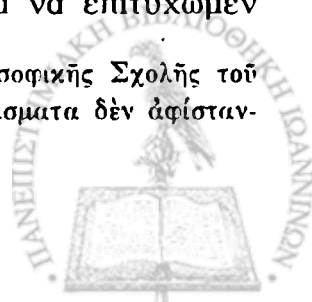
Β'. Σκοπὸς τῆς προσπαθείας ταύτης, ὡς ἤδη ἐλέχθη εἰς τὸν πρόλογον, δὲν ἦτο νὰ γραφῆ καὶ ἐν ἀκόμῃ βιβλίον περὶ τῶν φοιτητῶν, ἀλλὰ νὰ δοθῆ μία ζωντανὴ πληροφορία περὶ τῆς καταστάσεως τῆς σπουδαζούσης νεολαίας τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος. Βεβαίως ὑπάρχουν πολλῶν εἰδῶν μέθοδοι ἐρεύνης τοῦ μεγάλου θέματος «Νεολαία». Ἡμεῖς προετιμήσαμεν τὸ σύστημα τῶν προσωπικῶν συνεντεύξεων, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῦν οἱ κοινωνιολόγοι τῶν μεγαλυτέρων Πανεπιστημίων. Ἐν ὁλόκληρον ἔτος — Ἀνοιξὶς 1965 μέχρι τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1966<sup>ο</sup> — ἠσχολήθημεν μὲ τὸν προσανατολισμὸν περὶ τῆς Ὁρθοπεδικῆς Συμπεριφορᾶς τῆς Γερμανικῆς καὶ τῆς Ἀμερικανικῆς νεολαίας καὶ τῶν συστημάτων ἐρεύνης τῆς Γενικῆς Κοινωνιολογίας. Κατὰ τὸν χρόνον αὐτὸν ἐζητήσαμεν νὰ εὕρωμεν τὴν πλέον κατάλληλον μέθοδον διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τοῦ σκοποῦ μας.

Αἱ συνήθεις μέθοδοι μὲ τὰς ὁποίας ἐργάζεται ἡ Κοινωνιολογία καὶ ἡ Κοινωνικὴ Ψυχολογία εἶναι αἱ ἑξῆς: 1) Ἡ τηλεφωνικὴ συνέντευξις ἡ ὁποία δύναται ἀσφαλῶς νὰ ἐφαρμοσθῆ ἐπὶ ἐντελῶς εἰδικῶν θεμάτων. 2) Ἡ ἀνάλυσις ἐπιστολῶν καὶ προσωπικῶν ἡμερολογίων. 3) Ἡ ἀνάλυσις ἐκθέσεων καὶ περιγραφῶν. 4) Ἡ συζήτησις μὲ μίαν ἢ περισσοτέρας ομάδας περὶ ἑνὸς ἢ περισσοτέρων θεμάτων. 5) Ἡ ἀπάντησις εἰς ἐρωτηματολόγια ἀποστελλόμενα διὰ τοῦ Ταχυδρομείου. 6) Ἡ παρατήρησις τῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐξεταζομένων ἀνθρώπων καὶ ἀνάλυσις. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ὄργανον τῆς Κοινωνιολογικῆς ἐρεύνης σήμερον εἶναι: 7) Ἡ συνέντευξις<sup>17</sup> καὶ ὅπως ὁ R. König λέγει, αὕτη εἶναι ἡ βασιλικὴ ὁδὸς διὰ τὴν πρακτικὴν κοινωνιολογικὴν ἔρευναν<sup>18</sup>.

Οὐδεμίαν μέθοδον εἶναι τελεία. Ἡ συνέντευξις ὅμως, ἐν συγκρίσει μὲ τὰς ἄλλας μεθόδους, ἔχει τὰ ὀλιγώτερα μειονεκτήματα<sup>19</sup>. Τὸ σύστημα αὐτὸ ἐρεύνης, τὸ ὁποῖον ἤδη οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον χρησιμοποιήσει<sup>20</sup> καὶ μάλιστα ὄχι τὴν στερεότυπον συνέντευξιν<sup>21</sup>, εἶναι ἡ ἐνταῦθα χρησιμοποιουμένη μέθοδος. Ἡμεῖς χρησιμοποιοῦμεν τὴν συνέντευξιν «κατὰ βάθος»<sup>22</sup> καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν μίαν ἐπαφήν καὶ μίαν γνωριμίαν μὲ τὸ πρόσωπον<sup>23</sup> ὥστε νὰ εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς ἐργασίας ἀπόρροια τοῦ παλμοῦ τῆς ζωῆς τῶν φοιτητῶν. Ἐπιπροσθέτως εἶναι ἀναγκαῖον νὰ λεχθῆ ὅτι «ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου ἡμπορεῖ νὰ ἐκφράσῃ ἐν μόνον μέρος τῶν ἐνεργειῶν, τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν κινήτρων»<sup>24</sup> ἐνῶ τὰ κίνητρα μιᾶς ἀπαντήσεως<sup>25</sup> δυνατόν νὰ εἶναι τόσον πολὺπλοκα, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπεται κανεὶς νὰ ἀποδεχθῆ ὅλας τὰς ἀπαντήσεις ὡς τελείως γνησίας.

Ἐπειδὴ ἡ θέσις τῶν ἐρωτήσεων διὰ μίαν τοιαύτην ἔρευναν εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας, ἐπελέγησαν κατόπιν αὐστηρᾶς μελέτης 90 ἐν συνόλῳ ἐρωτήσεις, κύριαι καὶ δευτερεύουσαι. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐρωτήσεων περιορίσθη εἰς τὰς 90 συμφώνως πρὸς τὰς ἀπόψεις τῶν κοινωνιολόγων, διότι σχετικῶς ὀλίγαι ἐρωτήσεις πρέπει νὰ ἀπευθύνωνται εἰς πολλὰ πρόσωπα, ἐνῶ μὲ περισσοτέρας ἐρωτήσεις δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν ὀλιγώτερα πρόσωπα διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν

\* Φροντιστηριακαὶ Ἀσκήσεις - Ἐρεῖναι Τριτοετῶν Φοιτητῶν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων τὸ 1973 δεικνύουν, ὅτι τὰ ἡμέτερα συμπεράσματα δὲν ἀφίστανται τῆς σημερινῆς πραγματικότητος.





μίαν σχετικῶς μεγάλην ἀκρίβειαν εἰς τὴν ἐργασίαν (E. Noelle, σελῖς 58 καὶ 85, βιβλιογρ.).

Αἱ συνς<sup>ο</sup> διήρκεσαν ἀπὸ 15 Φεβρουαρίου μέχρι 27 Ἀπριλίου 1966 μὲ 15 ἡμερῶν διακοπὴν. Εἰς ἐπτὰ περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἐξευρεθοῦν οἱ ἐπιλεγέντες φοιτηταί, εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν ἠρωτήθη ὁ ἐκεῖ εὐρισκόμενος φοιτητής. Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν δύναται νὰ ἔχῃ οὐδεμίαν ἀρνητικὴν συνέπειαν εἰς τὴν ὅλην ἐργασίαν. Οἱ ἐξεταζόμενοι ἀνεζητήθησαν εἰς τὰς οἰκίας των καὶ εἰς τὰς Πανεπιστημιακὰς των παραδόσεις<sup>26</sup>. Εἰς τὰς πλείστας περιπτώσεις καθωρίσθη χρόνος συναντήσεως. Μόνον εἰς σπανίας περιπτώσεις ἐπραγματοποιήθη συν. ἀμέσως μὲ τὴν πρώτην ἐπαφὴν μὲ τοὺς φοιτητάς.

Αἱ συνς ἔλαβον χώραν μεμονωμένως ἄνευ τῆς παρουσίας ἐτέρου προσώπου. εἰς τινὰς σπανίας περιπτώσεις φοιτητριῶν ὑπῆρχε καὶ ἓν τρίτον πρόσωπον. Εἰς τὸν ἐρωτώμενον ἐγίγνετο μία μικρὰ εἰσαγωγή περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς συνεντεύξεως, ὥστε νὰ πεισθῇ καὶ διὰ τὴν ἀνωνυμίαν τῶν ἀπαντήσεών του.

Ἐπελέγησαν οἱ φοιτηταί τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, διότι ὁλόκληρον τὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἡ πόλις παρουσιάζουν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μίαν ραγδαίαν ἐξέλιξιν.

Ἡ ἐκλογή τῶν ὀνομάτων ἐκ τῶν Πανεπιστημιακῶν καταλόγων ἐγένετο ὡς ἐξῆς: ἀπὸ κάθε σχολῆν. ὡς ἐλέχθη, πλὴν τῆς Θεολογικῆς, ἐπελέγησαν οἱ ἀριθμοὶ τῶν φοιτητῶν 1, 100, 101, 200, 201, 300, 301, 400, 401, . . . κ.ο.κ.<sup>27</sup>. Αὐτὸ εἶναι τὸ δειγματολογικὸν σύστημα Random «τὸ ὁποῖον εἰς κάθε ἄτομον ἢ εἰς κάθε ἐνότητα συνόλου δίδει τὴν αὐτὴν δυνατότητα νὰ ἐκλεγῇ»<sup>28</sup>.

Ἐκ τῶν 152 φοιτητῶν καὶ φοιτητριῶν τοὺς ὁποίους συνηγήσαμεν εἰς ἦτο ψυχικῶς ὄχι ἐντελῶς ὁμαλὸς καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν. Δύο συνς διεκόπησαν ἔνεκα ἐξωτερικῶν ἐμποδίων. Ὁκτὼ φοιτηταί - φοιτήτριαι ἠρνήθησαν νὰ δώσουν συνέντευξιν. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς τῆς ἀποφυγῆς δὲν εἶναι ὑψηλὸς (6%). Κατὰ τοὺς E.E. Maccoby καὶ N. Maccoby μειοῦται ἡ ἀξία τοῦ δείγματος ἐὰν οἱ ἀρνούμενοι φθάνουν τὰ 10—15%<sup>29</sup>.

Οἱ ὑπόλοιποι 141 ἐρωτηθέντες<sup>30</sup> προήρχοντο ἀπὸ τὰς ἐξῆς σχολὰς: Φιλοσοφικὴ 18, Μαθηματικὴ 9, Φυσικὴ 16, Χημεία 4, Ἰατρικὴ 28, Πολυτεχνεῖον 14, Νομικὴ - ΠΟΕ 33, Κτηνιατρικὴ 8, Γεωπονικὴ 13 καὶ Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία 4. Ἐκαστος φοιτητής τοῦ δείγματος ἀντιπροσωπεύει περίπου 130 φοιτητάς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ἡ διάρκεια τῶν συνεντεύξεων ἦτο ποικίλλη. Αὕτη διήρκει τουλάχιστον μίαν ὥραν μέχρι τὸ πολὺ τρεῖς, εἰς σπανίας δὲ περιπτώσεις ἀκόμη περισσότερον. Συχνὰ ἤθελον οἱ ἐρωτώμενοι νὰ ἀκούσουν τὴν γνώμην τοῦ ἐρευνητοῦ ἐπὶ διαφόρων ἐρωτήσεων, τοῦτο ὅμως οὐδέποτε ἐγένετο πρὶν ἢ ὁ ἐρωτώμενος ἀπαντήσῃ εἰς ὅλας τὰς ἐρωτήσεις καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴ ἐπηρεασθῇ ὁ φοιτητής.

Ὅλον τὸ ὕλικὸν τῶν συνεντεύξεων μετεφέρθη εἰς Γερμανίαν καὶ κατεγράφη προσεκτικῶς ἐπὶ ἐντύπων εἰδικῶς πρὸς τοῦτο ἐκτυπωθέντων. Περίπου 12.700 ἀπαντήσεις ἐκωδικοποιήθησαν, δηλ. μετετράπησαν εἰς ἀριθμοὺς καὶ μετεφέρθησαν κατόπιν ἐπὶ καρτελλῶν<sup>31</sup>. Διὰ τὴν εὐκολωτέραν καὶ ὀρθολογιστικωτέραν ταξινόμησιν τοῦ ὕλικου ἐπρογραμματίσθη μία σειρὰ συσχετίσεων. Ἐκ τῶν συσχετίσεων αὐτῶν προῆλθον πίνακες, οἱ ὁποῖοι κατεγράφησαν ἐπὶ πεντακοσίων σελίδων καὶ ἀργότερον ἐγένετο ἡ μετατροπὴ τῶν ἐπὶ τῶν σελίδων ἀριθμῶν εἰς ποσοτὰ. Βάσει τῶν ἀριθμῶν αὐτῶν ἐσχεδιάσθη εἰς ἀριθμὸς σχεδιαγράμμων καὶ τοῦτο διὰ νὰ εἶναι εὐκολωτέρα ἢ κατατόπισις τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ μερικῶν στοιχείων.

Θέματα ἐπὶ τῶν ὁποίων διεξοδικῶς ἀπαντοῦν οἱ φοιτηταί δὲν ἐπεξεργά-

\* Συν. = συνέντευξις, συνς = συνεντεύξις.



οθησαν μηχανικῶς. Ἐκ τῶν ὧσων μέχρι στιγμῆς ἀνεφέρθησαν εἶναι κατανοητὸν ὅτι ὀλόκληρος ἡ ἐργασία ἀποτελεῖ μίαν ἀλυσίδα ἐκ πολλῶν κρίκων. Ἐπειδὴ ἡ παραπλάνησις εἶναι πολὺ εὐκόλος, διὰ τοῦτο ἡ ἐργασία εὐρίσκεται βῆμα πρὸς βῆμα ὑπὸ αὐστηρὸν ἔλεγχον.

Ἴσως μερικοὶ ἀμφιβάλλουν διὰ τὴν χρῆσιν τῆς Στατιστικῆς εἰς θέματα ὡς τὸ παρὸν, ἐν τούτοις πρέπει νὰ λεχθῆ, ὅτι μία ἐπιστήμη, ὅπως ἡ Στατιστικὴ, οὐδέποτε διεξεδίκησε τυφλὴν ἐμπιστοσύνην διὰ τὰ ἀποτελέσματά της. Εἶναι πέραν τῶν δυνάμεων τῆς Στατιστικῆς νὰ καθορίσῃ ἐπακριβῶς τὰ ἴχνη τῆς πνευματικῆς καὶ θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν φοιτητῶν<sup>32</sup>.

Μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν συμμετεχόντων εἰς μίαν τελετὴν ἢ μίαν ἐκδήλωσιν τῆς ἐκκλησίας δὲν σημαίνει ταυτοχρόνως ὅτι ἔχομεν συλλάβει καὶ τὴν θρησκευτικότητα τῶν συμμετεχόντων<sup>33</sup>. τοῦτο εἶναι δύσκολον νὰ ἐξαχθῆ δι' αὐτὸ ἡμεῖς προσπαθῶμεν νὰ σχολιάσωμεν καὶ νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰ στοιχεῖα.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

### ΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

#### 1. Αἱ κοινωνικαὶ ἀλλαγαὶ καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν Ἑλλάδα\*

α) Εἶναι ἀνάγκη νὰ λεχθῆ, ὅτι ὁ τεχνικὸς πολιτισμὸς ἐπέφερε μίαν ἀλλαγὴν εἰς πολλὰς περιοχὰς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ συνεχίζει νὰ ἐπιφέρῃ. Ἦθη καὶ ἔθιμα, γνῶμαι καὶ ἰδέαι ὑφίστανται διαρκῆ ἀλλαγὴν. Τοῦ κύματος τούτου τῶν ἀλλαγῶν δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐξαίρεθῆ ἡ Ἑλλάς. Πρέπει βεβαίως νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἐν συγκρίσει μὲ τὰς ἄλλας Εὐρωπαϊκὰς χώρας, καθυστέρησεν εἰς τὸν ἐκσυγχρονισμόν· διὰ τὸν προσεκτικὸν ὅμως Κοινωνιολόγον, ὁ ὁποῖος δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ἔρευναν εἰς μίαν χρονικὴν στιγμὴν, ἀλλὰ λαμβάνει σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, ἡ κατάστασις δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐρμηνευθῆ. Θέμα μας δὲν εἶναι ἡ παρουσίας τῆς Ἱστορίας τῆς χώρας, ἐν τούτοις δὲν εἶναι περιττὸν νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὴν περίοδον μετὰ τὸν Δεύτερον Παγκόσμιον Πόλεμον.

Μόλις τὸ 1950 κατώρθωσεν ἡ Ἑλλάς νὰ ἔχῃ εἰρήνην. Τοῦτο σημαίνει πέντε ἔτη παράτασιν τοῦ πολέμου περισσότερον τῶν ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Μέχρι τὸ 1950 εὐρίσκετο ἡ μικρὰ αὕτη χώρα εἰς ἓνα ὀδυνηρὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Καθ' ἣν στιγμὴν αἱ λοιπαὶ χῶραι τῆς Εὐρώπης ἔθετον ἐπὶ νέων βάσεων τὴν Βιομηχανίαν των, εἰς τὴν Ἑλλάδα ἠρημοῦντο ὅσαι οἰκίαι διέφυγον τῆς καταστροφῆς τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου καὶ ἡ μικρὰ τῆς Οἰκονομίας ὑφίστατο αἱμορραγίαν. Αἱ ἄλλαι γῶραι ἤρχισαν τὴν ἐξαγωγὴν τῶν βιομηχανικῶν καὶ γεωργικῶν των προϊόντων, ἐνῶ τὴν ἰδίαν στιγμὴν οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀθλιότητα εἰς τὸ Ἐσωτερικὸν καὶ χρέη εἰς τὸ Ἐξωτερικόν. Καθ' ἣν στιγμὴν οἱ Ἕλληνες ἀνωκοδόμουν τὴν χώραν των, ἀνεπτύσσοντο ταχέως αἱ χῶραι τῆς Εὐρώπης καὶ δὴ τῆς Δυτικῆς. Μετὰ ἀπὸ 18 ἔτη εἰρήνης ἐξέρχεται ἡ Ἑλλάς μὲ βῆμα σημειωτὸν ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς ὑπαναπτύξεως εἰς τὴν κατάστασιν τῶν ἀναπτυσσομένων χωρῶν\*. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι σαφές ὅτι αὕτη δὲν ἀνήκει οὔτε εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀνεπτυγμένων οὔτε εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑποαναπτύκτων χωρῶν. Ὁ W. Warpenhans (1960) ἔχει τὴν γνώμην ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι μία χώρα, ἡ ὁποία ἐν συγκρίσει μὲ τὰς Δυτικοευρωπαϊκὰς χώρας, πρέπει νὰ χαρακτηρίζεται οἰκονομικῶς ὑποανάπτυκτος<sup>1</sup>.

Εἶναι γνωστὸν τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀνάπτυξις μιᾶς χώρας εἶναι τόσο μεγάλη, ὅση

\* Ἄς μὴ λησμονῆ ὁ ἀναγνώστης ὅτι ὁμιλοῦμεν τὸ ἔτος 1966.

\* Ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς τοῦ παρόντος ἔργου.



είναι ή μόρφωσις του πληθυσμού της<sup>2</sup>. Καί από την άποψιν αυτήν ή κατάστασις της Ελλάδος δέν ήτο ίκανοποιητική. Το χαμηλόν επίπεδον μορφώσεως του πληθυσμού της γίνεται φανερόν εκ της απογραφής του 1961, κατά την όποιαν μόλις τό 2% του πληθυσμού της είχε δίπλωμα Πανεπιστημίου, ενώ ταυτοχρόνως ύπήρχον 17% αναλφάβητοι<sup>3</sup>.

Ήτο φυσικόν ή κακή αυτή κατάστασις νά γίνη αντιληπτή από πολλούς, έν τούτοις ή δημιουργία νέων Ανωτάτων Σχολών παρουσίαζεν πολλά εμπόδια. «Ένας εκ των σπουδαιότερων λόγων διά την καθυστέρησιν ίδρύσεως νέων Πανεπιστημίων ήτο ή έλλειψις προσώπων με άρκετήν μόρφωσιν»<sup>4</sup>. Άνθρωποι των γραμμάτων, πολιτικοί, φοιτηταί, έθεσαν τό θέμα της Παιδείας εις τό κέντρον της δημοσιότητας. Ήδη εις Πάτρας και Ίωάννινα λειτουργούν Πανεπιστήμια, προβλέπονται δέ Άνωτάται Σχολαί και εις άλλας πόλεις. Ένώ ο αριθμός των φοιτητών των Πολυτεχνείων και των Φυσικών Έπιστημών έχει διπλασιασθή, ο αριθμός των φοιτητών της Θεολογίας έχει μειωθή εις ολιγώτερον του ήμισους των παρελθόντων ετών<sup>5</sup>. Ένδεικτικώς αναφέρομεν μίαν σύγκρισιν του αριθμού των φοιτητών της Θεολογίας με τον αριθμόν των φοιτητών της Γεωπονοδασολογικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης των ετών 1960<sup>6</sup> και 1966<sup>7</sup>.

Φοιτηταί:	1960	1966
Θεολογικήs	585	307
Γεωπονοδασολογικήs	505	1327

Τό Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης δύναται νά αποτελέση χαρακτηριστικόν παράδειγμα υπερόγκων αύξήσεων του αριθμού των Φοιτητών:

1955	3.500	Φοιτηταί <sup>8</sup>
1966	20.110	Φοιτηταί <sup>9</sup>

Μικραί πόλεις, αί έποιαί μέχρι των τελευταίων ετών ήσαν ασήμαντοι, αύξάνονται ραγδαίως εις πληθυσμόν. Τούτο έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνισιν άγνωστων μέχρι σήμερα προβλημάτων αναφορικώς με θέματα έργασίας, κατοικίας, αίθουσών διδασκαλίας, καθώς επίσης και την εμφάνισιν ψυχολογικών προβλημάτων.

Ή βιομηχανία, ή όποια εις πολλές πόλεις της Ελλάδος ήτο άγνωστος, αύξάνει από ήμέρας εις ήμέραν, άρκει νά σημειωθή ότι ή βιομηχανική παραγωγή από τό 1954 μέχρι τό 1964 σχεδόν έδιπλασιάσθη<sup>10</sup>.

Ή έπαφή μετά των Δυτικοευρωπαϊκών χωρών και ίδια μετά της Δυτικής Γερμανίας διά των έργατών, φοιτητών και του τουρισμού φέρει τους Έλληνας από ήμέρας εις ήμέραν πλησιέστερον προς τον τρόπον ζωής των Δυτικοευρωπαϊκών χωρών. Είναι λοιπόν έπόμενον νά επηρεάζεται ή Νεολαία από νέους τρόπους και νέας ιδέας. Δύναται τις νά έννοήσῃ ότι όλοι αυτοί οι λόγοι και άλλοι μη αναφερόμενοι ένταυθα επηρεάζουν και τάς σχέσεις της Νεολαίας μετά της Έκκλησίας. Έάν μάλιστα σκεφθή κανείς ότι ή Νεότης όλων των χωρών (από 16 έως 30 ετών) παρουσιάζει την ελαχίστην θρησκευτικήν δραστηριότητα<sup>11</sup>, τότε ή θέσις της σημερινής σπουδαζούσης νεολαίας είναι ιδιαίτέρως προβληματική και άξίζει σοβαράς έρεύνης.

β) Παρά τό γεγονός ότι ή Κοινωνιολογία εις την Ελλάδα εύρίσκεται εις τά σπάργανα και ή ειδίκευσις επί κοινωνιολογικών θεμάτων είναι άνύπαρκτος, έν τού-



τοίς ἡ παροῦσα ἐργασία προσπαθεῖ νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς ἓνα κλάδον τῆς Ἐπιστήμης: τὴν Κοινωνιολογίαν τῆς Θρησκείας καὶ μάλιστα τῆς σπουδαζούσης Νεολαίας. Τὸ 1908 ἰδρύθη εἰς τὰς Ἀθήνας μία Κοινωνιολογικὴ Ἑταιρεία, ἡ ὁποία ἔμως λόγῳ τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου διελύθη<sup>12</sup>. Ὁ Ἀ. Ἐλευθερόπουλος ἦτο ἀπὸ τὸ 1930 μέχρι τὸ 1940 τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (προηγουμένως διετέλεσεν καθηγητὴς εἰς Ζυρίχην ἐπὶ 20 ἔτη), λόγῳ ὑγείας ἔμως ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἑδραν. Ὁ Π. Κανελλόπουλος (σπουδαὶ εἰς Χαϊδελεβέργην καὶ Μόναχον) διετέλεσεν καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 1932 ἕως τὸ 1936, κατόπιν ἔμως ἐγκατέλειψε τὴν Ἑδραν διὰ νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν πολιτικὴν<sup>13</sup>. Εἰς τὰ Πανεπιστήμια ἐδίδαξαν κατ' ἀνάθεσιν μερικοὶ καθηγηταὶ Κοινωνιολογίαν. Κατὰ τὴν διάρκεια ἔμως τῆς παρουσίας ἐρεύνης οὐδεὶς καθηγητὴς τῆς Κοινωνιολογίας ἐδίδασκεν. Ὁ μοναδικὸς καθηγητὴς ἦτο ὁ Ἰ. Σηροτύρης, ὁ ὁποῖος ἐδίδασκεν εἰς τὴν Ἀνωτάτην Βιομηχανικὴν Σχολὴν Θεσσαλονίκης. Ἦδη εἰς πολλὰς Ἀνωτάτας Σχολὰς τῆς Ἑλλάδος διδάσκεται ἡ Κοινωνιολογία, ἀλλ' οὐκ εἰς πάσας. Ὡς δείγμα πολλῶν ἐλπίδων ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ χαιρετήσῃ τὸ Ἐθνικὸν Κέντρον Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη τὸ 1960 μὲ τὴν ὀνομασίαν Κέντρον Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὸ 1968 ἀνεμορφώθη κυριολεκτικῶς καὶ ἔχει τεραστίαν προοπτικὴν. Τὸ Κέντρον αὐτὸ τοῦ ὁποῖου ἡγούνται καθηγηταὶ καὶ προσωπικότητες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιστήμης, ἐκδίδει καὶ ἰδικὸν του περιοδικὸν τὴν «Ἐπιθεώρησιν Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν».

Μὲ τὰ προβλήματα τῆς Νεολαίας καὶ ἰδίως τοῦ Γυμνασίου ἠσχολήθη καὶ ἡ κ. Ἀ. Στριφτοῦ - Κριαρᾶ<sup>14</sup>. Εἰς τὸ βιβλίον τῆς ἔμως «Ἡ Νεολαία μας καὶ ἡ ἐποχὴ μας» δὲν θίγει τὸ θέμα τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν νέων μας. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν Δ. Μωραΐτου περὶ τῆς Θρησκευτικότητος τῶν μαθητῶν, ἐκδόσεως 1936<sup>15</sup>.

Ἡ ἐρευνα αὐτὴ στηρίζεται ἐπὶ στοιχείων συλλεγέντων ἀπὸ γυμνασιόπαιδας. Ὡς πρώτη προσπάθεια ἀξίζει παντὸς ἐπαίνου, δυστυχῶς ἔμως δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν κατάστασιν τῶν σημερινῶν νέων, πολὺ δὲ περισσότερον οὐδὲν ἔχει αὐτὴ νὰ μᾶς εἴπῃ διὰ τοὺς φοιτητάς. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι σαφές, ὅτι ἡ παροῦσα ἐργασία προχωρεῖ ἐπὶ ἐνὸς ἐδάφους ἐντελῶς ἀγνώστου.

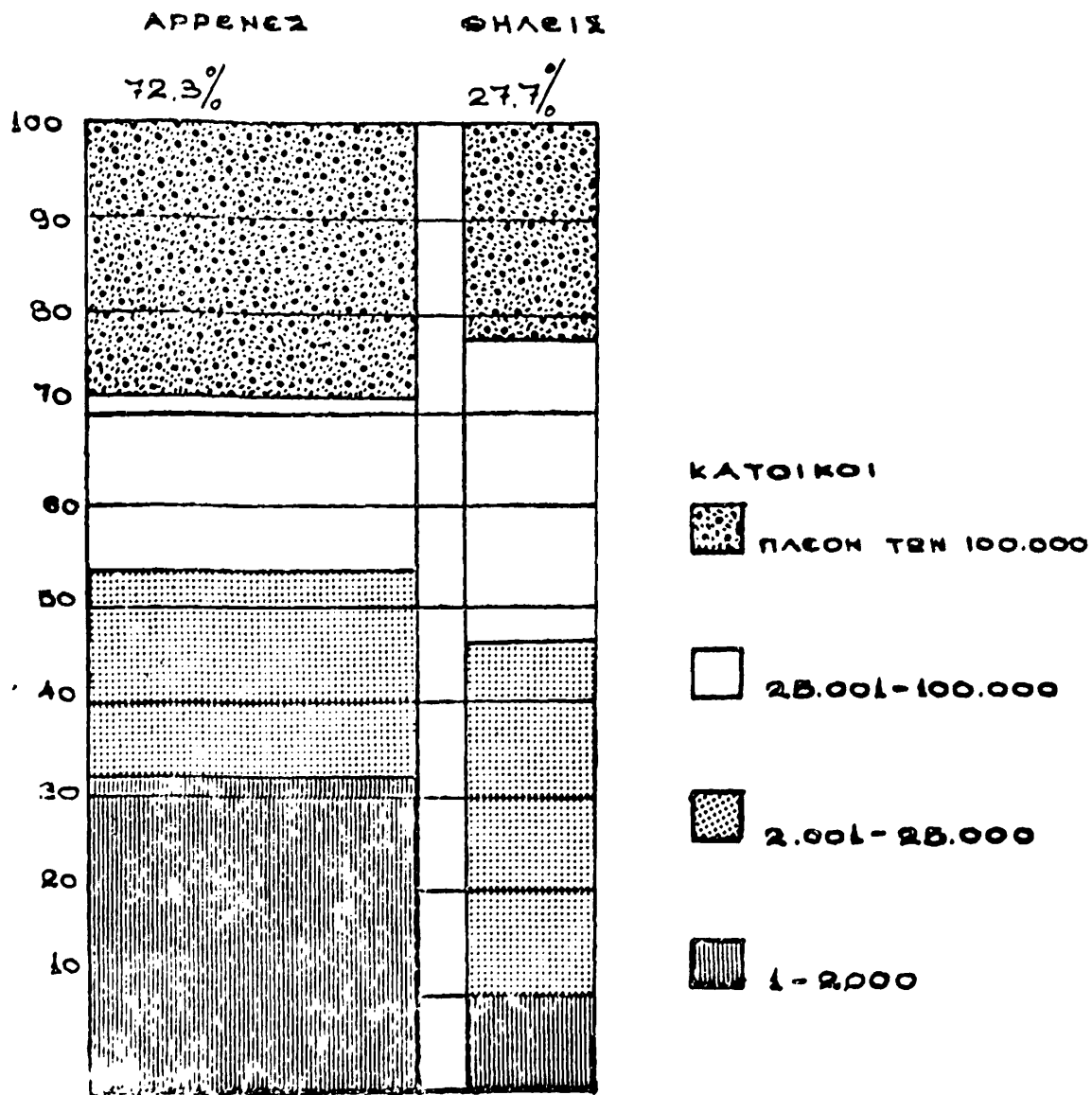
Δὲν θὰ ἐπιτύχωμεν τὸ τέλειον παραδεχόμεθα, ὅτι διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῆς κάμνωμεν μίαν προσπάθειαν ἐρεύνης μιᾶς περιοχῆς ἀνεξερευνητοῦ.

## 2. Ἡ κοινωνικὴ προέλευσις τῶν φοιτητῶν

α) Ἐὰν παρατηρήσωμεν τὸ 1ον Σχεδιάγραμμα, θὰ ἴδωμεν ὅτι τὸ 72,3% ὄλων τῶν σπουδαζόντων εἶναι ἄρρενες, ἐνῶ τὸ 27,7% θήλειες. Δὲν ὑπάρχει ἐπίσημος στατιστικὴ πληροφορία διὰ τὸ ποσοστὸν τῶν ἀρρένων καὶ θηλέων φοιτητῶν. Συμφώνως πρὸς πληροφορίαν ἐφημερίδος<sup>16</sup>, ἡ συμμετοχὴ τῶν θηλέων εἰς τὰ διάφορα Πανεπιστήμια τοῦ κόσμου τὰ τελευταῖα ἔτη εἶναι περίπου ἡ ἀκόλουθος: Φινλανδία 47%, Γαλλία 43%, Σουηδία 32%, Νορβηγία 29%, Ἀγγλία 25%, Ἰαπωνία 22%, Ἰσπανία 20%. Κατὰ τὸν Η. Arntz<sup>17</sup> ἐκ τῶν σπουδαζόντων εἰς τὴν Δ. Γερμανίαν 23,2% εἶναι θήλειες.

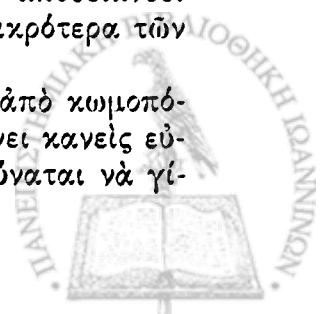
Ἐὰν κανεὶς θελήσῃ νὰ ἐξετάσῃ τὸν τόπον καταγωγῆς τῶν φοιτητῶν, θὰ ἴδῃ ὅτι: ἀπὸ χωριὰ καὶ κωμοπόλεις μέχρι 2.000 κατοίκων, προέρχεται τὸ ¼ τοῦ συνόλου τῶν φοιτητῶν. Εἶναι δὲ ἀξιοπαρατήρητον ὅτι, οἱ ἄρρενες φοιτηταί, οἱ ὁποῖοι προέρχονται ἀπὸ αὐτὰ τὰ χωριὰ, ἀποτελοῦν τὰ 32,3% τοῦ συνόλου τῶν ἀρρένων φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ἐνῶ αἱ θήλειες ἀποτελοῦν μόνον τὸ 7,7% τῶν συναδέλφων των.

Σχεδιάγραμμα 1ον: Ποσοτική συμμετοχή αρρένων και θηλέων σπουδαζόντων εν σχέσει με τον τόπον της γεννήσεώς των.



Ἐκ τῶν 36 φοιτητῶν οἱ ὅποιοι προέρχονται ἀπὸ τὰ χωριά αὐτὰ μόνον αἱ τρεῖς εἶναι θήλειες, ἤτοι τὸ 8,9%. Τὸ ποσοστὸν αὐτὸ εἶναι ἐξαιρετικῶς μικρὸν. Τοῦ φαινομένου τούτου ὑπάρχουν μερικαὶ πιθαναὶ ἐξηγήσεις. Κατὰ πρῶτον ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν τὴν διάχυτον ἰδέαν τῶν ἡλικιωμένων ὅτι αἱ θήλειες δὲν πρέπει νὰ σπουδάζουν. Οἱ ἄρρενες πρέπει νὰ σπουδάζουν ἐνῶ αἱ θήλειες ὀφείλουν νὰ παραμένουν ἐν τῇ οἰκίᾳ καὶ νὰ γίνων καλὰ νοικοκυραὶ. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας (εἰς μερικὰς περιοχὰς μέχρι τοῦ 1922) δὲν ἐπετρέπετο καὶ ἡ φοίτησις θηλέων εἰς τὰ σχολεῖα, τοῦτο ἐξηγεῖ καὶ τὸν μεγάλον ἀριθμὸν ἀναλφαβήτων. Ἡ ἀντίληψις αὕτη ὑπάρχει ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς μικρὰ ἀπομεμονωμένα μέρη. Ὁ Burger A.<sup>18</sup> ἀποδεικνύει ὅτι εἰς τὴν Γερμανίαν αἱ φοιτήτριαι αἱ ὅποια προέρχονται ἀπὸ κέντρα μικρότερα τῶν 2.000 κατοίκων, ἀποτελοῦν τὴν μεγαλυτέραν ἀναλογίαν.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτητριῶν αἱ ὅποια προέρχονται ἀπὸ κωμοπόλεις καὶ πόλεις 2.000—25.000 κατοίκων εἶναι ὁ μεγαλύτερος<sup>19</sup>. Δὲν ἀφήγει κανεὶς εὐχαρίστως τὴν κόρην του νὰ μεταβῇ εἰς τὴν πόλιν διὰ σπουδὰς. Τοῦτο δύναται νὰ γί-



νη ἂν ὑπάρχη ἐκεῖ εἰς στενὸς συγγένῃς. (Τοὺς περιορισμοὺς αὐτοὺς θέτουν ἤδη ἀπὸ τὴν φοίτησιν εἰς τὸ Γυμνάσιον). Ἐὰν ἐξετάσῃ κανεῖς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν αὐτῶν τῶν μικρῶν χωρίων τῆς χώρας, θὰ διαπιστώσῃ, διατί οἱ γονεῖς δὲν ἀφήνουν τὰ θήλεια τέκνα τῶν εἰς τὰς πόλεις, πλείστοι πτωχοὶ μαθηταὶ ἐνδεχομένως νὰ ἐργάζωνται μερικὰς ὥρας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς φοιτήσεως, τοῦτο ὅμως δὲν δύναται νὰ συμβῆ καὶ μὲ τὰς μαθητριάς. Οἱ κάτοικοι τῶν μικρῶν αὐτῶν χωρίων εἶναι συνήθως μικρογεωργοὶ ἢ ποιμένες. Εἰς τὸ ἡμέτερον δείγμα εὐρίσκομεν ὅτι τὸ 10% τῶν φοιτητριῶν προέρχονται ἀπὸ γεωργικὰς οἰκογενείας, ἐνῶ ἄρρενες 38,2%. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶναι μεγαλυτέρας σημασίας, ἐὰν ἀναλογισθῇ κανεῖς, ὅτι κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον τῆς ἐρεῦνης 53% τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας, βάσει στατιστικῶν στοιχείων<sup>20</sup>, ἤσχολεῖτο μὲ τὴν γεωργίαν. Αἱ πόλεις καὶ κωμοπόλεις μὲ πληθυσμὸν 2.000—25.000 κατοίκων ἀποστέλλουν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τὸ 25% τοῦ συνόλου τῶν φοιτητῶν. Ὅμως αἱ πόλεις αὗται προσφέρουν τὸ 38,5% τοῦ συνόλου τῶν φοιτητριῶν.

Αἱ ἐκ τῶν μεγαλυτέρων πόλεων προερχόμεναι φοιτήτριαι παρουσιάζουν μίαν σχετικὴν διαφορὰν, ὅχι ὅμως σημαντικὴν.

Εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν, Νομικὴν, ΟΠΕ εἶναι ἐγγεγραμμέναι περισσότεραι φοιτήτριαι, ἐνῶ εἰς κάθε μίαν τῶν προαναφερθεισῶν σχολῶν ὑπάρχουν πλέον τῶν 20% θήλεις, οὐδεμία τῶν ἄλλων σχολῶν, ἤτοι Πολυτεχνεῖον, Φαρμακευτικὴ, Μαθηματικὴ, Φυσικὴ, Γεωπονοδοσολογικὴ, Ὀδοντιατρικὴ, Χημικὴ, Κτηνιατρικὴ, ἔχει ποσοστὸν μεγαλύτερον τοῦ 5% ἐκ τῶν φοιτητριῶν.

Μία σύγκρισις τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν φοιτητριῶν τῆς Οἰκονομίας καὶ Νομικῆς μὲ φοιτητριάς τῶν αὐτῶν κλάδων μὲ Γερμανικὰ Πανεπιστήμια δεικνύει μίαν ἀσυνήθη ἀναλογίαν. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἀπὸ τὰς ἀπαντήσεις μερικῶν φοιτητριῶν τῶν δύο πρώτων ἐτῶν, αἱ ὁποῖαι ἐνεγράφησαν εἰς τὰς σχολὰς αὐτάς, ὅχι διότι τὸ ἤθελον αἱ ἴδιαι, ἀλλὰ διότι ὁ Ἡλεκτρονικὸς Ἐγκέφαλος τὰς κατέταξεν ἐκεῖ. Αἱ αὗται ὅμως ἀργότερον, ὡς ὁμολόγησαν, ἠγάπησαν τὸν κλάδον αὐτόν. Εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον τὸ γεγονός ὅτι τὸ 1/3 τῶν φοιτητριῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς εὐρίσκεται εἰς τὴν Σχολὴν αὐτὴν ὅχι διότι τὸ ἤθελον ἀλλ' ἐνεκα λόγων ἐντελῶς ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεως τῶν.

Ὁ Poggeler F. γράφει: «τὸ νὰ σπουδάζῃ τις εἶναι ἐν προνόμιον, τὸ ὁποῖον εἰς ἓνα μόνον μικρὸν ἀριθμὸν τῆς νέας γενεᾶς προσφέρει ἡ Κοινωνία<sup>21</sup>. Ποῖος ὅμως ἔχει αὐτὸ τὸ «Προνόμιον»; Ποῖοι εἶναι «ἡ Ἐλίτ» τῆς Κοινωνίας; Διὰ τὰς ἀνάγκας τις μίαν ἰδέαν περὶ αὐτοῦ, δίδομεν κατωτέρω τὸν πίνακα I.

Πίναξ I. Ἐπάγγελμα πατρὸς τῶν φοιτητῶν.

	Ποσοστὰ ἐπὶ τοῖς %		
	Ἄρρενες	Θήλεις	τοῦ συνόλου
Ἐπάγγελμα πατρὸς			
Ἐλεύθερον ἐπάγγελμα (Πτυχ. Ἀν. Σχ.)	4,9	10,3	6,4
Ἀνώτεροι Δημ. Ὑπάλληλοι	4,9	10,3	6,4
Μεσαῖοι καὶ ἀπλοὶ Δημ. Ὑπάλληλοι	7,8	28,2	13,4
Γεωργοὶ	38,3	10,2	30,5
Μικροὶ καὶ μεσαῖοι ἔμποροι καὶ βιοτέχναι	26,6	23,0	25,6
Μεγάλοι κτηματῖαι - Μεγαλέμποροι	3,9	10,3	5,7
Ἰδιωτικοὶ Ὑπάλληλοι	2,9	—	2,1
Ἐξειδικευμένοι ἐργάται, ἐμπειρογνώμονες	7,8	5,1	7,1
Ἐργάται	2,9	—	2,1
Ἀκαθορίστων ἐπαγγελμάτων	—	2,6	0,7
<b>ΣΥΝΟΛΟΝ</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>



Ὡς ἀνωτέρω ἐμνημονεύθη τὸ 53% τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τὸν χρόνον τῆς Ἐρεῦνης ἠσχολεῖτο μὲ τὴν Γεωργίαν, ἐν τούτοις κατάγονται τὰ 38,8% τῶν ἀρρένων καὶ μόνον 10,2% τῶν θηλέων ἐκ γεωργικῶν οἰκογενειῶν.

Ὁ W. Schneider γράφει περὶ τῶν Ἑλδαιτῶν φοιτητῶν ὅτι οἱ οἰκονομικοὶ περιορισμοὶ τῶν δυνατοτήτων τῆς οἰκογενείας, παρὰ τὸ σύστημα τῶν ὑποτροφιῶν, ἰσχύουν ἀκόμη καὶ σήμερον<sup>22</sup>. Ἐὰν σκεφθῆ κανεὶς ὅτι αἱ ὑποτροφίαι εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἐντελῶς ἐλάχισται, ἢ ἐριμνηεῖα τῶν ἀπόψεων τοῦ W. Schneider ἔχει ἐφαρμογὴν καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει μὲ τὰ τέκνα τῶν Δημοσίων Ἰπαλλήλων, τὰ ὁποῖα καὶ ἐκ τῶν ἀρρένων ἀλλ' ἰδίως ἐκ τῶν θηλέων ἀντιπροσωπεύονται μὲ ὑψηλὴν συμμετοχὴν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον.

Κατὰ τὸν Dahrendore<sup>23</sup> ἡ συμμετοχὴ τῶν τέκνων τῶν ἐργατῶν εἰς τὰ Γερμανικὰ Πανεπιστήμια ἔφθανεν τὸ ποσοστὸν τῶν 5%, τέκνα γονέων τῆς ἰδίας τάξεως εἰς τὴν Ἑλλάδα φθάνουν τὸ 2,1%. Φυσικὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐργατῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς ἀναλογίαν, δὲν εἶναι τόσον μεγάλος, ὅσος εἰς τὴν Γερμανίαν ἢ εἰς ἄλλας Δυτικοευρωπαϊκὰς χώρας, παρὰ ταῦτα ἡ ἀναλογία εἶναι ἐξαιρετικῶς μικρά. Ἡ ἀναλογία τῶν ἐξ ἐργατῶν προερχομένων τέκνων τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἴση τῶν Γερμανῶν ἐργατῶν, ὅταν ἡ Γερμανία εὑρίσκετο εἰς τὰ 1928<sup>24</sup>.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτητῶν, τῶν ὁποίων οἱ γονεῖς εἶναι ἰδιωτικοὶ ὑπάλληλοι, εἶναι σχετικῶς μικρὸς. Βεβαίως δὲν ὑπάρχει κτυπητὴ διαφορά ἀναφορικῶς μὲ τὸν τόπον προελεύσεως τῶν φοιτητῶν καὶ τὴν προτίμησιν μιᾶς Σχολῆς, διότι εἰς ὅλας τὰς Σχολὰς εὑρίσκονται φοιτηταὶ ἀπὸ χωριᾶ καὶ πόλεις, ἢ συσχετίσις ὅμως μεταξὺ Σχολῆς καὶ Ἐπαγγέλματος τοῦ πατρὸς τῶν φοιτητῶν ἀποδεικνύει, ὅτι τὰ τέκνα τῶν μικρῶν καὶ μεσαίων ἐμπόρων καὶ βιοτεχνῶν καὶ τῶν γεωργῶν ἔχουν τὴν μικροτέραν ἀναλογίαν εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον. Τούναντίον τὰ τέκνα τῶν μεγαλεμπόρων καὶ κτηματιῶν ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον μὲ ὑψηλὴν ἀναλογίαν. Ἀκριβέστερον: Ἐκ τῶν τέκνων τῶν μεγάλων ἐμπόρων καὶ κτηματιῶν, τὰ ὁποῖα σπουδάζουν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, τὸ ἥμισυ τούτων εὑρίσκεται εἰς τὸ Πολυτεχνεῖον.

Οἱ φοιτηταὶ οὗτοι ἀποτελοῦν τὰ 5,7% τοῦ συνόλου τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐν τούτοις ἀποτελοῦν τὰ 28,6% τοῦ συνόλου τῶν φοιτητῶν τοῦ Πολυτεχνείου.

Εἰς τὸ σχεδ. 2 παρουσιάζεται γραφικῶς ἡ ἐριζοντία (γεωγραφικὴ) μετακινήσις τῶν φοιτητῶν, ὅταν οὗτοι ἦσαν μαθηταί.

Σχεδ. 2. Γραφικὴ παράστασις τοῦ τύπου γεννήσεως τῶν φοιτητῶν καὶ τοῦ τύπου ὅπου ἀπεφοίτησαν τοῦ γυμνασίου.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ (ΚΑΤΟΙΚΟΙ)

	1-2.000	2.001-25.000	25.001-100.000	ΠΛΕΟΝ ΓΩΝ 100.000
ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ	36	36	20	39
ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΙΣ	2	2	17	25
ΤΟΠΟΣ ΑΠΟΠΕΡΑΤΗΣΕΩΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ	4	44	39	54
ΔΙΑΦΟΡΑ	-32	+8	+9	+15



Εἰς τὰ μικρὰ χωρία καὶ τὰς κωμοπόλεις κάτω τῶν 2.000 κατοίκων σπανίως εὐρίσκειται Γυμνάσιον. Ὡς ἐκ τούτου θὰ πρέπει κανεὶς νὰ ἀναμένη μετακίνησιν ἀπὸ τὸν τόπον τῆς γεννήσεως εἰς τὸν τόπον, ὅπου ὑπάρχει Γυμνάσιον. Ἡ ὀριζοντία ὁμως μετακινήσεις εἶναι ἐμφανῆς, ὅταν ἐν ἄτομον μεταβαίνει ἀπὸ τὸν τόπον τῆς γεννήσεως του, ὅπου ὑπάρχει Γυμνάσιον εἰς ἕνα ἄλλον τόπον μεγαλύτερον.

### 3. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἰς τὴν Ἑλλάδα

α. Ὅταν οἱ πρωτεργάται τῆς μεταρρυθμίσεως εἰς τὴν Γερμανίαν εὐρίσκοντο εἰς τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας εἶπεν ὁ Λούθηρος\* «Ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπέζησεν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας καὶ ἀναμφιβόλως ἐπιζῆ ἀκόμη σήμερον καὶ θὰ ἐπιζῆ»<sup>25</sup>.

Ἡ ἐργασία αὕτη εἶναι μία ἐπαλήθευσις τῶν λόγων τοῦ Λουθήρου καὶ μία πληροφορία διὰ τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία πρώτη ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν χώραν τῶν Γερμανῶν<sup>26</sup> καὶ μάλιστα περὶ ἐνὸς μέρους τῶν μελῶν αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας, δηλ. διὰ τὴν σπουδάζουσαν Νεολαίαν.

Εἶναι ὀλίγον γνωστὸν τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία πρώτη ἔφερε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ Γερμανικὰ φύλα. Ἐπ' αὐτοῦ γράφει ὁ Benz: «Ἡ ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν ἐκ τῆς Ρώμης διὰ τοῦ Βονιφατίου ἱεραποστολῆ τῶν Γερμανικῶν φύλων κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα, εἶναι ἡ δευτέρα φάσις τῆς ἐκχριστιανίσεως, ἡ ὁποία ἐβασίσθη ἐπὶ τῶν ὑπολειμμάτων τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ κατὰ τὸν 3ον μ.Χ. αἰῶνα ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας»<sup>27</sup>.

Πλείσται πληροφορίες περὶ τῆς Ὁρθόδοξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας πολλῶν Γερμανικῶν ἐπιστημόνων εἶναι ἐπηρεασμένοι ἀπὸ ἕνα πνεῦμα ἀντορθόδοξον καὶ τοῦτο ἕνεκα τῆς Ρωσσοφοβίας, τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ ἐπιστήμονες οὗτοι<sup>28</sup>.

β. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὑποστηρίζει ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ<sup>29</sup> τὴν συνέχειαν τῆς πρώτης<sup>30</sup> Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας<sup>31</sup>. Τὸ θεωρητικὸν πνεῦμα τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τῆς Δύσεως, ἡ ἐνδελεχῆς μελέτη τῶν Γραφῶν μὲ τὴν συνεργασίαν τῆς εὐελίχτου Ἑλληνικῆς γλώσσης διετύπωσαν τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως<sup>32</sup>.

Εἰς αὐτὸ τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως παραμένει πιστὴ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία<sup>33</sup>. Τοῦτο δὲ ἐπεθεβαίωσε καὶ ἡ Δευτέρα Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ<sup>34</sup>. Φυσικὸν εἶναι νὰ μὴ ἀναγνωρίζῃ τὸ filioque καὶ θεωρεῖ πᾶσαν ἀλλοίωσιν ὡς «ἐπέμβασιν δι' ἀλλαγὴν αὐτῆς ταύτης τῆς οὐσίας τῆς πίστεως»<sup>35</sup>. Δόγματα, ὡς τὸ περὶ «πλεοναζόντων ἔργων τῶν Ἁγίων» εἶναι ξένα εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Πίστιν<sup>36</sup> καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπαράδεκτα<sup>37</sup>. Ὁ μόνος δρόμος σωτηρίας διὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἡ ὀρθὴ πίστις καὶ τὰ ἔργα ὡς ἀποδείξεις τῆς πίστεως καὶ ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν συνάνθρωπον<sup>38</sup>. Τὴν ἐξαγορὰν ἁμαρτιῶν διὰ χρημάτων (συγγνωχάρτια) τὴν θεωρεῖ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὡς καταστρατήγησιν τῆς Δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου τὴν ἀπορρίπτει. Δι' αὐτὴν ἰσχύει ἡ προσευχὴ διὰ τοὺς ἀποθανόντας μόνον<sup>39</sup>. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία (Ο.Ε.) πιστεύει εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀπορρίπτουσα τὸν ἀπόλυτον προορισμόν<sup>40</sup>. Τιμᾶ τὸς Ἁγίους καὶ τὴν Παναγίαν<sup>41</sup>, ὁμως ἡ λατρεία ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Θεόν.

Τὴν Διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας δὲν τὴν ἔχει ἐν πρόσωπον, ἀλλὰ ἡ Σύνοδος, οἱ δὲ Ἐπίσκοποι εἶναι μὲν ὑπεύθυνοι διὰ τὰς κατὰ τόπους Ἐκκλησίας, δὲν δύνανται ὁμως νὰ εἶναι ἀνεξάρτητοι τῆς Συνόδου<sup>42</sup>. Ἀκόμη καὶ ὁ Πατριάρχης<sup>43</sup> δὲν εἶναι παρὰ ἕνας Ἐπίσκοπος μετὰ τῶν ἰσῶν<sup>44</sup>. Πηγαὶ τῆς πίστεως εἶναι διὰ τὴν Ο.Ε. ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, ἡ ὁποία ἐρμηνεύεται διὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν Συνόδων καὶ τῆς συμφωνίας τῶν Πατέρων (consensus Patrum)<sup>45</sup>. Εἰς οὐδὲν σημεῖον δύναται

\* Τὸ ἀρχικὸν κείμενον εἶχεν ἐπ' ὄμην τοῦ Γερμανὸν ἀναγνώστην.





ή Ἱερὰ Παράδοσις νὰ ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὴν Ἀγίαν Γραφήν<sup>47</sup>. Ὡς ἐκ τούτου ἡ Ο.Ε. ἐπιτρέπει καὶ εὐνοεῖ τὰς μεταφράσεις. Αἱ ἱεροτελεστίαί καὶ κυρίως ἡ Θεία Λειτουργία<sup>48</sup> κατέχουν σπουδαίαν θέσιν εἰς τὴν Ο.Ε. Εἰς τὴν Θείαν Λειτουργίαν<sup>49</sup> εὐρίσκει κανεὶς πλῆθος δογμάτων, διδασκαλιῶν, συμβολισμῶν καὶ ἄλλων στοιχείων τῆς Θρησκείας<sup>50 51 52</sup>.

Ἔχει τὰς εἰκόνας, δὲν λατρεύει ὅμως ταύτας, ἀλλὰ τιμᾷ τὰ εἰκονιζόμενα πρόσωπα<sup>53</sup>. Αἱ εἰκόνες ἔχουν καὶ διδακτικὸν χαρακτήρα, ἰδίως διὰ τοὺς ἀνθρώπους τῶν ὀλίγων γραμμῶν. Δέχεται τὴν γλυπτικὴν ὡς διακοσμητικὸν στοιχεῖον, οὐδέποτε ὅμως παρεδέχθη μορφὰς Ἁγίων ὡς ἀγάλματα.

γ. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ξεχωρίσῃ τις εἰς ἓνα σημερινὸν Ἕλληνα τὴν θρησκευτικὴν ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν του συνείδησιν. Μάρτυρες τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι συγχρόνως καὶ ἐθνικὰ σύμβολα. Ὁ Γερμανὸς Loofs βλέπει αὐτὴν τὴν πραγματικότητα ὅταν γράφῃ: «Ἐκκλησία καὶ Ἐθνικότης, ἐκκλησιαστικαὶ συνήθειαι καὶ λαϊκὰ ἔθιμα ἀναπτύσσονται (εἰς τὸν Ἕλληνα) στενωῶς συνδεδεμένα»<sup>54</sup>. Εἰς ἕκαστον Ἕλληνα εἶναι ριζωμένη ἡ ἀποφῆς ὅτι δὲν θὰ ὑπῆρχε σήμερον Ἑλλάς, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ὁ Χριστιανισμὸς καὶ μάλιστα ἡ Ὁρθόδοξία, ἡ ὁποία κατὰ τὴν διάρκειαν 400 ἐτῶν στυγνῆς δουλείας εἰς τοὺς Τούρκους ὑπῆρξεν ἡ μοναδικὴ πηγὴ ἀγωγῆς, παρηγορίας καὶ δυνάμεως. «Ἐξ ὅλων τῶν θεσμῶν, οἱ ὁποῖοι παρέμειναν ἐκ τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν καὶ οἱ ὁποῖοι ἠδύναντο νὰ ἐπιζήσουν, ἡ Ἐκκλησία ἦτο ὁ πλέον ἰσχυρὸς θεσμὸς»<sup>55</sup>. Οἱ μοναχοὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐδίδασκον τοὺς νέους ὄχι μόνον τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ Θρησκείαν, ἀλλὰ ἀκόμη τὰ Μαθηματικὰ καὶ τὴν Φυσικὴν<sup>56</sup>.

Ἡ Ἐκκλησία ἦτο ἡ ἰσχυροτέρα συνεχτικὴ δύναμις τοῦ λαοῦ<sup>57</sup>. Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε' ὑπῆρξεν τὸ πρῶτον θῦμα τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Οὗτος τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα τοῦ ἔτους 1821 ἐκρεμάσθη ἀπὸ τὴν Ὠραίαν Πύλιν τῆς Ἁγίας Σοφίας. «Ὁ ἀγὼν διὰ τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν ἤρχισεν καὶ ἐσυνεχίσθη ὡς ἀγὼν πίστεως, ὡς πόλεμος τοῦ Σταυροῦ ἐναντίον τῆς Ἡμισελήνου»<sup>58</sup>. Ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὴν Κων) πολιν καὶ τὰς ἐπαρχίας φονευθέντων κληρικῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος ὑπερβαίνει τὰς δέκα χιλιάδας. Ἀπὸ τῆς ἀπελευθέρωσεως τῆς Ἑλλάδος ἰσχύουν αἱ σχέσεις μεταξὺ πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας τοῦ συστήματος τῆς συνεργασίας κατὰ τὸ ὅποιον ἡ Ἐκκλησία ὑφίσταται τὴν ἐποπτείαν τοῦ Κράτους καὶ ὡς ἀντάλλαγμα ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀναγνωρίζεται ὡς ἐπίσημος Θρησκεία καὶ κατοχυροῦται Συνταγματικῶς<sup>60</sup>. Ἀφ' ἧς, ἐνεκα ἱστορικῶν λόγων, τόσοσ στενωῶς συνεδέθη ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ὀρθόδοξος συνείδησις, θεωρεῖται ἐντελῶς φυσικὸν ἓνας Ἕλληνα νὰ μὴ εἶναι παρὰ Ὁρθόδοξος. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι κατοχυροῦται ἡ Θρησκευτικὴ ἐλευθερία ἐκάστου πολίτου, φαίνεται ὡς περίεργον, ἐὰν κανεὶς δὲν ἀνήκῃ εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ἡ Ἑλλάς βλέπει τὴν δογματικὴν ἐνότητα τοῦ λαοῦ τῆς, ὡς τὴν σπονδυλικὴν στήλην τῆς ἐνότητός τῆς<sup>61</sup>.

Ἡ ποικιλία τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου, αἱ παραδόσεις, ὁ κόσμος τῶν σκέψεων, ἡ πολιτιστικὴ στάθμη, αἱ ἱστορικαὶ συνθήκαι, τὰ δόγματα, αἱ ἱεροτελεστίαί καὶ ὁ τόπος ἐρινηθείας τοῦ Χριστιανισμοῦ, μᾶς ἠνάγκασαν νὰ ἀναφερθῶμεν εἰς τὰ προλεχθέντα<sup>62</sup>.

Εἶναι αὐτονόητον, ὅτι οὔτε σκοπεύομεν ἀλλ' οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ παρουσιάσωμεν τὰ προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας. Ὅτι ἀνεφέρθη μέχρι στιγμῆς εἶχε σκοπὸν νὰ καταστήσῃ σαφεστέρας τὰς ἀπόψεις τῶν φοιτητῶν καὶ νὰ καλύψῃ ἐνδεχομένως παρουσιαζόμενα κενά.

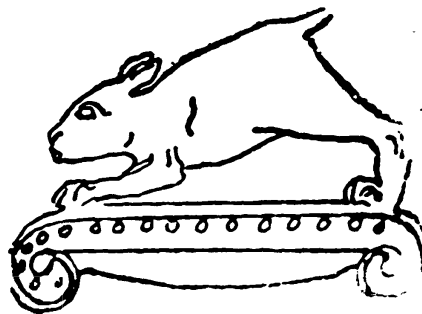


## 4. Ἡ θρησκευτικὴ Ἀγωγή τῆς Ἑλληνικῆς Νεότητος.

Καίτοι εἰς τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστην εἶναι γνωστὰ τὰ ὅσα θὰ ἀναφερθοῦν, δίδονται ἐνταῦθα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς στοιχεῖα τῆς θρησκευτικῆς Ἀγωγῆς τῶν νέων τῆς Ἑλλάδος. Σκοπὸς τῆς Ἀγωγῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι νὰ καταστήσῃ τοὺς μαθητὰς ἀξίους πολίτας καὶ καλοὺς Χριστιανούς. Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἀναγνωρίζει τὰς αἰωνίας ἀξίας τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν κατοχυροῦται διὰ τοῦ Συντάγματος ὁ σκοπὸς τῆς Παιδείας, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ εἶναι «Ἑλληνοχριστιανικός»<sup>63</sup>.

Μὲ αὐτὸ τὸ Ἑλληνοχριστιανικὸν πνεῦμα καὶ τὴν προσαρμογὴν του εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν καιρῶν ἐργάζεται τὸ σημερινὸν Ἑλληνικὸν Σχολεῖον. Εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον μαθαίνουν τὰ παιδιὰ στοιχεῖα τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἤτοι Παλαιὰν Διαθήκην, Κ. Διαθήκην, Ἐκκλησ. Ἱστορίαν, Κατήχησιν (Ἑρμηνείαν τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως καὶ περὶ Μυστηρίων) καὶ Λειτουργικὴν. Εἰς τὸ Γυμνάσιον λαμβάνει χώραν μία ἐμβάθυνσις τῶν προαναφερθέντων καὶ εὐρυτέρα ἐρμηνεία αὐτῶν. Ἐπὶ πλεον διδάσκεται εἰς τὴν τελευταίαν τάξιν καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ἠθική. Τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον γίνεται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Εἰς τὸ Γυμνάσιον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῶν Θρησκευτικῶν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν καθηγητῶν τῶν Θρησκευτικῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι συγχρόνως καὶ ἱερεῖς, εἶναι ἐλάχιστος, οἱ Θεολόγοι καθηγηταὶ ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι λαϊκοί.

Συνεχίζεται





ΛΑΜΠΡΙΔΗ - ΤΑΣΟΛΑΜΠΡΟΥ

## Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ

Ἐχουνε τόσα πολλὰ καὶ σωστὰ<sup>1</sup> γραφτεῖ γιὰ τὴν ἀξία τῆς δημοτικῆς ὥστε, τώρα μάλιστα ποὺ διαφαίνεται ἐπιτέλους ἡ ἐπικράτησή της, κινδυνεύει κανένας νὰ θεωρηθεῖ ὅτι παραβιάζει ἀνοιχτὲς θύρες ὅταν μιλήσει γιὰ τὸ θέμα αὐτό.

Καὶ ὅμως ὑπάρχουνε ἀπόψεις ποὺ δὲν ἔχουνε καθόλου, ἢ ἔχουνε πολὺ λίγο μελετηθεῖ. Π.χ. ποιὰ σχέση ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ἐξέλιξης τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ τῆς ἱστορικῆς πορείας τοῦ Ἔθνους. Πῶς δηλαδὴ συμβαίνει νὰ εἶναι ἔντονη ἡ κίνηση γιὰ τὴ δημοτικὴ στὶς παραμονὲς τῶν πολέμων τοῦ 1821 καὶ 1912—13, ἐνῶ στὸ μεσοδιάστημα εἶχε ἐπικρατήσῃ ἡ καθαρεύουσα ἀκόμα καὶ στὴν ποίηση. Καὶ γιὰ ποιούς λόγους πάλι σήμερα εἶναι γενικὸ αἴτημα ἡ καθιέρωση τῆς δημοτικῆς.

Ἄλλὰ τὸ θέμα αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου εἶναι ἄλλο. Εἶναι ἡ ἀπόλυτη συγγένεια ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας. Ὑπάρχουν βέβαια διαφορὲς τόσο μεγάλες ὥστε ἕνας σημερινὸς Ἕλληνας θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ συνεννοηθεῖ μὲ ἕναν ἀρχαῖο. Παρ' ὅλα αὐτά, εἶναι ἡ ἴδια γλῶσσα. Οἱ ἐκφράσεις, οἱ ἔννοιες, ὁ ἀντιληπτικὸς γενικὰ τρόπος εἶναι ὁ ἴδιος.

Τὴν πεποίθηση αὐτὴν τὴν ἀπέκτησα, παρατηρώντας κάθε τόσο, πῶς ἐκφράσεις τῆς ἀρχαίας ποὺ οἱ ξένοι σοφοὶ ἔχουνε σπάσει τὸ κεφάλι τους νὰ τὶς ἐρμηνέψουν, χωρὶς νὰ τὸ κατορθώσουν, γιὰ μᾶς εἶναι ἀπλούστατες καὶ αὐτόνοητες γιὰτί ἔχουμε ἀκριβῶς τὶς ἴδιες. Θὰ παραθέσω δύο χωρία ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη, σιὰ ὅποια φαίνεται καθαρὰ αὐτὸ ποὺ ἰσχυρίζομαι.

Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι, μετὰ τὴ ναυμαχία ποὺ ἔχασαν, ἔλυσαν τὴν πολιορκία τῶν Συρακουσῶν, ἀναγκάστηκαν νὰ ἐγκαταλείψουν φεύγοντας, τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τραυματίες γιὰτί δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ τοὺς πάρουν μαζὶ τους. Αὐτοὶ προσπαθοῦσαν νὰ τοὺς ἀκολουθήσουν ὅσο μπορούσαν, κι' ὅταν πιά ἔχαναν τὶς δυνάμεις τους, ἔμεναν πίσω «οὐκ ἄνευ ὀλίγων οἰμωγῶν»<sup>2</sup>. Ὅλοι μας καταλαβαίνουμε πῶς θέλει νὰ πῆ μὲ πολλές οἰμωγές, γιὰτί ἔχουμε τὴν ἴδια κι' ἀπαράλλαχτη ἔκφραση "ὄχι χωρὶς λίγες οἰμωγές". Οἱ ξένοι ὅμως δὲν μποροῦν νὰ ἐξηγήσουν αὐτὴ τὴ φράση γιὰτί ξέρουν ὅτι σιὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ δύο ἀρνήσεις κάνουν μιὰ κατάφαση. Ἐπομένως οὐκ ἄνευ σημαίνει μετὰ, ὥστε ἡ φράση σημαίνει μετ' ὀλίγων οἰμωγῶν. Ἄν πάλι

- <sup>1</sup> Ἐχουνε βέβαια ὑποστηριχτεῖ καὶ ἀπόψεις κάθε ἄλλο παρὰ σωστές. Ὁ Σκληρὸς λ.χ. ἀνακάτεψε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα μὲ... τὴν πάλη τῶν τάξεων. Ἄλλὰ ἡ γλῶσσα εἶναι φαινόμενο ἔθνικόν, δηλαδὴ ἀταξικόν. Ἀπόδειξη πὼς στὴν κλασσικὴ ἐποχὴ ὁ λαὸς ἀπολάμβανε τὶς τραγωδίαις μὴ μόνον ἦταν γραμμέναι σὲ γλῶσσα ἀρχαῖα, καὶ, ἀντίθετα, στὴν ἐποχὴ μᾶς οἱ πρωταγωνιστὲς τῆς δημοτικῆς Σολωμὸς, Παλαμᾶς, Ψυχάκης, εἶταν οἱ πρῶτοι ἀριστοκράταις καὶ οἱ ἄλλοι συνειδητοὶ ἀστοί.
- <sup>2</sup> Θουκ. VII, 75. Οὐκ ἄνευ ὀλίγων ἐπιθειασμῶν καὶ οἰμωγῆς ἵπολεῖπόμενοι.



τὸ ἄνευ πάει στὸ ὀλίγων, τότε ἄνευ ὀλίγων θὰ πῆ πολλῶν, ἄρα οὐ πολλῶν θὰ πεῖ πάλι με' λίγες.

Οἱ πιὸ στενοκέφαλοι ἀπὸ τοὺς ξένους ἐρμηνευτὲς ὑποστήριξαν — στὸ πεῖσμα κάθε λογικῆς — ὅτι τὸ κείμενο ἐννοεῖ πράγματι με' λίγες οἰμωγές. Οἱ περισσότεροι ὅμως καταλάβαιναν πὼς οἱ ὀπλίτες ποὺ παρέμεναν πίσω ξέροντας πὼς τοὺς περίμενε τὸ λιγότερο ἢ σκλαβιά καὶ τὸ πιθανότερο ὁ θάνατος, ἦταν φυσικὸ νὰ βγάζουν ὄχι "λίγες" ἀλλὰ ὅσο πιὸ πολλές καὶ δυνατὲς οἰμωγές μπορούσαν. Ἐφτασαν λοιπὸν στὸ συμπέρασμα πὼς τὸ ἀρχικὸ κείμενο εἶχε παραφθαρεῖ μετὰ τὶς ἀλλεπάλληλες ἀντιγραφές καὶ βάλθηκαν νὰ τὸ "ἀποκαταστήσουν". Οἱ διορθώσεις ποὺ πρότειναν εἶναι πολλές, ἢ μιὰ χειρότερη ἀπ' τὴν ἄλλη. Ὁ Madwig ὑποστήριξε πὼς τὸ κείμενο ἀντὶ ὀλίγων θὰ ἔγραφε ἀλόγων, ὁ Heilmann λυγρῶν, ὁ Porro συχνῶν, ὁ von Herwerden οἰκτρῶν, ὁ Danielsen διωλυγίων.

"Ἄλλοι ὑποστήριξαν πὼς ἀντὶ ἄνευ τὸ κείμενο θὰ ἔγραφε μετὰ, δηλαδή μετ' οὐκ<sup>3</sup> ὀλίγων (Bauer) ἢ ὅτι ἡ φράση αὐτὴ θὰ προήλθε ἀπὸ ἓνα λαθεμένο συνδυασμὸ τοῦ οὐκ ἄνευ καὶ τοῦ μετ' οὐκ ὀλίγων (Schwarz). Τέλος ὁ Lauge ὑποστήριξε τὴν ἄποψη πὼς βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ παράλογη ἔκφραση, καὶ ὁ πολὺς Steür ἀπεφάνθη καὶ αὐτὸς ὅτι προφανῶς πρόκειται γιὰ γλωσσικὸ παραπάτημα τοῦ Θουκυδίδη<sup>3</sup>.

Οἱ προσπάθειες αὐτὲς τῶν ξένων σοφῶν μᾶς προκαλοῦν — σὲ μένα τουλάχιστο — τὸ μειδίαμα, ἀλλὰ ὅπως καὶ νᾶναι, ὅταν ἡ ἔκφραση οὐκ ἄνευ ὀλίγων ἔχει τὴν ἔννοια μετὰ πολλῶν, εἶναι γραμματικὰ ἀδόκιμη. Ἀλλὰ καὶ ἄλλες ἐκφράσεις ποὺ τὶς θεωροῦμε ὄχι ἀπλῶς ἀδόκιμες, ἀλλὰ καθεαυτοῦ ἀγράμματες, τὶς βρίσκουμε στὰ ἀρχαῖα κείμενα. Π.χ. ἡ λέξη ἐπίτηδες εἶναι ἓνας πλεονασμὸς τοῦ ἐπίτηδες ποὺ τὴ λέει μόνο ὁ λαός. Ἀλλὰ τὴ βρίσκουμε καὶ στὸν Ἀριστοτέλη καὶ στὸν Πλάτωνα<sup>4</sup> καὶ σὲ ἄλλους.

Ἀκόμα πιὸ ἀγράμματη εἶναι ἡ ἔκφραση "πολὺ εὐγενέστατος", ἃς ἀφίσω πιά τὸ "πᾶρα πολὺ καλότατος". Ἀλλὰ κι αὐτὲς τὶς συναντοῦμε στοὺς ἀρχαίους. Ὁ Θουκυδίδης (1.74.2) λέει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔδειξαν στοὺς Μηδικοὺς πολέμους προθυμίαν δὲ καὶ πολὺ τολμηροτάτην. Καὶ ὅταν μιλάει γιὰ τὸν Κλέωνα (3.36.6) λέει ὅτι ἦταν τῷ δήμῳ πᾶρα πολὺ ἐν τῷ τότε πιθανώτατος.

Τὸ δεύτερο χωρίο ποὺ οἱ ξένοι δὲν μπορούν νὰ ἐξηγήσουν εἶναι τὸ 2.52. Σ' αὐτὸ ὁ Θουκυδίδης περιγράφοντας τὸ θανατικὸ ποὺ ἔπεσε στὴν Ἀθήνα τὸν δεύτερο χρόνο τοῦ πολέμου λέει πὼς μέσα στὶς παράγκες ποὺ ἔμεναν οἱ πρόσφυγες ἀπὸ τὴν ὑπαιθρο τῆς Ἀττικῆς, οἱ χολεριασμένοι πεθαίνοντας ὁ ἓνας ἐπάνω στὸν ἄλλο, σχηματίζαν σωροὺς ἀπὸ πτώματα. Ἡ φράση εἶναι: νεκροὶ ἐπ' ἀλήλοισ ἀποθνήσκοντες ἔκειντο. Ἡ σύνταξη εἶναι

3. Ἐμεῖς καταλαβαίνομε, καθὼς εἶπα, ἀμέσως ὅτι ἐδῶ ἡ ἔκφραση αὐτὴ εἶναι σχῆμα λιτότητος τοῦ μετὰ πολλῶν. Ἀλλὰ τὸ θέμα δὲν εἶναι τόσο ἀπλό ὅσο φαίνεται, γιατί καὶ σ' μᾶς ὅπως καὶ στοὺς ἀρχαίους δύο ἀρνήσεις γάνουν μιὰ κατάφαση, καὶ πολλές φορές ἀνάλογα με' τὰ συμμορφώμενα ἢ φράση αὐτὴ μπορεῖ νὰ σημαίνει "με' λίγες". Ἡ ἐξήγησις αὐτοῦ τοῦ παράδοξου φαινομένου, εἶναι πὼς ὅταν ἡ φράση αὐτὴ σημαίνει με' πολλές, πρόκειται γιὰ ἓνα ἐλλειπτικὸ σχῆμα. Ἀντὶ δηλαδή τοῦ γραμματικὰ σωστοῦ: "ὄχι χωρὶς χωρὶς λίγες", ἐξολίβεται τὸ ἓνα "χωρὶς" καὶ γίνεται "ὄχι χωρὶς λίγες". Ἀπόδειξη πὼς ἂν παρεβάλομε ἓνα οἰονδήποτε μέρος λόγου μέσα σ' αὐτὸ τὸ σχῆμα, παίρνει ἀμέσως τὴν ἔννοια "με' λίγες". Π.χ. ὄχι χωρὶς νὰ βγάλουν λίγες οἰμωγές ἢ στὰ ἀρχαῖα οὐκ ἄνευ ἀναφών ἢ σεως ὀλίγων οἰμωγῶν ἢ ἔννοια εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία με' λίγες οἰμωγές.

4. Πλ. Γοργίας 461, Ἀριστ. Πολ. 916.



παράξενη γιὰ τοὺς ξένους καθὼς καὶ γιὰ μᾶς. Ἡ κανονικὴ σύνταξη θὰ ἦταν ἐπ' ἀλλήλοισι ἀποθνήσκοντες ἔκειντο νεκροί. Δηλαδή "πεθαίνοντες ὁ ἕνας ἀπάνω στὸν ἄλλον κείτονταν νεκροί". Ἀπλούστατο καὶ σαφέστατο νόημα. Ὅμως οἱ ξένοι δὲν μποροῦν νὰ τὸ καταλάβουν γιὰτὶ οἱ ἀντίστοιχες μετοχὲς τοῦ ἀποθνήσκοντες στὴ γλῶσσα τους — *dying*, *mourauts*, *slerbeud* — σημαίνει τοὺς ψυχορραγοῦντας. Καὶ φυσικὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ κείτονται νεκροὶ ἐνόσω ψυχομαχοῦσαν, ἐνόσω δηλαδή ἦταν ἀκόμα ζωντανοί. Ἡ ἔκταση ἐνεργείας (*Zeitart*) ὅμως τῆς μετοχῆς ἀποθνήσκοντες περιλαμβάνει καὶ τοὺς ψυχορραγοῦντας καὶ τοὺς ἐκπνέοντας. Καὶ στὸ χωρίο αὐτὸ ἐννοεῖ αὐτοὺς ποὺ ξεψυχοῦσαν (*expiring*) καὶ ὄχι αὐτοὺς ποὺ ἀκόμα ψυχομαχοῦσαν (*dying*)<sup>5</sup>.

Ἀλλὰ ἄς ἀφήσωμε τώρα τοὺς ξένους γιὰτὶ δὲν περιμένουμε νὰ μάθουμε ἀπ' αὐτοὺς τὰ Ἑλληνικά, καὶ ἄς κυττάξωμε τὶς ἐννοιες ποὺ ὑπάρχουν στὴ γλῶσσα μας. Τὶς ἐννοιες τὶς ἐκφράζουν οἱ λέξεις. Πολλὲς φορές οἱ λέξεις τῆς ἀρχαίας ἔχουν μὲ τὸν καιρὸ χαθεῖ, ἀλλὰ οἱ ἐννοιες παράμεναν καὶ σχηματίσαμε καινούργιες λέξεις γιὰ νὰ τὶς ἐκφράσωμε. Ἡ λέξη λ.χ. παλίμπαις ἔχει χαθεῖ ἀλλὰ τὸ νόημα διὸ οἱ γέροι πολλὲς φορές παρουσιάζουν διανοητικὲς καὶ ψυχολογικὲς ἐκδηλώσεις παρόμοιες μὲ τῶν παιδιῶν δὲν ἐχάθηκε. Καὶ ὁ λαὸς ἔφτειασε τὴ λέξη "Ξαναμωραμένος". Ἐχει τὸ ἴδιο νόημα μὲ τὴν παλιὰ λέξη παλίμπαις, καὶ — ὅσο ξέρω — σὲ καμμιά ἄλλη γλῶσσα δὲν ὑπάρχει λέξη ποὺ νὰ ἐκφράζει αὐτὴ τὴν ἐννοια.

Πολλὲς φορές λέξεις τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ποὺ χάσαμε, τὶς ἀντικαταστήσαμε — χωρὶς βέβαια νὰ τὸ ξέρουμε — μὲ λέξεις ὀμηρικῆς. Τὸ ρῆμα λ.χ. πεθαίνω, ἔχει σὲ ὅλες τὶς γλῶσσες καὶ τὸ ρῆμα μὲ τὴν ἀντίστοιχη ἐννοια "χάνω τὴ ζωὴ μου" ποὺ σχηματίζεται μὲ τὴν "πνοὴ" ποὺ παίρνει τὴ σημασία τῆς ζωῆς καὶ μὲ μιὰ πρόθεση ποὺ σημαίνει ἀποβάλλω, βγάζω ἔξω. Στὰ λατινικὰ ἔχουμε τὸ *expigo* καὶ παρόμοια ρήματα σ' ὅλες τὶς λατινογενεῖς γλῶσσες. Ἀκόμα καὶ στὰ γερμανικὰ ἔχουμε — στὴν ποίηση — τὸ ρῆμα *aushauchen*. Στὰ ἑλληνικὰ ἡ καθαρεύουσα διετήρησε τὸ ἐκπνέω. Ἀλλὰ ὅταν κάποτε ἡ πνοὴ ἔχασε στὸ λαὸ τὴ σημασία τῆς ζωῆς, ἀντικατέστησε τὸ ἐκπνέω μὲ τὸ ξεψυχάω. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ τὸ Ὀμηρικὸ ἀποψύχω<sup>6</sup>. Οὔτε εἶναι αὐτὴ μιὰ μεμονωμένη περίπτωση. Στὸν Ὀμηρὸ εἶναι πάντα συνυφασμένη ἡ ἰδέα τοῦ θανάτου, μὲ τὸ σκοτάδι. «Τὸν δε σκοτότος ὅσσε κάλυψεν (Δ. 461) ἢ στυγερός δ' ἄρα μιν σκοτότος εἶλεν (Ε. 47)». Ἀλλὰ καὶ μεῖς δὲν λέμε σήμερα ἀκριβῶς τὸ ἴδιο: "τὸν ἔφαγε τὸ σκοτάδι"; Καὶ τὸ φονεύω τὸ λέμε σήμερα σκοτώνω, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο σκοτόω ποὺ σημαίνει κάνω σκοτός.

Πολλὲς φορές οἱ λέξεις τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἔχουνε παραμείνει οἱ ἴδιες ἀλλὰ ἔχει ἀλλάξει, ἔχει φτωχύνει ἡ σημασία τους. Στὴν ἀρχαιότητα ὁ τέλειος τύπος τοῦ ἀνθρώπου ἦταν ὁ κάλὸς κ' ἀγαθός. Ἦταν ὁ ἄνθρωπος ποὺ εἶχε κάλλος, ἀθλητικὸ σῶμα, ἀντρεία καὶ σωφροσύνη. Σήμερα ὁ καλὸς καὶ ἀγαθός, ὁ "καλοκάγαθος", εἶναι ἕνας ἀπλὸς καὶ ἀφελὴς ἄνθρωπος ποὺ μπορεῖ

5. Εἰς τὸ I, 126 «ὡς ἐώρων ἀποθνήσκοντες ἐν τῷ ἱερῷ»: ἡ μετοχὴ ἀποθνήσκοντες ἐννοεῖ προφανῶς τοὺς ψυχορραγοῦντας.

6. Οἱ προθέσεις ἐκ καὶ ἀπὸ ἔχουνε τόσο στὰ ἀρχαῖα δύο διαφορετικὲς σημασίες. Ἡ μιὰ εἶναι βγάζω ἔξω, καὶ ἡ ἄλλη κάνω κάτι στὴν ἐντέλεια. Πολλὲς φορές ἔχουνε στὰ σύνθετα ῥήματα τὴν ἴδια ἐννοια καὶ στὰ ἀρχαῖα καὶ στὰ νέα. Ὅπως ἀποπερατόω = ἀποτελειώνω, ἐκδύω = ξεντύνω. Ἀλλες φορές ἔχουνε τὴ μιὰ σημασία στὰ ἀρχαῖα καὶ τὴν ἄλλη στὴ δημοτικὴ. Π.χ. ἐξέμαθον = ἀπόμαθα καὶ ἀπέμαθον = ξέμεθα. Ἔτσι καὶ ἐδῶ ἀποψύχω = ξεψυχάω.



νάναί καὶ ἄσχημος, κακοφτειασμένος, δειλὸς καὶ ἀνόητος, ποὺ νὰ μὴν ἔχει δηλαδὴ καμμὴν ἀπὸ τὶς ιδιότητες τοῦ κ α λ ο ὕ κ' ἄ γ α θ ο ὕ.

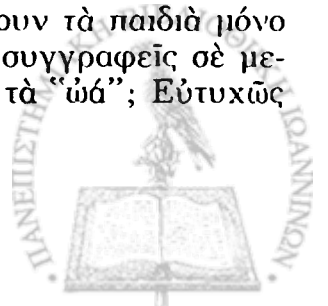
Ἄλλὰ δὲν ἐχάσαμε οὔτε τὸ ἰδανικὸ τοῦ τέλειου ἀνθρώπου, οὔτε τὴν ἰκανότητα νὰ ἐκφράζουμε τὸ ἰδανικὸ αὐτὸ μὲ δύο μονάχα λέξεις. Σήμερα ὁ “λεβεντικής” συγκεντρώνει τρεῖς ἀπὸ τὶς ἀρετὲς τοῦ κ α λ ο ὕ κ' ἄ γ α θ ο ὕ. Εἶναι ὁμορφος, ἔχει παράστημα καὶ γενναιότητα. Ἄλλὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἄμυαλος ἢ παράφορος. Γι' αὐτὸ ὁ τέλειος ἄνθρωπος εἶναι αὐτὸς ποὺ ἔχει “λεβεντιά καὶ γνώση” (σωφροσύνη). Αὐτὰ φτάνουνε ἐλπίζω νὰ δείξουν τὴ διανοητικὴ καὶ ψυχικὴ συγγένεια τῆς ἀρχαίας μὲ τὴ δημοτικὴ.

Ἀντίθετη εἶναι ἡ σχέση τῆς καθαρεύουσας μὲ τὴν ἀρχαία. Ἡ λόγια παράδοση προσπάθησε μὲ κάθε τρόπο νὰ συγκρατήσῃ τὸ λεξιλόγιο καθὼς καὶ τὴ γραμματικὴ καὶ σύνταξη τῆς ἀρχαίας. Ἄλλὰ δὲν ὑπάρχει καμμιά βαθύτερη σχέση μεταξύ τους. Ἀπόδειξη πὼς μεταχειρίζεται ἐκφράσεις ποὺ πῆρε ἀπὸ ξένες γλῶσσες “χωρὶς περίσκεψη χωρὶς αἰδῶ” καθὼς θάλεγε ὁ Καβάφης. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πὼς οὔτε ὁ ἀρχαῖος “Ἕλληνας οὔτε ὁ ἀπλὸς ἄνθρωπος σήμερα μπορεῖ πολλὰς φορὰς νὰ καταλάβῃ τί θέλουν νὰ ποῦν, λ.χ. τί σημαίνει ἡ φράση “Ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνος ἔλαβε χώραν ἐν ἔτει 490 π.Χ.”; Γιατί ἔλαβε καὶ ὄχι ἔδωσε χώραν; Πῶς μπορεῖ μιὰ μάχη νὰ λάβῃ χώραν; “Ἐπειτα τί θὰ πῆ “τὸ ζήτημα ἐτέθη ἐπὶ τάπητος;” Τὸ ἔβαλαν στὸ χαλί γιὰ νὰ πέσει στὰ μαλακὰ ἢ γιὰ νὰ τὸ συζητήσουν μὲ τὰ πόδια; Ἐδῶ πὰ δὲν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ μετάφραση, ἀλλὰ γιὰ μετάφραση ἀγράμματη. Τὴ φράση τὴν ἀντέγραψεν ἀπὸ τὰ γαλλικά: *la question a été mise sur le tapis*. Ἄλλὰ στὰ γαλλικὰ ἡ λέξη *tapis* δὲν σημαίνει μόνο τὸ χαλί ἀλλὰ καὶ τὴν πράσινη τοόχα τοῦ γραφείου. Καὶ τὸ νόημα αὐτῆς τῆς φράσης εἶναι ἦρθε ἡ ὥρα νὰ συζητήσουν τὸ ζήτημα ἀφοῦ ἔβαλαν τὸ σχετικὸ φάκελλο ἐπάνω στὸ γραφεῖο.

Αὐτὰ ὅλα δὲν σημαίνουν πὼς ἡ καθαρεύουσα δὲν ἔπαιξε ἕναν σημαντικὸ ρόλο, ἰδίως οὐτοὺς αἰῶνες τῆς σκλαβιάς μὲ τὸ νὰ κρατήσῃ ὅ,τι μπόρεσε ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο ἰδίως τῆς ἀρχαίας. Καὶ ἔδειξε ἀκόμα καὶ μιὰ κάποια ἰκανότητα ἐξέλιξης. Στὰ ἀρχαία λ.χ. ὑπάρχει τὸ ρῆμα ἄ ν α τ α ρ ἴ ο σ ω, ἀλλὰ τὸ οὐσιαστικὸ “ἀναταραχὴ” δὲν τὸ βρῖσκομε σὲ κανένα κείμενο. Τὸ ἔφτειασε ἡ καθαρεύουσα καὶ μοῦ φαίνεται πὼς εἶναι μιὰ λέξη πολὺ καλλίτερη ἀπὸ τὴν “ἀναμπουμπούλα”.

Αὐτὴ ἡ συνοπτικὴ ἀνάλυση γιὰ τὴ σχέση μὲ τὰ ἀρχαία τόσο τῆς καθαρεύουσας ὅσο καὶ τῆς δημοτικῆς, μπορεῖ νὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ ἰδοῦμε ποῖο δρόμο πρέπει ν' ἀκολουθήσουμε ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς στὴν ἐκπαίδευση. Τὸ ἡμίμετρο τῆς εἰσαγωγῆς τῆς δημοτικῆς μόνο στὶς τέσσερες — καὶ τελευταῖα μάλιστα τρεῖς — τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἔφερε περισσότερο κακὸ παρά καλὸ. Γιατὶ τὰ παλιὰ χρόνια ποὺ ἀρχίζαμε ἀπὸ τὴν πρώτη δημοτικῶν μὲ τὰ “ἴα” καὶ τὰ “ῶά”, τουλάχιστο τὴν καθαρεύουσα τὴ μαθαίναμε. Ἐνῶ ἀπὸ τότε πού, ὅταν πρωτοπηγαίνουν τὰ παιδιὰ στὸ σχολεῖο, τοὺς λένε ὅτι ὁ τύπος “πατέρας” εἶναι ἡ ὀνομαστικὴ τοῦ ἐνικοῦ, πρᾶγμα ποὺ φυσικὰ τὸ καταλαβαίνουν, μόλις ὅμως πᾶνε στὴν πέμπτη τοὺς λένε ὅτι δὲν εἶναι ἡ ὀνομαστικὴ τοῦ ἐνικοῦ μόνο εἶναι ἡ αἰτιατικὴ τοῦ πληθυντικοῦ. Καὶ τέτοια σύγχυση φέρνουν στὸ μυαλὸ τῶν παιδιῶν, ὥστε δὲν μαθαίνουν οὔτε τὴν καθαρεύουσα οὔτε τὴ δημοτικὴ. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πὼς ποτὲ δὲν ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο τόσο ἀγράμματοι, ὅπως σήμερα.

Βρισκόμαστε λοιπὸν μπροστὰ στὸ δίλημμα ἢ νὰ μαθαίνουν τὰ παιδιὰ μόνο τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα καὶ νὰ διαβάζουνε τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς σὲ μεταφράσεις στὴ δημοτικὴ, ἢ ν' ἀρχίζουνε πάλι μὲ τὰ “ἴα” καὶ τὰ “ῶά”; Εὐτυχῶς ὄχι. Καὶ ἡ λύση εἶναι πολὺ ἀπλῆ.



Σὲ ὅλες τὶς πολιτισμένους χώρες, τὰ παιδιὰ ὅταν πηγαίνουν στὸ σχολεῖο, μαθαίνουν τὴ γραμματικὴ καὶ τὸ συντακτικὸ τῆς μητρικῆς τους γλώσσας. Καὶ ἡ σπουδὴ αὐτὴ κρατᾷ ἐπὶ χρόνια ἢ τὸ πολὺ ὀκτώ. Τὸ συντακτικὸ εἶναι ἡ λογικὴ ἀνάλυση τῆς γλώσσας τους, δὲν εἶναι ὅπως οὐ μᾶς ὁ δύσκολος κώδικας γιὰ τὴν ἀποκρυπτογράφηση τῆς ἀρχαίας.

Ὅταν ὅμως τὸ παιδί ἔχει μάθει καλὰ τὴ μητρικὴ του γλώσσα, τότε εἶναι πολὺ πιὸ εὐκόλο νὰ μάθῃ μιὰν ἄλλη γλώσσα. Καὶ ἡ ἄλλη γλώσσα αὐτὴ ποὺ πρέπει νὰ μάθῃ δὲν εἶναι ἡ καθαρεύουσα, ποὺ ἔχει πιὰ ἐκτελέσει τὸν ἱστορικὸ προορισμὸ τῆς, εἶναι τὰ ἀρχαῖα. Θὰ τὰ μάθῃ πολὺ εὐκόλο, ἐνῶ σήμερα δὲν τὰ μαθαίνει καθόλου, ἐπειδὴ κατατρίβονται στὴν ἀνάλυση μιᾶς - δυὸ σελίδων ἐνὸς ἀρχαίου κειμένου γιὰ νὰ μάθῃ ποιὸ εἶναι τὸ ὑποκείμενο, ποιὸ τὸ ἀντικείμενο, τὸ κατηγορούμενο, ἡ ὑποτεταγμένη πρόταση κ.τ.λ. Ἐνῶ ὅταν αὐτὰ τὰ ἔχει μάθῃ στὴ μητρικὴ του γλώσσα, θὰ εἶναι οὐ θέση νὰ διαβάσει σὲ μιὰ σχολικὴ χρονιά, ὀλόκληρη λ.χ. τὴν Κύρου Ἀνάβαση, ἐνῶ τώρα δὲν ἔχει μείνει ἀπὸ τὸ ἔξοχο αὐτὸ ἱστορικὸ διήγημα οὔτε στοὺς παληοὺς οὔτε στοὺς νέους τίποτα ἄλλο παρὰ τὸ **σ τ α θ μ ο ὺ ς τ έ σ ο α ρ α ς, πα ρ α σ ά γ γ ε ς δ έ κ α τ έ σ ο α ρ α ς.**

Αὐτὸ ποὺ ἰσχυρίζομαι δὲν εἶναι οὐτοπία. Ἐχει δοκιμαστῆ καὶ ἔχει ἀπόλυτα ἐπιτύχει. Στὸ πειραματικὸ γυμνάσιο τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ὁ καθηγητὴς Γιάννης Ξηροτύρης ποὺ εἶτανε πολλὰ χρόνια γυμνασιάρχης του, ἀκολουθώντας, παρὰ τοὺς κανονισμοὺς τοῦ Ὑπουργείου, αὐτὸν τὸν τρόπο διδασκαλίας, κατῴρθωσε νὰ βγάζει τελειόφοιτους ποὺ ξέρουν καλὰ καὶ τὴ δημοτικὴ καὶ τὰ ἀρχαῖα καὶ ποὺ εἶναι οὐ θέση νὰ γράψουν ἄνετα σὲ οἰαδήποτε μορφὴ καθαρεύουσας, ἀρχαῖζουσας ἢ ἀπλῆς.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς νέους ποὺ θὰ θελήσουν μετὰ τὸ γυμνάσιο νὰ καταγίνουν στὰ γράμματα, τοῦτο μόνο θέλω νὰ τοὺς συστήσω: Νὰ ἐπιδοθοῦν στὴν ἔρευνα τῆς βαθύτερης σχέσης τῆς δημοτικῆς μετὰ τὰ ἀρχαῖα, σχέσης τῆς ὁποίας ἐλάχιστα παραδείγματα παράθεσα στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου. Ἡ ἔρευνα αὐτὴ θὰ τοὺς βοηθήσει καὶ τὰ ἀρχαῖα νὰ κατανοήσουν εὐκολώτερα καὶ τὶς δυνατότητες τῆς δημοτικῆς νὰ συνειδητοποιήσουν καλύτερα. Τότε θὰ μπορέσουμε ἐπιτέλους ν' ἀπαλλαγοῦμε καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἀνυπόφορο αἶσθημα κατωτερότητας ἀπέναντι τῶν ξένων φιλόλογων. Καὶ γιὰ ν' ἀποδείξω ὡς ποιὸ σημεῖο μπορεῖ νὰ φτάσει αὐτὴ ἡ πνευματικὴ δουλειὰ ἀπέναντί τους, θὰ τελειώσω μὲ ἓνα παράδειγμα παρμένο πάλι ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη. Στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου του, στὸ πρῶτο κεφάλαιο, λέει ὅτι τὰ περασμένα δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ τὰ βρῆ μὲ ἀκρίβεια γιὰτὶ εἶχε περάσει πολὺς καιρὸς (**δ ι ἄ χ ρ ὶ ν ο υ π λ ῆ θ ο ς σ α φ ῶ ς ε ὕ ρ ῶ ν ἄ δ ὕ ν α τ α ἦ ν**). Οἱ ξένοι ἐπειδὴ δὲν ἔχουν αὐτὴ τὴν ἔκφραση θεωροῦν ἀπαραίτητο νὰ ἐξηγήσουν ὅτι **π λ ῆ θ ο ς χ ρ ὶ ν ο υ** σημαίνει αὐτὸ ποὺ αὐτοὶ λένε *Länge der Zeit*, δηλαδὴ μῆκος χρόνου. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς δικούς μας σχολιαστὲς θεώρησαν ἀναγκαῖο νὰ κάνουν κι' αὐτοὶ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς σχόλιο, πρᾶγμα ἐντελῶς περιττὸ ἀφοῦ ἐμεῖς σήμερα ἔχομε τὴν ἴδια ἔκφραση: "Ἐνα σωρὸ καιρὸς". Ὁ Μιστριώτης ὅμως δὲν ἀρκέστηκε ν' ἀντιγράψῃ ἀπλῶς τοὺς γερμανοὺς, ἀλλὰ πρόσθεσε καὶ τὰ ἀκόλουθα, ποὺ διαβάζοντάς τα δὲν ξέρει κανεὶς ἂν πρέπει νὰ γελάσει ἢ νὰ κλάψει: "Ἐνταῦθα ὁ Θουκυδίδης ἔ π ρ ε π ε νὰ εἶπῃ διὰ χρόνου μῆκος, διότι ὁ χρόνος εἶναι τι συνεχές". Ὁ γερμανὸς καθηγητὴς ἦταν στὰ μάτια του μεγάλος σοφός, καὶ ἐπομένως ἦταν ἀδύνατο νὰ κάνει λάθος. Λάθος ἔκανε ὁ Θουκυδίδης.



# ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

## ΤΟ ΙΔΑΝΙΚΟ

Τουλάχιστο μὲ τ' ὄνειρο λικνίζεσαι  
στή δρόσο μιᾶς ἀναμονῆς,  
πού σοῦ κρατεῖ τὴ σκέψη σου ἔτοιμη  
(καὶ τὴν ψυχὴ καὶ τὴν καρδιά),  
γιὰ ν' ἀγκαλιάσει ὅλο τὸν κόσμο.

Τουλάχιστο μὲ τ' ὄνειρο ἀναπναῖς  
τις εὐωδιές τῶν λουλουδιῶν,  
καὶ κατεβάζεις τ' ἄστρα  
πού σ' ἐνέπνευσαν  
νὰ φτάσεις ὡς ἐδῶ,  
καὶ ὠραῖα νὰ ζήσεις.

Καὶ τώρα,  
ὡς μείνει καθὼς ἦταν  
τὸ ὄνειρο,  
κι' ὁ κόσμος σου πού λάτρεψες,  
κι' ὁ κόσμος πού σὲ γέμισε μὲ φῶς,  
καὶ σοῦ ζωγράφισε μὲ χρώματα ὅλο φῶς,  
τοὺς οὐρανοὺς, τὶς θάλασσες, καὶ τὶς στεριές  
τοῦ ἰδανικοῦ σου.

Γιατί ἔτσι θέλῃσες!  
Γιατί ἔτσι πρόλαβες νὰ ἴδεις  
τὸ ἰδανικό σου πού δὲν εἶδες.

ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ

BERTOLT BRECHT

## ΣΤΟΥΣ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟΥΣ

1

Ἀλήθεια, ζῶ σπὸν σκοτεινὸ Μεσαίωνα.  
Κόσμος ἀθῶος, εἶναι παραλογισμός. Ἔνα μέτωπο  
Λεῖο φανερώνει ἀμείλιχτη καρδιά. Ὅποιος γελά  
Δὲν ἄκουσε  
Τὰ φοβερά  
Μαντάτα.  
Ἄχ! Τί ἐποχὴ! Εἶναι — σχεδὸν — ἔγκλημα νὰ μιᾶς  
Γιὰ δέντρα γιατί περιβάλλεις τὴν ἀδικία μὲ σιωπὴ  
Κι' ὅποιος ἀμέριμος στοὺς δρόμους περπατᾷ  
Δὲν ἀφήνει τοὺς φίλους του στὴν τύχη τους;





Εἶν' ἀλήθεια πῶς δουλεύω γιὰ νὰ ζήσω  
Μά, πιστέψτε με, εἶναι τυχαῖο πρᾶγμα.  
Τίποτα ἀπ' ὅ,τι κάνω δὲν μοῦ δίνει  
Τὸ δικαίωμα νὰ χορτάσω.

Στὴν τύχη, γλύτωσα (κι' ἂν μιὰ στιγμή  
Ἦ τύχη μου ἐνδόσει, χάθηκα).

Μοῦ λένε: φάε καὶ πιές — καὶ νὰ κάνεις τὸ σταυρό σου!

Μὰ πῶς μπορῶ νὰ φάω καὶ νὰ πιῶ  
Σὰν ἀποσπᾶται τὸ φαῖ μου ἀπὸ τὸν φτωχὸ  
Καὶ τὸ ποτῆρι μου μὲ τὸ νερὸ εἶναι τοῦ διψασμένου;  
Μολαταῦτα τρώω καὶ πίνω.

Μακάρι ν᾿μουν φιλόσοφος,  
Τὰ παλῆὰ βιβλία μᾶς λένε τί ἐστὶ σοφία:  
Ἐπόρευγε τοῦ κόσμου τὴν ἀμάχη  
Ζῆσε τὰ χρονάκια σου, χωρὶς νὰ φοβᾶσαι κανέναν  
Μὴ χρησιμοποιώντας βία  
Ἐνταποδίδοντας καλὸ στὸ κακὸ —  
Ἦ οὐκ ἔστι πλήρωση τῆς λαχτάρας ἀλλὰ ἡ λησμονιὰ  
Περνιέται γιὰ σοφία.  
Τέτοια, δὲν τὰ μπορῶ.  
Τῶντις, στὸν σκοτεινὸ Μεσαίωνα γῶ!

## 2

Κατέβηκα στὶς πόλεις σ' ἐποχὲς  
Ἐναταραχῶν  
Ἦταν ἡ πείνα  
Βασίλευε.  
Συναπαντήθηκα μ' ἀνθρώπους σὲ χρόνους ἐξεγέρσεων  
Καὶ ἐξεγέρθηκα κ' ἐγώ.  
Ἦτοι διάβηκε ὁ χρόνος πού μοῦ δόθηκε στὴ γῆ.

Ἐνάμεσα σὲ σφαγὲς ἔφαγα τὸ φαῖ μου.  
Ἦπεσε πάνω στὸν ὕπνο μου τοῦ φόνου ἢ σκιά.  
Κι' ἔταν ἀγάπησα, ἀγάπησα μ' ἀδιαφορία.  
Ἐντίκρυσά τὴν φύση μ' ἀνυπομονησία.  
Ἦτοι διάβηκε ὁ χρόνος πού μοῦ δόθηκε στὴ γῆ.

Στὸν καιρὸ μου κάθε δρόμος ὀδηγοῦσε σὲ ρουφήχτρα.  
Καταδότης μου οἱ τοὺς δήμιους ἦταν ὁ ἴδιος μου ὁ λόγος.  
Πολλὰ πράγματα δὲν μποροῦσα νὰ κάνω. Μὰ δίχως  
Τὴν φωνή μου ὁ Φύρερ ἔνοιωθε ἀσφαλέστερος...  
Αὐτὸ καὶ ἐλπίζα, ἄλλωστε.  
Ἦτοι διάβηκε ὁ χρόνος πού μοῦ δόθηκε στὴ γῆ.

Ἦ δύναμη τῶν ἀνθρώπων ἦταν λίγη. Χανόταν  
Ἦ σκοπὸς στὴν ἀπόσταση  
Ἐνέφικτος σχεδόν.  
Ἦτοι διάβηκε ὁ χρόνος πού μοῦ δόθηκε στὴ γῆ.



Ἐσύ, πού θὰ βγεῖς ἀπὸ τὴν πλημμύρα πού ἐμεῖς  
 Βουλιάζουμε  
 Στοχάσου —  
 Ὅταν μιᾶς γιὰ τὰ κουσούρια μας —  
 Καὶ τοὺς ζοφεροὺς καιροὺς  
 Πού ἦταν ἀφορμὴ τους.

Γιατὶ βαδίσαμε, ἀλλάζοντας τὴν πατρίδα μας  
 Συχνότερα κι' ἀπ' τὰ παπούτσια μας,  
 Στὴν πάλη τῶν τάξεων, ἀπελπιζόμενοι  
 Γιατὶ ὑπῆρχε ἀδικία μονάχα δίχως  
 Ἀντίσταση.

Γιατὶ γνωρίζαμε πάρα πολὺ καλά:  
 Πῶς ἀκόμα καὶ τὸ μῖσος γιὰ τὴν βδελυρότητα  
 Κάνει τὸ φρύδι ν' ἀνυψώνεται βδελυρό.  
 Κι' ὁ θυμὸς ἀκόμα γιὰ τὴν ἀδικία  
 Κάνει τὴν φωνὴ βραχνή. Ἀλλοίμονό μας  
 Ἐμεῖς πού θέλαμε νὰ βάλουμε τῆς καλωσύνης  
 Τὰ θεμέλια  
 Δὲν μπορέσαμε νὰ σταθοῦμε καλοί.

Ὅμως, ἐσύ, ὅταν συμβεῖ πιά  
 Ἄνθρωπος τὸν ἄνθρωπο νὰ βοηθεῖ  
 Μὴ  
 Τόσο  
 Αὐστηρὰ μᾶς κρίνεις.

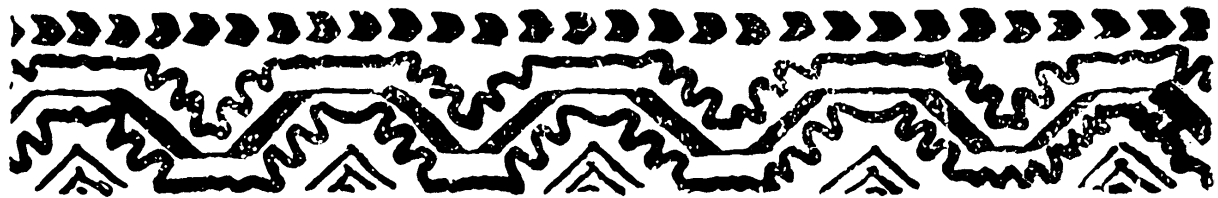
Μετάφραση: ΝΙΚΟΥ ΣΠΑΝΙΑ

## ΤΑΜΣ ΙΜΠΙΝΤ ΣΑΟΥΝΤ

Τὰμς Σαούντ μορεῖς  
 ἂν θές κι' ἀπόψε εἶσαι λεύτερος  
 τὰ οὐίσχου σου νὰ πιεῖς  
 ἢ ἂν προτιμᾶς κεχλιμπαρένια.  
 Ὁ δρόμος πού ὀδηγεῖ  
 γιὰ τὴν Ἀθήνα ἀπ' τὸ Σούνιο  
 τὸν ξέρεις, εἶναι μ' ἄσφαλο,  
 στρωμένος μὲ δικὰ σου προϊόντα.  
 Καὶ πάτα γκάτσι ὅσο ποθεῖς,  
 ὁ ἴδρωσ τῶν Ἀράβων δὲν τελειώνει  
 ἀστέρευτη πηγὴ ὑπομονῆς  
 σταλάζει ὁ ἀλάχ μὲς τὴν καρδιά τους.  
 Κι' ἂν πάρει κανέναν ἢ ρόδα σου  
 πόσο μορεῖ αὐτὸ νὰ στοιχίζει  
 στὸ βαλάντιό σου;

ΔΗΜ. ΣΚΥΛΙΤΣΗΣ





ΓΙΑΝΝΗ ΣΑΡΑΛΗ

## Ο ΕΡΧΟΜΟΣ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ

(διήγημα)

Τίποτε άλλο δὲ θυμιῶμαι ἀπὸ τις πρώτες μέρες τοῦ σχολείου, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μικρὸ σακκουλάκι πού μου κρέμασεν ἢ μανούλα μου στὸν ὄμο, ὄλο καιμάρι, χιλιοπλουμισμένο καὶ καιωμένα ἀπὸ τὰ χεράκια τῆς στὸν ἀργαλειό, μὲ μόνο ἐφόδιο τὴν πλάκα καὶ τὸ κοντύλι.

Μὲ ἔβγαλε ὡς τὴν ὀξύπορτα τοῦ σπιτιοῦ, μ' ἓνα σωρὸ γλυκόλογα καὶ καλούδια καί, σὰν εἶδε τ' ἄλλα γειτονόπουλα νὰ ξεπροβάλλουν στὸ σοκάκι, τὸ ἓνα πίσω ἀπ' τ' ἄλλο, τὰ φώναξε νὰ μὲ πάρουν μαζί τους, κ' ἔμεινεν ἔτσι ἐκεῖ νὰ μὲ παρακολουθεῖ, ἀκουμπισμένη στὸ παράστομα τῆς ὀξύπορτας. Ἐγὼ, κάθε τόσο, γύριζα καὶ τὴν κοιτοῦσα νὰ μοῦ χαμογελάει γειμάτη κρυφὴ χαρὰ, ὥσπου ἔστριψα στὴν καιμπὴ τοῦ δρόμου.

Ὁ πρώτος χρόνος πέρασε χωρὶς νὰ μ' ἀφήσει καιμὰ ἀνάμνηση, μήτε εὐχάριστη μήτε δυσάρεστη, ἐκτὸς ἀπ' τὴν πληθωρικὴ παρουσία τῆς δασκάλας μου, τῆς κυρᾶ Λευκοθέας, πού τὴ βλέπω ἀκόμη σκυμιμένη πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι τοῦ συμιαθῆτῆ μου Φάνη Λιάντη νὰ προσπαθεῖ μάταια νὰ τὸν μάθει νὰ συλλαβίσει ἐκεῖνα τὰ ἴα καὶ τὰ ὠὰ καὶ τὸν ἀναθεματισμένο ἐκείνον ἐχίνο, πού ὡς τὰ σήμερα, δὲ μπόρεσα νὰ μάθω τί σημαίνει ἡ λέξη αὐτή!

Ἀπὸ τὴ δευτέρη τάξη καὶ ὕστερα, μαζί μὲ τὸ ἀνελέητο καὶ ἄδικο ξύλο πού ἔφαγα γιὰ τὸν Κατσικοψμένο ἀπὸ τὸ δάσκαλο Γαβριήλ Παναγιωτίδη, πού ἦταν καὶ τὸ μόνο σ' ὄλο τὸ Δημοτικὸ, ξεπροβάλλουν ζωντανὲς οἱ θύμισες τῆς σχολικῆς μου ζωῆς, τὰ παιχνίδια, οἱ λαβολιές τῶν συμιαθῆτῶν μου καὶ οἱ μορφές τῶν δασκάλων μου τοῦ Γιάννη Χατζηγιάννη καὶ πρὸ πάντων τοῦ Τάκη Σουρᾶ κι ἀργότερα, τοῦ Γρηγόρη Οἰκονόμου πού τὸν εἶχαμε σ' ὄλες τις τάξεις τοῦ Σχολαρχείου.

Οἱ δύο πρώτοι δάσκαλοι φημιζότανε σὰν νεωτεριστές, ἐφάρμοζαν νέα παιδαγωγικὰ συστήματα, δὲν ἔδερναν καὶ ἦταν γειμάτοι καλωσύνη καὶ στοργή.

Μὰ ἀνάμεσα ἀπ' ὄλες ἐκεῖνες τις μορφές καὶ ἀναμνήσεις ἀκοίμητη φτερουγίζει, σὰν πολύχρωμη ἀνοιξιὰτικη πεταλούδα ἡ θύμιση τῆς συμιαθῆτριάς μου Λένης, πού καθότανε πίσω ἀπὸ μένα στὸ τρίτο θρανίο.

Γύριζα κάθε τόσο καὶ κάρφωνα τὰ μάτια μου στὰ δικά της, τὰ παιδιάστικα καστανά, σπρωγμένος ἀπὸ μιὰν ἀκατανίκητη ὀρμή, πού ὅσο περνοῦσαν τὰ χρόνια, ἐνωθα τὴν ἀνάγκη νὰ τὴν κοιτάζω ὄλο καὶ περισσότερο μ' ἓνα ἀνεξήγητο θαυμασμό καὶ νὰ βρίσκω διάφορες ἀφορμὲς νὰ τῆς ζητάω κάτι, πότε τὸ μολύδι καὶ πότε τὸ τετράδιο τῆς ἀριθμητικῆς, γιατί ἦταν ἡ πρώτη στὸ μάθημα αὐτό, ἀπὸ ὅλη τὴν τάξη.

Ἐκείνη, πολλὲς φορές, δυστροποῦσε μὲ τις ἐνοχλήσεις μου αὐτὲς καί, κάθε τόσο, μὲ σκούνταγε κάπως θυμιωμένη λέγοντας:

— Γύρισε μπροστὰ σου, μωρέ!



Τὰ χρόνια περνοῦσαν κι ὁ δούβος μου θαυμασιμὸς γιὰ τὴ Λένη μεγάλωνε καὶ μαζί καὶ ἡ ἀγάπη μου γιὰ τὸ σχολεῖο.



Τῇ δευτέρῃ μου αὐτῇ ἀγάπῃ τὴν καλλιεργοῦσε καὶ ἡ μητέρα μου ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια στὸ σχολεῖο μ' ἓνα σωρὸ καλὰ λόγια καὶ μὲ ὑποσχέσεις, λέγοντάς μου κάθε τόσο, πῶς ἂν εἶμωνα καλὸς στὰ μαθήματα θὰ γράψει τοῦ πατέρα νὰ μοῦ στείλει ἀπὸ τὴν ξενητεῖα καινούργια ροῦχα, καὶ δὲ θὰ φόραγα παλιὰ τοῦ πατέρα μου, πού τὰ ἔφτιαχνε στὸ σῶμα μου ἢ φιλινάδα τῆς ἢ μοδίστρα ἢ κυρὰ Ἐλισάβετ. Ἀκόμα θὰ μοῦ ἔφερνε, ὅταν θὰ ἴρχόταν ἀπὸ τὸ ταξίδι, κουμπωτὰ παπούτσια καὶ ἓνα σωρὸ γλυκίσματα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, πού δὲν εἶχαμε στὸ χωριό, καὶ πολλὰ ἄλλα τέτοια καλούδια.

Τὰ λόγια αὐτὰ τῆς μανούλας μου, φούντωναν τὴ φαντασία μου καὶ συλλογιζόμωνα, πότε θὰ φτάσει ἐκείνη ἡ μέρα πού θὰ ἴρχότανε ὁ πατέρας μου καὶ προσπαθοῦσα νὰ θυμηθῶ τὴ μορφὴ του, πού εἶχε ξεχαστεῖ μὲ τὸ χρόνο.

Κι ὅταν καθισμένος στὸ τζάκι τὰ χειμωνιάτικα βράδια διάβαζα τὰ μαθήματά μου καὶ στήγαμε κουβέντα γιὰ τὸν πατέρα, σὰν παίρναμε γράμματα τοῦ γεμάτο ἐλπίδες καὶ χαρὰ, δὲν ἔπαυα νὰ ρωτῶ τὴ μητέρα, πότε θὰ ρθεῖ. Ἐκείνη μοῦ ἀποκρινόταν:

— Ὅταν θὰ ἔρθει ὁ ἥλιος στὸ ντουλάπι.

Αὐτὸ τὸ ντουλάπι θρυσκόταν στὸ καθιστικὸ μας δωμάτιο, πού τὸ λέγαμε μαντζάτο. Σ' αὐτὸ περνούσαμε ὅλη μέρα, καθισμένοι στὰ μπάσια μὲ τὰ ριγωτὰ κιλίμια καὶ τὶς Μετσοβίτικες μαξιλάρες ὀλόγουρα, πλάι στὸ ἀναμμένο τζάκι, πού ἔκαιε ἀπὸ τὸν Ἀϊ Δημήτρη ἴσαμε τὸν Ἀπρίλη. Κοντὰ τὸ Πάσχα, ἔσβυνεν ἡ φωτιά καὶ ἀσβεστώναμε ὅλο τὸ σπίτι γιὰ νὰ γιορτάσουμε τὴ μεγάλη γιορτὴ, πού τὴ λέγαμε Παχαλιά.

Κάθε τόσο, καθὼς περνοῦσαν τὰ χρόνια, ὅταν ὁ νοῦς μου πετοῦσε στὴ μακρινὴ ξενητεῖα ἀναζητώντας τὸν πατέρα καὶ τὸν ἔβλεπα μὲ τὴν φαντασία μου νὰ μοῦ φωνίζει τὰ χίλια καλὰ, καθὼς τᾶλεγε ἡ μητέρα μου, γύριζα καὶ κοιτοῦσα τὸ ντουλάπι μὴπως φανεῖ νὰ τὸ χρυσώνει ὁ ἥλιος. Ἐκεῖνος ὅμως ἀκολουθοῦσε τὸ δρόμο του χωρὶς βιασύνη, κρυμμένος πίσω ἀπ' τὸ ψηλὸ βουνό, τὴν Κουδουνάτα, κ' ἔρριχνε τὶς ἀχτίνες του μακριὰ στὸ Ροϊνίκο, χωρὶς νὰ περάσει ἀπὸ τὸ σπίτι μας καὶ νὰ σταματήσει, ἔστω καὶ γιὰ λίγο, στὸ ντουλάπι τοῦ μαντζάτου.

Μὲ τὴν προσδοκία αὐτὴ περνοῦσαν οἱ χειμωνιάτικοι μῆνες κι ἀγνάντευα τὸν ἥλιο καὶ τὸν παρακολουθοῦσα στὸν καθημερινὸ του δρόμο, μὴ καὶ ἀλλάξει πορεία, ὥσπου ἄρχιζαν νὰ λυώνουν τὰ χιόνια στ' ἀντικρινὰ βουνὰ καὶ νὰ μπουμπουκιάζουν τὰ κλαδιά.

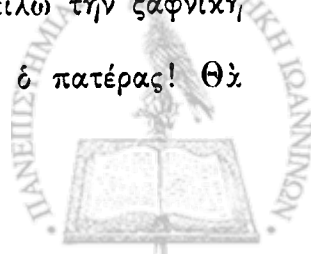
Τὰ πρῶτα χελιδόνια γέμιζαν τὴν αὐλὴ μας μὲ τὶς χαρούμενες τρίλλιες τους. Οἱ κληματαριές τοῦ σπιτιοῦ μας ἄπλωναν τὰ τρυφερά τους βλαστάρια καὶ σκαρφάλωναν στὰ παράθυρα. Ἡ ἀνοιξη εἶνε ξεπεζέφει καὶ σπαταλοῦσεν ἀσυλλόγιστα τοὺς χλωροπράσινους θησαυροὺς τῆς στὸ δάσος καὶ στὶς ρεματιές. Ὅλα λουλουδιασμένα ἀνάσαιναν τὸ μιοσυβολημένο πέρασμά της καὶ τὴν καλωσόριζαν τὰ πουλιὰ ξετρελλαμένα μὲ τὸ ἀσύπαστο κελάδημά τους.



Κ' ἓνα χαρούμενο κυριακάτικο πρωῖνὸ ὁ ἥλιος ἄστραφεν ἀπ' τὴν ἀντικρινὴ κορφὴ τοῦ βουνοῦ καὶ ξεχύθηκε σὰν πυροτέχνημα ἀνάμεσα ἀπ' τὰ παράθυρα τοῦ μαντζάτου! Τὸ γαλαζοπράσινο ντουλάπι λαμποκόπησε καὶ φάνταξεν ὀλοκαίνουργο, σὰ νὰ τὸ πέρασεν ἐκείνη τὴ στιγμὴ κάποιο ἀόρατο χέρι μὲ ἀκριβὸ βερνίκι!

Ἡ καρδιά μου σκίρτησεν ἀπὸ μιὰν ἀνείπωτη χαρὰ κι ἄρχισα νὰ μπαينوβγαίλω στὸ σπίτι κι ἔτρεχα νὰ βρῶ τὴ μητέρα μου γιὰ νὰ τὴ ἀναγγεῖλω τὴν ξαφνικὴ μεγάλη εἶδηση, φωνάζοντας κάθε τόσο καὶ χοροπηδώντας!

— Μητέρα! μητέρα! ὁ ἥλιος ἦρθε στὸ ντουλάπι! Θὰ ρθεῖ ὁ πατέρας! Θὰ ρθεῖ ὁ πατέρας!



Ἐκείνη, σκυμμένη καθὼς ἦταν στὸν πίσω κήπο μας, μάζευε τὰ λάπατα γιὰ νὰ φτιάξει τὸ μεσημέρι τῆ λαχανόπητα. Γύρισε καὶ μὲ κοίταξε γελώντας, καθὼς κρατοῦσε στ' ἀριστερὸ τῆς χέρι μιὰ χεριὰ λάχανα. Τὸ πρόσωπό τῆς ἔλαμψε γιὰ μιὰ στιγμή ἀπὸ μιὰ φευγαλέα ἀχτίδα γιὰ νὰ σβήσει σὲ λίγο, σὰ νὰ τῆ σκίασε κάποιον περαστικὸ σύννεφο.

— Θὰ ρθεῖ, γιόκα μου, μὰ ὄχι τώρα.

— Μὰ ἤρθε ὁ ἥλιος στὸ ντουλάπι, τὸν εἶδα σοῦ λέω!

— Ναί, μ' ἀκόμα εἶναι Θεριστής. Τὸν Ἄλωνάρη θὰ ρθεῖ. Εἶναι μακριά, ὥσπου νὰ τοιμαστῆ καὶ νὰ φωνίσει τὰ καλούδια πού θὰ σοῦ φέρει, θὰ περάσουν μέρες.

Τὰ λόγια αὐτὰ τῆς μητέρας μου μὲ γέμισαν ἀπελπισία σὰ νὰ μοῦ πλάκωσε τὴν καρδιά βαρὺ μολύδι, κι ὅλα γκρεμίστηκαν.

Δὲ θὰ ρχόταν, λοιπὸν ὁ πατέρας, ἀφοῦ ὁ ἥλιος εἶχε ἔρθει στὸ ντουλάπι;

Γύρισα μὲ τῆ θλίψη στὰ μάτια στὴν πλακοστρωμένη αὐλή μας καὶ σταμάτησα κάτω ἀπ' τὴν κληματαριά, πού τῆ σκέπαζεν ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη, κοιτάζοντας τὴν κορφή τοῦ βουνοῦ καὶ προσπαθώντας νὰ ξεχωρίσω τὸν ἥλιο ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς λυγερὲς κληματόβεργες, σὰ νᾶθελα νὰ τὸν ρωτήσω καὶ κείνον ἂν ἔλεγεν ἀλήθεια ἢ μητέρα. Μὰ κείνος εἶχε ἀνεβῆ ψηλὰ στὸν οὐρανὸ κ' ἔρριχνε τὶς ἐκτυφλωτικὲς του ἀχτίνες στὰ μάτια μου καὶ δὲ μ' ἄφηνε μήτε νὰ τὸν κοιτάξω κι ὄχι νὰ τὸν ρωτήσω.

Μὰ ἐνῶ καθόμουνα ἔτσι ἀμίλητος, ἀκούω τῆ μητέρα νὰ μοῦ λέει καθὼς ἔκλεινε τὴν πόρτα τοῦ στενοῦ πού ὀδηγοῦσε στὸν κήπο μας, κρατώντας ἕνα μεγάλο κανίστρι γεμάτο ἀπὸ φρεσκοκοιμμένα λάπατα:

— Φόρεσε, γιόκα μου. τὰ καλά σου τὰ ρούχα γιὰ νὰ πᾶς στὴν ἐκκλησιά· δὲν ἀκοῦς τὴν καμπάνα, χτυπάει καὶ ἡ δεύτερη.

Κι ἀλήθεια, καὶ οἱ δύο καμπάνες σήμαιναν στὰ τρία ρυθμικὰ ντάν - ντάν - ντάν, ντάν - ντάν - ντάν, κι ἀχολογοῦσαν οἱ ρεματιὲς καὶ σκόρπαεν ὁ ἀντίλαλος πασίχαρα στὶς λαγκαδιὲς πού τὸν ἔστελναν τὰ βράχια τῆς Μπάτσας ὡς τ' ἀπόμακρα ψηλὰ βουνὰ καὶ χάνονταν σὰν κάποιον ἀπόηχο θριαμβικοῦ μηνύματος.

Φόρεσα τὰ καλά μου ρούχα, πού μοῦ εἶχε στείλει ὁ πατέρας ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὅπως ἔκανα κάθε Κυριακὴ καὶ γιορτῆ, τὰ ναυτικὰ καθὼς τὰ λέγαμε τότε, καὶ ξεκίνησα γιὰ τὴν ἐκκλησία, ἀφήνοντας πίσω τῆ μητέρα καὶ τῆ Μάκω νὰ χεριάζουν τὰ λάχανα καὶ νὰ τὰ τρίβουν σὲ μικρὲς χεριὲς μέσα σ' ἕνα μεγάλο λιγένη.



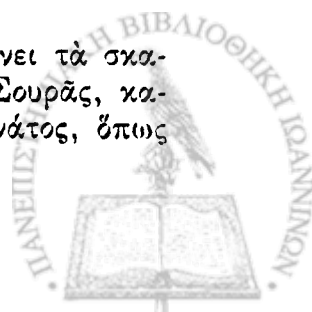
Στὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας, κάτω ἀπὸ τὴν λιπανθιά, χάζευαν δύο - τρία παιδιὰ τοῦ σχολείου, ἀκουμπισμένα στὰ σαμάρια τοῦ μαντρότοιχου. Ἀπ' τὴν ἀνοικτὴ πόρτα τῆς ἐκκλησίας ἔφτανεν ἴσαμε ἔξω ξεψυχισμένη ἢ φωνὴ πότε τοῦ Παπαθωμᾶ καὶ πότε τοῦ Παπαδημήτρη, γέροι καθὼς ἦταν καὶ οἱ δύο καί, κάθε τόσο, ἀκολουθοῦσε λαγαρὸ σὰν κρυστάλλινον τὸ ψάλσιμον τοῦ Βότση, τοῦ γιαιτροῦ τοῦ χωριοῦ μας.

— Ἐλα νὰ παίξουμε, μοῦ εἶπαν τὰ παιδιὰ.

Ἐγὼ ὅμως, ἀνόρεχτος καθὼς εἶμουνα, ὁ νοῦς μου ταξίδευε μακριὰ στὰ ξένα κι ἀναζητοῦσε τὸν πατέρα καὶ τὸν ἔδλεπα νὰ φωνίζει τὰ καλούδια πού θὰ μοῦφερνε καὶ νὰ τὰ τοιμάζει μέσα στὶς μεγάλες βαλίτσες!

— Ἐλα μωρέ, μοῦ ξανάπε ἕνα παιδί, ἔλα νὰ παίξουμε.

Μὰ δὲν πρόκανε ν' ἀποσώσει τὸ λόγο του κι ἀντικρύσαμε ν' ἀνεβαίνει τὰ σκαλοπάτια τῆς μικρῆς πόρτας τοῦ περιβόλου, ὁ δάσκαλός μας ὁ Τάκης Σουρᾶς, καλοφορεμένος μὲ τ' ἄσπρο κολλάρο του καὶ τὰ χοντρά γυαλιὰ, καλωσυνάτος, ὅπως πάντα, καὶ γελαστός.



Τρέξαμε όλοι και μπήκαμε στο χαγιάτι κι από κει στην εκκλησία, χωρίς να προφτάσει εκείνος να μιάς πει τίποτε.

Ἡ εκκλησία ἦταν γεμάτη ἀπὸ κόσμο· τὰ παιδιά καθόντουσαν, τὰ μικρότερα ὅλα στὴ γραμμὴ κάτω ἀπ' τὸν κεντητὸ δλόχρυσο ἐπιτάφιο, καὶ τὰ μεγαλύτερα, γύρω ἀπὸ τοὺς ψαλτάδες, τὸ σχολάρχῃ Γρηγόρη Οἰκονόμου καὶ τὸν Γιάννη Χατζηγιάννη πὺ ἦταν καὶ οἱ δυὸ καλοὶ ψαλτάδες. Οἱ γριές, μπουλωμένες μὲ τὰ μαῦρα μαντήλια, καὶ μ' ὀλοκέντητα οἱ νέες μὲ τὰ κατακόκκινα πλουμιστὰ σαΐτια, κοίταζαν ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ γυναικωνίτη καὶ παρακολουθοῦσαν τὸν καθένα καθὼς ἔμπαινε στὴν εκκλησιά, σιγομιλώντας πότε πότε.



Σὰν σκόλασεν ἡ εκκλησιά, γύρισα συλλογισμένος στὸ σπίτι καὶ μὲ βασάνιζε πάντα ἡ ἴδια σκέψη τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ πατέρα.

Στὸ σπίτι ἡ μητέρα μπαινόβγαινε μέσα ἔξω καὶ τοίμαζε τὸ τραπέζι, γιατί τὸ μεσημέρι θὰ εἶχαμε μουςαφίρη. Περίμενε τὴν κυρὰ Ἐλισάβητ, τὴ φιλινάδα της, ἀπὸ τὰ Πάνω Σουδενά, πὺ θὰ ρχόταν νὰ ράψει στὸ χωριὸ καὶ θάμεινε στὸ σπίτι μας, ὅπως ἔκανε κάθε φορὰ πὺ ρχόταν, μιὰ - δυὸ φορές τὸ χρόνο.

Ἦταν καλὴ μοδίστρα γιὰ τὰ Ζαγορίσια φορέματα, ἀλλὰ κατάφερε νὰ βολεύει καὶ τὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὴν περίσταση. ἔξυπνη καθὼς ἦταν, ράβοντας ἀκόμα καὶ παιδικὰ κουστούμια κι ὅ,τι ἄλλο τύχαινε.

Μπήκα μέσα στὸ σπίτι καὶ τράβηξα ἴσα γιὰ τὸ μαντζάτο. Ὁ ἥλιος ἀπὸ τὸ ντουλάπι εἶχε φύγει καὶ φάνταζε μπροστὰ στὰ μάτια μου μουντό, σὰν κάτι ζωντανὸ πὺ ἔκλαιε μαζί μου.

— Πὺ εἶσαι, μάτια μου, ἄκουσα νὰ μὲ φωνάζει ἡ μητέρα μου. Ἔλα δῶ νὰ μοῦ πεις, ἦταν πολὺς κόσμος στὴν εκκλησία; Πήγαινε νὰ δεῖς, φαίνεται στὸ Χαλίκι νὰ ἔρχεται ἡ κυρὰ Ἐλισάβητ;

Κι ὅλα αὐτὰ τὰ ἔλεγε ἴσως, γιατί εἶχε διαισθανθεῖ τὴ στενοχώρια μου.

Τὰ λόγια αὐτὰ τῆς μάνας μου ἔφτασαν στ' αὐτιά μου σὰ μακρινὸ ἀπόηχο χωρὶς νόημα, συλλογισμένος καθὼς εἶμουνα δὲν ἔδωσα καμιά ἀπάντηση.

Κεῖνη, σὲ λίγο, μοῦ ξανάπε καὶ πάλι:

— Ἔλα δῶ, μάτια μου, πὺ εἶσαι; βέβαιη τώρα, πὺς μὲ ἔτρωγε τὸ κρυφὸ μαράζι γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ πατέρα.

Ἡ φωνὴ της, κάπως ἐπιτακτικὴ, τράβηξε τὴν προσοχὴ μου καὶ πῆγα κατὰ τὸ μαγερεῖο, πὺ ἦταν ἡ μητέρα. Κεῖνη τὴ στιγμὴ ξεσκέπαζε τὴν πίτα ἀπὸ τὸ γάστρο πὺ μοσχοδόλαε ἀπὸ τὸ δούσιμιο καὶ τὸ μάραθο. Τὴν ἔβγαλε καὶ τὴν ἀκούμπησε πάνω στ' ἀμπάρια μὲ τὸ σινὶ γιὰ νὰ κρυώσει λίγο κ' ὕστερα νὰ τὴ γυρίσει πάνω στὸ πλαστήρι.

— Τί κάνεις, μάτια μου, στὸ μαντζάτο; Γιατί εἶσαι ἔτσι χολιασμένος; Θὰ ρθει ὁ πατέρας σου, σοῦ εἶπα, τὸν Ἄλωνάρη, καὶ μὲ φίλησε καθὼς στεκόμουν ἀμίλητος.

— Ἔλα, κάτσε στὸ σκαμνάκι. μοῦ εἶπε, νὰ καρτερέσουμε τὴν κυρὰ Ἐλισάβητ, θὰ σοῦ φέρει κουλούρα.

Κάθισα ἀμίλητος καὶ παρακολουθοῦσα τὴ μάνα μου καθὼς τοίμαζε τὸ σουφρὰ γιὰ τὸ μεσημεριανὸ φαγητὸ μὲ κάποια περισσότερη φροντίδα ἀπὸ ἄλλοτε· Ἡ Μάκω Σιούλα, εἶχε πάει στὴ συμπεθέρα της καὶ ἀχώριστη φιλινάδα της, τὴν Ἄντρέϊνα, γιὰ κάποια δουλιὰ.

Δὲν πέρασε πολλὴ ὥρα καὶ βλέπουμε τὴν ὀζώπορτα ν' ἀνοίγει διάπλατα καὶ νὰ μπαίνει στὴν αὐλὴ ἡ κυρὰ Ἐλισάβητ μὲ τὴ Μάκω δίπλα της. Κρατοῦσε στὴν πλάτη της ἕνα μεγάλο σακκούλι καὶ προχωροῦσε λυγερὴ καὶ γελαστή. Ἡ μητέρα

έτρεξε στην αὐλή νὰ τὴ δεχτεῖ, ἀγκαλιάστηκαν καὶ φιλήθηκαν, τῆς πῆρε τὸ σακκούλι καὶ τὴν ἔβασε στὸ μαντζάτο, μὲ χαρούμενα καλωσορίσματα.

Ἐγὼ κοίταγα ὄλη τούτη τὴν ὑποδοχὴ κάπως παραξενεμένος καὶ καθὼς χάζευα ἀμίλητος, εἶδα τὴν κυρὰ Ἐλισάβετ νὰρχεται πρὸς ἐμένα καὶ νὰ μ' ἀγκαλιάζει.

— Τί κάνεις, γιέ μου, ἐσὺ ἔγινες κοτζάμι παλληκάρι καὶ μὲ φίλησε δυὸ φορές γεμάτη στοργή.

Ἡ κυρὰ Ἐλισάβετ ἦταν μιὰ ψηλὴ γυναίκα, μὲ πρόσωπο λευκὸ σὰν τὸ χαρτί, λυγρόκορμη καὶ στητὴ σὰ λαμπάδα. Τῆς ἄρεσεν ἡ κουβέντα καὶ νὰ διηγεῖται ὧρες ἀτέλειωτες, ἱστορίες γύρω ἀπὸ τοὺς δικούς της καὶ τοὺς γνωστούς, γιὰ τὰ ταξίδια τὸν παλιὸ καιρὸ καὶ τὰ θάσανα τῶν νυφάδων ἀπὸ τὶς πεθερές, ὅλα αὐτὰ τὰ διηγόταν μὲ ἓνα δικό της τρόπο, σπυλώνοντας κάθε τόσο τὰ καγκλωτὰ της φρύδια καὶ σταματώντας τὴν κουβέντα γιὰ λίγο ἀπότομα, σὰ νὰ ζητοῦσε ἀπάντηση ἀπὸ τὸ συνομιλητὴ της. Ἦταν ἓνας τύπος γνήσιας Ζαγορίσιας, γλυκομίλητη κι εὐχάριστη.

Ἄφου κάθισε στὰ μπάσια μὲ τὰ ριγωτὰ κιλίμια, μίλησαν γιὰ λίγο μὲ τὴ μητέρα, ὅπως γίνεται σὲ τέτοιες περιστάσεις, γιὰ τὶς ἄλλες φιλινάδες πού εἶχε στὸ χωριό, γιὰ τοὺς γνωστούς, γιὰ τὸν πατέρα μου, ἂν εἶχαμε γράμματα καὶ ἂν θὰ ρχόταν καὶ κάτι τέτοια.

Στὸ μεταξὺ ἡ μάνα μου μπαινόβγαине γιὰ νὰ τοιμάσει τὸ τραπέζι καὶ ἡ κουβέντα συνεχιζόταν μὲ τὴ Μάκω Σιούλα, πού δὲν ἦταν λιγότερο διμηλικὴ ἀπὸ τὴν κυρὰ Ἐλισάβετ, ὥσπου ἡ μητέρα ἔφερε καὶ κέρασε τὴ φιλινάδα της μελτέ ἀπὸ κωδῶνι πού μοσχοδόλαε ἀπὸ ἀριπαρόρριζα καὶ κρῦο νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι μας.

Κάθισαν ἀρκετὴν ὥρα κουβεντιάζοντας πάντα, ἐνῶ ἐγὼ ἔπαιζα στὴν αὐλή, ὥσπου μὲ φώναξεν ἡ μητέρα γιὰ νὰ φάμε.

Στὸ τραπέζι ἡ κουβέντα στράφηκε γιὰ πολλὴν ὥρα γύρω ἀπὸ τὸν πατέρα, γιὰ τὴν καθεάνα, ἡ μητέρα εἶχε πει τὰ καθεάνα στὴ φιλινάδα της καὶ γιὰ τὴ στενοχώρια μου. Καὶ κείνη τεχνίχτρα καὶ πειστικὴ καθὼς ἦταν, ἄρχισε νὰ μοῦ λέει τὰ καλούδια πού θὰ μοῦ ἔφερνε ὁ πατέρας καὶ πῶς θὰ ρχόταν μὲ ἄλλους ταξιδιώτες ἀπὸ τὰ Πάνω Σουδενά, πού ἔγραφαν, πῶς θὰ ξεκινούσαν τὸν ἄλλο μῆνα, τὸν Ἄλωνάρη.

Τὰ λόγια της μὲ γέμισαν ἀπὸ χαρὰ, βέβαιος τώρα πῶς τὸ ντουλάπι δὲ μὲ εἶχε γελάσει.



Οἱ μέρες περνοῦσαν καὶ καθὼς συμβαίνει μὲ τὰ παιδιά, ὅλο καὶ λιγότερο γύριζεν ὁ νοῦς μου στὸν πατέρα, ὥσπου ξεγύστηκεν ὁλότελα ὁ ἐρχομὸς του, δοσιμένος στὰ παιγνίδια στὸν Ἄϊ Θανάση μὲ τἄλλα γειτονόπουλα καὶ στίς συχνές ἐπιδρομές πού κάναμε στοὺς κήπους, στίς ἀμυγδαλιές, τὶς κορομηλιές καὶ στἄλλα γηπόρατα, ἀνάλογα μὲ τὴν ἐποχὴ, πού τ' ἀφανίζαμε προτοῦ καλὰ καλὰ νὰ ὠρμάσουν.

Σ' αὐτὸ βοηθοῦσε καὶ ἡ ἐλευθερία πού εἶχαμε ἀποχτήσει μὲ τὸ σκόλασμα τοῦ σχολειοῦ. Ἦταν μιὰ πραγματικὴ εὐτυχία νὰ γυρίζουμε λέφτεροι ὅπου μᾶς ἄρεσε, χωρὶς διάβαση καὶ τὶς ἔγνοιες τοῦ σχολειοῦ.

Μὰ κάποιος πρωῖνὸ τ' Ἄλωνάρη τὸ σπίτι μας ἄστραψεν ἀπὸ χαρὰ κι ὅλα γύρω ντύθηκαν μὲ τὸ γέλιο, σὰν ἔφτασε μιὰ εἶδηση, πού ἦρθε γοργόφτερη σὰν ἀνοιξιανό γελιδόνι.

Ὁ παέτρας εἶχεν ἔρθει στὰ Γιάννινα καὶ μνηνοῦσε νὰ κατεβεῖ κάποιος στὴ Χαλκιδόπουλη, πού θὰ ρχόταν μὲ τὸ ἀμάξι ὡς ἐκεῖ, γιὰ νὰ τὸν περιμένει!

Ἡ Μάκω Σιούλα, ἀλαφιάστηκε καὶ ἔτρεξε νὰ βρεῖ δυὸ ζῶα ἀπὸ τὶς γειτονισσες, τοιμάστηκε στὰ γρήγορα κ' ἔφυγε βιαστικὴ μὲ τὸ γέλιο στὸ στόμα.



Ἡ μητέρα γύριζε στὸ σπίτι μπαινοβγαίνοντας, πότε στὸ μαγειριὸ καὶ πότε στὸ κελλάρι καὶ κοίταζε τὸ φαγητό, λές καὶ δὲν πατοῦσε στὴ γῆ ἀπὸ τὴ χαρὰ της.

Κι ἐγώ, γεμάτος χαρούμενες προσδοκίες ἀκολουθοῦσα τὴ μητέρα ἀπὸ πίσω ἀπὸ τὸ φουστάνι της σὲ κάθε της βῆμα καὶ τὴ ρωτοῦσα τί θὰ μοῦφερνε ὁ πατέρας ἀπὸ τὰ ξένα καὶ πόσην ὥρα θάκανε νὰ ρθεῖ ἀπὸ τὴ Χαλκιόπουλη.

Ἐκείνη μοῦ ἀπαντοῦσε στὸ κάθε τι μὲ ὑπομονή, ὥσπου βαριεστημένη ἀπὸ τὴν ἀκατάσχετη φλυαρία μου, τὴν ἄκουσα νὰ μοῦ λέει κάπως ἐπιτακτικά:

— Πήγαινε τώρα νὰ παίξεις στὸν Ἅϊ Θανάση καὶ νὰ περιμένεις τὸν πατέρα. Θ' ἀργήσει ὥσπου νὰ ρθεῖ. Ἄμα τὸν ἴδεις νὰ ἔρχεται, τρέξε νὰ μοῦ πάρεις τὰ συχαρίκια.

Βῆκα ἔξω στὴν πλατεία τοῦ Ἅϊ Θανάση νὰ παίξω μὲ τὰλλα τὰ παιδιά, τὸ Χρίστο, τὸν Τόλη καὶ τὸν Κίμωνα, ποὺ κείνη τὴ στιγμή καθόντουσαν κάτω ἀπὸ τὸν ἦσκιο τοῦ μεσιανοῦ δέντρου.

— Θάρθει ὁ πατέρας μ', τοὺς εἶπα.

Ἐκείνοι μὲ κοίταζαν κάπως παραξενεμένοι χωρὶς νὰ ποῦν τίποτε. Ὁ Τόλης μονάχα, ἤρθε κοντά μου, ἔρριξε τὸ χέρι του πάνω στὸν ὄμο μου, μὲ κοίταξε μὲ κάτι μάτια ποὺ σπίθιζαν γεμάτα γλύκα καὶ προσμονή καὶ μοῦ εἶπε:

— Θὰ μ' δῶκς καὶ μένα ζαχαρὰ, ποὺ θὰ σφέρ:

— Θὰ σδῶκω, τ' ἀποκρίθηκα καὶ πεταχτήκαμε μὲ μιᾶς, σὰ νὰ μᾶς κέντρισε ἀλογόμυγα κι ἀρχίσαμε τὸ κυνηγητὸ γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησοῦλα τ' Ἅϊ Θανάση.

Τὸ παιχνίδι κράτησε πολλὴν ὥρα κ' ἡ προσμονὴ τοῦ πατέρα εἶχε ξεχαστεῖ, ὅταν ἀκούω τὴ μητέρα νὰ μὲ φωνάζει:

— Γιάννη, Γιάννη, ἔλα μέσα.

Ἐτρεξα ἀφήνοντας τὸ παιχνίδι σὰ νὰ ξύπνησαν μὲ μιᾶς ὄλες οἱ χαρούμενες προσδοκίες, ποὺ τίς εἶχεν ἀποκοιμίσει ἡ ξενιοσιὰ τοῦ παιχνιδιοῦ.

Μπήκα μέσα στὴν αὐλὴ κ' εἶδα τὴ μάνα μου νὰ μὲ περιμένει στὸ κεφαλόσκαλο.

— Πῶς εἶσαι ἔτσι μούσκεμα στὸν ἰδρώτα; Πήγαινε μέσα νὰ νιφτεῖς, πῶς θὰ σὲ δεῖ ἔτσι ὁ πατέρας;

— Ποῦ εἶναι; τῆς εἶπα.

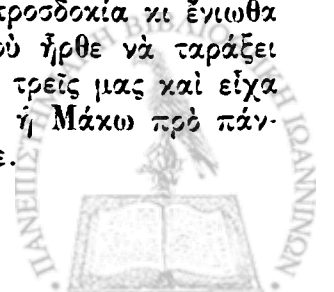
— Ὅπου καὶ νᾶναι θὰ φανεῖ. Πήγαινε γρήγορα νὰ νιφτεῖς.

Μὰ δὲν πρόκανε νὰ μὲ συγυρίσει καὶ νᾶσου ἡ Μάκω Σιούλα, τὴ βλέπουμε ν' ἀνοίγει τὴν ὀξώπορτα διάπλατα καὶ νὰ μπαίνει μὲ τὸν πατέρα μπροστά καὶ τὰ δυὸ ζωντανὰ κανταριασιμένα καὶ φορτωμένα τὸ ἓνα μὲ τίς δυὸ βαλίτσες.

Ἡ μητέρα ἔτρεξε στὴν αὐλὴ νὰ τοὺς ὑποδεχτεῖ κι ἐγὼ πηδώντας δυὸ - δυὸ τὰ σκαλιὰ βρέθηκα στὸν ὄντα καὶ μὲ μιὰ παράξενη λαχτάρια, συμμαζώχτηκα στ' ἀκρινὸ παράθυρο ποὺ τὸ σκέπαζαν οἱ κληματόδεργες καὶ κοιτοῦσα τὸν πατέρα καθὼς προχωροῦσε γιὰ νὰ μπεῖ μέσα. Μὰ δὲν πρόκανα καλὰ - καλὰ νὰ τὸν κοιτάξω, γιατί μ' ἐμπόδιζεν ἡ κληματαριά ποὺ ἔξωνε τὸ παράθυρο, καὶ εἶχαν μπεῖ κιόλας στὸ μαντζάτο, ὅταν ἄκουσα τὴ μητέρα νὰ μὲ φωνάζει:

— Γιάννη, Γιάννη, ἔλα μάτια μου, ἔλα νὰ δεῖς τὸν πατέρα, ἤρθε!

Συμμαζεμένος ἐκεῖ στὸ παράθυρο, δὲν ἔδωσα καιμιὰ ἀπάντηση στὰ παρακάλια τῆς μάνας μου. Μοῦ φαινόταν ἀδύνατο νὰ κατέβω καὶ νὰ πάω στὸ μαντζάτο. Μὲ καταδυναστεύε μιὰ παράξενη ντροπή, κάποια συναισθήματα ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ μὲ εἶχαν κυριέψει καὶ θάμπωναν ὅλην ἐκείνη τὴ χαρὰ καὶ τὴν προσδοκία κι ἐνωθα τώρα τὸν ἐρχομὸ τοῦ πατέρα καὶ κείνον σὰν κάποιον ξένο, ποὺ ἤρθε νὰ ταραξεῖ τὴν ἡρεμία καὶ τὴ ζωὴ τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ ὡς τώρα ζοῦσε μὲ τοὺς τρεῖς μας καὶ εἶχα μέσα σ' αὐτὸ τὸν πρῶτο λόγο ἐγὼ, χαϊδεμένο καθὼς μὲ εἶχανε, ἡ Μάκω πρὸ πάντων, καὶ ἡ μάνα μου δέβαια, ἀλλὰ χωρὶς νὰ τὸ δείχνει πάντοτε.





Παιδί μεγαλωμένο με τὰ χαϊδία τῆς Μάκως, πού ξεφύγαγε γιά μένα καί μου ἔκανε ὅλα τὰ χατήρια, μοναχό κι ἀκριβό καθὼς μ' ἀποκαλοῦσαν, χωρὶς τὸ αὐστηρὸ μάτι τοῦ πατέρα, πού τὸν γνωρίζαμε μονάχα μετὰ τὰ γράμματα πού ρχόταν πότε - πότε ἀπὸ τῆ μακρινῆ, ξενητεία, μού φαινόταν τώρα παράξενο, πὼς στὴ ζωὴ μας ἔμπαινε καὶ κάποιος ἄλλος, πού θᾶπαιρνε τὴ θέση τῆς Μάκως καὶ τῆς μητέρας.

Ὅλα αὐτὰ ξύπναγαν μέσα μου μετὰ μιᾶς κι ὅλες ἐκεῖνες οἱ φοβέρες τῆς μάνας μου, ὅταν ἔκανα καμιά ἀταξία — πού δὲν ἦταν σπάνια — νὰ μού λέει κάθε τόσο: — Ἄχ καὶ νὰ τὸ μάθει ὁ πατέρας σου στὰ ξένα!

Τώρα λοιπὸν θὰ τὸ μάθαινε; Ἐπειτα, ἡ μορφὴ τοῦ πατέρα, ἔτσι στὰ πεταχτὰ καθὼς τὴν ἀντίκρυσσα, μού φάνηκεν ἐντελῶς δαιμονοειδὴ ἀπὸ κείνη πού εἶχα πλάσει ὡς τώρα μετὰ τὴ φαντασία μου καὶ τὶς διηγῆσεις τῆς μητέρας. Δὲν θὰ ἦταν ὁ καλὸδεχτος πατέρας, φορτωμένος μ' ἕνα σωρὸ καλούδια καὶ γεμάτος χάρδια σὰν καὶ κείνα τῆς Μάκως μου;

Μὰ ἐνῶ αὐτὲς οἱ σκέψεις θασάνιζαν τὸ νοῦ μου, ἄκουσα τ' ἀλαφροπάτημα τῆς μητέρας μου ν' ἀνεβαίνει τὰ σκαλιὰ καὶ νὰ ἔρχεται χαρούμενη καὶ γελαστὴ ὅσο καὶ παραξευεμένη γιὰ τὴ στάση μου αὐτή. Μπήκε στὸν ὄντα σὰν ἀέρας καὶ μ' ἄρπαξε ἀπὸ τὸ χέρι λέγοντας:

— Μπά! Δὲν ντρέπεσαι, τί εἶναι αὐτά! Δὲν ἔρχεσαι νὰ δεῖς τὸν πατέρα σου πού σὲ περιμένει!

Καθὼς ἔλεγε αὐτὰ μ' ἔσυρε στὰ γρήγορα χοροπηδιώντας πίσω της, καθὼς κατέβαινε δυὸ - δυὸ τὰ σκαλιὰ.

Μπήκαμε μέσα στὸ μαντζάτο καὶ μ' ἔδωσε στὸν πατέρα. Ἐκεῖνος μ' ἔβαλε ἀνάμεσα στὰ γόνατά του, καθὼς καθότανε στὸ μπάσι, μετὰ φίλησε πολλές φορές καὶ μού χάιδεψε τὸ κεφάλι καθὼς μετὰ κοιτοῦσε γελαστός μ' ἀληθινὴ λαχτάρια καὶ κάποια περηφάνεια.

Ἡ πρώτη αὐτὴ ἐντύπωση καὶ τὰ τρυφερὰ λόγια τοῦ πατέρα ἄρχισαν νὰ διαλύουν τὶς σκέψεις, πού μετὰ τυραννοῦσαν λίγο πρὶν καὶ τώρα ξεθαρρεμένος τοῦριχνα λοξὲς ματιές καὶ τὸν περιεργαζόμουνα μετὰ κατεδασμένο τὸ κεφάλι.

Πέρασεν ἔτσι λίγη ὥρα καθὼς ἄρχισε νὰ με ρωτᾷ πὼς πάω στὸ σχολεῖο, ἂν πῆρα τὸ ἐνδεικτικὸ καὶ κάτι τέτοια, πού εἶχαν σχέση μετὰ τὴν υἰεῖα, τὴν πρόοδο στὰ μαθήματα καὶ τὴ φρονιμάδα μου.

Γιὰ μιὰ στιγμὴ ὁ πατέρας εἶπε στὴ μητέρα ν' ἀνοίξει τὴ μεγάλη βαλίτσα, μιὰ καφετιά σφιχτοδεμένη στὴ μέση μ' ἕνα χοντρὸ λουρί, δίνοντάς της μιὰ ἀρμάθα ἀπὸ κλειδιά ξεχωρίζοντας ἕνα ἀπὸ δαῦτα, πού τὸ κρατοῦσε ὀρθιὸ στὰ χέρια του. Ἐκεῖνη τράβηξε τὴ βαλίτσα καὶ τὴν ἀκούμπησε πάνω στὸ μπάσι καὶ τὴν ἀνοίξε. Ὁ πατέρας ἄρχισε νὰ βγάζει διάφορα ρούχα πού τὰ ἔπαιρνε ἡ μητέρα καὶ τὰ πήγαινε ἐπάνω στὸν ὄντα λίγα - λίγα. Μέσα σ' αὐτὰ ξεχώρισεν ἕνα κουστουμάκι, πού προοριζόταν γιὰ μένα, χρυσοπράσινο ἀπὸ Σκωτσέζικο ὕφασμα γιὰ τὸ χειμῶνα, πού τὸ βλέπω ἀκόμα καὶ τώρα ὀλοζώντανο μπροστὰ μου. Τ' ἀκούμπησε κι' αὐτὸ πάνω στὸ μπάσι ἀπλωτό, κ' ὕστερα ἕνα ζευγάρι μαῦρα κουμπωτὰ παπούτσια, ἕνα καπελλάκι κι' ἕνα σωρὸ ἄλλα μικροπράγματα καὶ γλυκὰ πού ἦταν κλεισιμένα σὲ λουσάτα κι' ὀλοζωγράφιστα κουτιά!

Γεμάτος ἀπὸ χαρὰ τὸ κοιτοῦσα ὅλα τούτα μετὰ περηφάνεια κ' ἤθελα νὰ τρέξω ἔξω στὸν Ἅϊ Θανάση καὶ νὰ μοιράσω ὅλα ταῦτα τὰ γλυκὰ, παίρνοντας μαζί μου τ' ἀστραφτερὰ κουτιά, μὰ δὲν τολμοῦσα νὰ κάνω τέτοιο πράγμα μπροστὰ στὸν πατέρα.

Ἀφοῦ ἡ μητέρα συγύρισε ὅλα τὰ πράγματα, ἀδιάζοντας τὶς βαλίτσες, τοίμασε τὸ τραπέζι γιὰ τὸ μεσημεριανὸ φαγητὸ μετὰ κάποια φροντίδα περισσότερη, πού γινόταν κάθε φορά, πού τύχαινε νὰ ἔχοιμε στὸ σπίτι κανένα μουσαφίρη.

Ἡ κουβέντα στὸ τραπέζι κράτησεν ἀρκετὰ γύρω ἀπὸ διάφορα θέματα, γιὰ τὸ ταξίδι τοῦ πατέρα καὶ σὲ ἄλλα πού ἐγὼ οὔτε πρόσεχα, γιὰτὶ ὁ νοῦς μου γύριζε γύ-



ρω από τὰ καλούδια σὰν τὴν μέλισσα πού τὴ διώχνεις καὶ πάλι ξαναγυρίζει ὅταν μυριστεῖ μέλι.

Ἔτσι πέρασεν ἡ πρώτη μέρα τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ πατέρα καὶ τὸ σπίτι μας δεχότανε γελαστὸ τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς χωριανούς, πού ρχόταν νὰ καλοσορίσουν τὸν πατέρα. Ἐγὼ τότε ἔβρισκα μέσα στὴ φασαρία τὴν εὐκαιρία νὰ μπαινοβγαίνω ἔξω στὴν πλατεία τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου μὲ γειμάτες τῆς τσέπης ἀπὸ διάφορα γλυκὰ καὶ νὰ τὰ μοιράζω στοὺς φίλους μου μὲ κάποια εὐχαρίστηση καὶ ἀνταρέσκεια καὶ νὰ διηγούμαι τὸ τί καλὰ μοῦ ἔφευρεν ὁ πατέρας, τὰ κουμπωτὰ παπούτσια πού θὰ τὰ φόραγα τὴν Κυριακὴ στὴν ἐκκλησιά, ἐνῶ τὰ παιδιὰ στεκόντουσαν ὅλα γύρω μου καὶ μὲ κοιτοῦσαν μὲ ὀλόνοιχτα μάτια γειμάτα θαυμασμό.



Δὲν πέρασαν λίγες μέρες κι' ὅλες αὐτὲς οἱ ἐντυπώσεις ξεχάστηκαν μὲ τὰ καθημερινὰ παιχνίδια καὶ ἄρχισα νὰ συνηθίζω τὸν πατέρα στὸ σπίτι σὰ νὰ μὴν εἶχε λείψει ποτὲ ἀπὸ κοντὰ μας καὶ χαιρόμουνα πού ὁ δικός μου εἶχεν ἔρθει, ἐνῶ τόσων ἄλλων παιδιῶν ἦταν ἀκόμη στὴ μακρινὴ ξενιτειά.

Ἔτσι ὁ καιρὸς περνοῦσε καί, χωρὶς νὰ καταλάβουμε, τὰ πρῶτα γινοποιοιὰτικὰ σύμμετρα ἄρχισαν νὰ στριφογυρίζουν στὶς κορυφές τοῦ Βίκου καὶ τῆς Γκαμίλλας, ἔτοιμα νὰ ξαπολύσουν τὶς πρῶτες φοβέρες π' ἀναδεύονταν στὰ μαῦρα σωθικά τους.

Ὁ πατέρας ἄρχισε νὰ τοιμάζει τὶς βαλίτσες γιὰ νὰ γυρίσει καὶ πάλι στὰ πικρὰ τὰ ξένα, πέρνοντας μαζί του ὅλην ἐκείνη τὴ χαρὰ πού εἶχε φέρε μὲ τὸν ἐρχιμὸ τοῦ στὸ σπίτι μας. Ὅσο πλησίαζαν οἱ μέρες, τόσο καὶ περισσότερο ἔβλεπα τὴ μάνα μου γολιασμένη. Μονάχα ἡ Μάκω δὲν ἔδειχνε τὴ λύπη τῆς ἀνοιχτόκαρδης καθὼς ἦταν καὶ χορατατζοῦ, εὐκόλα ἔβρισκε λόγια νὰ σκορπάει κάθε στενοχώρια.

Ὁ πατέρας, ὅσο ζύγωναν οἱ μέρες πού θάφευγε γινόταν ὅλο καὶ πιὸ στοργικὸς μαζί μου, μὲ χαιδεύε καὶ μοῦ ὑποσχόταν πῶς, ἂν εἶμιονα καλὸς μαθητὴς θὰ μοῦ ἔστελνε ἀπὸ τὰ ξένα, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα καινούργια ροῦχα καὶ τὰ ποιήματα τοῦ Βαλαωρίτη, ξέροντας ἀπὸ τὴ μητέρα μου, πῶς μοῦ ἄρεσαν καὶ εἶχα ἀποστηθίσει ἀρκετὰ ἀπὸ ὅαυτα, πού μ' ἔβαζε νὰ τὰ ἀπαγγέλω κάθε φορὰ πού γινότανε λόγος γιὰ τὴν πρόδοί μου στὸ σχολεῖο.

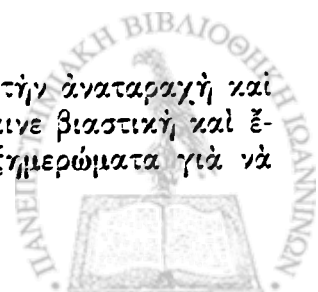


Κι' ἕνα βράδυ μὲ τὸ σούρουπο, ἄρχισαν νὰ φτάνουν στὸ σπίτι μας, οἱ πιὸ κοντινοὶ συγγενεῖς μὲ τὰ κανίσκια, πίτες διάφορες καὶ καλοψημένα σιτισμένα ψωμιά καὶ μὲ τὶς πλόσκες γειμάτες κρασί. Ἡ μητέρα τοιμάζε τὸ βραδινὸ φαγητό, μέσα σὲ μιὰ ἐντελῶς ἀσυνήθιστη φασαρία καὶ ἀτίγαστο κουβεντολόι. Οἱ συγγενικὲς κοπέλες μπαινοβγαίναν γιὰ νὰ βοηθήσουν, ὅσο μπορούσαν τὴ μητέρα γιὰ νὰ τοιμάσουν τὸ τραπέζι. Ὅλα τούτα ἔδιναν τὴν ἐντύπωση μικροῦ πανηγυριοῦ πού παραμέριζε τὴ στενοχώρια πού κρυφοφίλιαζε στὶς καρδιές γιὰ τὸν αὐριανὸ ξενιτεμὸ τοῦ πατέρα.

Τὸ βραδινὸ φαγητὸ κράτησε ὡς ἄργα, μέσα σ' εὐχὲς καὶ χορατὰ, πού προσπαθοῦσαν νὰ διώξουν μακριὰ τὴ λύπη κι' οἱ πίτες ἀπλωνότανε στὸ τραπέζι ἢ μιὰ ὑστερα ἀπὸ τὴν ἄλλη, λογιῆς - λογιῆς. Λαχανόπιττες, γαλατόπιττες μὲ τυρὶ κι' αὐγά, πού μοσχοδόλαγε τὸ φρέσκο γίδινο βούτυρο.



Τὴν ἄλλη μέρα ἀπὸ τὰ χαράματα τὸ σπίτι ξεσηκώθηκε μὲ τὴν ἀναταραχὴ καὶ τὶς ἐτοιμασίες γιὰ τὸ ξεκίνημα τοῦ πατέρα. Ἡ μητέρα μπαινοβγαίνε βιαστικὴ καὶ ἔβαζε στὸν πιττολόγο τὴν τυρόπιττα, πού εἶχε φτιάξει ἀπὸ τὰ ξημερώματα γιὰ νὰ



πάρει ὁ πατέρας κοντά του στο ταξίδι. Οἱ δυὸ βαλίτσες περίμεναν σφιχτοδεμένες και βουβές και ἄφηναν νὰ ξεχύνεται ὀλοῦθε, ὄλη ἢ λύπη πού ἔκρυβαν στά φουσκωμένα σωθικά τους.

Συγγενεῖς και φίλοι ἐρχόντουσαν κάθε τόσο και ἄκουγες τίς εὐχές πού ἔλεγεν ὁ καθένας με βουρκωμένα μάτια.

— Νὰ πᾶς καλά και νὰρχεσαι, Ἀχιλλέα. Νὰ τὸν καλοδεχτεῖς, Οὐρανία. Πάντα νὰ πάει και νὰρχεται. Καλὸ ταξίδι.

Κι ὅσες ἀπὸ τίς χωριανές γυναῖκες εἶχαν ξενητεμένους ἄντρες και παιδιά, ἔπαιρναν παράμερα τὸν πατέρα κι ἔβγαζαν ἀπὸ τὸν κόρφο τους, σὰν ἀκριβὸ φυλαχτὸ κάποιο τσαλακωμένο γράμμα για τὸ δικὸ της ἢ κάθε μία κι ἔστελναν μηνύματα και δὲν ἀπόσωναν νὰ λένε τὸν πόνο τους κι ἄκουε ὁ πατέρας με προσοχὴ για νὰ ρθεῖ κάποια ἄλλη γυναῖκα νὰ πεῖ και κείνη τὸ δικὸ της καημὸ.

Μερικὲς μάλιστα, πού δὲν πρόλαβαν ἀπὸ βραδὶς, ἐρχόντουσαν κρατώντας κι ἕνα δεματάκι καλοραμμένο σὲ ἄσπρο πανὶ και γραμμένο με ἀκανόνιστα γράμματα με μανσακὶ μελάνι, πού ἔστελναν στοὺς ξενητεμένους, κυδώνια, καρύδια σπασμένα και ἀμύγδαλα, σιπέκια κι ἄλλα τέτοια καλούδια.

“Ὅλα τοῦτα τὰ δεματάκια τὰ συμμάζευεν ὁ πατέρας και προσπαθοῦσε νὰ τὰ βολέψει, ὅπως μπορούσε. Τίνος νὰ χαλάσει τὸ χατήρι; Μικραπράματα μιᾶς πεντάρας πού φέρνανε μηνύματα στοὺς ξενητεμένους ἀπὸ τὴ μακρινὴ πατρίδα και θ’ ἀπάλυναν με τὴ μισοχολιὰ τους τῆς ξενητεῖας τὸν πόνο.

Κι ὅταν ἤρθεν ἡ πικρὴ ὥρα τοῦ χωρισμοῦ, ὁ πατέρας μπῆκε στο μαντζάτο, ἔκανε τὸ σταυρὸ του στο κόνισμα δυὸ - τρεῖς φορές και ξεκίνησε διασχίζοντας τὴν πλακοστρωμένη αὐλὴ και πίσω ἐρχόταν οἱ συγγενεῖς με τὴ Μάκω Σιούλα σέρνοντας τὰ δυὸ ζῶα ἀπὸ τὸ καπίστρι κανταριασιμένα καθὼς ἦταν. Τὸ ἕνα ἦταν φορτωμένο με τίς δυὸ βαλίτσες και τ’ ἄλλο πού θᾶφερνε τὸν πατέρα ὡς τὴ Χαλκιόπουλη, πού περίμενε τὸ ἀμάξι πού θὰ τὸν πῆγαινε στά Γιάννινα κι ἀπὸ κεῖ τὴν ἄλλη μέρα στὴν Πρέβεζα πού θᾶπαιρνε τὸ βαπόρι για τὸν Πειραιᾶ.

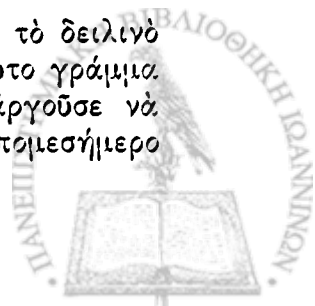
“Ὅλοι οἱ συγγενεῖς, οἱ φίλοι και πολλοὶ χωριανοὶ ἀκολουθοῦσαν σὰν ψίχι τὸν πατέρα, θλιμμένη συνοδεία, πού ξεπροβοδοῦσε τὸν ξενητεμένο στὴ σαγήνη τῆς Κίρκης, πού χρόνια και χρόνια ἀφανίζει τὰ Ἑπειρώτικα νιάτα ὡς τὰ γεράματα.

Ἡ συνοδεία σταμάτησε στο κόνισμα στο Πηγαδούλι κ’ ἐκεῖ ἔγινεν ὁ χωρισμὸς! Τὰ δάκρυα ἔσταζαν γεμάτα πίκρα ἀπὸ τὰ βουρκωμένα μάτια κ’ οἱ εὐχές ἔδβαιναν πνιχτές με τοὺς λυγμοὺς και τὸ κλάμα για πολλὴν ὥρα, ὥσπου ἄρχισαν νὰ κοπάζουν για λίγο. “Ὅλοι σταμάτησαν σὰ μαρμαρωμένοι και κοιτοῦσαν τῶρα τὸν πατέρα με τὴ Μάκω Σιούλα νὰ ξεμακραίνει στὴν Πουρναγιά στο δρόμο πρὸς τὴν Ἁγία Παρασκευή.

Τότε, ρίχνοντας και τὴ στερνὴ ματιὰ π’ ἀκολουθοῦσε τὸν πατέρα γεμάτη ἀπελπισία και σπαραγιὸ στὴν τελευταία στροφή τοῦ δρόμου, τὸ κλάμα σταμάτησε κι ἄρχισαν πάλι οἱ εὐχές ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς πρὸς τὴ μητέρα κι ὅλοι βάλθηκαν νὰ κόβουν βάγια, σφακίδια και πουρνάρια και νὰ τὰ στήνουν ὄρθια στο κόνισμα τοῦ Πηγαδουλιοῦ, στὴν πόρτα τῆς μεγάλης ἐκκλησιᾶς, τοῦ “Λι Θανάκη και, τελευταία, στὴν ὀξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ μας. Κι ἐγὼ, καθὼς τᾶβλεπα ὅλα τοῦτα, ἀκολουθοῦσα σαστισμένος καθὼς με κρατοῦσεν ἀπὸ τὸ χέρι και με ἔσερνε ἀμίλητο ἢ θεῖα ἢ Καλλιόπη.



Οἱ μέρες περνοῦσαν κ’ ἡ μητέρα κάθε τόσο, ἔββαινε στὴν ὀξώπορτα τὸ δειλινοὸ και ἀγνάντευε στο σοκάκι μετ’ ἡ και φανεῖ ὁ ταχυδρόμος πού θᾶφερνε τὸ πρῶτο γράμμα ἀπ’ τὸν πατέρα, μῆνυμα ἀνεκλάλητης χαρᾶς κι ἐλπίδας. Καὶ κείνο ἀργοῦσε νὰ ρθεῖ ἢ οἱ μέρες με αὐτὴ τὴν προσμονὴ φαινότανε ἀνύχτωτες, ὥσπου ἕνα ἀπομεσήμερο



ἔφτασε καλόδεχτο γιὰ νὰ σκορπίσει σὰν ἥλιος ὀλόλαιπρος τὴ βαριά καταχνιά πού πλάκωνε τὴν ψυχὴ μας.

Ἡ μητέρα τὸ πῆρε στὰ χέρια της μὲ λαχτάρα κι ἔτρεξε νὰ φέρει γλυκὸ καὶ ρακὶ γιὰ νὰ κεράσει τὸν ταχυδρόμο. Κι ὅταν ἐκεῖνος ἔφυγε διασπικὸς γιὰ νὰ μοιράσει καὶ τᾶλλα γράμματα τῶν ξενητεμένων, τ' ἄνοιξε μὲ τρεμάμενα χέρια κι ἄρχισε νὰ τὸ διαβάσει, ἐνῶ ἐγὼ καὶ ἡ Μάκω καθισμένοι μπροστὰ στὴ μητέρα καὶ κρεμασμένοι ἀπὸ τὰ χεῖλια της ἀκούγαμε μὲ κοιμημένη ἀνάσα.

Στὸ γράμμα ὁ πατέρας ἔγραφε γιὰ τὸ ταξίδι του καὶ πολλὰ ἄλλα γιὰ τὴ δουλιὰ του, πού ἐγὼ δὲν πολυκαταλάβαινα, ὅταν ξάφνου πήδησα ἀπὸ τὴ χαρὰ μου, σὰν ἄκουσα νὰ διαβάσει ἡ μητέρα πὼς τὸ διβλίο μὲ τὰ ποιήματα τοῦ Βαλαωρίτη θὰ τὸ ἔστελγε «μὲ πρώτη εὐκαιρία».

Τὸ γράμμα αὐτὸ γαλήνεψε τὸ σπίτι μας κ' ἡ ζωὴ ξαναπῆρε μὲ τὸν καιρὸ τὸν παλιό της ρυθμό, καθὼς συμβαίνει πάντα, καὶ ὁ πατέρας ἔμεινε σὰν μιὰ θαμπὴ θύμιση, πού τὴ ζωντάνευε κάθε φορὰ πού θᾶφτανε κ' ἓνα καινούριο γράμμα του.



Οἱ πρῶτοι ὀρητικοὶ ἀέρηδες ἄρχισαν νὰ κατηφορίζουν ἀπὸ τὸ Πανέτσι καὶ τὰ πρωτοβρόχια ξεχύναν ὄλο φοβέρα τοὺς θυμούς τους στ' ἀντικρινὸ τὸ δάσος. Ὁ χειμῶνας ἐρχόταν βιαστικὸς χωρὶς καθυστέρηση. Τὰ γηπύρατα τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ κήπου μας ξυπνοῦσαν μισοκλειμένα ἀπὸ τὶς ὀλονύχτιες βροχὲς καὶ τὰ χλωμὰ τὰ φύλλα τους στρωνόντουσαν στὴν αὐλὴ μαζί μὲ τὰ μεγάλα κυδῶνια πού κείτονταν κάθε πρωτὶ στὴν πλακόστρωτην αὐλὴ, μωλωπισμένα καθὼς πέφταν ἀπὸ τὸν ἀγέρα τῆς νύχτας καὶ τὴν εὐώδιαζαν μὲ τοὺς μισοχάτους χυμούς τους.

Μέρα μὲ τὴν ἡμέρα τὸ κρῦο γινόταν πιὸ τσουχτερὸ καὶ τὰ γύρω βουνὰ ἄρχισαν νὰ σκεπάζονται ἀπὸ τὰ πρῶτα χιόνια. Οἱ μέρες σκοτείνιαζαν ὄλο καὶ πιὸ νωρὶς κ' οἱ νύχτες ἐρχόντουσαν πιὸ βιαστικὲς γιὰ νὰ μᾶς συμιαζέσουν γύρω ἀπὸ τὸ τζάκι πού ἔκαιγε τώρα νυχτόημερα.

Τὰ μαθήματα στὸ σχολεῖο μὲ τὸ διάσβασμα καὶ τὰ καθημερινὰ γραψίματα, μαζί μὲ τὸ κρῦο καὶ τὶς βροχὲς, μᾶς ἀπάνιζαν τὸ χρόνο καὶ δὲν περίσσευε γιὰ παιχνίδια καὶ μακρινὲς ἐξορμήσεις στὰ χωράφια καὶ στοὺς κήπους. Κλεφτικὰ ἀπὸ τὶς μιανάδες κάπου - κάπου ξεπορτίσαμε στὰ κοντινὰ κηπάρια γιὰ νὰ στήσουμε πλάκες γιὰ πουλιά, ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς βροχὲς καὶ τὰ ξεροβόρια πού ρχόντουσαν ὀρητικὰ ἀπὸ τὸ Λιακοβίκι καὶ τρομοκρατοῦσαν τὸ χωριὸ σὰν ἄγριοι ληστές.

Κι ὅταν τὸ χιόνι κουκούλωνε τὶς αὐλὲς καὶ τὰ δέντρα μὲ τὸ μπαμπακένιο κι ἀφράτο πάπλωμά του κι ἀνάγκαζε τοὺς κοκκινολαίμηδες καὶ τὰ κοτσύφια νὰ μπαίνουν στὶς αὐλὲς καὶ μέσα στὰ κελλάρια, ἀναζητώντας μιὰ σπιθαμὴ ξηγιόνιστο χῶμα, τότε ἡ χαρὰ μας ἦταν ἀπερίγραπτη καὶ τρέχανε νὰ στήσουμε πλάκες καὶ δόκανα καὶ τσαλαβουτούσαμε ξένοιαστοὶ καὶ φκιάχναμε μεγάλες μπάλες καὶ χιονανθρώπους στὴν πλατεία τοῦ "Λι Θανάση".

Οἱ καλόδεχτες αὐτὲς μέρες τοῦ χιονιοῦ, γιὰ μᾶς τὰ παιδιά, ἦταν ἓνα σωστὸ πανηγύρι καὶ πολὺ λίγο μᾶς μάζευε μέσα τὸ σπίτι, παρ' ὅλες τὶς φοβέρες καὶ τὰ ξεφωνητὰ τῶν μιανάδων, πού θγαίναν κάθε τόσο στὶς ὀξώπορτες καὶ μᾶς καλοῦσαν νὰ μποῦμε μέσα γιὰ νὰ ζεστάνουμε τὰ ξυλιασμένα χέρια μας.

Μονάχα, σὰν ἄρχιζε νὰ νυχτώνει καὶ τὸ σκοτάδι κατηφόριζεν ἀπὸ τὰ γύρω βουνὰ βουδὸ καὶ γεμάτο μυστήριο, ἀναγκαζόμαστε νὰ συμιαζετοῦμε στὸ σπίτι. Τότε, πλάι στὸ τζάκι, πού ἡ φωτιὰ λαμπάδιαζε τὰ μεγάλα κούτσουρα, βρίσκαμε ἡσυχία καὶ θυμόμαστε τὰ μαθήματα καὶ τὸ σχολεῖο καὶ προσπαθοῦσαμε στὸ λιγοστὸ φῶς τῆς λάμπας, πού κρέμονταν στὸ παραγῶνι τοῦ τζακιοῦ, νὰ γράψουμε καὶ νὰ διαβάσουμε.

Ἔτσι περνοῦσαν οἱ χειμωνιάτικες μέρες κ' οἱ ἀξημέρωτες νύχτες πού τὶς συντρόφευαν τὰ παραμύθια καὶ οἱ ἱστορίες τῆς καλῆς μου Μάκω Σιούλας, πού μᾶς ἔ-

φερνε όλα τὰ νέα τοῦ χωριοῦ καὶ μᾶς τὰ διηγόταν μὲ ἓνα δικό της παραστατικό τρόπο, γεμάτο χειρονομίες κατὰ τὴν ὥρα τοῦ δείπνου καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτό.



Τὴ μονότονη αὐτὴ ζωὴ τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἢ μιὰ μέρα ἀντέγραφε τὴν ἄλλη πιστά, τὴ ζωντάνευαν κάθε χρόνο οἱ προετοιμασίες γιὰ τὶς γιορτές τῶν Χριστουγέννων καὶ τῆς Πρωτοχρονιάς. Ἡ μητέρα, ἔτσι μᾶς μάθαιναν τότε στ' ὀσχολεῖο νὰ λέμε τὴ μάνα μας, ἄρχιζε νὰ συγυρίζει τὸ σπίτι καὶ νὰ τοιμάζει τὸ φρέσκο ψωμί καὶ τὶς λειτουργίες γιὰ τὴν ἐκκλησία, ποὺ ἀνάμεσα ἔβαζε καὶ γιὰ μίνα μία - δυὸ μπαντούσιες καὶ ὅ,τι ἄλλο συνηθίζοταν τὶς ἅγιες αὐτὲς μέρες μαζί μὲ τὶς ἀπαραίτητες λαλαγκίτες, τὰ σπάργανα τοῦ Χριστοῦ, καθὼς τὰ λένε ἄλλοῦ, καὶ ἡ Μάκω θὰ καταπιάνονταν μὲ τὸ τρίμια καὶ τὸ μπουμπάρι, ποὺ τὸ θεωροῦσε ἀπαραίτητο τὶς μέρες αὐτές.

Μὰ μέσα σ' ὅλη αὐτὴ τὴν εὐχάριστη ἀναταραχὴ καλὸδεχτο ἔφτασε τὸ γράμμα τοῦ πατέρα γεμάτο εὐχὲς μὲ ἓνα δέμα καλοτυλιγμένο καὶ δεμένο ποὺ εἶχε ἐπάνω του πολὺχρωμα γραμματόσημα καὶ σκόρπιες βοῦλες καὶ ἔγραφε πάνω στὸ χοντρὸ περιτύλιγμα τ' ὄνομά μου!

Ἡ μητέρα τὸ πῆρε ἀπὸ τὸν ταχυδρόμο γεμάτη χαρὰ, εὐχαριστώντας τον, καὶ ὕστερα ἀπὸ τ' ἀπαραίτητα κεράσματα ἄρχισε νὰ τὸ λύνει, ἐνῶ ὅλοι μας εἴχαμε καρφώσει τὰ μάτια μας καὶ παρακολουθοῦσαμε μὲ κάποια ἀνυπομονησία γιὰ νὰ δοῦμε τί ἔκρυβε μέσα του τὸ καλοδιπλωμένο στρατσόχαρτο!

Σὰν τὸ ξεφάσκισε προσεχτικὰ ἡ μητέρα, ξεπρόβαλε ὀλοκαίνουργο καὶ δεμένο ἓνα βιβλίο καφετί, ποὺ ἐπάνω του ἔγραφε μὲ ἀσημιὰ ὀλοκάθαρα γράμματα: Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, καὶ πρὸ κάτω μὲ κεφαλαῖα: ΠΙΑΝΤΑ! Πρὶν καλὰ - καλὰ μοῦ τὸ δώσει ὁ μάνα μου τὸ ἄρπαξα ἀπὸ τὰ χέρια της μὲ κάποια ἀνυπομονησία καὶ ἄρχισα νὰ τὸ περιεργάζομαι φυλλομετρώντας το. Ἀπὸ τὰ φύλλα τοῦ βιβλίου ξεχύνονταν μιὰ παράξενη μυρωδιὰ ἀπὸ τὸ χαρτί, ποὺ ἦταν ποτισμένο ἀπὸ τὰ φρέσκα γράμματα καὶ τὸ μελάνι τοῦ τυπογραφείου.

Σὰν ἔφυγεν ὁ ταχυδρόμος, τραβήχτηκα σὲ μιὰ γωνιὰ στὸ μπάσι καὶ ἀκουμπώντας τὸ βιβλίο στὸ παράστημα τοῦ παραθυριοῦ, ἄρχισα νὰ διαβάζω.

Ἡ πρώτη μου γνωριμία μὲ τὸ καινούργιο βιβλίο δὲ μὲ ἐνθουσίασε. Ἦταν κάτι ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ βιβλία ποὺ εἴχαμε στὸ σχολεῖο. Οἱ πυκνοτυπωμένες πρῶτες σελίδες του μὲ τὰ μικροῦτσικα ἐκεῖνα γράμματα, μοῦ ἔφεραν κάποια ἀπογοήτευση, μὴ μπορώντας νὰ καταλάβω τίποτε ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του. Μονάχα, σὰν ἔπεσε στὸ μάτι μου, καθὼς γύριζα τὶς σελίδες σ' ἓνα πολὺστιχο ποίημα, ἐνίωσα νὰ μὲ πλημμυρίζει μιὰ παράξενη χαρὰ! Εἶχα ἀνακαλύψει κάτι ποὺ μπορούσα νὰ τὸ διαβάσω καὶ ἄς τὸ μισόξερα ἀπ' ἔξω καθὼς τὸ εἶχα πολυακούσει στὸ σχολεῖο στὶς γιορτές ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα παιδιὰ.

Τ' ἄλογο, τ' ἄλογο Ὅμιερ Βρυώνη!

Τὸ σπίτι γέμισε ἀπὸ τὶς φωνὲς μου καὶ ἄρχισα νὰ διαβάζω μὲ ἓνα στόμφο καθὼς ἀκουγα νὰ ἀπαγγέλλουν τὰ παιδιὰ στὸ σχολεῖο.

Ἡ ἀνακάλυψή μου δὲ σταμάτησεν ἴσαμε δῶ. Πρὸ κάτω μὲ τράβηξαν κάποιοι ἄλλοι στίχοι: «Πῶς μᾶς θωρεῖς ἀκίνητος, ποὺ τρέχει ὁ λογισμὸς σου».

Τώρα καταλάβαινα ποὺ τὰ βρίσκαν οἱ δασκάλοι μας ὅλα ἐκεῖνα τὰ ποιήματα, ποὺ ἔδιναν στὰ παιδιὰ γιὰ ν' ἀπαγγείλουν στὶς σχολικὲς γιορτές.

Θάπαιρνα τὸ βιβλίο, σκεφτόμουνα, τὴν ἄλλη μέρα, γιὰ νὰ τὸ δείξω σ' ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου, ἀκόμα καὶ στοὺς δασκάλους.

Ἡ ἐκπληξή μου ἕνωσε ἦταν μεγαλύτερη τὸ βράδυ μετὰ τὸ φαγητό, ὅταν ἡ μητέρα μοῦ εἶπε νὰ τῆς δώσω τὸ βιβλίο νὰ τὸ δεῖ καὶ αὐτὴ καὶ νὰ διαβάσει.

Ἡ μητέρα μου, ἂν καὶ δὲν ἤξερε πολλὰ γράμματα, μόλις εἶχε τελειώσει τὴν πρώτη τοῦ Σχολαρχείου γιὰ νὰ σταματήσει στὴ δευτέρα ἀπὸ τὸ ξύλο τοῦ νονοῦ μας καὶ δασκαλοῦ της Ν. Παπαχαρίση, γιατί δὲν εἶπε στὴ σειρά τὰ ἑπτὰ μυστήρια κα!



σκόνταφε κάπου στο σύμβολο της πίστεως, από φάβο περισσότερο, κι όχι πού δὲν τὸ ἤξερε. Ἔτσι σταμάτησε νὰ πάει στὸ σχολεῖο παρ' ὅλα τὰ παρακάλια καὶ τὰ ταξίματα τῆς μεγαλύτερης ἀδελφῆς της, τῆς Καλλιόπης, γιὰ νὰ συνεχίσει. Αὐτὸ ὅμως, δὲ στάθηκε ἀφορμὴ νὰ μισήσει καὶ τὰ γράμματα. Ἀντίθετα, προικισμένη μὲ μιὰν ἀπέραντη μνήμη ἤξερε ἀμέτρητα δημοτικὰ τραγούδια καὶ σὲ κάθε στιγμή ἦταν σὲ θέση νὰ σοῦ ἀπαγγεῖλη κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν περίστασι, ἀκόμη καὶ ν' αὐτοσχεδιάσει ἀσυναίσθητα σὲ ἄψογο ἑμιετρο ρυθμό!



Ἀπὸ τὰ πρῶτα κιόλας βράδια τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ βιβλίου ἢ μητέρα ἄρχισε νὰ μᾶς διαβάζει καθισμένοι κι οἱ τρεῖς μας πλάϊ στὸ τζάκι, ἀκούγαμε μὲ προσοχή, ἀκόμα καὶ ἡ Μάκω Σιούλα, πού δὲν ἔδινε καὶ μεγάλη σημασία σὲ κάτι τέτοια διαβάσματα. Ἔτσι σιγὰ σιγὰ τὸ ἀπόδειπνο, εἶχαμε συνηθίσει καὶ περιμέναμε, πότε ἡ μητέρα θάπαιρνε στὰ χέρια της τὸ βιβλίο δίπλα στὴ λάμπα καὶ θ' ἄρχιζε τὸ διάβασμα, ἐνῶ ἔξω τ' ἀστραπόβροντα κ' οἱ ἀέρηδες λυσομοανοῦσαν κ' ἔδερναν ἀλύπητα τὶς θαλαμιδιές τ' "Αἰ Θανάση.

Ἀρχὴ ἔκανε ἀπὸ τὴν Κυρὰ Φροσύνη, ἦταν τόσο ζωντανὸς ὁ θρύλος, πού πλανιόταν σ' ὅλη τὴν Ἠπειρο γιὰ τὴν ἀδικοπνιγμένη κι ὀμορφὴ ἀρχόντισσα!

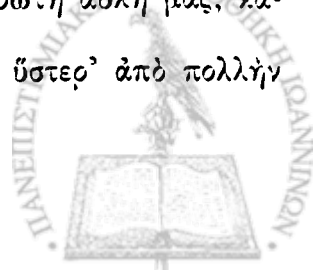
Μέρα μὲ τὴν ἡμέρα τὸ διάβασμα αὐτὸ τῆς μητέρας τὸ περίμενα ὅλο καὶ μὲ περισσότερη ἀνυπομονησία κάθε βράδυ. Κρειμόμουνα ἀπὸ τὰ χεῖλη της κι ὅταν τὴν ἔβλεπα νὰ σκουπίζει τὰ δάκρυά της κάθε τόσο καθὼς προχωροῦσεν ἡ τραγικὴ ἱστορία, θούρκωναν καὶ τὰ δικά μου μάτια καὶ τὴ σταμάταγα καὶ ὅλο τὴ ρωτοῦσα νὰ μοῦ ἐξηγήσει κάτι πού δὲν καταλάβαινα, μαθητῆς τῆς Δ' Δημοτικοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ μὴν μπορῶ νὰ μπῶ στὸ βαθύτερο νόημα τῆς δραματικῆς ἐκείνης ἱστορίας.

Παιδὶ τοῦ χωριοῦ μὲ μοναδικὰ βιβλία τ' ἀγούσια ἐκεῖνα τοῦ σχολεῖου μὲ τὴν τρομερὴ καθαρεύουσα. Τὰ βιβλία πού εἶχαμε κληρονομήσει ἀπὸ τὸ μακαρίτη προσπάππο μου ἔμειναν στοιβαγμένα στὴ μεγάλη κασέλα τῆς Μάκως, πού τὴν εἶχε πάρει προίκα, ἦταν γιὰ μένα ἕνας ἀνεξερεύνητος κόσμος γεμάτος μυστήριον. Καμιά φορὰ μονάχα πού τὰ χιόνια καὶ οἱ ἀτελείωτες βροχὲς τοῦ χειμῶνα μ' ἀνάγκαζαν νὰ μένω φυλακισμένος μέσα στὸ σπίτι, τότε. Ἄνοιγμα τὴν κασέλα καὶ ἔπαιρνα κανένα βιβλίο καὶ τὸ φυλλομετροῦσα μὲ κάποιο θαυμασμὸ καὶ δέος, χαζεύοντας στὰ μεγάλα καὶ παράξενα πρωτογράμματα μὲ τὰ κοκίδια καὶ τὶς βινιέτες στὴν μπροστινὴ σελίδα, ὅλα τυπωμένα στὴ Βενετία. Μερικὲς φορές μάλιστα, τὰ χοντρά αὐτὰ καὶ καλοδεμένα βιβλία προσφερόταν τόσο στὰ παιχνίδια μου, καθὼς τὰ βγαζα ἀπὸ τὴν κασέλα καὶ τὰ βάζα τὸ ἕνα πάνω στ' ἄλλο φτιάχνοντας σπιτάκια, δρόμους καὶ καμάρες καὶ γεφύρια. Πού νὰ ζοῦσεν ὁ μακαρίτης ὁ προσπάππος μου νὰ ἔβλεπε σὲ ποιὸ χάλι τὰ εἶχε καταντήσει ὁ δισέγγονός του! Ἀπόφοιτος τῆς Ριζαρείου Σχολῆς τὸ 1843, ποιὸς ξέρει, μὲ ποιές στερήσεις τὰ εἶχε ἀποχτήσει γιὰ νὰ περάσει τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, ἀποτραβηγμένος ἐδῶ στὸ χωριό, μὲ μόνη τέρψη τὸ διάβασμά τους.

Τὸ διάβασμα τῆς Κυρὰ Φροσύνης συνεχιζόταν, κάθε βράδυ, ὅσπου ἡ μητέρα κουρασμένη περισσότερο ἀπὸ τὸ λιγιστὸ φῶς τῆς λάμπας, σκουπίζε τὰ μάτια της κλείνοντας τὸ βιβλίο γιὰ νὰ συνεχίσει τὸ ἐπόμενο βράδυ.

Ἡ Κυρὰ Φροσύνη ὅμως, καθὼς ἔσθηνεν ἡ λάμπα καὶ πέφταμε νὰ κοιμηθοῦμε πλανιόταν στὸ σκοτάδι πανέμορφη σὰ νεράιδα καὶ τὴν ἔνωθα κοντά μου σὰ νάθελε νὰ κρυφτεῖ κάτω ἀπὸ τὰ σκεπάσματα γιὰ νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸ κυνηγητὸ τοῦ φοβεροῦ Ἄλῃ, πού τὸν ἀκούγα νὰ καλπάζει ἔξω στὴν πλακόστρωτη αὐλὴ μας, καθάλα στὸ τρομερὸ του ἄτι!

Ἔτσι μὲ τὶς ὀπτασίες αὐτές, ἐρχόταν λυτρωτικὸς ὁ ὕπνος ὕστερ' ἀπὸ πολλὴν ὥρα γιὰ νὰ κοιμίσει τὴν ταραγμένη μου φαντασία.





Ὁ χειμῶνας πέρασε μὲ τὴν ἱστορία τῆς Κυρὰ Φροσύνης καὶ μὲ ἕτι ἄλλο μᾶς διάβαζεν ἢ μητέρα, ξεφυλλίζοντας στὰ πεταχτὰ τὸ χοντρὸ βιβλίον, χωρὶς μεγάλο ἐνδιαφέρον τώρα, ὥσπου ἦρθε τὸ μεγαλοδῶμαδο καὶ τὸ τζάκι ἔσθησε.

Οἱ μέρες μεγάλωναν καὶ τὸ δάσος φούντωνε. Τὰ πασχαλομάνουσα φλόμιωναν τὸν ἀέρα μὲ τὴ μοσχοβολημένη πνοή τους. Ἡ ἀνοιξη ἔστελνε τὰ πρῶτα μηνύματα πού τὴν καλωσόριζαν τὰ πουλιὰ μὲ τὰ κελαδήματά τους. Οἱ μέρες τώρα περνοῦσαν πρὸ σύντομα κ' ἐμεῖς τὰ παιδιὰ σκοπούσαμε στὰ χωράφια καὶ προσπαθοῦσαμε ν' ἀνακαλύψουμε τίς φωλιές, πού τόσο φροντισμένα προσπαθοῦσαν νὰ κρύψουν τὰ στραγαλιανὰ ἀπὸ τὸ ἐπίδουλο μάτι μας.

Ἡ ἀνοιξη, μὲ τὴ γοητεία τῆς καὶ τίς εὐκαιρίες πού μᾶς ἔδινε, γρήγορα ἄρχισε νὰ ξεθωριάζει τίς ζωηρὲς ἐντυπώσεις πού εἶχεν ἀφήσει στὴν ψυχὴ μου τὰ ἀνάγνωσμα τῆς ἱστορίας τῆς Κυρὰ Φροσύνης.

Κάπου - κάπου ὅμως, τίς ὥρες πού διάβαζα τὰ μαθήματά μου καὶ καθόμουν νὰ γράψω καθισμένος στὰ γόνατα ἐπάνω στὸ μπάσι, ἀκουμπώντας τὰ γραφτὰ μου στὸ παράστομα τοῦ παράθρου τοῦ μαντζάτου γιὰ ν' ἀγναντεύω μακριὰ πέρα τὸ Βίκο — τὸ τραπέζι μου ἦταν τόσο ἀποκρουστικὸ — μου ρχότανε πότε - πότε στὸ νοῦ μου καὶ ξύπναγε τὸ θαυμασιὸ μου ἢ μορφὴ τοῦ ποιητῆ πού φιγουράριζε στὸ δεῦτερο φύλλο τοῦ βιβλίου καὶ τὸν κοιτοῦσα πολλὴν ὥρα μὲ κάποιο θαυμασιὸ καὶ θρησκευτικὴ εὐλάβεια. Ὁ θαυμασιὸς μου αὐτὸς γιὰ τὸν ποιητὴ μ' ἔσπρωξε κάποια μέρα κι ἄρχισα νὰ σκαρῶνω ἕνα ποίημα, ἀφιερωμένο στὸ μεγάλο πολιτικὸ μας, τὸ Βενιζέλο, πού εἶχε γίνει κι αὐτὸς στὰ παιδιὰ μου ἐκεῖνα χρόνια, θρύλος, καθὼς ἀκουγα κάθε τόσο τοὺς μεγάλους νὰ μιλοῦσε γιὰ κείνον.

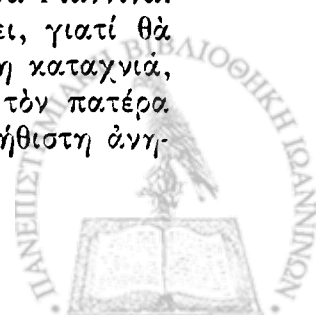
Ἀπὸ τοὺς λίγους ἐκείνους στίχους, πού δὲν ξεπερνοῦσαν τὰ δυὸ τετράστιχα, δὲ θυμῶμαι τίποτε ἀπὸ τὸ πρωτόλειό μου ἐκεῖνο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν λέξη «μεγαλεπήθουλος» πού τὴν εἶχα ἀκοῦσει ἢ διαβάσει σὲ κάποιο ἀπὸ τὰ σχολικὰ μου βιβλία καὶ πού μου εἶχε κάνει τόσην ἐντύπωση, πιστεύοντας, πῶς μονάνα ἢ λέξη αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ πεῖ ὅλα, ὅσα ὁ θαυμασιὸς μου πρὸς τὸ μεγάλο πολιτικὸ μου ὑπαγόρευε.

Κρυμμένο μέσα στὰ σχολικὰ μου τετράδια, γιὰ νὰ μὴ δεῖ κανεὶς τὸ ἀριστοῦργημά μου, τὸ ἔβγαζα πότε - πότε καὶ τ' ἀπάγγελλα μὲ στόμφο, καθὼς μᾶς μάθαιναν στὸ σχολεῖο κ' ἐνωθεῖ ξεχωριστὴ ἱκανοποίησι ἀπὸ τὸ δημιουργημά μου αὐτό!



Οἱ μέρες περνοῦσαν καὶ καρτεροῦσα μὲ χαρὰ τίς ἐξετάσεις πού θὰ τελείωνε τὸ σχολεῖο καὶ θὰ ρχόταν τὸ καλοκαίρι καί, μαζί μ' αὐτὸ κι ὁ πατέρας, ἂν καὶ στὸ σπίτι δὲ γινόταν καμιά κουβέντα γιὰ τὸν ἐρχομὸ του κι οὔτε ἐγὼ ρωτοῦσα τὴ μητέρα νὰ μου πεῖ πότε θ' ἔρθει, σὰν τὴν ἔβλεπα χολιασμένη νὰ καρτερεῖ γράμματα, πού ἀργοῦσε τώρα νάρθει κι ἀκουγα νὰ μιλοῦσε μὲ τὴ Μάκω κάθε τόσο, πῶς ὁ πατέρας ἦταν μακριὰ στρατιώτης καὶ πῶς θὰ γινόταν καὶ πάλι πόλεμος! Μὲ κυρίευε τότε κάποιος φόβος καὶ ξύπναγα μὲ μέσα μου παλιὰς πικρὲς ἀναμνήσεις καὶ θυμίζουνα πού μὲ ἔσπρωχνε ἢ μητέρα ἀπὸ τὸ χέρι, γεμάτη λαχτάρια γιὰ νὰ κρυφτοῦμε μὲ ἄλλους χωιρανοὺς στὸ λάκκο τῆς Κώτσαρης, σὰν βλέπαμε νὰ κατηφορίζουν ἀπὸ τὸ Πανέτσι οἱ Τοῦρκοι πεινασμένοι, λίγο πρὶν πέσουν τὰ Γιάννινα. "Ὅλα αὐτὰ ξυπνοῦσαν τώρα μέσα μου ὀλοζώντανα κι ἀκουα ν' ἀχολογοῦνε οἱ ρεματιῆς ἀπὸ τὰ κανόνια πού πέφτανε τότε στὸ Μπιζάνι γιὰ νὰ φέρουν τὴ λεφτεριά στὰ σκλαβωμένα Γιάννινα.

Τώρα ὅμως δὲ μπορούσα νὰ καταλάβω, ὅσο κι ἂν εἶχα μεγαλώσει, γιὰτί θὰ γινόταν ξανά πόλεμος καὶ σκέπαζε τὴν παιδικὴ μου ψυχὴ μιὰ παράξενη καταχνιά, πού μέρα μὲ τὴν ἡμέρα γινόταν πρὸ βαριά, καθὼς τὰ γράμματα ἀπὸ τὸν πατέρα ἐρχόντουσαν ὅλο καὶ πρὸ ἀραιὰ καὶ στὸ σπίτι μας βασίλευε κάποια ἀσυνήθιστη ἀνησυχία, πού δὲν μπορούσε νὰ ἐξηγήσει τὸ παιδικὸ μου μυαλό.





Ἔτσι, ὅσο περνοῦσεν ὁ καιρὸς, οἱ μέρες γινότανε πιὸ δύσκολες, σὰν ἔφτανε στὸ χωριὸ κάποιο μαντάτο, πὸν τριγύριζεν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, κι ὄλο τὸ χωριὸ μουνδιασμένο περίμενε κάποιο κακὸ πὸν τὸ συζητοῦσαν ὀλημερίς οἱ γέροι στὸ μεσοχώρι κ' οἱ γυναῖκες καθισμένες στὰ πεζούλια, γεμάτες ἀνησυχία γιὰ τὰ παιδιὰ πὸν θρυσκόταν μακριὰ τὸν πόλεμο.

Καὶ σὰ νὰ μὴν ἔφτανεν αὐτό, ἄρχισε μέρα μὲ τὴν ἡμέρα νὰ σφίγγει τὸ χωριὸ ἢ ἀνέχεια, ἢ ξεπηλησιά, κ' ἢ πείνα χτύπαγε τίς πόρτες τῶν σπιτιῶν μὲ τὴ σειρά καὶ τρέχανε οἱ γυναῖκες στὰ χωράφια γιὰ νὰ μαζέψουν λίγα λάχανα, ν' ἀμπώξουν τὸν καιρὸ, καὶ κατεβαῖναν μικροὶ καὶ μεγάλοι νὰ δουλέψουν στὸ δημόσιο δρόμο, στὸ Καλπάκι, γιὰ μιὰ χούφτα καλαμποκίσιο ἀλεύρι, πὸν τῷδινεν ὁ ἰταλικὸς στρατὸς στους ἐργάτες, περισσότερο γιὰ προπαγάντα παρὰ γιὰ νὰ λαρῶνει τὴν πείνα τοῦ κοσμάκη καὶ νὰ συντηρήσουν τὸ δρόμο.

Ἀπὸ τὰ Πανωζάγορα, πὸν ἢ πείνα εἶχε φτάσει σὰν κακὸς χρεοφειλέτης, κατηφόριζαν στὰ καμποχώρια κάθε τόσο οἱ ἄνθρωποι φορτωμένοι μὲ σιτζαντέδες ἀπὸ τὴν ἀνατολή, σαΐκια καὶ μεταξωτὰ παπλώματα, χρυσαφικά καὶ τζοβαῖρια κι ἄλλα εἰδίσιματα, σίφερα λογιῆς λογιῆς, πὸν οἱ ξενητεμένοι χρόνια καὶ χρόνια κι ἀπὸ πάππο πρὸς πάππο εἶχαν φέρει ἀπὸ τὴ μακρινὴ τὴν ξενητεία. Ὅλα τοῦτα, τ' ἀλλάζανε μὲ δυὸ χούφτες καλαμποκί κι ἂν τὸ βρίσκανε κι αὐτό.

Καὶ κάποια μέρα πὸν ἢ πείνα ξέσχιζε τὰ σωθικά τῶν ἀνθρώπων σὰν ἀνελέητο μαχαίρι, ξεπέζεψε στὸ σπῖτι μας ἡ Κυρὰ Ἐλισάβετ γιὰ νὰ δεῖ πὸς πορεύομε καὶ νὰ βρεῖ κι αὐτὴ μιὰν ὀκιά ἀλεύρι ἀπὸ τὰ φιλικὰ τῆς σπῖτια στὸ χωριὸ μας. Ἀφοῦ κουθέντιασε μὲ τὴ μητέρα λίγην ὥρα γιὰ τὸ κακὸ πὸν ἔδερνε τὸν κόσμο, καὶ πὸς στὰ Γιάννινα ξεπουλοῦσε ὁ καθένας ὅ,τι εἶχε γιὰ νὰ σωθεῖ ἀπὸ τὴν πείνα, ἔσκυψε καὶ κάτι εἶπε στὴ μητέρα μου ψιθυριστά, σὰ νὰ ἤθελε νὰ μὴν τ' ἀκούσω ἐγώ. Εἶδα κατόπι τὴ μητέρα μου νὰ φεύγει συλλογισμένη καὶ νὰ γυρίζει μ' ἓνα τενεκεδένιο κουτί πὸν τὸ εἶχε πάντα κλειδωμένο στὸ σεντούκι τῆς.

Τὸ ἔφερε καὶ τ' ἀπόθεσε στὸ μπάσι, τὸ ἄνοιξε καὶ ἄπλωσε πρῶτα μιὰ χρυσὴ χοντρή ἀλυσίδα, πὸν μποροῦσε νὰ κρεμαστεῖ σὲ τριπλὴ σειρά γύρω ἀπὸ τὸ λαιμό, ἴσαμε κάτω στὸ στήθος, δυὸ - τρία δαχτυλίδια κατόπι, μιὰ καρφίτσα σκαλιστὴ μὲ καλλιγραφημένα γράμματα μὲ τ' ὄνομα «Χαρίκλεια». Ὅλα αὐτὰ τὰ χρυσαφικά ἦταν καζάντιο τοῦ παπποῦ ἀπὸ τὴν Πόλη.

Ἀφοῦ τὰ περιεργάστηκεν ἀρχετὴν ὥρα ἡ Κυρὰ Ἐλισάβετ, κρατώντας ψηλά στὸ χέρι τῆς τὴ χρυσὴ καδένα γεμάτη ἱκανοποίηση, ἄκουσα νὰ λέει στὴ μητέρα. πὸς θὰ τὰ πῆγαινε στὰ Γιάννινα σ' ἓνα γνωστὸ τῆς χρυσικὸ νὰ τὰ πούλησει καὶ πὸς θὰ πᾶιρνε πέντε - ἕξι λίρες. Ἡ μητέρα στάθηκε δίδουλη γιὰ λίγην ὥρα καὶ συλλογισμένη, ὕστερα, χωρὶς νὰ μιλήσει τ' ἄσπρωξε ὄλα πρὸς τὴν Κυρὰ Ἐλισάβετ κι ἐκείνη τὰ συμιάζεψε καὶ τᾶδεσε καλὰ σ' ἓνα μαντήλι. Ἡ μητέρα δὲ μίλησε, ἀλλὰ κρατώντας στὰ χέρια τῆς μιὰ χρυσὴ καρφίτσα σὲ σχῆμα πεταλούδας, πὸν στὰ δλάνοιχτα φτερά τῆς ἄστραφταν πολύχρωμα πετράδια, ἀκούστηκε νὰ λέει μὲ σταθερὴ φωνή:

— Αὐτὴ δὲ τὴ δίνω, Ἐλισάβετ· θὰ τὴν κρατήσω γιὰ τὴ νύφη μου.



Μὲ τὰ χρήματα πὸν ἔφερε ἡ Κυρὰ Ἐλισάβετ, ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες, καὶ μὲ τὸ ἀλεύρι πὸν ἔπαιρνε ἡ Μάκω ἀπὸ τὸ δρόμο στὴν Κλεισοῦρα, πὸν εἶχε ἀναλάβει σὰν ἐπιστάτης ὁ ἀδερφὸς τῆς Χαρίσης — τί νᾶκανε μεγάλη γυναῖκα καὶ κείνος ζαραλῆς καὶ καλομαθημένος — σπρώχναμε τὸν καιρὸ, μέρα μὲ τὴν ἡμέρα καρτερώντας τὰ τελειώσει ὁ ἀποκλεισμός καὶ νὰ γαληνέψει ὁ κοσμάκης καὶ νὰ χορτάσει τὸ ψωμί.

Καὶ ἔφταναν στὸ μεταξὺ διάφορες εἰδήσεις, ἄλλοτε μαῦρες καὶ πικρὲς καὶ ἄλλοτε χαρούμενες, πὸν φτέρωναν τίς ἐλπίδες πὸν φώλιζαν στίς καρδιές καὶ σιγοκοί-



μιζαν τήν πείνα και τήν ανέχεια.

Κ' ἐμείς τὰ παιδιά, πηγαινοερχόμαστε στο σχολειό μισοχορτασμένα, μέ χιλιομπαλωμένα ρούχα και μισή ποδεδή νά μάθουμε γράμματα, μεγάλα τώρα καθώς εἴμαστε στο Σχολαρχεῖο, ἀκούγαμε κάθε τόσο τούς δασκάλους στά διαλείμματα και τούς μεγάλους νά συζητᾶνε γιά τὰ γεγονότα και φούντωνεν ἡ φαντασία μας και μεταφέραμε τόν πόλεμο στά παιχνίδια μας ξεχνώντας ἔτσι τή συμφορὰ και τίς κακουχίες πού εἶχε φέρει σ' ἐλόκληρο τόν κόσμο. Ἔτσι περνοῦσαν τὰ πικρὰ ἐκεῖνα χρόνια, σπρώχνοντας τίς μέρες και καρτερώντας τήν εἰρήνη πού φώλιαζε βαθιά μέσ στις καρδιές τῶν ἀνθρώπων.

Και κάποια ἡλιόχαρη μέρα ἔφτασε γοργότερη μιὰ εἶδηση πώς τέλειωσεν ὁ πόλεμος! Ὁ κόσμος ἀνάσανε κι ἀπό τὰ στήθια ἔφυγεν ὁ βραχνάς πού τὰ πλάκωνε σάν ταφόπετρα. Ὁ ἰταλικός στρατός ἄρχισε ν' ἀδειάζει τούς δρόμους και νά φεύγει σ' ἀτέλειωτες φάλαγγες ἀφήνοντας πίσω του τόν κορνιαχτό πού σήκωναν τὰ βαριά φορτηγά αὐτοκίνητα και τ' ἀπόηχο τοῦ χαρούμενου τραγουδιοῦ του.

Τό χωριό ἄρχισε νά ζωντανεύει και ἡ προσδοκία τῆς εἰρήνης γλυκοχάραζε στά πρόσωπα τῶν θασανισμένων ἀνθρώπων και καρτεροῦσαν οἱ μανάδες τὸ γυρισμό τῶν στρατεμένων παιδιῶν πού βρίσκονταν χρόνια τώρα μακριά, στή Μικρασία. Ἡ Μάκω ξαναγύρισε στο σπίτι μαζί μέ τούς ἄλλους χωριανούς πού δούλευαν ὡς τώρα στο δρόμο κι ὁ ἀδερφός της ὁ Χαρίσης, νοικοκύρης ἀπό τούς λίγους στο χωριό, Γκελιάδης μέ τ' ὄνομα, ἔτριβε τὰ χέρια του ἀπό χαρὰ πού ἀνοιξαν οἱ δρόμοι και θᾶφευγε γιά τή Σερβία, γιά νά νοικοκυρέψει τὸ βίός του, πού εἶχε κληρονομήσει ἀπό τὸ γέρο πατέρα του.



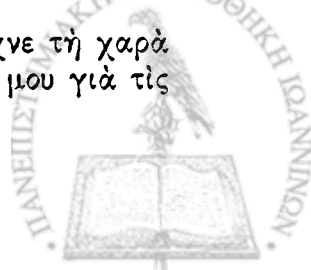
Και μιὰ γλυκοθύμητη καλοκαιριάτικη μέρα, ἔφτασε στο σπίτι μας τὸ γράμμα τοῦ πατέρα σάν λαμπρή. Ἡ μητέρα τ' ἀνοιξε μέ τρεμάμενα χέρια και τὸ διάβαζε μέ βουρκωμένα μάτια. Ἐγραφε, πώς θά γύριζε στήν Ἀθήνα στή δουλειά του μέ ἄδεια, πού δίνα σέ στρατιῶτες μεγαλύτερης ἡλικίας και πώς, σύντομα θ' ἀπολυόταν σάν θά τελείωνεν ἡ ἄδειά του. Ἐγραφε ἀκόμα, πώς ἔπρεπε νά μέ τοιμάσουν και νά μέ στείλουν στήν Ἀθήνα, μιὰ πού τελείωσα τὸ Σχολαρχεῖο και παρακαλοῦσε τὸ σχολάρχη μας Γρηγόρη Οἰκονόμου, μέ ξεχωριστό γράμμα, νά μέ φροντίσει τούς καλοκαιριάτικους μῆνες γιά νά πετύχω στις ἐξετάσεις.

Τὸ γράμμα αὐτὸ γαλίνεψε τὸ σπίτι μας κ' ἡ μητέρα γεμάτη χαρὰ και κρυψὴ λύπη πού θά μέ ἀποχωριζόταν μέ τοίμαζε ὅσο μπορούσε καλύτερα γιά νά μέ στείλῃ στήν Ἀθήνα. Κι ἐγὼ ἔπλαθα μέ τή φαντασία μου γεμάτος περιφάνεια τὸ καινούργιο σχολειό πού θά φοιτοῦσα και ταξίδευα μέ τὸ νοῦ μου στήν Ἀθήνα και γύριζα στοὺς δρόμους της μέ τὰ μεγάλα ψηλά σπίτια.

Ὅσο πλησίαζαν ἕμεις οἱ μέρες τοῦ ταξιδιοῦ ὅλο και λιγότερευεν ἡ ἐπιθυμία μου γιά τὸ ταξίδι, καθώς ἔβλεπα τή μητέρα και τή Μάκω χολιασμένες νά μέ φροντίζουν γεμάτες στοργή και τρυφερά γλυκόλογα και νά μοῦ κάνουν ὅλα τὰ χατήρια, ὅσο πλησίαζαν οἱ μέρες πού θᾶφευγα.

Στὸ βάθος στήν ψυχὴ μου ἄρχισε λίγο - λίγο νά μέ κυριεύει κάποιος ἀκαθόριστος φόβος και κάποιον κρυφὸ μαράζι, πού χωριζόμενα τή μητέρα και τή Μάκω Σιούλα κι' ἀκόμα, πώς δὲ θᾶδλεπα τή Λένη νά μέ κοιτάει ἀπὸ τὰ παράθυρά της πίσω ἀπὸ τὰ βασιλικά, καθώς κατηφόριζα μπρὸς ἀπὸ τὸ σπίτι της και νά κοκκινίζει γεμάτη ταραχή, σάν τύχαινε νά συναντηθοῦμε στο δρόμο χωρὶς νά ποῦμε ποτὲ μιὰ λέξη ἀπὸ τή μέρα πού τελείωσε τὸ σχολεῖο.

Τὸ κρυφὸ αὐτὸ σαράκι βάραινε τήν ψυχὴ μου σὰ μολύβι κι ἀπόδιωχνε τή χαρὰ τοῦ ταξιδιοῦ και θόλωνε τὰ παιδικὰ μου ὄνειρα, πού ἔπλαθεν ἡ φαντασία μου γιά τίς μελλοντικές μου σπουδὲς στήν Ἀθήνα.



Ὁ καιρὸς περνοῦσε, κι' ὅσο πλησίαζεν ἡ μέρα τοῦ ταξιδιοῦ, τόσο και πιὸ βαριά ἔπεφτεν ἡ καταχνιά στὸ σπίτι μας, σὰ σύγγεφο πού τοιμαζόταν νὰ ξαπολύσει τὴ μπόρα πού ἔκρυβε στὰ μαῦρα σωθικά του.

Ἡ μητέρα μὲ τὴ θλίψη μαρμαρωμένη στὸ πρόσωπό της, μὲ κοιμένα τὰ χέρια τοίμαζε τὰ πράγματά μου πού θάπαιρνα στὸ ταξίδι και τὰ συγύριζε μὲ μιὰ λαχτάρα και στοργή σὰ νάταν ἀκριβὰ κι' ἀγαπημένα φυλαχτά.

Μονάχα ἡ καημένη ἡ Μάκω Σιούλα, προσπαθοῦσε κάθε τόσο μὲ τὰ χορατὰ της νὰ σκορπίσει τὴ λύπη μας ἀνοιχτόκαρδη καθὼς ἦταν και γεμάτη αἰσιοδοξία.



Κι' ἕνα πρωῒνό, μιὰς φθινοπωριάτικης Δευτέρας, τὸ σπίτι μας γέμισεν ἀπὸ συγγενεῖς και φίλους. Ὅλοι μὲ τὸ γέλιο στὰ χεῖλη και τὰ καλοῦδια οἱ θειᾶδες στὴν ποδιά, ἔρχόταν νὰ ξεκινήσουν τὸ μονάκριβο πού θά ταξιδεύονταν, μέσα σ' εὐχὲς και σὲ μιὰ ἀσυνήθιστη ἀναταραχή, δημιουργώντας ἔτσι μιὰ χαρούμενη ἀτμόσφαιρα, περισσότερο γιὰ νὰ σκορπίσουν τὸν καημὸ τῆς ξενητεῖας παρὰ ἀπὸ εὐθυμὴ διάθεση. Κι' ἐγὼ σαστισμένος ἀπὸ τὰ χεῖδια και τὰ γλυκόλογα τῶν δικῶν μας τὰ δεχόμουν ὅλα αὐτὰ κι' ἀκουγα τίς εὐχὲς και τίς συμβουλὲς τῶν μεγάλων ὡς τὴν ὥρα πού μὲ ἔσυρην ἡ μητέρα μπρὸς στὸ κονοστάσι τοῦ μαντζάτου γιὰ νὰ κάνω τὸ σταυρό μου, ἐνῶ ἐκεῖνη στεκόταν πλάι μου ψιθυρίζοντας μὲ τρεμάμενη φωνὴ κάποια λόγια πού δὲν ἀκουγόntonταν ἀπ' τὰ πνιχτὰ ἀναφιλητὰ της.

Ὑστερα, ἀκολουθώντας πίσω μου μὲ ξέβγαλε λέγοντάς μου νὰ κλωτσήσω τὸ χάλκινο κανάτι πού ἔστεκε γεμάτο νερὸ στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ ἐπάνω στὸ κατώφλι, ἐνῶ ὄλο τὸ συγγενολοῖ πού βρίσκονταν στὴν αὐλή ξεκινοῦσε σὰν χαρούμενο ψίχι γάμου.

Ἀπ' τίς ἀλλότοπες καθὼς περνοῦσαμε στὸ σοκάκι, ξεπρόβαλαν οἱ νοικοκυρὲς κι' εὐχόντουσαν στὴ μητέρα νὰ πάω καλά και νὰρθω, ἄλλες μὲ τὸ γέλιο στὸ στόμα κι' ἄλλες μὲ τὴν ψυχὴ βαριά στεκόntonταν μαραιμένες, καθὼς φτερούγιζεν ὁ νοῦς της στὴν πικραμένη ξενητεῖα πού κράταγε χρόνια μακριὰ τους ἀντρες και παιδιὰ.

Και καθὼς ἡ συνοδεία ἀνηφόριζε στὸ πλακόστρωτο δρομάκι πού ἀνεβαίνει πρὸς τὴν ἐκκλησιά, μέσα σὲ μιὰν ἀσυνήθιστη φασαρία, πού σκόρπαιε τὴν πρωῒνή γαλήνη, ἐκεῖ δὲ στὸ σταυροδρόμι, πού ξαποσταίνει ὁ δρόμος γιὰ ν' ἀνηφορίσει, τὰ μάτια μου κρεμάστηκαν στὸ παραθύρι π' ἀνάσαινε κρυμμένο στὰ βασιλικά και τοὺς σερμενεζέδες. Και πίσω ἀπὸ τίς σιδεριὲς ἀστράψανε γιὰ μιὰ στιγμή σὰν ἡλιαχτίδες οἱ πούλιες ἀπ' τὸν χιονάτο τὸν τζουβρέ.

Μὲ κοιμένα τὰ πόδια ἀκολουθοῦσα τὴ συνοδεία κι' ὁ νοῦς μου τριγύριζε στὸ λουλουδιασμένο παράθυρο ὡς τὴ στιγμή πού ὄλοι σταμάτησαν στὸ κόνισμα στὸ Πηγαδοῦλι πού ἔγινεν ὁ χωρισμός.

Ὁ σπαραγμὸς τῆς μανούλας μου, τὰ δάκρυα και τ' ἀναφυλητὰ της θόλωσαν κάθε σκέψη μου. Ἐνας πρωτόγνωρος κόμπος μ' ἔπνιγε κι' ἀκολουθοῦσα ἀσυναίσθητα τὴ συντροφιά τῶν χωριανῶν πού θά ταξίδευε μαζί μου και θά μ' ἔφερνε στὴν Ἀθήνα κοντὰ στὸν πατέρα.

Ὅταν ὕστερα ἀπὸ λίγο γύρισα νὰ κοιτάξω εἶχαμε φτάσει στὴν καμπὴ τοῦ δρόμου πού ἔκρυβε πίσω της τὸ χωριό.



Πέρασαν ἀπὸ τότε κοντὰ ἐξήντα ὀλόκληρα χρόνια κ' ἡ ξενητεῖα μὲ τίς ἀπατηλὲς ὑποσχέσεις μ' ἔρριξε στὰ βρόχια μιὰς καινούργιας ζωῆς μ' ἀτέρμιονες ἀναζητήσεις και μάταιες προσδοκίες.



Κι' όσο περνάει ο καιρός όλο και περισσότερο ξεμακραίνει ο νοῦς μου από τις παιδικές αὐτὲς ἀναμνήσεις πού τόσο ὑπομονετικά ἀμαύρωσεν ὁ χρόνος, ὁ μύθος τῆς καθημερινῆς ζωῆς κ' οἱ ἐφήμερες χαρὲς τῆς.

Μὰ κάθε τόσο, μέσα ἀπὸ τὸ μακρινὸ ἐκεῖνο παρελθόν, ξεπετιέται ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου, ὀλοζώντανη ὄπτασία, ὁ ἐρχομὸς τοῦ πατέρα, αἰώνιος ταξιδιώτης, καὶ τὸ λουλουδιασμένο παράθυρο τῆς Λένης νὰ καρτεράει ἀκόμα θλιμμένο κάποιον ξενητεμένο.

## ΣΕ ΤΡΕΙΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

— I —

Τὸν ἀγέρα τῆς λευτεριάς πιά δὲν ζητῶ.  
Μήτε στοὺς καταπράσινους κάμπους  
μήτε στὰ πανηγύρια.  
Κουράστηκαν τὰ πόδια.  
Μπερδεύτηκαν οἱ ἐλπίδες,  
στοὺς πολυδαίδαλους δρόμους  
στοὺς κλειστοὺς ὀρίζοντες.  
Εἶμαι, καὶ τὸ ξέρω,  
μιὰ ἐντειχισμένη ὑπαρξὴ  
στὸ παντοδύναμο  
κίτταρό μου.

— II —

Λίγες οἱ μεγάλες ὄρες.  
Μὰ τούτη, ἡ μεγαλύτερη.  
Ἄντικρυ στὸ σύνορο,  
ἔτοιμος νὰ τὸ πεοάσεις.  
Ν' ἀφήσεις τὴν ὕλη,  
νὰ γευθεῖς τὴν οὐσία.  
Μὲ τὸ στοχασμὸ καὶ τὴν πίστη  
τοῦ ἐξερευνητῆ,  
γιὰ τὴν κατάκτηση τοῦ Μεγάλου  
Ἄγνωστου.

— III —

Ἄνοιξε τὸ παράθυρο.  
Στείλε στὴν πλάση τὸ μήνυμά σου.  
Δέξου καὶ τὸ δικό της  
ἂν μπορεῖς.  
Μὴν ὑψώνεις τοίχους νὰ σωθεῖς.  
Ἡ μοῖρα, μπῆκε μέσα σου  
ἀπὸ δική της πύλη.  
Ὅταν ἀκόμα τὰ βλέφαρα ἦταν κλειστά.  
Στὴν ἀνίποπτη στιγμή  
τῆς γέννησής σου.



# ΙΤΑΛΙΚΗ ΠΟΙΗΣΗ

Μετάφραση: Φ. Δέλφη

GIORGIO BARBERI SQUAROTTI\*

## ΑΦΡΟΔΙΤΗ

Τὰ χέρια σπασμένα, οἱ βραχίονες σταυρωμένοι σὰν γιὰ υπεράσπιση,  
σημαδεμένο τὸ πρόσωπο ἀπ' τὰ σημάδια τῶν λιθαρῶν,  
κόκκινες κηλίδες τῆς ἄργιλου πάνω στὰ μηριά, οἱ ρόγες τῶν μαστῶν κοιμέ-  
νες, ἡ λευκότητα ἑνὸς καιροῦ σθησιμένη ἀπ' τὴ γκρίζα σκόνη.  
Ἦμωνα τρεῖς χιλιάδες χρόνια μέσ' στὰ πέτρινα νησιά τοῦ Αἰγαίου, κι' ἐπί-  
σης μέσ' στὰ ὑπόγεια τῶν στρατῶνων, ἔταν μέ μετέφεραν ἀπὸ τὸν  
ἓνα περίβολο στὸν ἄλλο·  
μέ μετέφεραν ἐδῶ, μέσ' στὸ μουσεῖο τῶν θρήνων καὶ τῶν εὐκολῶν  
διαμαρτυριῶν: γράφε πάνω στὴν πινακίδα, γερασμένη,  
κουρασμένη, φθαρμένη ἀπ' τὰ εὐτυχισμένα χρόνια μέ τοὺς ἀγῶνες  
τῶν ἀφεντικῶν, δούλα τώρα πιά μονάχα δούλα ποὺ παλίνει τὰ πατώματα,  
τὸ βράδι ἔταν ἔλες οἱ ἑμιλίες σωπαίνουν μέσ' στὸ μενεξεδένιο ἤσκιό μέσ' στὸ  
θόρυβο τῆς κίνησης, τὸ κορμὶ ἔχι πιά γυμνὸ, τὰ δέντρα ἄμορφα καὶ  
μελαψά: στέκω καὶ κοιτάω πολὺ τὸ κενὸ καὶ τοὺς Ἄρηδες ποὺ  
μέ κατέχουν λίγο παντοῦ, ὕστερα ἡ νύχτα  
μέ σβήνει, οἱ πόρτες εἶναι κλειστὲς κι' ἐπίσης ἐδῶ, οἱ  
φύλακες γυρίζουν μέ τὰ βαριά βήματα μέσ' ἀπ' τὰ δωμάτια καὶ τοὺς δια-  
(δρόμους,  
λέγουν ἓνα ὄνομα, καὶ κάθε τόσο, καὶ κάποια κραυγὴ, τὸ χτύπημα τοῦ παρα-  
(θυρόφυλλου,  
χτυπημένο, ἢ πρόσκρουση ἀπαλή, δὲν ὑπάρχει ποτέ σιωπὴ, ποτέ.

\* Σύγχρονος Ἰταλὸς ποιητής. ἀπὸ τοὺς κορυφαίους. Σήμερα, εἶναι καθηγητὴς στὸ Πανεπι-  
στήμιο τοῦ Τορίνου, ὅπου διδάσκει Ἑλληνικὴ Φιλολογία. Παρουσιάζεται γιὰ πρώτη φορὰ  
στὸν τόπο μας.

MARIA LUISA BELLEI\*

## ΔΑΦΝΗ

Εἶναι Δάφνη κάθε γυναίκα σὰν τὴν παίρνουν  
δύο δυνατοὶ βραχίονες.  
Ἄνοιγεται ἡ γῆ κι' αὐτὴ αἰχμαλωτίζεται  
Πονεμένη.

\* Καθηγήτρια στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Τορίνου, ὅπου διδάσκει Ἰταλικὴ φιλολογία, λάτρη τῆς  
ἐλληνικῆς κλασσικῆς μας φιλολογίας. Δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορὰ.



Μὰ κάνει τὴ ζωὴ τῆς ἓνα ψιθύρισμα  
ἀπὸ κλαδιά.  
Εὐτυχημένη  
τρέμει ἢ ψυχὴ τῆς σὰν τὸ φύλλο  
ποὺ πίνει ἀπὸ ψηλὰ τόσο φῶς,  
μὰ τὴν ἀνάσα τῆς τὴν παίρνει ἀπ' τὴ ρίζα.

LEONARDO PATANE\*

## ΝΥΧΤΑ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΑΣ

Τὴ νύχτα μέσ' στὰ φεγγάρια τῶν ἄγγελων  
σκαρφαλώνουν μέσ' ἀπὸ δύσκολους καρρόδρομους  
σκιές κλεισμένες σὲ μανδύες τῆς σκιᾶς.  
Ἄλλὰ μέσ' στοὺς τόπους ποὺ λιπαίνονται ἀπ' τοὺς ἀστούς  
κοιμοῦνται οἱ πορτοκαλιές μέσα σὲ ζεστὰ ἀρώματα  
ἀπ' τὰ νέα πορτοκαλάνθια, ὄριμα ὄνειρα  
τῶν παρθένων ποὺ εἶναι μόλις βιασμένες.

Καὶ μαντοῦ εἶναι πέτρα ἢ λίπασμα  
ἀπ' αὐτὸ τὸ ἄϊπνο νησι  
τὰ σκυλιὰ ροκανίζουν ὄσα νεκρῶν,  
κλαίγοντας αἰῶνες πίστεως κι ἀρπαγῆς:  
ζητεῖ ὁ ἀνήσυχος λαὸς τῆς Σικελίας  
σκοτεινὰ ὄνειρα τῆς δύναμης καὶ τῆς λευτεριᾶς  
μέσ' στὸ βαρὺ μίγμα τῶν αἰσθήσεών τους.

Τὸ σεξουαλικὸ κι' ὁ θάνατος ἐδῶ  
εἶναι παραπόταμα — κι' εἶναι μόχθος  
νὰ φτάσεις τὸ μαῦρο ὑποχθόνιο ποτάμι  
ποὺ χτυπάει τὴς ρίζες ξεπερνώντας τες  
καὶ σὲ στιγμὲς μ' ἓνα θρόμβο ἀπὸ ἐλιές  
σ' ἓνα ξέσπασμα ξαφνικὸ τοῦ φωτός.

\* Πρώτη φορά δημοσιεύεται στὴν Ἑλλάδα. Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Κατάνης, ποιητὴς καὶ δοκιμογράφος.

ALBERICO SALA\*

## ΟΠΟΙΟΣ ΠΑΕΙ ΜΕ ΤΟ ΛΥΚΟ

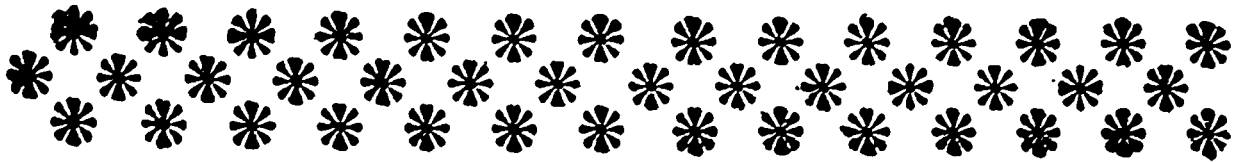
Ἄλλοιος πάει μὲ τὸ λύκο, ἔλεγαν, μαθαίνει  
νὰ οὐρλιάζει. Μιλάει μὲ τὰ μάτια,  
ὁ δικός μου. Καὶ δὲν πηδάει ἀπὸ χαρὰ  
ὅταν λέγω homo homini lupus.

Ἔλεσε

ἢ κλίμακα τῶν φυσικῶν ἀξιῶν.  
Ἄλλοιος πάει μὲ τὸ λύκο θὰ φοβᾶται τὸ δάσος  
ποὺ μέσα του ὁ ἄνθρωπος γίνεται κτῆνος.

\* Πρώτη φορά μεταφράζεται στὰ ἑλληνικά.





ΚΩΣΤΑ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

## ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

(Τὸ μεταφραστικὸ ἔργο τοῦ Cr. Sangiglio)

Τὰ τελευταία χρόνια καὶ ἀπὸ τὶς στήλες τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας», ἔχουμε πολλές φορές ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ μεταφραστικὸ ἔργο τοῦ Ἰταλοῦ νεοελληνιστῆ Κριστίνο Σαντζίλιο. Ὁ κ. Σαντζίλιο, γνώστης τῆς γλώσσας μας, λογοτέχνης καὶ βαθύς κριτικός, ἀκαταπόνητος μεταφραστής, προσφέρει πολλὰ γιὰ νὰ γνωρισθῆ ἡ λογοτεχνία μας στὴν πατρίδα του. Ἴδιαίτερα ἡ ἀγάπη του στρέφεται στὴ νεοελληνικὴ ποίηση, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Καβάφη, τὸ Σεφέρη καὶ τὸ Ρίσο γιὰ νὰ φθάσει ὡς τοὺς πιὸ νέους στὴ σύγχρονη γενιὰ τῆς «ἀμφισβήτησης».

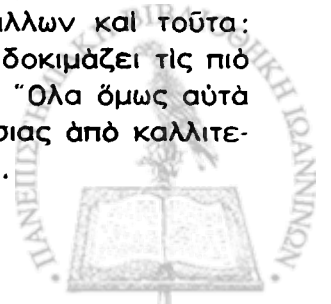
Στὸ σημείωμά μας τοῦτο θὰ κάνουμε λόγο γιὰ μιὰ σειρά μεταφράσεων τοῦ κ. Σαντζίλιο πού εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὰ περιοδικὰ τῆς Ἰταλίας κατὰ τὰ τελευταία 2-3 χρόνια.

1) Στὸ μηνιαῖο λογοτεχνικὸ περιοδικὸ τῆς Ρώμης «PERSONA» μεταφράζει κατὰ τρόπο ἄψογο καὶ δημιουργικὸ τρία ποιήματα τοῦ Ὀδυσσεά Ἐλύτη: «Ἡ Μαρίνα τῶν Βράχων», τρία τραγούδια ἀπὸ τὸ «Ἥλιος ὁ πρῶτος», τὸ τέταρτο, τὸ ὄγδοο καὶ τὸ δέκατο τέταρτο καὶ τὸ ποίημα «Ἐποχὴ τῆς γλαυκῆς μνήμης». Προηγεῖται κατατοπιστικὸ σημείωμα, μὲ βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ ποιητῆ, στὴ συνέχεια σημειώνονται οἱ σταθμοὶ τῆς ποιητικῆς του πορείας καὶ ἀναφέρονται κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ τὰ βιβλία του καὶ τέλος κλείνουν τὸ ὅλον σημείωμα σύντομοι, ὀξεῖς, σαφεῖς καὶ περιεκτικοὶ χαρακτηρισμοὶ τῆς ποιητικῆς πορείας τοῦ Ἐλύτη πού εἶναι καρπὸς μελέτης ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερης ἀγάπης τοῦ μεταφραστῆ. Ἄς δώσουμε ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμά του:

«... Ὁ στίχος του διατηρεῖ ὅλη τὴ μαγεία. Ἐνῶ πρῶτα ἦτο γεμάτος ἀπὸ φῶς καὶ λαμπρότητα, τώρα περιβάλλεται ἀπὸ κάποια σκοτεινότητα, ἂν καὶ ἡ ἔκφρασή του εἶναι πάντα διουγῆς καὶ ἐνῶ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει ἀμέσως νὰ τὴν ἀποκαλύψουμε, ἐν τούτοις μᾶς προσφέρει τὶς δυνατότητες νὰ τὴν κατανοήσουμε καὶ νὰ τὴν ἀναπλάσουμε ὀλοκληρωτικά».

2) Σὲ ἄλλο περιοδικὸ ἐπίσης τῆς Ρώμης στὴ «FIERA LETTERARIA» μεταφράζει ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ πολυστίχο ποίημα τοῦ Τάκη Σινόπουλου «Οἱ νύχτες», ἂν εἶναι αὐτὸς ὁ τίτλος του στὰ Ἑλληνικά, γιὰτὶ δὲν ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας τὸ πρωτότυπο. Παρ' ὅλα αὐτά, μπορούμε νὰ θαυμάσουμε τὴ δημιουργικὴ δουλειὰ τοῦ κ. Σαντζίλιο, πού εἶναι πράγματι μ.ἀ δευτέρη δημιουργία καὶ ὅταν μάλιστα γνωρίζουμε ὅτι πρόκειται γιὰ τὴ σύγχρονη ποίηση, ἡ ὁποία ἀπὸ φυσικοῦ τῆς βαρύνεται μὲ πολλές δυσκολίες νοηματικῆς καὶ ἐκφραστικῆς.

Στὸ προλογικὸ του σημείωμα γραμμένο μὲ τὴ γνώριμη λυρική περιπάθεια πού χαρακτηρίζει τὸν μεταφραστῆ, διαβάζουμε μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτα: «Ὁ Σινόπουλος ἀναζητᾷ συνεχῶς νέους ποιητικοὺς τρόπους, δοκιμάζει τὶς πιὸ ἀνόμοιες τεχνοτροπίες, χρησιμοποιεῖ τὶς πιὸ ποικίλλες μορφές. Ὅλα ὅμως αὐτὰ συγκλίνουν στὸ τέλος στὴ δημιουργία μιᾶς σκηνογραφίας πλούσιας ἀπὸ καλλιτεχνικὰ καταλήξεις καὶ διαποτισμένης ἀπὸ γνήσια λυρική πνοή».



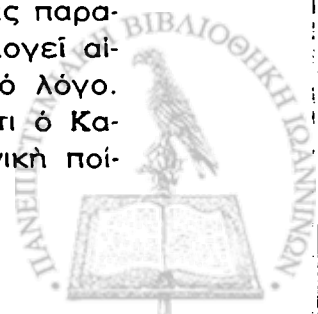
3) Στο τριμηνιαίο λογοτεχνικό περιοδικό της Ραβέννας «IL LETTORE DI PROVINCIA» τεύχος Δεκεμβρίου 1974 παρουσιάζει στους συμπατριώτες του, τους Έλληνες ποιητές της «διαφωνίας», όπως ονομάζει τους ποιητές που μάχονταν τη δικτατορία της 21ης 'Απριλίου. 'Η όλη μεταφραστική εργασία είχε έτοιμασθῆ ὅταν ἀκόμα ἡ χώρα μας στέναζε κάτω ἀπὸ τὸν τυραννικὸ ζυγὸ, ἀλλὰ εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας μετὰ τὴν ἔλευση τῆς Δημοκρατίας. 'Ο κ. Σαντζίλιο χαιρετίζει με ἀνυπόκριτο ἐνθουσιασμό τὴν Ἑλληνικὴ μεταπολίτευση καὶ γράφει γιὰ τοὺς Ἑλληνες ἀντιστασιακοὺς ποιητὲς πὺ μεταφράζει ποιήματά τους: «...Εἶναι ποιητὲς οἱ ὁποῖοι ἔχουν πληρώσει συχνὰ βαρῦτατα μετὰ προσωπικὴ τους θυσία ὁ καθένας. Αὐτὸ εἶναι βέβαιο. 'Η ἀξία αὐτῶν τῶν στίχων ὡς μαρτυρία εἶναι λοιπὸν ἀναμφισβήτητη καὶ ἐπειδὴ ἡμεῖς ἔχουμε σ' ὅλες τὶς περιπτώσεις διαμαρτυρηθῆ ἐναντία στίς καταδιώξεις τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων καὶ τῶν διανοουμένων οὔτουδῆποτε καὶ ἂν ἐμφανίζονται αὐτὲς οἱ διώξεις πὺ στρέφονται κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, δὲ μπορούμε νὰ παραμείνουμε ἀδιάφοροι καὶ νὰ ἀποσιωπήσουμε τὴ δικὴ μας ἀνησυχία». Ἀκολουθοῦν ἔπειτα τὰ μεταφραζόμενα ποιήματα καὶ γιὰ τὸν καθένα ποιητὴ προτάσσεται κατατοπιστικὸ σημεῖωμα ὅπου ἐπισημαίνονται τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς ποιητικῆς οὐσίας τοῦ καθενός, ἡ ἀξία τῆς προσφορᾶς του στὴ νεοελληνικὴ ποίηση, ὁ βαθμὸς τῆς ἀποδοχῆς του ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ κοινὸ. Ἀρχίζει μετὰ τὸ Βάρναλη γιὰ νὰ ἀκολουθήσει ὁ Ρίτσος καὶ στὴ συνέχεια ὁ Κ. Κουλουφᾶκος, ὁ Δημ. Χριστοδούλου, ὁ Μανώλης Ἀναγνωστάκης, ὁ Νίκος Φωκᾶς, ὁ Τίτος Πατρίκιος, ὁ Γιάννης Νεγρεπόντης, ὁ Ἄγγελος Φωκᾶς καὶ ὁ Ἀντώνης Δωριάδης. Γιὰ τὴν ἀποφυγὴ παρεξηγήσεων θὰ θέλαμε νὰ τονίσουμε ὅτι ὁ κ. Σαντζίλιο παρουσιάζοντας αὐτοὺς τοὺς Ἑλληνες ἀντιστασιακοὺς ποιητὲς, δὲν θέλει νὰ ξεχωρίσει μόνον αὐτοὺς καὶ νὰ ἀποσιωπήσει ἄλλους.

4) Στὴ διμηνιαία ἐπιθεώρηση τῆς Ρώμης «REVISIONE» ὑπὸ τὸν τίτλο «Οἱ νέοι Ἑλληνες λυρικοί», δημοσιεύεται στὸ τεύχος Ὀκτωβρίου τοῦ 1973 ἀπὸ τὸν κ. Σαντζίλιο μιὰ ἐξοχὴ κριτικὴ ἐπισκόπηση τῆς νέας ἑλληνικῆς ποίησης, ὅπου μπορεῖ ὁ ἀναγνώστης νὰ ἐκτιμήσει τὴν πολὺπλευρὴ σὲ βάθος καὶ πλάτος γνῶση ἀπὸ τὸ συγγραφέα τῆς ἑλληνικῆς ποίησης, τὴν κριτικὴ του ὀξύγεια, τὴν ἐκφραστικὴ του δύναμη καὶ τὴν μεγάλη του ἀγάπη πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα.

'Αρχίζει ἀπὸ τὴν Παλαμικὴ ποίηση πὺ τὴν χαρακτηρίζει ὡς βασικὸ σταθμὸ, στὴ νεοελληνικὴ ποίηση γιὰ νὰ καταλήξει ὡς τὸν τελευταῖο κύκλο τῶν σύγχρονων ποιητῶν. 'Ο κ. Σαντζίλιο, ὅπως ἀναφέρομε καὶ πιὸ πάνω, γνωρίζει πολὺ καλὰ τὴν Ἑλληνικὴ ποίηση. Κινεῖται ἄνετα μέσα στὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματείας, κατέχει καλὰ τὴν πορεία τῆς καὶ τοὺς χαρακτηριστικὸς σταθμοὺς τῆς καὶ εὐρισκόμενος μακρὰ ἀπὸ τὸ ἄμεσο περιβάλλον τῆς, μπορεῖ χωρὶς νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἄκριτους τοπικιστικοὺς ἐνθουσιασμοὺς ἢ ἐξωκαλλιτεχνικοὺς συναισθηματισμοὺς, νὰ μᾶς παρουσιάζει μιὰ ἀντικειμενικώτερη, ὅσο γίνεται, εἰκόνα τοῦ ποιητικοῦ μας λόγου τῆς τελευταίας ἑκατονταετίας.

Κατὰ τὸν κ. Σαντζίλιο ὁ πρῶτος κύκλος τῆς νέας Ἑλληνικῆς ποίησης σχηματίζεται γύρω ἀπὸ τὸν Κωστῆ Παλαμᾶ, ὅπου ἔχουν τὴ θέση τους μετὰ τὴν δικὴ τους ὁ καθένας ἀξία οἱ ποιητὲς Δροσίνης, Παπαδιαμάντης, Γρυπάρης, Πορφύρας, Μαλακάσης, Μαβίλης. Πέρα ἀπὸ τὸ χῶρο τοῦ Παλαμᾶ καὶ τῶν ἐπιγόνων του προβάλλουν αὐτόνομοι καὶ ἐναντίοι στὴν Παλαμικὴ παράδοση, ὁ Σικελιανὸς καὶ ὁ Καβάφης.

Γιὰ τὸν Καβάφη ὁ κ. Σαντζίλιο μᾶς δίνει μερικὲς ἀπὸ τὶς ὡραιότερες παρατηρήσεις πὺ γράφονται γιὰ τὸν μεγάλο αὐτὸ ποιητὴ μας, ὅπου δικαιολογεῖ αἰσθητικὰ τὸ μέγεθος τῆς Καβαφικῆς προσφορᾶς στὸν σύγχρονο ποιητικὸ λόγο. Ἄς ἀπομονώσουμε μερικὲς εὐστοχες παρατηρήσεις του: «Καὶ πράγματι ὁ Καβαφικὸς λόγος ἀντιπροσωπεύει τὴν ἐπαναστατικὴ στιγμή στὴ νεοελληνικὴ ποί-



ψη, την άσταμότητα έπειτα και όριστική διάσπαση μεταξύ τής παλιάς και τής νέας έμπνευσης: Μ' αυτόν μπαίνουν στον ποιητικό στίβο τὰ θέματα τής έσωτερικότητας, τής ανακοίνωσης και του διαλόγου του ψυχικού πόνου, ή λατρεία τών αναμνήσεων, ή αίσθηση τής μοναχικότητας και τής έρημιδας, ή καταφυγή στην έσωτερική αυτοσυγκέντρωση, ή περιχαράκωση σε μιὰ άγονη επίκληση του παρελθόντος που βρίσκεται πίσω από τὰ έχθρικά και άδιαπέραστα «τείχη», τὸ μάταιο κάθε άγώνα, ή σπαραχτική άγωνία τής ψυχής».

Τὴ μεταπαλαμική ποίηση και ύστερα από τὸ Σικελιανὸ τὸν Καβάφη και τὸ Βάρναλη ακολουθοῦν οἱ μοναχικές φωνές τών ποιητῶν Παπατσώνη, Έμπειρικού, Άντωνίου και Άλεξίου, γιὰ νὰ φθάσουμε στο νέο μεγάλο σταθμὸ τής Έλληνικῆς ποίησης με τὴ μεγάλη – κατὰ τὸν κ. Σαντζίλιο – τριάδα τών ποιητῶν Σεφέρη, Έλύτη και Θέμελη.

Και έπειτα ή ποιητική πορεία συνεχίζεται, σχηματίζοντας παράλληλους κύκλους από διάφορες ποιητικές ομάδες: Στὸν ένα βλέπομε μιὰ έντονη δραματική έμπειρία (Δικταίος, Κότσιρας, Κόκκινος, Σφακιανάκης, Δάλλας, Καφταντζής, Άθανασούλης), στὸν άλλον, ή ποίηση κυριαρχείται από θρησκευτικά και φιλοσοφικά αίσθήματα (Βαφόπουλος, Πεντζίκης, Ζωὴ Καρέλλη, Δημάκης). Έχομε ακόμη και τὴν ποίηση που άναζητᾶει νὰ εκφράσει νέα αίσθήματα με άδοκίμαστη και πρωτότυπη τεχνική (Γκάτσος, Έγγονόπουλος, Καβαδίας, Σαχτούρης) και τέλος τὴν ομάδα που συμμετέχει στη διαμαρτυρία κατὰ του άγριου ανθρώπινου έγωϊσμοῦ (Ρίτσος, Σινόπουλος, Παυλέας, Κύρου). Η νέα ποίηση λυρική κατ' οὐσίαν δέν παύει νὰ ένδιαφέρεται γιὰ τὴν κοινωνία και τὸν άνθρωπο, καθώς ή ίδια ή καθημερινότητα τής ζωῆς τὸ άπαιτεῖ (Γεραλῆς, Βρεττάκος, Βαρβιτσιώτης, Σπάλας, Στεργιόπουλος, Τσιάκος, Βαβούρης, Περάνθης και πολυάριθμες ποιήτριες, ὅπως ή Μελισσάνθη, Κ. Δρόσου, Άμιρᾶ, Όλγα Βότση, Μ. Δαλμάτη).

Τέλος έχομε και τὴς τελευταίες ποιητικές γενιές, αὐτὲς που έχουν ζήσει τὴς πιὸ τραγικές έμπειρίες από τὴν περίοδο του Β' παγκοσμίου πολέμου ὡς τὴς δικές μας δύσκολες ήμέρες (Θασσίτης, Μάρκογλου, Πολίτης, Χριστιανόπουλος, Τζιόβας, Άσλάνογλου, Ίωάννου, Δούκαρης, Εὐαγγέλου, Καροῦσος, Ν. Βαλαωρίτης) ή εκείνους που σήμερα εκφράζουν τὴν διαμαρτυρία τους και τὴν αντίθεσή τους κατὰ τής σημερινῆς καταστάσεως στην Έλλάδα (τὴ δικτατορία) (Πατρίκιος, Κουλουφᾶκος, Νεγρεπόντης, Άγγελος και Νίκος Φωκᾶς, Λειβαδίτης Δωριάδης, Χριστοδούλου, Βασιλικός, Τερτίπης, Λίνα Κάσδαγλη και τόσοι άλλοι).

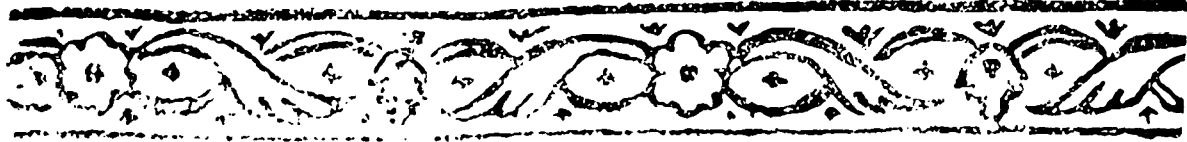
5) Επίσης οτὸ περιοδικὸ τής Ρώμης «IL FUOCO» καταχωρεῖται ἄρθρο του κ. Σαντζίλιο με τὸν τίτλο «Σύγχρονοι Έλληνες ποιητές» στο ὁποῖο παρουσιάζονται δύο Έλληνες σύγχρονοι ποιητές: Ὁ κ. Γιάννης Δάλλας και ὁ Πρ. Μάρκογλου με αντιπροσωπευτικά τους ποιήματα.

6) Τέλος στο περιοδικὸ «CENOUIO» του Λουγκάνο καταχωρεῖ ποιήματα τών Έγγονόπουλου, Γιάννη Δάλλα και Πρόδρομου Μάρκογλου.

Ύστερα από τὴ μακριά αὐτὴ παράθεση τών εργασιῶν του κ. Σαντζίλιο, ὁ καθένας μας αντιλαμβάνεται τὴ μεγάλη προσφορά πρὸς τὰ Έλληνικά Γράμματα του μεταφραστῆ. Ὁ κ. Σαντζίλιο κινούμενος από τὴν άγάπη του πρὸς τὴν Έλληνική ποίηση και τὴ χώρα μας στην ὁποία έχει ζήσει αρκετὰ χρόνια, άφιερώνει τὸ μόχθο του, τὸ ταλέντο του και τὴς καλλιτεχνικές και δημιουργικές του ικανότητες. Θεωρεῖται και εἶναι πράγματι ένας πολῦτιμος φίλος τής λογοτεχνίας μας και ιδιαίτερα τής σύγχρονης ποίησης, τὴν ὁποία παρουσιάζει στους συμπατριῶτες του κατὰ τρόπο ἄψογο και δημιουργικό.







Κ. Θ. ΦΩΤΕΙΝΟΥ

## ΑΠΟ ΤΟΝ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ ΣΤΟΝ ΣΙΚΕΛΙΑΝΟ

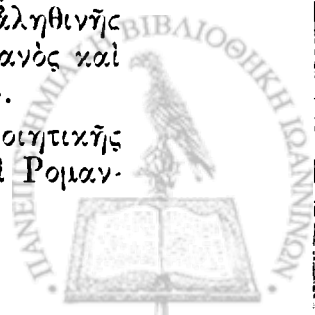
Θὰ ἔβαζα ἕναν ἄλλο τίτλο σ' αὐτό μου τὸ σημεῖωμα: ἀπ' τὸν «Φωτεινὸ» στὸν «Ἀλαφροῦσκιωτο», θέλοντας προκαταβολικὰ νὰ τονίσω τὴ σχέση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὰ δύο ποιήματα, πού ἔχουν σὰν κέντρο τους τὸν ἄνθρωπο, μεγάλο στὴν ἐπιφάνεια του κι ἀληθινὸ, ὅπως βέβαια θὰ μπορούσε ἕνα φωτισμένο μυαλὸ νὰ φανταστεῖ στὸν χρόνο πού γράφονται. Ὅταν γράφεται ὁ «Φωτεινός» (1879) ἔχουν σημειωθῆ πολλές καὶ μεγάλες πνευματικὲς καὶ ἰδεολογικὲς ἀνακατατάξεις μέσα στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο. Ὅταν, πάλι, γράφεται ὁ «Ἀλαφροῦσκιωτος» (1907), ἔχουν προηγηθεῖ παρόμοιες ἀνακατατάξεις, εἰδικὰ μετὰ τὸ ἄτυχο 1897. Στὴν ἐπιφάνεια ἴσως νὰ βλέπουμε μονάχα τὸν θρίαμβο τῆς δημοτικῆς μας γλώσσας. Ἀλλὰ τὰ δύο ποιήματα σημειώνουν καὶ δύο ὁρόσημα: ὁ «Φωτεινός», ἔστω καὶ ἀτέλειωτος, εἶναι τὸ τέρμα μιᾶς ἀνήσυχης ποιητικῆς ἰδιοσυγκρασίας, πού ἔχει σπάσει ἀρκετὰ — ὄχι ὅλα — δεσμὰ πού τὴν ἔδεσαν μέχρι τότε. Μὲ τὸν «Ἀλαφροῦσκιωτο» γίνεται ἡ ἀρχὴ μιᾶς πορείας μιᾶς ἄλλης ποιητικῆς μεγαλοφυΐας. Οἱ ρίζες ὅμως ἔχουν χωνέψει βαθιὰ στὸ ὑπέδαφος τοῦ «Φωτεινοῦ» κι ἀπ' τὰ νερὰ πού ἀποθήκεψαν ὕστερ' ἀπὸ τόση περιπλάνηση τοῦ ποιητῆ, ποτίζεται ὁ «Ἀλαφροῦσκιωτος». Μὰ γιὰ νὰ καταλάβουμε ὡς ποιὸ σημεῖο ὁ Βαλαωρίτης μὲ τὸν «Φωτεινὸ» του μπαίνει μέσα στὸν κόσμο τοῦ Σικελιανοῦ, εἶναι ἀνάγκη νὰ τονίσουμε πῶς καὶ τοὺς δύο τοὺς ἐνώνει, σ' ἕνα σημεῖο, καὶ ὁ τόπος, μέσα στὸν ὁποῖο χαραχτήκε τὸ ὅλο πνευματικὸ περίγραμμα τοῦ πρώτου καὶ ἡ ἐφηβικὴ πνευματικὴ ἐμπειρία τοῦ δευτέρου. Ὁ τόπος αὐτὸς εἶναι καὶ γιὰ τοὺς δύο «ἡ τιτάνια ζύμη τοῦ μυαλοῦ τους». Σ' αὐτὸ τὸ σκληρὸ χῶμα στηλώσανε κι οἱ δύο τὴ φτέρνα γιὰ νὰ πάρουν «ἀπίδρομο» γιὰ τοὺς κόσμους τῆς τέχνης, ὅπως ἀκριβῶς ὁ «Φωτεινός» γιὰ νὰ πετροβολήσει τὰ λαγωνικά τοῦ Φράγκου («κι ὁ γέροντας μ' ἀπίδρομο, σὰν παλληκάρι, τρέχει...») κι ὅπως πάλι ὁ Σικελιανὸς στὸν «Ἀχελῷο» του:

«Πλημμύρα ὁ Ἀσπροπόταμος, κι ἐγώ, στὴν τρομερὴ του ὀρμῇ καταμεσῆς στημένος, στίλο τὰ πόδια μου ἔβανα κι ὀλόρτο ἀπάνωθε κορμὶ σὰν θὲς ἐναντιωμένος».

Ὅστερ' ἀπ' ὅλ' αὐτὰ, θὰ ἦταν ἀδιανόητο ἂν δὲν βλέπαμε τὴ συνολικὴ ἐπίδραση τοῦ Βαλαωρίτη πάνου στὸν Σικελιανὸ. Κι ἐδῶ πάλι, χωρὶς νὰ θέλω νὰ πέσω σὲ ἀτόπημα, θὰ χρησιμοποιοῦσα μιὰν ἄλλη λέξη γιὰ ν' ἀποφύγω τὸν ὄρο «ἐπίδραση», τὴ λέξη «προέχταση».

Στὰ παρακάτω, τὰ σημεῖα ἐπαφῆς πού διαπιστώνονται, ἀναφέρονται α) στὸ ρόλο πού παίξει ὁ Βαλαωρίτης ἀνάμεσα στὴν Ἑπτανησιακὴ καὶ Ρομαντικὴ Σχολὴ καὶ στὸν ἀντίστοιχο τοῦ Σικελιανοῦ ἀνάμεσα στὴν Ἑπτανησιακὴ παράδοση καὶ στὴ Νέα Ἀθηναϊκὴ Σχολή, β) στὴ γλωσσικὴ ἀρτιότητα τοῦ «Φωτεινοῦ», στὴν ὁποία φτάνει ὁ Βαλαωρίτης ὕστερ' ἀπὸ ὀδυνηρὴ πορεία καὶ στὴ δημιουργία μιᾶς ἀληθινῆς γλωσσικῆς παράδοσης, μέσα στὴν ὁποία θὰ κινηθεῖ κατοπινὰ ἄνετα ὁ Σικελιανὸς καὶ γ) στὸ ἰδεολογικὸ περιεχόμενο τοῦ «Φωτεινοῦ» καὶ τοῦ «Ἀλαφροῦσκιωτου».

Εἶναι γεγονός ὅτι ὁ Βαλαωρίτης κινεῖται, προπαντὸς στὴν ἀρχὴ τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας, γλωσσικὰ καὶ ἰδεολογικὰ ἀνάμεσα στὴν Ἑπτανησιακὴ καὶ Ρομαν-



τική σχολή. Σὰ σημεῖα ἐπαφῆς τῶν δύο Σχολῶν τὸν βλέπουν πολλοί. Ὡστόσο ἡ σχέση — ἢ ὁποιαδήποτε σχέση — τοῦ Βαλαωρίτη μετὰ τὴν Ρομαντικὴ Σχολὴ θὰ πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ στὰ ἑξῆς στάδια: στὴν πρώτη περίοδο («Στιχουργήματα» (προπάντων) - «Μνημόσυνα»), ὁ Ρομαντισμὸς ἀσκεῖ μεγάλη ἐπίδραση στὸν Βαλαωρίτη. Ἡ ἐπίδραση δὲν εἶναι μονάχα ἰδεολογικὴ ἀλλὰ καὶ γλωσσικὴ. Θὰ ἦταν ὁμοίως σημαντικὴ παράλειψη, ἂν δὲν τονίζαμε, ἐδῶ κιόλας, ὅτι γλωσσικὰ ὁ Βαλαωρίτης βρίσκει-ται σ' ἓνα δίλημμα: Παραπαίει ἀνάμεσα στὴν καθαρῆουσα καὶ τὴν δημοτικὴ.

Ἔτσι, στὰ «Στιχουργήματα» ἄλλα ποιήματα εἶναι γραμμένα σὲ μιὰ δημοτικὴ συντηρητικώτατη (πολλές λέξεις εἶναι καθαρῆουσιάνικες) κι ἄλλα σὲ μιὰ ἄτονη καὶ ψυχρὴ καθαρῆουσα (ποὺ ἐπηρεάζεται ἀπὸ κανόνες τῆς δημοτικῆς).

Παράδειγμα α. Ἀπ' τὰ «Στιχουργήματα»: Ὁ Κλέφτης.

## II

Ἐῶρα σου ἐσήμανε. Τὸ στήθος τῆς Ἑλένης  
 μετὰ τὴν πνοὴν σου, ὦ Χασσάν, πλέον δὲν θὰ θερμαίνης.  
 Σοῦ κάμνω ὄρκον τρομερόν...

Πιὸ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀπ' τὸ ἴδιο ποίημα:

## X

Φεύγουν μῆνες, φεύγουν χρόνοι,  
 πέφτουν, σήπονται, γεννῶνται νέα δένδρα, νέοι κλώνοι  
 καὶ κανεῖς δὲν εἶχε ἀκούσει  
 εἰς τὸν πόλεμον τοῦ Κίτσου τὰ πιστόλια νὰ κροτοῦσι.

Παράδειγμα β. Ἀπ' τὰ «Στιχουργήματα»: «Ὁ Λευκάτας».

Ὁ ναΐτης ὅταν ἔπλεε στὰ μαῦρα κύματά σου  
 μόλις σὲ ἔβλεπε μακρὰν στ' ἀγόρταγα νερά σου,  
 ἐπρόσφερε γονυπετῆς δεήσεις καὶ θυσίαν  
 καὶ σὺ σκληρὸς σ' ἀνταμοιβὴν ἔπεμπες τρικυμίαν.

Τὰ «Στιχουργήματα» βγαίνουν στὰ 1847. Ἔχει προηγηθῆ ὁ ἀγῶνας τοῦ Σολωμοῦ γιὰ τὴ γλῶσσα (ὁ «Διάλογος» γράφεται ἀνάμεσα στὰ 1823—1825) κι ἔχουν περιγραφεῖ τὰ ὅρια: ἀποστροφή, γιὰ τὸν ἀρχαϊσμὸ ἀλλὰ κι ἀποστροφή γιὰ τὸν βιασμὸ τῆς γλώσσας, ὅπως τὸν διδάσκει ὁ Κοραΐς. Ἡ ὀρθὴ σύλληψη τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος ἀπ' τοὺς Ἑπτανήσιους καὶ μάλιστα ἀπ' τὸν Σολωμὸ, χαρακτηρίζει τὴν ὅλη Ἑπτανησιακὴ παραγωγὴ. Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ ἔκφραση τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. Δὲ μπορεῖς νὰ τὴν ἀγνοήσεις, γιὰτὶ ἔτσι ἀγνοεῖς τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξὴ τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ καθαρῆουσα εἶναι κι αὐτὴ ἀπ' τὰ δεσιὰ ποὺ ἐχάλκευσαν οἱ βυζαντινοὶ καλαμαράδες γιὰ νὰ κρατᾶνε δεμένο τὸν νέο Ἑλληνισμὸ μετὰ πεθαμένα ὄνειρα. Οἱ Ἑπτανήσιοι ἔχουν ξεπεράσει οὐσιαστικὰ τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα καὶ βλέπουν τὴ δημοτικὴ σὲ συνάρτηση μετὰ τὴν πλήρη ἀποκατάσταση τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μέσα στὸ γλωσσικὸ ὄργανο βλέπουν τὴν προέχταση τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. Ἡ ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς θὰ σημάνει καὶ τὴν ἀπομακρυντὴ κάθε ξένου στοιχείου καὶ τὴν πνευματικὴ ἀύθυπαρξία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Βαλαωρίτης, μολοντοῦ Ἑπτανήσιος, τραβάει διαφορετικὸ δρόμο. Τὰ «Στιχουργήματα», μετὰ ὅση καλὴ διάθεση νὰ ἔχει κανένας, δὲ μπορεῖ νὰ τὰ παρομοιάσει μετὰ τίποτε Ἑπτανησιακὸ. Δὲν ἔχουν καμιά ὁμοιότητα μετὰ τὴν Ἑπτανησιακὴ παρα-

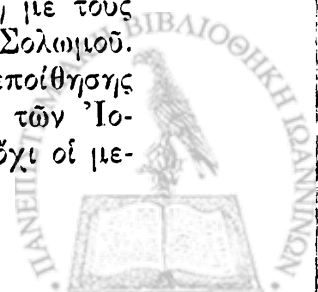
γωγή, ούτε στο περιεχόμενο, ούτε στη μορφή. Πληθωρικά στην έκφραση, με ρητορισμούς και ρομαντικές υπερβολές, φαίνονται απομακρυσμένα απ' τους κανόνες που δημιουργεί ο Σολωμός κι έτσι κινούνται μέσα στον ίδιο κόσμο. Πού είναι ο ρυθμός, τα μέτρα, ή μουσικότητα της γλώσσας; "Υστερ' απ' όλα αυτά εύλογα ρωτάει κανείς: Γιατί ο Βαλαωρίτης σταματάει δέβουλος ανάμεσα στους Βυζαντινούς καλαμαράδες και στη νέα αυτοδύναμη Έλληνική παρουσία, στη διάσταση μάλιστα που την δίνει η Έπτανησιακή Σχολή; Γιατί θέλει να στηρίζεται στα δεκανίκια του λογικωτατισμού, δείχνοντας όμως ότι μπορεί και να περπατήσει μόνος του πάνω στο στερεο έδαφος του νεοελληνισμού; Όπωςδήποτε, όταν γράφει τα «Στιχουργήματα», βρίσκεται σ' ένα δίλημμα ή καλύτερα ανάμεσα στα προβλήματα δύο κόσμων. Κι έζηγούμαι:

Από το ένα μέρος είναι ο Ρομαντισμός. Και σαν περιεχόμενο και σά μορφή. Ο Βαλαωρίτης δέχεται την επίδραση του Ρομαντισμού, που τότε στην Έλληνική ποίηση, βρίσκεται στις δόξες του. Κι επειδή υπάρχει σύγχυση ουσιαστικά ανάμεσα στον Ρομαντισμό και τη γλώσσα (ή καθαρεύουσα είναι το γλωσσικό του ντύσιμο), ο Βαλαωρίτης διστάζει να απομακρυνθεί πολύ απ' την καθαρεύουσα. Μά ο ποιητής δεν είναι δέσμιος του Ρομαντισμού. Στις πιο καλές του ώρες είναι ένας ποιητής του καιρού του, που θέλει να κλείσει μέσα στο έργο του την ίδια του την εποχή. Κι όταν δεν είναι Ρομαντικός, δεν είναι και καθαρευουσιάνος. "Έτσι έξηγιέται άλλωστε και η γλωσσική ακαταστασία που υπάρχει στα Στιχουργήματα.

Θά πρεπε όμως να πούμε δώ και μερικές άλλες αλήθειες. Στην διαμόρφωση του γλωσσικού του οργάνου τον επηρεάζουν αρνητικά οι σπουδές του, ή έφηβική του ζωή, μά προπαντός ή καταγωγή του. "Όλ' αυτά παίζουν ανασταλτικό ρόλο. "Όταν θά ξεφύγει απ' τα ασφυκτικά αγκαλιάσματα του άρχοντολογίου, θά έχει κάνει μια μεγάλη νίκη: θά έχει ξεφύγει απ' τα σφιχταγκαλιάσματα της καθαρεύουσας.

Σημειώνω εδώ και κάτι άλλο, εξ ίσου σημαντικό. Ένω στα άλλα Έπτανησα, ήδη πριν απ' τον Σολωμό, έχει γίνει μια σημαντική γλωσσική προεργασία που οδηγεί στην δημοτική γλώσσα (για την Ζάκυνθο: ή Κρητική παράδοση, όπως ζη με τη Βοσκοπούλα και τον Έρωτόκριτο, ο Ριμαδόρος Κοκονδρής, ο Μαρτελάος, ο Μάτεσης), στη Λευκάδα, αντίθετα, ή γλωσσική παράδοση που δημιουργείται απ' τους Ζαμπέλιους οδηγεί στη λύση που δίνει ο Κοραής. Τον Ίωάννη Ζαμπέλιο τον επηρεάζουν ως το τέλος της λογοτεχνικής του παραγωγής ο Κοραής και ο Φώσκολος<sup>2</sup>). Ο Βαλαωρίτης λοιπόν, δεν βρίσκει την ίδια με τους άλλους παράδοση. "Ήταν έπομένο γι' αυτόν, στα πρώτα του βήματα να κινηθεί στο περίγραμμα που διαγράφεται γύρω του. Ρομαντικός άλλωστε είναι σέ πολλά ο Ί. Ζαμπέλιος, παρ' όλο που καταβάλλει συνέχεια προσπάθειες να έξοστραχίσει απ' το έργο του κάθε υποσυνείδητη ρομαντική επίδραση. Άξίζει επίσης να σημειωθεί ότι σαφή γλωσσική πρόοδο στον Βαλαωρίτη έχουμε στα «Μνημόσυνα» (1857), όπου στον πρόλογό του (σέ είδος επιστολής στον Λιμίλιο Τυπάλδο, στον οποίο και αφιερώνει το έργο του αυτό) τονίζει: «Όποιαδήποτε και ήν είναι αι έλπίδες, αι προσδοκίαι των διεπόντων τώρα την νέαν Έλληνικήν Φιλολογίαν, δεν πρέπει κατ' ούδένα τρόπον ούτε να θυσιάσωσιν ούτε να κερματίσωσιν την γλώσσαν του λαού». Και πιο κάτω λέγει για τη γλώσσα: «Αυτόματως γεννηθείσα, δεν είναι έργον της Τέχνης, ως ή τώρα σκευαζομένη, είναι ο μόνος βλαστός ο έναπομείνας επί του γηραιού δένδρου της έθνικότητός μας».

Δύο βασικά πράγματα συντελούν στην στροφή του προς τη ζωντανή γλώσσα του λαού στον χρόνο που σημειώνουμε: α) ο κατ' έξοχήν προσανατολισμός του προς το ιδεολογικό περιεχόμενο του Άγώνα του 1821 που τον φέρνει σ' επαφή με τους ζωντανούς θρύλους και το δημοτικό τραγούδι και β) το μεσουράνημα του Σολωμού. Στο πρώτο πρέπει να προσθέσουμε και κάτι ακόμα: την δημιουργία μιας πεποίθησης που του ενισχύεται μόλις αρχίζει τους άγώνες του για την αποκατάσταση των Ίονίων νήσων: ότι τα μεγάλα τα κατορθώνουν οι άπλοϊ και μεγαλόκαρδοι κι όχι οι με-



γαλδύσχημοι. Βέβαια, όπως θά φανεί στα παρακάτω, ο Βαλαωρίτης μόνο στον «Φωτεινό» θά απαλλαγεί απ' άλλες προκαταλήψεις και θά πορευτεί μέσα στον λαό, ανακαλύπτοντας έτσι μιὰ μεγάλη πηγή έμπνευσης.

Στά «Μνημόσυνα» παρ' όλ' αυτά, δέν είναι απαλλαγμένος ούτε απ' τον Ρομαντισμό (είναι ακόμα αρκετά έντονος, γι' αυτό βλέπει: Νεκρική ώδή, Ψυχασάββατο), ούτε από λόγια κατάλοιπα. Εύλογη είναι ή σκέψη ότι ο Βαλαωρίτης κινείται «συνειδητά» ανάμεσα σ' αυτούς τους δύο κόσμους. Τονίζω αυτή τή λέξη «συνειδητά» για δύο λόγους. Πρώτα - πρώτα: ή «Κυρά Φροσύνη» γράφεται και τελειώνει δυό χρόνια αργότερα, δηλ. στα 1859 κι απέχει γλωσσικά πολύ απ' τὰ «Μνημόσυνα». Η σκέψη κατά συνέπεια, ότι ο Βαλαωρίτης δέν έχει προσδεύσει ως τὰ 1857, πού γράφονται τὰ «Μνημόσυνα», «γλωσσικά», είναι άνεδαφική. Ο άλλος λόγος είναι ή αντίθεση, στις απόψεις του για τή γλώσσα (μιὰ αντίθεση πού όπως θά φανεί απ' τις παρατιθέμενες χρονολογίες τον παρακολουθεί σχεδόν ως τὸ τέλος), όπως παρουσιάζονται σέ δυό γράμματά του, στον Λασκαράτο και στον Ροΐδη.

Στον Λασκαράτο γράφει (3 Ὀχτώβρη 1859), ένημερώνοντάς τον σχετικά για τήν «Κυρά Φροσύνη»:

«Διαιρείται εις τέσσερα μέρη και είναι γραμμένο εις τήν δημοτική μας γλώσσα. Ἐπροσπάθησα μάλιστα τώρα ὅσο ἤμπόρεσα νά τήνε κανονίσω, νά τήν πλουτίσω και νά τήν ὑψώσω δια νά δείξω ότι είναι αρκετή νά έκφράσει ὅλα τῆς ψυχῆς τὰ πετάσματα. Καιμιά φορά ὁ στίχος ἤ τὸ εἶδος τῆς ιδέας μέ ὑπεχρέωσε νά παραβῶ τὸν κανόνα, ἀλλὰ πολὺ σπανίως. Τὰ πεζὰ είναι γραμμένα εις γλώσσαν λογιωτατίστικην. Καί σου ζητῶ συμπαθεῖο δια τοῦτο μου τὸ ἀμάρτημα. Ἄλλὰ ἠθέλησα νά ἀποφύγω τήν κατηγορία ὅπου κάμινουε εις τοὺς Ἑφτανησίους, λέγοντας ότι γράφομε τή γλώσσα τοῦ λαοῦ. γιατί δέν γνωρίζουμε τήν ἄλλη».

Στά γράμματά του στον Ροΐδη άνεπιφύλαχτα πολεμᾷ τον λογιωτατισμό και αυτούς πού τον αντιπροσωπεύουν. Και φαίνεται πώς δέν παίρνει στα σοβαρά τις κατηγορίες τους. Σ' ένα γράμμα στον Ροΐδη (3 Νοέμβρη 1877), τονίζει ανάμεσα σ' άλλα:

«Ἄν ὑπάρχει τι, τὸ ὁποῖον ἐσχότισε τήν πρὸς τήν ποίησιν ἔμφυτον ὁρμήν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς κατά τήν σημερινήν ἐποχήν, δέν είναι ἡ ἔλλειψις ἀρμοδίας ἀτμοσφαιρας πρὸς περίθαλψιν και ἀνατροφὴν τῆς ποιητικῆς αὐτοφυοῦς διαθέσεως, ὄχι, ὄχι, ἀλλ' ὁ Λογιωτατισμός. Αὐτὸς ἐπνίξε τὰ ἔμβρυα ἐν τῇ κοιλίᾳ τῶν μητέρων και ἀπερρόφησε πᾶσαν ἰκμάδα και πᾶσαν ζωτικότητα».

Και πὺ κάτω: «Ὁ Λογιωτατισμός! αὐτὸς κατέφαγε και τοὺς ὡραίους ποιητικούς χρόνους τοῦ Ζαλοκώστα και τοῦ Παράσχου και τοῦ Τανταλίδου και πολλῶν ἄλλων, οὔτινες βεβαίως θά ἦσαν σήμερον τὸ κόσμημα και τὸ ἀγλάισμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ ἂν, περιφρονούντες τῶν γραμματικῶν τὰς μωρὰς ἀξιώσεις, ἐπεδίδοντο εις τήν καλλιέργειαν τοῦ δημοτικοῦ πλοῦτου...».

Σ' ἄλλο του γράμμα στον Ροΐδη (5 Γενάρη 1878) γράφει:

«Βεβαίως ἡ στιγμὴ είναι κρισιμωτάτη και ἐπικίνδυνος, καθὼς είναι ἐν γένει ὅλοι αἱ ριζικαὶ μεταβολαί, εἴτε ἀνήκουν εις τὸν ἠθικὸν εἴτε ἀνήκουν εις τὸν φυσικὸν κόσμον. Καθεὶς νομίζει σήμερον, ότι, ἀφοῦ ἀπεταμίευσεν ἐν τῇ διανοίᾳ του μικρὸν κεφάλαιον δημοτικῶν φράσεων, δύναται ἀκινδύνως δι' αὐτῶν νά τρέξη τὸ δημοτικὸν ποιητικὸν στάδιον και νά γεννήσῃ ἔργα ἄξια σεβασμοῦ ἢ συμπαθείας».

Τί βγαίνει λοιπὸν ὕστερ' απ' ὅλα αυτά: Ἀπὸ τή μιὰ πλευρὰ ὁ Βαλαωρίτης δέν θέλει νά ποῦν οἱ καθαρολόγοι πὼς δέν ξέρει νά γράφει τήν «ἄλλη» γλώσσα, τή δικιά τους, γι' αὐτὸ γράφει τὰ πεζὰ του στήν καθαρεύουσα. Μιὰ δικαιολογία του, πιστεύουμε, στον Ἑπτανήσιο Λασκαράτο. Αὐτὰ στα 1859. Ἀπ' τήν ἄλλη μεριὰ πάλι, ακόμα στα 1878, ἐνῶ ἀποσκορακίζει τήν καθαρεύουσα και τήν ἀποδιώχνει τόσο έντονα, ἐξακολουθεῖ νά γράφει τὰ πεζὰ του σ' αὐτήν. Ἀπλούστατα, ὁ ποιητὴς δέχεται τήν δημοτική μόνο για τήν ποίηση. Ἐξακολουθεῖ νά πιστεύει τὸι ἡ ἐποχὴ του είναι

μεταβατική. Και τὸ σπέρμα αὐτῆς τοῦ τῆς ἀποψῆς βρίσκεται στὸν μικρὸ πρόλογο τῶν «Μνημοσύνων» ποὺ εἶδαμε παραπάνω, ἔταν τονίζει (τὸ ἐπαναλαμβάνουμε): «Αὐτομάτως γεννηθεῖσα (ἢ δημοτικῆ), δὲν εἶναι ἔργον τῆς τέχνης, ὡς ἡ τῶρα σκευαζομένη...».

Δὲν παύει ὡστόσο νὰ θεωρεῖ τὴν ἀρχαίζουσα καταδικασμένη. Ἄν στέκεται σ' αὐτὸν τὸν μετωρισμό, εἶναι, γιατί πιστεύει ἀκόμα ὅτι ἡ δημοτικὴ θέλει πλουτισμό, πρᾶγμα ποὺ διαπιστώνουμε μέσα στὴν ποίησή του, μάλιστα μετὰ τὴν «Κυρὰ Φροσύνη». Εἶναι χαρακτηριστικὴ, ἄλλωστε ἡ λεξιθηρία» του ποὺ δὲν καταντᾶ βερμπαλισμὸς (ἔπως στὸν Ἀθηναϊκὸ Ρομαντισμό), ἀλλὰ «μεταβάλλεται σὲ πλοῦτο δημοτικὸ λεξιλογίου»<sup>3</sup>.

Αὐτὴ ἡ «λεξιθηρία» ὁμῶς τὸν φέρνει σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὴν ψυχολογία τοῦ λαοῦ. Ἡ γλωσσικὴ του τελειότητα, ποὺ συναντιέται στὸν «Φωτεινὸ», εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς πολύχρονης διεργασίας. Πρῶτα - πρῶτα ξέρει πιά ὁ ποιητής, ποῦ θὰ βρεῖ καὶ ἀπὸ ποῦ θὰ ἀντλήσει τὸν γλωσσικὸ του θησαυρό. Ἔχει πιά ἀποκρυπτογραφῆσει τὴ φωνὴ καὶ τὴ συνείδηση ἑνὸς λαοῦ. Κι ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι τὸ φτάσιμό του.

Στὸν «Φωτεινὸ» ὁ ποιητὴς δὲν ἀρπάζει τὴ λέξη γιὰ νὰ τῆς δώσει τὸ ιδιαίτερο νόημά της. Θὰ ἦταν ἀδικία, καὶ μάλιστα μεγάλη, ἂν λέγαμε δῶ ὅτι ὁ ποιητὴς ἐνδιαφέρθηκε στὰ στερνά του μόνο γιὰ τὴ γλώσσα. Μπήκε κάτω ἀπὸ τὴν λέξη καὶ σκύλεψε τὸ ὑπέδαφος, γιὰ νὰ δώσει μὲ τὸν «Φωτεινὸ» ἓνα ἀγωνιζόμενο λαό. Καὶ ἔπιασε τὴν οὐσία αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα, ποὺ ἀπόβλεπε στὴν ἀποτίναξη κάθε ζυγοῦ.



Ἦ) Σικελιανὸς ζῆ καὶ κινεῖται στὰ πρῶτα τοῦ χρόνια σ' ἓνα κόσμιο ποὺ τὸν βαρραίνει ὁ ἥσκιος τοῦ Βαλαωρίτη. Ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκογενειακὴ του κατάσταση καλλιεργεῖ τὸν ρομαντισμὸ μέσα στὶς θολές καμάρες. Ἡ μητέρα τοῦ ποιητῆ ἔχει ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὸν κόσμιο τοῦ Βαλαωρίτη. Τὸ ποίημα «Χαρίκλεια Σ ἐπὶ τῇ προσφορᾷ τῶν ποιημάτων μου» ἴσως γράφεται γιὰ τὴν μητέρα τοῦ Σικελιανοῦ<sup>4</sup>. Ἀναφέρουμε τὴν πληροφορία, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι γραμμμένη: «Καὶ ἦταν ὁ Ἰωάννης Σικελιανὸς (ὁ πατέρας τοῦ ποιητῆ) ἓνας ἄντρας καλοφτιαγμένος κι ἔμοιαζε, λένε, μὲ τὸν ποιητῆ. Κι ἡ μάνα τοῦ ποιητῆ ἦταν ἐξαιρετικὰ ὠραία στὰ νιάτα της. Εἶχε μέτριο ἀνάστημα, λευκὸ πρόσωπο... Εἶχε μορφωθεῖ στὸ Ἀρσάκειο στὴν Ἀθήνα καὶ ἔξερε ἄριστα τὰ γαλλικὰ καὶ τὰ ἰταλικὰ ἦταν περιζήτητη συντροφιά στὶς συναναστροφές τῆς ἐποχῆς της. Ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἦταν ἓνας θαυμαστής της καὶ τὸ ποίημά του «Στὴν Χαρίκλεια Σ... ἐπὶ τῇ προσφορᾷ τῶν ποιημάτων μου» εἶναι γραμμμένο γι' αὐτὴν. Ἴσως μάλιστα νὰ ὑπῆρχε καὶ στὸν ποιητῆ καὶ κάποιο λεπτὸ καὶ ἀγνὸ αἶσθημα, ὅπως τοῦλάχιστον φαίνεται ἀπὸ τοῦτο τὸ ποίημα»<sup>5</sup>.

Ζῆ λοιπὸν ὁ Σικελιανὸς, στὰ παιδικὰ του χρόνια, μέσα σ' ἓνα κόσμιο ποὺ τὸν τρέφει ἡ ρομαντικὴ παράδοση καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Βαλαωρίτη. Εὐκόλα διακρίνεται κάτι τέτοιο στὰ πρῶτα ποιήματα τοῦ Σικελιανοῦ, ποὺ γράφονται πρὶν ἀπ' τὸν «Ἀλαφροῦσκιωτο». Φέρνουμε μερικὰ τέτοια παραδείγματα ἀπ' τίς «Ballades».

1

Παντρεύονται δυὸ σύγνεφα  
μὲς τῇ σιγῇ τῇ στοιχειωμένη  
ἢ μαύρη νύχτα εἶναι νουνός,  
βρονκόλακες οἱ καλεσμένοι...

2

Ὁ ἔρημικὸς ὁ Πύργος λάμψεις βγάνει.  
Ἐκεῖνος ἀπ' ἀγκάθια ἓνα στεφάνι,



κι εκείνη απ' τή λευκή της Πασχαληά  
τὸ γάμο τους ἀπόψε ἡ Μοῖρα κάνει  
μὲ τὰ στεφάνια ἐκεῖνα τὰ παληά...

Βγαίνει απ' τὰ νέφια τώρα τὸ φεγγάρι  
πέφτει τὸ φῶς· κι εἶν' ὄλα φωτεινά  
τοῦ φεγγαριοῦ οἱ ἀχτίνες εἶχαν πάρει  
τὸ φάντασμα· δὲν εἶναι πουθενά<sup>6</sup>.

Κι εἶναι γεγονός ὅτι τὶς πρῶτες τοῦ ἐπιδράσεις καὶ τὶς πιὸ σημαντικὲς ἄλλωστε, πάνω στὴ γλώσσα, ὁ Σικελιανὸς τὶς δέχεται απ' τὸ οἰκογενειακὸ του περιβάλλον, πού διαμορφώνεται μέσα στὴ Βαλαωριτιανή παράδοση καὶ μάλιστα, ὅπως αὐτὴ φτάνει μὲ τὸν ἀπόηχο τοῦ «Φωτεινοῦ». Ὁ πατέρας τοῦ ποιητῆ, πνευματικὰ καλλιεργημένος ἄνθρωπος, συνειδητοποίησε τὴν ἀνάγκη ὅτι ἔπρεπε ὁ Νέος Ἑλληνισμὸς, σὰν πνευματικὴ ἔκφραση, νὰ βγεῖ απ' τὸ πλέγμα πού εἶχαν ἀσφυχτικὰ στήσει γύρω του οἱ σχολαστικοί. Γλωσσικά, ὁ Νέος Ἑλληνισμὸς ἔπρεπε νὰ ἐκφραστεῖ μὲ τὴν ζωντανή γλώσσα τοῦ λαοῦ, τὴ δημοτικὴ.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πνευματικὸ περιβάλλον τὸν πρῶτο ρόλο φυσικὰ κρατᾶει ὁ Βαλαωρίτης μὲ τὸν «Φωτεινὸ» του. Εἶναι τὸ ἔργο πού ἀγαπιέται καὶ θεωρεῖται απ' τοὺς συμπατριῶτες τοῦ ποιητῆ σὰν ὕμνος τους. Κι εἶναι καὶ ἡ γλώσσα τέτοια, πού μιλάει κατ' εὐθεία στὴν καρδιά. Ἐδῶ ὁ ἰδιωματισμὸς δὲν εἶναι ἔνθετος κόσμος, περιττὸ στολίδι, ἀλλὰ στοιχεῖο πρωταρχικὸ στὴ λειτουργία τῆς γλώσσας. Γι' αὐτὸ καὶ βαρύνει τόσο στὴ δημιουργία τῆς παράδοσης πού βρίσκει ὁ Σικελιανός. Κι αὐτὸς τὴ δέχεται καὶ τὴν μετασηματοποιεῖ. Ὅταν μπαίνει στὸν πνευματικὸ γῶρο τῆς Ἀθήνας, γλωσσικά εἶναι προχωρημένος, ἔχει ξεπεράσει νεώτατος ὅ,τι οἱ ἄλλοι θὰ βροῦνε σὰν ἐμπόδιό τους.



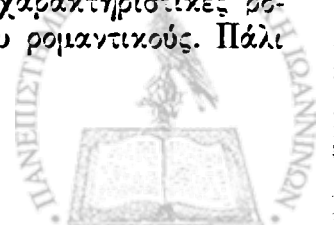
Καὶ τώρα σχετικά μὲ τὸ περιεχόμενο.

Ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὴν γλώσσα στὸν Βαλαωρίτη, συμβαίνει καὶ μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου του. Ὅταν εἶναι πολὺ ρομαντικὸς, κινεῖται σὲ ἀνάλογα θέματα. Ἀπλὰ ψυχικὰ γεγονότα πού δὲν δείχνουν κανένα λυρισμό.

Φέρνω σὰν παράδειγμα τὸ Στιχουργήμα Β' («Στιχουργήματα») :

«Τῆς νεότητός μου ρεῦμα, θολωμένον απ' τὰ πάθη,  
διατί κυλᾶς βραδέως πρὸς τοῦ μηδενὸς τὰ βάθη;  
Διατί τινὸς ἀνέμου ἢ πνοῆ ἢ μαινομένη  
δὲν σὲ ρίπτει ἐκεῖ πού πάντα βαρὺς ὕπνος μόνον μένει;»

Ἄξιζει ὅμως νὰ τονίσουμε κάτι ἄλλο: απ' τὰ «Στιχουργήματα» κιόλας ξεπερνᾶ τοὺς ἄρρωστους Ρομαντικοὺς τῆς Ἀθήνας. Δέχεται τὴν ἐπίδραση τοῦ Οὐσιαστικοῦ Κύκλου, τοῦ Βύρωνα, τοῦ Οὐγκώ, τοῦ Λαμαρτίνου, μὰ δὲ μένει δεμένος μὲ τὴ μίμηση. Εἶναι δουλευτῆς καὶ δουλευτῆς καλός. Καὶ δὲν σταματᾶει σὲ πεισιθάνατους μεταγλωττισμοὺς, ἀλλὰ κόβει, απ' τὴν ἀρχὴ κιόλας, τὰ χτυπητὰ δεσμά. Θέματα σύγχρονά του, πού τὰ ζεσταίνει ἡ ἡρωϊκὴ παρουσία τοῦ ἀγωνιζόμενου Ἑλληνισμοῦ, δίνουν μεγαλύτερο πλάτος στὴν ποίησή του καὶ τὸν τοποθετοῦν ἀνάμεσα στοὺς πιὸ πολυδιαβασμένους ποιητὲς τῆς ἐποχῆς του. Ἀκόμα καὶ στίς πιὸ χαρακτηριστικὲς ρομαντικὲς του ὥρες, εἶναι διαφορετικὸς απ' τοὺς πιὸ τοτινοὺς του ρομαντικοὺς. Πάλι παράδειγμα τὸ Στιχουργήμα Β'.



«Αί Ξηραί μου χεῖρες θάνατι ἐκεῖ μέσα δεδεμέναι  
ἀλλ' ἀντὶ νὰ εἶναι τώρα μὲ δεσμὰ ἀλυσσοδεμέναι,  
μὲ δεσμὰ σκληρῶν τυράννων, δὲν εἶν' κάλλιον στὸ μνήμα  
δεδεμέναι νὰ προσφέρουν τοῦ Σταυροῦ τὸ θεῖον σχῆμα;»

Κι αὐτὰ στὴν ἀρχὴ τῆς ποιητικῆς του σταδιοδρομίας. Ὁ Ρομαντισμὸς βέβαια θὰ τὸν ἀκολουθήσει ἀτονος καὶ ἀναυμιχὸς καὶ στὰ «Μνημόσυνα» (1857). Παράδειγμα: Νεκρικὴ ὁδὴ:

Τὴν αὐγὴ μὲ τὴ δημοσοῦλα ἐξεφύτρωσ' ἓνα ρόδο,  
τὴν αὐγὴ μὲ τὴ δημοσοῦλα ἐμαράθηκε τὸ ρόδο,

καὶ στὴν «Κυρὰ Φροσύνη» (1859) μὲ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τὸ Τραγούδι τοῦ Μουχτάρ, ὅταν ἀποχαιρετᾶει τὴν Φροσύνη, φεύγοντας, ξημερώματα, γιὰ τὸν πόλεμο:

Σὰ φύλλο κίτρινο καὶ μαραμένο  
μὲ παίρνει ὁ ἄνεμος μὲ τὰ φτερά,  
μαζο' ἀπὸ σέβανε, παραδαρμένο,  
Φροσύνη, ἀγάπα με στὴν Ξενητεία.

Ὅσο ἀπομακρύνεται ἀπ' τὸν Ρομαντισμὸ, γίνεται πιὸ σύγχρονος καὶ ἀπαλλάσσεται ἀπ' τὰ πρῶτα χτυπητὰ ποιητικὰ του ἐλαττώματα. Ἐξακολουθεῖ ὡστόσο νὰ χρησιμοποιοῦ ρητορισμοὺς καὶ πολύπλοκες εἰκόνες. Τὸ τελευταῖο τὸν ἀκολουθεῖ σ' ὅλη του τὴν ποίηση, ὡς τὸ τέλος.

Ὅπως τονίσαμε στὰ προηγούμενα, ὁ ἰδεολογικὸς του προσανατολισμὸς πρὸς τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο τοῦ 1821, ἢ ἀνάμιξή του στὴν πολιτικὴ, πού τὸν φέρνει σ' ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὸν λαό, ἢ γνώση τῶν προβλημάτων αὐτοῦ τοῦ λαοῦ καθὼς καὶ ὁ ξεπεσιμὸς του σὰν ἄρχοντα πού τὸν φέρνει σὲ ψυχολογικὴ συγγένεια μὲ τὸν ταλαιπωρημένο ἀγρότη, συντελοῦν ἀποφασιστικὰ στὴν ἀποπομπὴ τοῦ Ρομαντισμοῦ. Τὸ τεῖχος, ἄλλωστε, πού γιόριζε τὸ ἀρχοντολόγι ἀπ' τὸν ἀπλὸ ἄνθρωπο, γκρεμίζεται στὰ στερνὰ τῆς ζωῆς του. Καὶ γνωρίζει τὴν ψυχολογία τοῦ λαοῦ ὄχι ἀπλά, σὰν παρατηρητὴς, ἀλλὰ γιατί τὴν ἔχει πιά ἀποχτήσει. Ἔτσι νοιώθει πὼς ἔχει φτάσει στὴν πηγὴ. Κι αὐτὴ τὴν πηγὴ θέλει νὰ τὴν ἀξιοποιήσει. Ἡ ἀγάπη του γιὰ τὸν Λευκαδίτικο λαὸ τὸν σπρώχνει σὲ μιὰ διαρκῆ ἀναζήτησι, πού τὸν ὀδηγεῖ στὸν Μεσαιωνικὸ Ἑλληνισμὸ. Ἀπὸ κεῖ ξεθάφτει μιὰ μορφή: δὲν εἶναι κανένας Βυζαντινὸς πρίγκηπας πού ἐπιδιώκει θρόνους, οὔτε ἄρχοντας μὲ χρυσόβουλα. Εἶναι ἓνας ταπεινὸς καὶ φτωχὸς, φτωχότατος χωριάτης. Κι ἐδῶ ἀκριβῶς ἔχουμε τὴν πιὸ ὄριμη καὶ ξεκάθαρη, σκέψη τοῦ Βαλαωρίτη, τὴν πιὸ προοδευτικὴ του θέση. Ἀνεβάζει σὲ ἥρωα τοῦ ἔργου του ἓνα χωριάτη, ἓναν ἀγρότη. Σημειώνουμε τὰ ὅσα λέει ὁ Σικελιανὸς σχετικὰ μὲ τὸ θέμα μας ἐδῶ: «Μὲ τὸν «Φωτεινὸ» ἢ ψυχικὴ του κίνηση τραβάει ἀκέρια πρὸς τὶς ρίζες. Κατεβαίνει χρονικὰ πιὸ πέρα ἀπὸ τὶς φανταχτερές εἰκόνες τῶν ἡρωϊσμῶν τοῦ '21, πιὸ βαθιὰ ἀπ' τοὺς πρόσφατους ἀρματολούς καὶ κλέφτες, σκάβει, σκάβει μ' ὅλη τὴν ψυχὴ του γιὰ νὰ συναντήσει τὰ πρωτοθεμέλια τῆς μεγάλης νεοελληνικῆς Λευτεριάς. Κι ἐκεῖ πού σκάβει, ἔχοντας φτάσει πιά μ' αὐτὸ τὸ σκάψιμο σὲ στρώματα ἀπὸ μακρινούς πρωτότερους αἰῶνες ὡς τὸν 14ο Μεσαιωνικὸ Ἑλληνικὸν αἰῶνα, ξάφνου ἀκούει τὸ τσαπί του νὰ χτυπάει σὲ κάτι ἀθάνατο καὶ μονομιὰ ἀποκάτου ἀπ' τὸ τσαπί του ἀναδρύζει, ξεχειλιζόντας τὰ χόματα, μιὰ ὑπέρτατη πηγὴ: Ὁ «Φωτεινὸς» ἢ ἢ «Ἐπανάσταση τῆς Βουκέντρας». Ἀπὸ τὴ στιγμὴ αὐτὴ ὁ Βαλαωρίτης εἶναι λαὸς κι ὁ λαὸς Βαλαωρίτης»<sup>7</sup>.

Ποῦ καταλήγει λοιπὸν μὲ τὸν «Φωτεινὸ» ὁ Βαλαωρίτης; Σ' ἓνα ἱστορικὸ καὶ μα-



κι εκείνη απ' τή λευκή της Πασχαληά  
τὸ γάμο τους ἀπόψε ἡ Μοῖρα κάνει  
μὲ τὰ στεφάνια ἐκεῖνα τὰ παληά...

Βγαίνει απ' τὰ νέφια τώρα τὸ φεγγάρι  
πέφτει τὸ φῶς· κι εἶν' ὅλα φωτεινά  
τοῦ φεγγαριουῦ οἱ ἀχτίνες εἶχαν πάρει  
τὸ φάντασμα· δὲν εἶναι πουθενά<sup>6</sup>.

Κι εἶναι γεγονός ὅτι τὶς πρῶτες τοῦ ἐπιδράσεις καὶ τὶς πιὸ σημαντικές ἄλλωστε, πάνω στὴ γλώσσα, ὁ Σικελιανὸς τὶς δέχεται απ' τὸ οἰκογενειακό του περιβάλλον, πού διαμορφώνεται μέσα στὴ Βαλαωριτιανή παράδοση καὶ μάλιστα, ὅπως αὐτὴ φτάνει μὲ τὸν ἀπόηχο τοῦ «Φωτεινοῦ». Ὁ πατέρας τοῦ ποιητῆ, πνευματικὰ καλλιεργημένος ἄνθρωπος, συνειδητοποίησε τὴν ἀνάγκη ὅτι ἔπρεπε ὁ Νέος Ἑλληνισμὸς, σὰν πνευματικὴ ἔκφραση, νὰ βγεῖ απ' τὸ πλέγμα πού εἶχαν ἀσφυχτικὰ στήσει γύρω του οἱ σχολαστικοί. Γλωσσικά, ὁ Νέος Ἑλληνισμὸς ἔπρεπε νὰ ἐκφραστεῖ μὲ τὴν ζωντανὴ γλώσσα τοῦ λαοῦ, τὴ δημοτικὴ.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πνευματικὸ περιβάλλον τὸν πρῶτο ρόλο φυσικὰ κρατᾶει ὁ Βαλαωρίτης μὲ τὸν «Φωτεινό» του. Εἶναι τὸ ἔργο πού ἀγαπιέται καὶ θεωρεῖται απ' τοὺς συμπατριῶτες τοῦ ποιητῆ σὰν ὕμνος τους. Κι εἶναι καὶ ἡ γλώσσα τέτοια, πού μιλάει κατ' εὐθεία στὴν καρδιά. Ἐδῶ ὁ ἰδιωματισμὸς δὲν εἶναι ἔνθετος κόσμος, περιττὸ στολίδι, ἀλλὰ στοιχεῖο πρωταρχικὸ στὴ λειτουργία τῆς γλώσσας. Γι' αὐτὸ καὶ βαρύνει τόσο στὴ δημιουργία τῆς παράδοσης πού βρίσκει ὁ Σικελιανός. Κι αὐτὸς τὴ δέχεται καὶ τὴν μετασχηματοποιεῖ. Ὅταν μπαίνει στὸν πνευματικὸ χῶρο τῆς Ἀθήνας, γλωσσικὰ εἶναι προχωρημένος, ἔχει ξεπεράσει νεώτατος ὅ,τι οἱ ἄλλοι θὰ βροῦνε σὰν ἐμπόδιο τους.



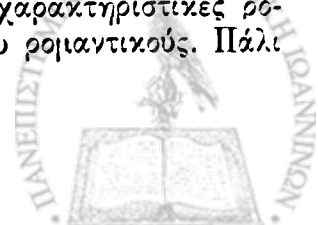
Καὶ τώρα σχετικὰ μὲ τὸ περιεχόμενο.

Ὅ,τι συμβαίνει μὲ τὴν γλώσσα στὸν Βαλαωρίτη, συμβαίνει καὶ μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἔργου του. Ὅταν εἶναι πολὺ ρομαντικὸς, κινεῖται σὲ ἀνάλογα θέματα. Ἀπλὰ ψυχικὰ γεγονότα πού δὲν δείχνουν κανένα λυρισμό.

Φέρνω σὰν παράδειγμα τὸ Στιχουργήμα Β' («Στιχουργήματα») :

«Τῆς νεότητός μου ρεῦμα, θολωμένον ἀπ' τὰ πάθη,  
διατί κυλᾶς βραδέως πρὸς τοῦ μηδενὸς τὰ βάθη;  
Διατί τινὸς ἀνέμου ἢ πνοῆς ἢ μαινομένη  
δὲν σὲ ρίπτει ἐκεῖ πού πάντα βαρὺς ὕπνος μόνον μένει;»

Ἀξίζει ὅμως νὰ τονίσουμε κάτι ἄλλο: απ' τὰ «Στιχουργήματα» κιόλας ξεπερνᾶ τοὺς ἄρρωστους Ρομαντικὸς τῆς Ἀθήνας. Δέχεται τὴν ἐπίδραση τοῦ Οὐσιαστικοῦ Κύκλου, τοῦ Βύρωνα, τοῦ Οὐγκώ, τοῦ Λαιμαρτίνου, μὰ δὲ μένει δεμιένος μὲ τὴ μίμηση. Εἶναι δουλευτῆς καὶ δουλευτῆς καλός. Καὶ δὲν σταματᾶει σὲ πεισιθάνατους μεταγλωττισμοὺς, ἀλλὰ κόβει, απ' τὴν ἀρχὴ κιόλας, τὰ χτυπητὰ δεσιμά. Θέματα σύγχρονά του, πού τὰ ζεσταίνει ἡ ἡρωϊκὴ παρουσία τοῦ ἀγωνιζόμενου Ἑλληνισμοῦ, δίνουν μεγαλύτερο πλάτος στὴν ποίησή του καὶ τὸν τοποθετοῦν ἀνάμεσα στοὺς πιὸ πολυδιαβασμένους ποιητῆς τῆς ἐποχῆς του. Ἀκόμα καὶ στίς πιὸ χαρακτηριστικὲς ρομαντικὲς του ὥρες, εἶναι διαφορετικὸς απ' τοὺς πιὸ τοτινοὺς του ρομαντικούς. Πάλι παράδειγμα τὸ Στιχουργήμα Β'.





«Αἱ ξηραὶ μου χεῖρες θάνατι ἐκεῖ μέσα δεδεμέναι  
ἀλλ' ἀντὶ νὰ εἶναι τώρα μὲ δεσμὰ ἀλυσσοδεμέναι,  
μὲ δεσμὰ σκληρῶν τυράννων, δὲν εἶν' κάλλιον στὸ μνήμα  
δεδεμέναι νὰ προσφέρουν τοῦ Σταυροῦ τὸ Θεῖον σχῆμα;»

Κι αὐτὰ στὴν ἀρχὴ τῆς ποιητικῆς του σταδιοδρομίας. Ὁ Ρομαντισμὸς βέβαια θὰ τὸν ἀκολουθήσει ἄτονος καὶ ἀναιμικός καὶ στὰ «Μνημόσυνα» (1857). Παράδειγμα: Νεκρική ὠδή:

Τὴν αὐγὴ μὲ τὴ δροσοῦλα ἔξεφύτρωσ' ἓνα ρόδο,  
τὴν αὐγὴ μὲ τὴ δροσοῦλα ἐμαράθηκε τὸ ρόδο,

καὶ στὴν «Κυρὰ Φροσύνη» (1859) μὲ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τὸ Τραγούδι τοῦ Μουχτάρ, ὅταν ἀποχαιρετᾶει τὴν Φροσύνη, φεύγοντας, ξημερώματα, γιὰ τὸν πόλεμο:

Σὰ φύλλο κίτρινο καὶ μαραμμένο  
μὲ παίρνει ὁ ἄνεμος μὲ τὰ φτερά,  
μακρ' ἀπὸ σένανε, παραδαρμένο,  
Φροσύνη, ἀγάπα μὲ στὴν ξενητεία.

Ὅσο ἀπομακρύνεται ἀπ' τὸν Ρομαντισμὸ, γίνεται πιὸ σύγχρονος καὶ ἀπαλλάσσεται ἀπ' τὰ πρῶτα χτυπητὰ ποιητικὰ του ἐλαττώματα. Ἐξακολουθεῖ ὡστόσο νὰ χρησιμοποιεῖ ρητορισμοὺς καὶ πολύπλοκες εἰκόνες. Τὸ τελευταῖο τὸν ἀκολουθεῖ σ' ὅλη του τὴν ποίηση, ὡς τὸ τέλος.

Ὅπως τονίσαμε στὰ προηγούμενα, ὁ ἰδεολογικὸς του προσανατολισμὸς πρὸς τὸ οὐσιαστικὸ περιεχόμενο τοῦ 1821, ἢ ἀνάμιξή του στὴν πολιτικὴ, ποὺ τὸν φέρνει σ' αἰμεσὴ ἐπαφὴ μὲ τὸν λαὸ, ἢ γνώση τῶν προβλημάτων αὐτοῦ τοῦ λαοῦ καθὼς καὶ ὁ ξεπεσιμὸς του σὰν ἄρχοντα ποὺ τὸν φέρνει σὲ ψυχολογικὴ συγγένεια μὲ τὸν ταλαιπωρημένο ἀγρότη, συντελοῦν ἀποφασιστικὰ στὴν ἀπογοιπή τοῦ Ρομαντισμοῦ. Τὸ τεῖχος, ἄλλωστε, ποὺ γιόριζε τὸ ἀρχοντολόγι ἀπ' τὸν ἀπλὸ ἄνθρωπο, γκρεμίζεται στὰ στερνὰ τῆς ζωῆς του. Καὶ γνωρίζει τὴν ψυχολογία τοῦ λαοῦ ὄχι ἀπλά, σὰν παρατηρητὴς, ἀλλὰ γιατί τὴν ἔχει πιά ἀποχτήσει. Ἔτσι νοιώθει πὼς ἔχει φτάσει στὴν πηγὴ. Κι αὐτὴ τὴν πηγὴ θέλει νὰ τὴν ἀξιοποιήσει. Ἡ ἀγάπη του γιὰ τὸν Λευκαδίτικο λαὸ τὸν σπρώχνει σὲ μιὰ διαρκῆ ἀναζήτησιν, ποὺ τὸν ὀδηγεῖ στὸν Μεσαιωνικὸ Ἑλληνισμὸ. Ἀπὸ κεῖ ξεθάφτει μιὰ μορφή: δὲν εἶναι κανένας Βυζαντινὸς πρίγκηπας ποὺ ἐπιδιώκει θρόνους, οὔτε ἄρχοντας μὲ χρυσόβουλα. Εἶναι ἓνας ταπεινὸς καὶ φτωχὸς, φτωχότατος χωριάτης. Κι ἐδῶ ἀκριβῶς ἔχουμε τὴν πιὸ ὄριμη καὶ ξεκάθαρη σκέψη τοῦ Βαλαωρίτη, τὴν πιὸ προοδευτικὴ του θέση. Ἀνεβάζει σὲ ἥρωα τοῦ ἔργου τοῦ ἓνα χωριάτη, ἓναν ἀγρότη. Σημειώνουμε τὰ ὅσα λέει ὁ Σικελιανὸς σχετικὰ μὲ τὸ θέμα μας ἐδῶ: «Μὲ τὸν «Φωτεινὸ» ἢ ψυχικὴ του κίνηση τραβάει ἀκέρια πρὸς τίς ρίζες. Κατεβαίνει χρονικὰ πιὸ πέρα ἀπὸ τίς φανταχτερὲς εἰκόνες τῶν ἡρωϊσμῶν τοῦ '21, πιὸ βαθιὰ ἀπ' τοὺς πρόσφατους ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες, σκάθει, σκάθει μ' ὅλη τὴν ψυχὴ του γιὰ νὰ συναντήσει τὰ πρωτοθεμέλια τῆς μεγάλης νεοελληνικῆς Λευτεριάς. Κι ἐκεῖ ποὺ σκάθει, ἔχοντας φτάσει πιά μ' αὐτὸ τὸ σκάψιμο σὲ στρώματα ἀπὸ μακρινοὺς πρωτότερους αἰῶνες ὡς τὸν 14ο Μεσαιωνικὸ Ἑλληνικὸν αἰῶνα, ξάφνου ἀκούει τὸ τσαπί του νὰ χτυπάει σὲ κάτι ἀθάνατο καὶ μονομιὰ ἀποκάτου ἀπ' τὸ τσαπί του ἀναβρῦζει, ξεχειλίζοντας τὰ χόματα, μιὰ ὑπέρτατη πηγὴ: Ὁ «Φωτεινὸς» ἢ ἡ «Ἐπανάστασις τῆς Βουκέντρας». Ἀπὸ τὴ στιγμὴ αὐτὴ ὁ Βαλαωρίτης εἶναι λαὸς κι ὁ λαὸς Βαλαωρίτης»<sup>7</sup>.

Ποῦ καταλήγει λοιπὸν μὲ τὸν «Φωτεινὸ» ὁ Βαλαωρίτης; Σ' ἓνα ἱστορικὸ καὶ μα-



ζι αγροτικό επεισόδιο. Και σ' έναν απλό άνθρωπο. Και πού ξαφνικά γεννιέται μέσα του ο ήρωας για να υπερασπιστεί τη Δικαιοσύνη και τη Λευτεριά του από κάθε ξένη, από κάθε μαύρη επίδρομή. Ο «Φωτεινός» είναι ο ελεύθερος άνθρωπος που βρίσκει τη δικαίωση του στον αγώνα του να υπερασπιστεί αυτή την έννοια: τον ελεύθερο άνθρωπο.

«Πόσο έμεγάλωσε με μιās! Περνά με την βουκέντρα  
και φαίνεται ψηλότερος ότ' είναι από τα δέντρα».

Ο «Φωτεινός» γράφεται στα 1879. Σταματάει με το θάνατο του ποιητή. Ίσως αυτό το γεγονός του δίνει μια ιδιαίτερη μεγαλοπρέπεια. Όσοσο είναι το έργο που επηρεάζει βαθύτατα και δημιουργεί παράδοση. Ο «Φωτεινός» συνδέεται άμεσα με τη Λευκάδα. Κι ο απόηχός του σε χρόνο φτάνει φυσικά μακριά. Σαν μορφή και σαν περιεχόμενο συγκινεί αργότερα και τον Σικελιανό.

Και πρώτα - πρώτα ο Άνθρωπος, αυτός που κινείται στο υπέδαφος του «Φωτεινού» και που είναι όχι μονάχα πολέμαρχος, αγωνιστής. Απλοϊκός κι ωστόσο σαν προσωπικότητα σύνθετος: με σταθερό το στόχαστρο σε απλά κι όμως μεγάλα ιδανικά. Έξαρση στην αυταπάρνηση, σύνεση στην προετοιμασία για έναν αγώνα, αισιοδοξία στις πιδ δυσκολες ώρες του.

«Ήθελε βρόδια κάτασπρα, μεγάλα, τραηλάτα,  
νά 'ναι στεφανοκέρατα, κοντόσφαγα, κοιλάτα.  
Τ' αλέτρι σύμμετρο, βαρύ. Τα ξύλα του κομμένα  
πάντα σε χάση φεγγαριού δέν είχανε κανένα  
ποτέ τους ρόζο ή σκεύρωμα. Ήθελ' από Πρινάρι  
τόν χερουλάτη, τα φτερά, τόν κέρο, τὸ σταβάρι  
ζυγὸ και σπάθη από φτελιά. Κι ήθελ' απ' άγρολίδα  
νά 'ναι χυτὲς οί ζευγλες του...»

Αυτή η έσωτερική σύνδεση με τη γη υπάρχει και στον «Άλαφροτσιωτο».

Γύρα στον κάμπο, στα βουνά,  
παντού ο άδρός άργάτης.  
Δίπλα στ' άμπέλια ο πιστικός  
άγρύπναε κι ο δραγάτης.  
Όλοϋθε ο ιδρωμέτωπος  
κυβέρναγε χωριάτης.

.....  
Βουνά ξεσκάφτει τὸ τσαπί,  
χτυπάει τὸ μελισσόχορτο,  
άναπηδᾷ τὸ εὐώδισμα  
στον λαγαρόν αιθέρα.

Παντού ο λαός και λάτρεψα  
και στη λαχτάρα μου είπα  
«Βάλε τὸ αυτι στα χώματα».  
Και φάνη μου πὸς ή καρδιά  
τῆς γῆς βαριά άντιχτύπα.

Η εποχή που γράφεται ο «Φωτεινός», χαρακτηρίζεται ιδεολογικά απ' τον Μεγαλοϊδεατισμό, με κέντρο την ανασύσταση του Βυζάντιου. Βέβαια ο Μεγαλοϊδεατι-



σιμός πού τόν εισάγει πρῶτος μέσα στόν Ἑλληνικό χῶρο σάν ἐπιδίωξή του ὁ Κωλέτης (1843), ἀποπροσανατολίζει οὐσιαστικά τόν Ἑλληνισμό, ἐφ' ὅσον ἀκόμα δέν ἔχουν καλλιεργηθεῖ καὶ οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν ἐδαφῶν. Ἐξ ἄλλου στρέφει ἰδεολογικά τὸν πνευματικὸ κατ' ἐξοχή κόσμο πρὸς τὴν Πόλη κι ἀφήνει στὸ περιθώριο κάθε ἄλλη παράδοση. Ἐπόμενο ἦταν, αὐτὴ ἡ ἄγρονη στροφή πρὸς τὸ νεκρὸ πιὰ Βυζάντιο, ἔξω ἀπὸ κάθε ρεαλισμὸ καὶ ἀπὸ κάθε λογικὴ ἐχτίμηση τῶν πραγμάτων, νὰ ἐπηρεάσει καὶ τοὺς Ρομαντικούς, ἀπ' τοὺς ὁποίους οἱ πιὸ πολλοὶ εἶναι Φαναριῶτες. Ἡ στροφή τοῦ Βαλαωρίτη πρὸς τὸν Μεσαιωνικὸ Ἑλληνισμό καὶ ἡ κραυγαλέα κατακραυγὴ του γιὰ τὸν ξένο — τὸν Φράγκο ἢ τὸν Ἑνετό, ἀδιάφορα — εἶναι μιὰ προσπάθεια προσανατολισμοῦ μέσα στὸ ξέθωρο περίγραμμα τοῦ Μεγαλοῖδεατισμοῦ, Ὁ ποιητὴς μας ξεπερνᾷ τὰ ὅρια, μέσα στὰ ὁποῖα εἶχαν τοποθετήσῃ τὴν Ἑθνικὴ Ἰδέα οἱ Ρομαντικοί, πού υἱοθετοῦσαν ἄκριτα κάθε ξενόφερτο ρεῦμα πνευματικὸ. Δέν μπορεῖ ἄλλωστε νὰ νοήσῃ — τὸν ἐπηρεάζει σ' αὐτὸ ἡ Ἑφτανησιώτικη παράδοση — ἀποσπασματικὸν τὸν Ἑλληνισμό. Τὸν συγκινεῖ ὁ ἀρχαῖος κόσμος, ὅπως ἔχει περάσει σάν παράδοση στὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ. Ἄλλωστε ὁ «Φωτεινός», μετὰ τὰ πλούσια λαογραφικά του στοιχεῖα, μᾶς δίνει τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ, μ' ὅλες τὶς χαρές, τὶς λύπες, τὰ ὄνειρα καὶ τὶς πεποιθήσεις του. Τὸ Β' Ἄσμα τοῦ «Φωτεινοῦ» εἶναι κατ' ἐξοχήν ἡ ἰδεολογικὴ πεποίθηση τοῦ ποιητῆ:

«Τοῦ 'πε τὸ πῶς ἀνάμεσα σὲ τρίβολα κι ἀγκάθια  
μιὰ μέρα ἐθέλησε ὁ Θεὸς νὰ σπείρει ἓνα λουλούδι  
ὁποῦ 'χε χίλιες ὁμορφιές καὶ χίλιες εὐωδίες

..... καὶ τὸ λουλούδι ἐκεῖνο  
πῶπρεπε νὰν' ἀμάραντο, τὸ βάφτισεν Ἑλλάδα».



Ἀντίθετα, ὅταν γράφεται ὁ «Ἀλαφροσκοπιωτός», ἔχει μεσολαβήσει ἡ φοβερὴ ἡττα τοῦ 1897. Ἡ ἡττα εἶναι φοβερὴ καὶ γιὰ τὸν Μεγαλοῖδεατισμὸ. Τὸν ἀποστεῶνει κι ἀποδείχνει πῶς δέν εἶχε βάθος. Μαζὶ μὲ τὴν κρίση συνειδήσεων πού ἐπακολουθεῖ μετὰ τὴν διάφηση μιᾶς Ἰδέας πού τόσο καλλιεργήθηκε, χωρὶς ἀντίκρουσμα, συμβαίνει καὶ κάτι ἄλλο: τὸ ὕλικὸ ἀποδυνάμωμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὸ ἀκλουθᾷ ἡ πνευματικὴ ἐγρήγορηση. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο θά 'θελα νὰ τονίσω ὅτι ἐθριάμβευσε τὸ νέο πνεῦμα, ὅπως αὐτὸ ἀντιπροσωπεύεται ἀπ' τοὺς Παλαμᾶ, Δροσίνη, Καμπᾶ, Καρκαβίτσα καὶ ἄλλους. Σημειώνεται μιὰ συνειδητὴ στροφή πρὸς τὶς ρίζες. Κι εἶναι: αὐτὲς ὁ λαός, πού τόσο τὸν εἶχαν ξεχάσει παλιότερα καὶ ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος σάν ζωὴ, σάν περιεχόμενο. Τὰ κλασσικὰ ἔργα μεταφράζονται στὴ δημοτικὴ μας γλῶσσα, καὶ παρὰ τὴν ἀντίδραση (Μιστριώτης κ.λ.π.), γίνεται προσπάθεια νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν ἀρχαῖο κόσμο κι ὁ πιὸ ἀπλὸς Ἑλληνας. Σ' αὐτὸν τὸν ἀναβρασμὸ συμμετέχει κι ὁ Σικελιανός. Τὸν διακρίνει, ὅπως εἶπαμε, ἡ προπαίδειά του στόν χῶρο πού εἶχε καλλιεργήσει ὁ Βαλαωρίτης. Ὅμως δέν σταματᾷ καθόλου στὸ Βυζάντιο. Πάει στὰ ἴσια στόν ἀρχαῖο κόσμο. Ὁ νέος ἄνθρωπος, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ καλύτερου, εἶναι πλασιμένος ἀπὸ ἓνα ἰδιαιτέρο πνευματικὸ ὕλικό. Ἐχει ξαναγεννηθεῖ μέσα στόν κόσμο τοῦ Ὀμήρου καὶ δείχνει πῶς μπορεῖ νὰ σταθεῖ σὰ νεοέλληνας στὰ δικά του πόδια καὶ ὄχι σὲ δανεισμένα δεκανίκια.

«Κι ἦταν ὁ λόγος τοῦ Ὀδυσσεῖα  
στοῦ τραγωδοῦ τὸ νοῦ,  
πού τρῖσβαθα  
τοῦ ραψωδοῦ τοῦ ἐμίλει ἡ ἄρμονία  
μπρὸς στὸ γιγάντιο πόννο τοῦ Αἴαντα



καὶ τὴν ἱερὴ μανία.  
 Καὶ πιὸ μεστά,  
 σὰ νὰ μοῦ ἀλάφρωνε  
 φλέβα νεροῦ ἀγερόλαμπρου  
 τὴ δέντρινη κορμοστασιά μου,  
 ἀνέβηκε ἄδιψα,  
 ἀλαφρὰ τὴ φυλλωσιά μου».

Κάτι τέτοιο εἶχε προφητέψει στὸν «Φωτεινὸ» ὁ Βαλαωρίτης, λέγοντας:

«Κι ἐτοίμαζε ἄλλο ζύμωμα μὲ τὴν παλιὰ τὴ σκόνη».

Κι ἐμελλε πάλι Λευκαδίτης ποιητῆς, μέγας κι αὐτός, νὰ δλοκληρώσει αὐτὸ ποῦ ὄνειρεύτηκε ὁ ἐρημίτης τῆς Μαδουρῆς. Φυσικὰ οἱ ἰδεολογικὲς ἀναλογίες δὲ σταματοῦν ἐδῶ. Πολλὰ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε γιὰ τὴν ὁμορφιά, ὅπως τὴν δίνει ὁ Βαλαωρίτης μὲ τὴ Θεοδούλα (ἀμάλαγη, περήφανη παιδούλα) κι ὅπως τὴ δίνει ὁ Σικελιανὸς στὴ «γαληνομέτωπη ἀνυφάντρα» του. Μὰ ἐδῶ μᾶς ἐνδιέφερε περισσότερο νὰ βροῦμε ὡς σὲ ποιὸ χῶρο τοῦ «Φωτεινοῦ» φτάνουν οἱ ρίζες τοῦ «Ἀλαφροσκιωτοῦ».

#### ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ :

1. Ἀδαμαντίου Δ. Παπαδήμα «Νέα Ἑλληνικὴ Γραμματολογία», Γενικά στοιχεῖα, Ἀθήναι 1948, σελ. 172 κ.έ. — Κ. Θ. Δημαρᾶ: Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, ἔκδοση Β', σελ. 314.
2. Βλ. Κ. Θ. Δημαρᾶ ὅπ. ἀν. σελ. 215.
3. Βλ. Κ. Θ. Δημαρᾶ ὅπ. ἀν. σελ. 314.
4. «Καὶ σὺ, Χαρίκλεια, καὶ σὺ νὰ μὴ μὲ λησμονήσης  
 ὅταν θὰ πέσω κατὰ γῆς. Θυμήσου, μὴν ἀφήσης  
 αὐτὰ μου τὰ ἀγριολούλουδα νὰ μαραθοῦν τὰ μαῦρα».
5. Βλ. Π. Ροντογιάννη «Οἱ Πρόγονοι» Νέα Ἑστία - Χριστούγεννα 1952, σελ. 9.
6. Βλ. Περ. «Ὁ Διόνυσος» τόμ. 2 Ἀπρίλ. 1902, σελ. 211—212.
7. Βλ. Ἀγ. Σικελιανοῦ «Ὁμιλία γιὰ τὸν Βαλαωρίτη» Πρόλογος στὴν ἔκδοση Ἀ. Βαλαωρίτη Ἀπαντα - Ἐταιρεία Ἑλληνικῶν Ἐκδόσεων - Ἀθήνα 1964.





ΟΜΗΡΟΥ ΙΛΙΑΔΑ

ΡΑΨΩΔΙΑ Σ (ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ)

Ἐκείνοι ἔτσι ὡσάν φωτιά πολὺγλωσση μαχόνταν  
κι' ὁ γοργοπόδης ἔφτασεν Ἀντίλοχος νὰ φέρει  
στὸν Ἀχιλλέα τὸ μῆνυμα. Τὸν βρῆκε μπρὸς στὰ πλοῖα  
τὰ ὀρθόκερα, πὸ ἀνάκλωθε στὸ νοῦ του αὐτὸ πὸ ἐγίνη,  
κι' ἔτσι ἔλεγε στὴν ἄτροιμη καρδιά του πικραμένος:  
«Ἄλῖ μου, οἱ μακρομάλληδες οἱ Ἀχαιοὶ πῶς φεύγουν  
πάλι σκιαγμένοι στ' ἄριμενα, κιστῆδες μέσ' στὸν κάμπο;  
Μὴ μοῦ ἀληθέσουν τοὺς βαρειοὺς οἱ ἀθάνατοι καημοὺς μου,  
καθὼς μοῦ τὸ φανέρωσεν ἡ μάνα μου — θυμᾶμαι —  
πὸ μούλεγε πῶς κάποτε, πὸ ἐγὼ θὰ ζῶ ἀκόμα,  
ὁ πιὸ ἀπ' ὅλους ἄτροιμος τῶν Μυρμιδόνων ἄντρας,  
τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἀφήνοντας, θ' ἀφανιστεῖ ἀπ' τοὺς Τρῶες;  
Σίγουρα ἐχάθη ὁ δύσμοιρος γιὸς τοῦ Μενόιτιου ὁ γαῦρος!  
Μὰ ἐγὼ τοῦ τῶπα· τὴ φωτιά σὰ διώξει, νὰ γυρίσει  
στὰ πλοῖα, καὶ μὲ τὸν Ἔκτορα σὲ μάχη νὰ μὴν ἔμπει.  
Κι' ὡς μέσ' στὸ νοῦ του ἀνάκλωθεν αὐτὰ καὶ στὴν καρδιά του,  
ζύγωσε ὁ γιὸς τοῦ Νέστορα τοῦ κοσμοξακουσμένου  
χύνοντας δάκρυ ὀλόθερμο καὶ τοῦπε τὸ μαντάτο  
τὸ θλιβερό: «Ἄλῖ μου, γιὲ τοῦ ἀντρόψυχου Πηλέα,  
φαρμακωμένο μῆνυμα θὰ πάρεις! καὶ μακάρι  
ποτέ νὰ μὴ γινότανε τέτοιο κακό. Σκοτώθη  
ὁ Πάτροκλος κι' ὀλόγυρα οἱ Ἀχαιοὶ κι' οἱ Τρῶες  
γιὰ τὸν ξαριμάτωτο νεκρὸ μὲ λύσσα ἀντιχτυπιοῦνται·  
τί τ' ἄριματά του ὁ Ἔκτορας ὁ ἄφοβος τὰ πῆρε».  
Εἶπε, κι' εὐθὺς τὸν τύλιξε τῆς πίκρας μαῦρο νέφος·  
καὶ στάχτη ἀρπιόντας μὲ τὰ δυὸ τὰ χέρια του τὴ χύνει  
στὴν κεφαλή, κι' ἀσκήμισε τ' ὀμορφο πρόσωπό του·  
ἡ μαύρη τέφρα στὸ θεϊκὸ χιτῶνα του ἀπλώθη,  
κι' αὐτὸς στίς σκόνες κείτοταν φαρδεῖα πλατεῖα πεσιμένος,  
καὶ μὲ τὰ χέρια ἐχάλαγε, μαδοῦσε τὰ μαλλιά του.  
Κι' οἱ σκλάβες, ποῦχε ὁ Πάτροκλος κι' ὁ Ἀχιλλέας πάρει  
στὸν πόλεμο, ἔσκουζαν βαρεῖα ἀπ' τὸν τρανὸ καημὸ τους,  
κι' ἀπὸ τίς πόρτες ἔτρεξαν στὸν Ἀχιλλέα γύρω  
τὸν ἄτροιμο, καὶ χτύπααν ὅλες τὰ στήθια, οἱ ἔρμες,  
καὶ τρέμανε καὶ λύνονταν τὰ γόνατά τους κάτω.  
Ἐθρήναε κι' ὁ Ἀντίλοχος χύνοντας μαῦρο δάκρυ  
κι' ἐβάσταε μέσ' στὰ χέρια του τὰ χέρια τοῦ Ἀχιλλέα  
— πὸ ἡ καρδιά του ἡ πέρρανη βογγοῦσε ἀπ' τὰ ριζὰ της —  
τί σκιάζοταν μὲ σίδηρο μὴν κόψει τὸ λαίμῳ του.  
Σέρνει βαρὺ ἀναστεναγμὸ κι' ὁ Ἀχιλλέας τότε  
κι' ἡ μάνα του ἡ σεβάσιμα, πὸ στὸ γερογονιὸ της  
ἀπόδιπλα καθότανε στῆς θάλασσας τὰ βάρη,  
τὸν ἄκουσε κι' ἀνάσκουξε πικρὰ θρηνηολογώντας.



Κι' ελόγουρά της οί θεές πήραν και συναζόνταν,  
 δσες νεράϊδες στα βαθειά νερά του πόντου έμέναν.  
 Ήταν ή Γλαύκη, ή Θάλεια κι' άντάμα ή Κυμοδόκη  
 κι' ή Θόη κι' ή μεγαλόματη Άλίη κι' ή Νησαίη,  
 ή Άκταίη κι' ή Λιμνώρεια, ή Σπειώ κι' ή Κυμοθήη,  
 κι' ή Άμφιθήη κι' ή Ίαιρα, ή Άγαύη κι' ή Μελίτη,  
 κι' άκόμα ή Φέρουσα, ή Πρωτώ, ή Δωτώ κι' ή Δυναμένη  
 ήταν κι' ή Καλλιάνειρα μαζί κι' ή Δεξαμένη,  
 μά κι' ή Γαλάτεια ή φημιστή, ή Πανόπη κι' ή Δωρίδα.  
 Έκει κι' ή Καλλιάνασσα, εκεί κι' ή Άμφινόμη  
 κι' ή Νημερτής κι' ή Άφευδής κι' ή Ίάνασσα κι' ή Μαίρα  
 κι' ή Ίάνειρα κι' ή Ώρείθνια με την Κλυμένη άντάμα,  
 εκεί κι' ή ώριοπλέξιδη Άμάθεια, μά κι' άλλες,  
 δσες νεράϊδες στα βαθειά νερά του Πόντου έμέναν  
 κι' ή άσημόφεγγη σπηλιά έγένισε πανώριες  
 κι' όλες άντάμα έχτύπααν τά στήθια κι' όδυρόνταν.  
 Και πρώτη ή Θέτιδα άρχισε τó μαύρο θρηνολόγι:  
 «Γρικάτε με, άδερφούλες μου νεράϊδες, για να μάθετε  
 όλες, τί πίκρες, τί καημοί μου σφάζουν την καρδιά μου.  
 Άλλι σ' έμέ τή δύσμοιρη, άλλι στή μαύρη μάνα  
 λεβεντονιόν έγέννησα για βάσανα και πίκρες!  
 γέννησα γιόν άταίριαστον, άντρόψυχο, και πρώτο  
 μέσ' στους ήρώους, και πέταξε σαν τρυφερό βλαστάρι  
 τόν γλυκανάθρεψα ως φυτό σε πλαγερό περδόλι,  
 ή δόλια έγώ, κι' άποστερνά τόν έστειλα στην Τροία  
 μ' άμφίκυρτα άρμενα, να πάει τούς Τρώες να πολεμήσει  
 μά δέν θα τόν δεχτώ ξανά στή γή την πατρική του  
 μέσ' στού Πηλέα τ' άρχοντικό. Κι' όσο μου ζει και βλέπει  
 τó φώς του ήλιού, πικραίνεται και δέν μπορώ, κι' αν πάω,  
 να τόν συντρέξω όμοιος θα βγώ τó γιό μου ν' άνταμώσω  
 τó λατρευτό, ν' άκούσω ποιά πίκρα βρειά τόν δέρνει  
 τώρα πούν' έξω άπ' τή φριχτήν άντάρα του πολέμου».  
 Είπε, και βγήκε άπ' τή σπηλιά κι' αυτές πιχτές στο δάκρυ  
 την ακολουθοΰσαν, κι' έσπαγε τó κύμα ελόγουρά τους.  
 Κι' ως φτάσαν πιά στην πλούσια γή της Τροίας, ξεπροβαΐναν  
 άράδα όλες στ' άκρόγιαλο, και πούτανε βγαλμένα  
 των Μυρμιδόνων τ' άρμενα πυκνά πυκνά, τριγύρω  
 στον Άχιλλέα. Κι' ως στέναζεν ό ρήγας, ή σεβάσμια  
 ή μάνα του τόν ζύγωσε βαθειά θρηνολογώντας  
 και σκούζοντας άγκάλιασε του γιού της τó κεφάλι  
 και με πικρά αναφυλλητά τούπε φτεράτα λόγια:  
 «Γιέ μου, τί κλαίς; ποιά συμφορά ραγίζει την καρδιά σου;  
 Πές το, καλέ μ', στή μάνα σου, μή μου τó κρύβεις, γιέ μου.  
 Όλα σου τά ξετέλεσεν ό Δίας, όσα ευχήθης  
 σ' αυτόν πιό πριν σηκώνοντας στον ούρανό τά χέρια.  
 να στριμωχτούν οι Δαναοί στών καραδιών τις πρύμες  
 κι' έτσι, εκεί, δίχως έσέ, φριχτές δουλειές να πάθουν».  
 Και με τρανό βαρύγομο ό γοργοπόδης είπε:  
 «Μάνα μου, ξέρω, ό Όλύμπιος μου τά ξετέλεσε όλα!  
 Μά και πώς θές να τó χαρώ, πού έχάθη ό σύντροφός μου  
 ό γκαρδιακός, ό Πάτροκλος, πού τόν τιμούσα άπ' όλους

τούς συντρόφους μου πότερο, δμοια μ' ἐμὲ τὸν ἴδιον;  
 Ἴδὼν ἔχασα, κι' ὁ Ἔκτορας φριχτὰ σπαράζοντάς τὸν  
 τὸν ἔγδυσε καὶ τ' ἔρπαξε τ' ἄρματα τὰ γιγάντια,  
 τ' ἄρματα τὰ πανέμορφα τὰ βλίπεες καὶ χαιρόσουν!  
 Δῶρα λαμπρὰ οἱ ἀθάνατοι τὰ δῶσαν στὸν Πηλέα,  
 τὴ μέρα ποῦ σ' ἀνέβασαν σ' ἀντρός θνητοῦ κλινάρι.  
 Μακάρι ἐκεῖ μὲ τίς θεῆς τῆς θάλασσας νὰ ζοῦσες  
 κι' ἔτσι ὁ Πηλέας ν' ἀπαιρνε θνητὴ γυναῖκα ταίρι.  
 Ἦταν γιὰ ν' ἀχέεις ἄμετρη μέσ' στὴν καρδιά σου θλίψη  
 γιὰ τοῦ παιδιοῦ σου τὸ χαμό, ποῦ πιά στ' ἀρχοντικό σου  
 δὲ θὰ γυρίσει, μίανὰ μου, νὰ τὸν δεχτεῖς μ' ἀγάπη·  
 τί ἐγὼ δὲ θέλω ἄλλο νὰ ζῶ στὸν κόσμο, ἂν δὲ σκοτώσω  
 πρῶτον ἐδῶ τὸν Ἔκτορα μὲ τὸ δικό μου δόρυ,  
 νὰ ἐκδικηθῶ τοῦ Πάτροκλου τὸ κούρσεμα, τὸ φόνο».

Κι' ἡ Θέτιδα δακρύδρεχτη τοῦ ἀπάντησε καὶ τοῦπε:  
 «Γιέ μου, γοργά, μ' αὐτὰ ποῦ λές, ὁ θάνατος θὰ σ' εὔρει  
 γιὰτὶ στερνὰ ἀπ' τὸν Ἔκτορα σ' ἐσὲ θὰ πέσει ὁ Χάρος».

(Μετάφραση: ΠΑΝΤΑΖΗ ΚΟΝΤΟΜΙΧΗ)

## ΟΙ ΠΑΛΑΜΕΣ

Ὅλοι τὰ χέρια ἀπλώνουν μ' ἀνοιχτὲς παλάμες  
 στὴ βροχή,  
 μὰ δὲν μποροῦν νὰ δροσιστοῦν,  
 τί φεύγει τὸ νερὸ κι' ἡ γῆ διψᾷ.  
 Γιὰ μιά στιγμὴ μονάχα μένει  
 μέσ' στὶς φοῦχτες  
 τὸ μήνυμα ποῦ στέλνει ὁ Οὐρανὸς  
 γι' ἀγάπη.  
 Μὰ σὰν οἱ φοῦχτες μας στεγνώσουν  
 καὶ διψάσουμε  
 πίνουμε ἰδρώτα κι' αἷμα ἀδελφικό.  
 Κι' ὄλο θεριεύει ἡ δίψα ἀπὸ τὸν ἥλιο,  
 π' ἀντὶ νὰ νανουρίση τὴν ἀγάπη,  
 ξυπνᾷ τὸν πόθο γιὰ τὴν ἀρπαγή.  
 Ὅτι καλὸ στὸν κόσμο φέρνει πόνος!  
 Εἴμαστε γεννημένοι γιὰ πικρὴ ζωὴ,  
 τὰ μάτια μας θαμπώνονται ἀπ' τὸν ἥλιο,  
 ὁ φθόνος καίει τὴν καρδιά μας  
 καὶ στερνὴ παρηγοριὰ  
 εἶν' ἡ βροχὴ στὶς ἄδειες μας παλάμες.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΟΥΤΑΦΗΣ





ΓΙΑΝΝΗ Γ. ΜΟΥΓΟΓΙΑΝΝΗ

## ΣΤΑ ΖΑΓΟΡΟΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

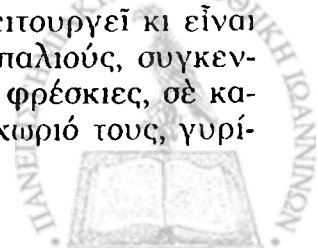
(Ὀδοιπορικό)

Ὁ Ἠπειρώτικος χῶρος εἶναι τόσο ἐλκυστικός, πὺ νοιώθεις κάθε φορά τὸν πειρασμὸ νὰ βρεθεῖς κοντά του. Εἶναι ἓνα κομμάτι τῆς πατρίδας πὺ ἀκτινοβολεῖ ἀμορφιά μαζί καὶ ἱστορία, γνησιότητα κι ἐλπίδα. Κι ὅσες φορές κι ἂν τὸν ἐπισκεφτεῖς, πάντα θὰ νοσταλγεῖς νὰ ξαναγυρίσεις ἐκεῖ πὺ ἄφησες ἓνα κομμάτι ἀπ' τὴν καρδιά σου. Γιατὶ δὲν εἶναι μονάχα ἡ φυσικὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ τόπου ἢ ὁ ἀπόηχος τῆς ἱστορίας του πὺ σὲ καλοῦν κοντά του, εἶναι καὶ ἡ φρεσκάδα τῶν ἀνθρώπων πὺ μὲ τὴν ἀφτιασίδωτη συμπεριφορά τους, σταλάζουν στὴ ψυχὴ σου μηνύματα καλωσύνης.

Τὰ Ζαγοροχώρια εἶναι μιὰ ξακουσιτὴ περιοχὴ τῆς Ἠπειρώτικης γῆς, πὺ τὴν ἀποτελοῦν πενήντα καὶ πάνω χωριά, δεμένα μετὰξὺ τους μὲ τὴ κοινὴ ἱστορικὴ πορεία καὶ παράδοση. Βρίσκονται σπαρμένα βορειοανατολικά ἀπ' τὰ Γιάννινα, πάνω σὲ βουνίσσιους ὄγκους, ἀνάμεσα ἀπ' τὸ Μιτωκέλι καὶ τὴ Τύμφη. Ἀπλωμένα σὲ τοῦτο τὸ χῶρο, μὲ τὴ ξεχωριστὴ γεωγραφικὴ ἐνότητα, πορεύονται αἰῶνες τώρα μαζί καὶ δημιουργοῦν τὴ δικὴ τους ἱστορικὴ μοῖρα.

Γιὰ τὰ χωριά τοῦ ἀνατολικοῦ Ζαγοριοῦ θὰ στρίψεις ἀπ' τὸ γεφύρι «Μπαλτούμα», πὺ βρίσκεται στὸ δρόμο γιὰ τὸ Μέτσοβο. Τοῦ κεντρικοῦ καὶ δυτικοῦ Ζαγοριοῦ, πὺ εἶναι καὶ τὰ σπουδαιότερα, θὰ τὰ συναντήσεις στρίβοντας δεξιά ἀπ' τὸ δρόμο τῆς Κόνιτσας, στὸ ὕψος τοῦ χωριοῦ Ἀσφάκα. Ἀπὸ δῶ καὶ πάνω τὸ τοπίο σοῦ προσφέρει χίλιες δυὸ ἐναλλαγές. Βουνὰ πανύψηλα καὶ βαθειές χαράδρες, ὄροπέδια μὲ μιὰ παράξενη ἡμεράδα, δάση πυκνὰ καὶ πλαγιές ξερὲς πὺ μόνο τὸ κάθε λογιῆς πετρώματα κυριαρχοῦν. Γιοφύρια παλαιὰ πὺ στοίχειωσαν μέσα τους τὴς ψυχὲς τῶν μαστόρων. Μονότοξα καὶ τρίτοξα ἀριστουργήματα τῆς λαϊκῆς εὐαισθησίας τοῦ ἀνώνυμου πρωτομάστορα. Ἀνάερα περάσματα πὺ κυμματίζουν, λές, τὴ θωριά τους, πάνω ἀπ' τὰ νερὰ τῶν ποταμῶν. Κι εἶναι πολλὰ καὶ θαυμαστὰ τὰ πέτρινα γιοφύρια στὰ Ζαγοροχώρια. Ὡρες πολλὲς θὰ κάθεσαι στὸ λιθόστρωτό τους καὶ θ' ἀφουγκράζεσαι τὸν ψιθυρο τῶν περασμένων. Ἡ γαλήνη πὺ κυριαρχεῖ ἐδῶ, εἶναι σύντροφος μοναδικὸς γιὰ μιὰ τέτοια λειτουργία τῆς ψυχῆς. Δὲν ὑπάρχει κανένας θόρυβος πὺ νὰ ἐνοχλήσει τῆς καρδιάς σου τὸ πέταγμα. Μονάχα ἡ μουσικὴ τοῦ νεροῦ πὺ ἀργοκυλάει θὰ τῆς δίνει τὸ ρυθμὸ τῆς. Θ' ἀκοῦς τὸ ποδοβολητὸ τῶν ἀλόγων τῆς κλεφτουριάς πὺ περνοῦν τὰ γιοφύρια, θ' ἀντικρύζεις τὴς ἀρρενωπὲς μορφές τους καὶ θὰ τοὺς δίνεις τὸ χαιρετισμὸ τῆς αἰωνιότητος. Κάθε ταμποῦρι καὶ σπηλιά σ' αὐτὸν τὸν τόπο, θὰ σοῦ διηγηθεῖ καὶ μιὰ ἱστορία πὺ γράφτηκε μὲ τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων τῆς λευτεριάς. Αὐτὴ ἢ μέθεξη τῆς ἱστορικότητος τοῦ τοπίου, εἶναι ἢ πρώτη ἐντονὴ συγκίνηση πὺ θὰ αἰσθανθεῖς, ἀνεβαίνοντας γιὰ τὰ Ζαγοροχώρια. Θ' ἀκολουθήσουν κι ἄλλες, πὺ θὰ ἔχουν ὅλες τὸ γνῶρισμα τοῦ πρωτογονισμοῦ.

Στοὺς Κήπους θὰ φτάσεις νωρὶς τὸ πρωῖ. Ἡ ἐκκλησιὰ λειτουργεῖ κι εἶναι γεμάτη ἀπ' τὸ κόσμο τοῦ χωριοῦ. Ὅσοι ἀπόμειναν ἀπ' τοὺς παλιούς, συγκεντρωμένοι στὸν κοινὸ τόπο λατρείας. Καλωσυνάτες μορφές καὶ φρέσκιες, σὲ καλωσορίζουν καὶ σὲ περιποιοῦνται, κι ὕστερα σοῦ δείχνουν τὸ χωριὸ τους, γυρί-





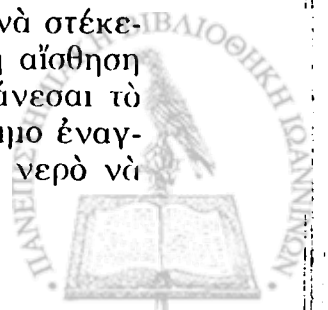
ζοντας ἑκατὸ καὶ διακόσια χρόνια πίσω. Γιατὶ πρέπει νὰ ξέρεις, σὰν πᾶς γιὰ τὸ Ζαγόρι, πὼς ἡ ἱστορία ἐδῶ σταμάτησε πολὺ νωρίς. Χτίσματα καὶ ἄνθρωποι μιλοῦν γιὰ τὰ περασμένα. Μόνο μὲ τέτοια ματιὰ καὶ σὺ θὰ περιδιαβεῖς τὸν τόπο καὶ θ' ἀποζημιωθείς.

Τὸ Κουκοῦλι βρίσκεται πρὸ πάνω, πνιγμένο στὸ πράσινο καὶ τ' ἄρχοντικά. Ἄπο μακριὰ τὸ καμαρώνεις, φτάνεις κοντὰ κι ἀφήνεις πάλι τὴ καρδιά σου νὰ μιλήσει. Ἐρημος ὁ τόπος, χορταριασμένα τὰ κατώφλια, ἀραχνιασμένα τ' ἄρχοντικά. Οἱ λίγοι γέροι πού τὸ κατοικοῦν ἀκόμα, ὡς πότε θ' ἀντέξουν κι αὐτοί! Ἐκεῖ πού κάποτε ἡ ζωὴ χορομανοῦσε, τώρα μιὰ νεκρικὴ σιωπὴ πέφτει ἀνησυχητικά. Διαβαίνεις καλντρίμα, θαυμάζεις περβάζια καὶ ψηλοθώρητα ἀρχοντικά καὶ κυριεύεσαι ὀπὸ ἔντονο ρωμαντισμό. Ὅμως μόνο αὐτό. Ὁ μαρασιμὸς σὲ συνεφέρνει καὶ μελαγχολεῖς. Λίγες γριουῦλες θάρθουν κοντὰ σου νὰ σοῦ διηγηθοῦν πολλὰ γιὰ τὴ δόξα τοῦ Κουκουλιοῦ καὶ θὰ δακρῦσουν. Ἄν ὁ ψυχὴ σου θέλει νὰ κάνει τὸ ἴδιο, σύρε πρὸ πέρα, ὄχι μπροστά τους. Εἶναι περήφανα ἀπομεινάρια μιᾶς ἐποχῆς πού χάθηκε. Ὁ οἶκος δὲν τοὺς ταιριάζει.

Μισὴ ὥρα πάνω ἀπ' τὸ Κουκούλι, θὰ συναντήσεις τὸ Καπέσοβο, κρεμασμένο στὴ πλαγιὰ ἐνὸς βράχου. Λιγώτερο τὸ πράσινο ἐδῶ, ἔντονη ἡ παρουσία τῆς πέτρας στὸν περίγυρο καὶ στὰ χτίσματα, φανερὴ ἡ ἐγκατάλειψη. Καὶ νὰ σκεφτεῖ κανεὶς πὼς ἦταν πολυάνθρωπο χωριὸ μὲ πλούσιους ξενητεμένους καὶ ξακουστὸ σχολεῖο. Σήμερα ἓνα γηροκομεῖο, δωρεὰ κάποιου παιδιοῦ του, νὰ στεγάζει τοὺς τελευταίους ἄρχοντες τοῦ τόπου. Καὶ τ' ἄρχοντικά, περήφανα κι ἀδειανά, νὰ διηγοῦνται τὴ δόξα καιρῶν περασμένων, θωρῶντας κατάματα τὸν ἥλιο πού βασιλεύει πίσω ἀπ' τὸ Μιτσικέλι.

Τὸ Τσεπέλοβο εἶναι ἀκόμα ψηλότερα. Φτάνεις ἀφοῦ περάσεις γυμνὰ κορφοβούνια κι ἄκαρπες πλαγιές. Κεφαλοχώρι καὶ πρῶτα καὶ σήμερα. Ἡ παρουσία τῆς ζωῆς ἐδῶ πρὸ ἔντονη, μὲ σχολεῖο, Γυμνάσιο, ἀστυνομικὸ σταθμὸ καὶ δημόσιες ὑπηρεσίες. Παιδιὰ ὑπάρχουν πολλὰ καὶ νέοι ἄνθρωποι πού δουλεύουν τὴ λιγοστὴ γῆ. Ἀντέχει ἀκόμα τὸ Τσεπέλοβο στὸ χρόνο. Τ' ἄρχοντικά του κατοικοῦνται ἀπὸ καλωουνάτες κυράδες πού τὸ καλοκαίρι γίνονται περισσότερες, καθὼς μαζεύονται ἐκεῖ ἀπὸ παντοῦ. Τὸ σπίτι τῆς Μαρίας Κοτοπούλη ἐρειπωμένο, ὁ τάφος τοῦ Βηλαρᾶ στὴν αὐλὴ τοῦ ταχυδρομείου θυμίζει τὴ πνευματικότητα τοῦ χωριοῦ κι ὁ γυναικωνίτης τῆς ἐκκλησιᾶς, καμωμένος Μουσεῖο παλιῶν εἰκόνων καὶ ἱστορικῶν ἐνθυμημάτων τοῦ τόπου.

Ὁ δρόμος γιὰ τὸ Σκαμνέλι εἶναι πρὸ δύσκολος, δὲν θὰ συνεχίσεις, ἀλλὰ θὰ γυρίσεις στὸ Μονοδένδρι νὰ γευτεῖς καὶ τὶς δικές του χάρες. Τοῦτο τὸ χωριὸ εἶναι ἀπὸ τὰ πρὸ σημαντικὰ τοῦ Ζαγοριοῦ. Τ' ἄρχοντικά του ὅλα εἶναι χτισμένα μὲ μαρμαρόπετρα πού ἀφθονεῖ στὸ τόπο. Χωρὶς ἐξωτερικὰ ἐπιχρίσματα, δίνει, ἢ μαστορικὰ δουλεμένη πέτρα, μιὰν ἀνεπανάληπτη αἰσθητικὰ καὶ ἀρχέγονη διαχρονικά, εἰκόνα πού συγκινεῖ βαθύτατα. Οἱ δρόμοι τοῦ χωριοῦ εἶναι λιθόστρωτοι καὶ διακρίνονται γιὰ τὴν ἰδιόμορφη κατασκευὴ τους. Τὸ μοναστηρι τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς εἶναι πρὸ κάτω, κατὰ τὸ φαράγγι, χτισμένο πάνω στὴ κορυφὴ θεόρατου βράχου. Ἡ θέση του εἶναι περίοπτη. Ἄπο κεῖ παίρνεις μιὰ πρώτη γεύση τοῦ ξακουστοῦ φαραγγιοῦ τοῦ Βίκου. Κάμποσα μέτρα πρὸ πέρα τὸ τοπίο γίνεται συγκλονιστικώτερο, ἢ χαράδρα τοῦ Βίκου στὴ μεγαλοπρεπέστερη θέασή της. Χίλια κοντὰ μέτρα ὁ κάθετος κι ὀρθόστητος βράχος, βυθίζεται στὸ γῆϊνο κορμὶ καὶ σχίζει τὰ σωθικά του. Σκύβεις κάτω κι ἡ ματιὰ σου δὲν συναντᾷ ἀποκοῦμπι. Σηκώνεις ψηλὰ τὸ βλέμμα σου καὶ νοιώθεις τὸ βράχο νὰ στέκεται πάνω σου ἀπειλητικός, λὲς καὶ θέλει νὰ σὲ πλακώσει. Τρομερὴ ἡ αἴσθησις τῆς φυσικῆς πάλης μέσα σὲ τοῦτο τὸ κοσμογονικὸ περιβάλλον. Αἰσθάνεσαι τὸ τριξίμο τῶν πέτρινων ὄγκων πού προσπαθοῦν ν' ἀποφύγουν τὸ θανάσιμο ἐναγκαλισμὸ τῆς γῆς κι ἀναρριγᾶς. Βλέπεις στὸ βάθος τοῦ φαραγγιοῦ τὸ νερὸ νὰ



κυλάει ήρεμο, χωρίς νὰ νοιάζεται γιὰ τὴν ἀγριάδα πού τὸ περιβάλλει κι ἡ ψυχή σου γαληνεύει. Μὰ δὲν θὰ κρατήσει πολὺ. Μιὰ πέτρα πού κύλισε στὸ γήϊνο χάσμα, χιλιοαντιλάλησε στὸ πέρασμά της, δημιουργῶντας κραυγές σ' ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς τονικῆς κλίμακας. Ν' ἀπομονωθεῖς σὲ τοῦτον τὸν ἀκρόβραχο καὶ νὰ στοχάζεσαι τὸ παραμῦθι τῆς γῆς. Εἶναι μιὰ πρωτόγνωρη καὶ μονάκριβη στιγμή, πού δικαιώνει τὸν κόπο σου νὰ φτάσεις ἐδῶ πάνω. Τὸ φαράγγι τοῦ Βίκου ἔγινε μιὰ ἀγάπη πού πάντα θὰ τὴ λαχταρᾷς.

Τὰ Ζαγοροχώρια εἶναι τόσα πολλὰ κι ἐνδιαφέροντα, πού δὲν τὰ περιδιαβαίνεις στὸ σύντομο διάστημα ἑνὸς ταξιδιοῦ. Μιὰ ἄλλη φορὰ θὰ σοῦ δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νὰ τὰ ξαναεπισκεφτεῖς. Μέχρι τότε ἡ μνήμη θὰ δυναμώνει τὴ νοσταλγία καὶ θὰ γίνεται βάλοσμο τῆς ψυχῆς.

VICTOR HUGO

## ΥΠΟΣΧΕΣΗ

Πάνω σ' ἓνα ὀδόφραγμα καταμεσῆς τοῦ δρόμου  
 Στις πλάκες, πού τὸ ἔνοχο τίς λέρωσε τὸ αἷμα  
 Καὶ πού τ' ἀγνὸ τίς ξέπλυε τὸ αἷμα καὶ τ' ἀθῶο,  
 Παιδάκι δωδεκάχρονο χτυπιόνταν μὲ τοὺς ἄντρες.  
 «Καὶ σὺ σ' αὐτοὺς ἀνάμεσα;» «Ναί, εἶμαι σύντροφός τους»  
 «Καλὰ λοιπὸν» τοῦ φώναξε ὁ Λοχαγὸς «... τοιμάσου  
 καὶ τὴ σειρά περίμενε, γιὰ νὰ σὲ τυφεκίσουν»  
 Σὰν ὁ μικρὸς ἀντίκρυζε ἀναλαμπές τῶν μύδρων  
 Κι' ἔβλεπε νὰ σωριάζονται οἱ σύντροφοί του κάτω  
 Μιὰ χάρη τότε ζήτησε τοῦ Λοχαγοῦ νὰ πάη  
 Στὸ σπίτι καὶ στὴ μάννα του ν' ἀφίση τὸ ρολόγι.  
 «Νὰ φύγης μὴ στοχάζεσαι» «Ὁχι! Θάρθῶ σὰς λέω»  
 «Καὶ πού εἶναι τὸ σπίτι σου;» «Ἐκεῖ κοντὰ στὴ βρύση»  
 «Ἄϊντε, χαζούλη, πήγαινε» Γελοῦσαν οἱ φαντάροι  
 Σὰν τὸ παιδάκι ἔφυγε. Χοντροφκιαγμένη φάκα  
 Τοῦ Λοχαγοῦ των ἔστησε, πιστεύουν οἱ φαντάροι  
 Κι' οἱ λαβωμένοι σιίγουνε τοὺς ρόγγους τους στὰ γέλια.  
 Ὅμως τὰ γέλια πάψανε, σὰν τὸ παιδάκι ξάφνου.  
 Κίτρινο προχώρησε κι' ἀκούμπησε στὸν τοῖχο  
 Περὶφανα τὴν πλάτη του, φωνάζοντάς τους «Νὰ 'μαι».  
 Κι' ὁ Χάρος σὰν γλίθιος ντράπηκε μὲ τὴ χάρη  
 πού στὸ παιδάκι ἔδωκε ὁ λοχαγὸς σὲ λίγο.

· Ἀπόδοση ἀπὸ τὰ Γαλλικά: ΜΙΧ. ΚΑΠΠΑ



# ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

## ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Αρχίζοντας αυτή τη μελέτη, προκαταβολικά τονίζεται εδώ, ότι καμία πρόθεση δεν υπάρχει να θιγούν διάφορα πρόσωπα, τα όποια έχουν μία υπευθυνότητα για τα μνημεία που αναφέρονται. Άλλωστε ο γράφων είναι άγνωστος προσωπικά στους ανθρώπους αυτούς. Κίνητρο μοναδικό για τη σύνταξη του άρθρου είναι να γίνουν ορισμένες παρατηρήσεις και συμπεράσματα πάνω στο θέμα που εξετάζουμε ευρύτερα γνωστές, ώστε οι αρμόδιοι παράγοντες να προβούν στις πρέπουσες ενέργειες.

Κανείς δεν μπορεί ν' αμφισβητήσει, ότι στο "Άγιον Όρος" — μιλάμε για τον τόπο που ζούμε και που είναι μπροστά στα μάτια μας — γίναν και γίνονται δράματα στα Βυζαντινά μνημεία, ότι υπάρχει εγκατάλειψη, ότι υπάρχουν (για το τίποτα) θησαυροί θαμμένοι και επιζωγραφισμένοι.

Κάθε μέρα που περνάει αφήνει το ίχνος της φθοράς έντονο και κάθε χρόνος σβήνει και αλλοιώνει για πάντα ανεκτίμητες τοιχογραφίες και άλλα κειμήλια κι' από όσα είδαμε και μαθαίνουμε και σε άλλα μέρη της Ελλάδας το ίδιο συμβαίνει.

Θα αναφέρουμε μερικά συγκεκριμένα παραδείγματα που όμως είναι ικανά να μās διαφωτίσουν και να μās πείσουν για όσα προοιμιακά σημειώθηκαν.

Το Πρωτάτο των Καρυών του Άγιου Όρους αναμφισβήτητα είναι το πιο σημαντικό Βυζαντινό μνημείο της χώρας μας και όποσδήποτε το πιο σημαντικό Βυζαντινό μνημείο του 14ου αιώνα, σε παγκόσμια κλίμακα.

Στους περισσότερους είναι άγνωστες οι θαυμάσιες τοιχογραφίες του και μόνο αν έχουν δη' καμιά ασπρόμαυρη φωτογραφία σε περιοδικό ή κάρτ - ποστάλ. Κι' αυτό γιατί βιβλίο ειδικό δεν έχει έκδοθη.

Η παράδοση μās διέσωσε ότι άγιογράφος του μνημείου αυτού είναι ο Έμμανουήλ Πανσέληνος ο Θεσσαλονικεύς. Η αναστήλωση του Πρωτάτου και ο καθαρισμός των τοιχογραφιών έγινε το 1953 ή καλύτερα τότε άρχισε.

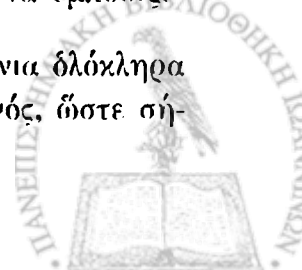
Στην αρχή η ύπηρεσία αναστηλώσεων απομόνωσε το Ναό από τα άλλα κτίσματα για να μην καταστραφή σε περίπτωση πυρκαϊάς, όπως έχουν και πολλά άλλα κτίσματα στο "Άγιον Όρος. Γύρω - γύρω από το Ναό απλώνεται σήμερα μια πλατειοίλα. Η ίδια ύπηρεσία ύψωσε τη στέγη του Ναού, προσθέτοντας κατά μήκος άρκετά παράθυρα για να μπαίνει περισσότερο φως στο έσωτερικό.

Όλα αυτά, που έκανε ή εν λόγω ύπηρεσία, ως πούμε ότι είναι καλά και άγια. Όμως εκείνο που όποσδήποτε είναι λάθος ανεπίτρεπτο και λάθος μοιραίο, είναι ότι πρώτα καθαρίστηκαν οι τοιχογραφίες και ύστερα αφαιρέθηκε ή στέγη για τις επισκευές και έμειναν οι τοιχογραφίες έκτεθειμένες στο γιόνι, στον άερα και τη βροχή... δυό χρόνια (!) Μόνο μερικά σκέπαστρα είχαν κρεμαστή πάνω στα ντουβάρια για την προστασία τους.

Τί λοιπόν συνέβηκε ύστερα απ' αυτό;

Οι τοιχογραφίες είναι δουλεμένες με την τεχνική του «έφ' ύγροϊς», του φρέσκο δηλαδή. Μαζί με τον ασβέστη του σοβά ανακατώνονται και άχυρα για να εμποδίζεται το σκάσιμο της όης και να δένη ό τοίχος.

Με το ανεμόβροχο λοιπόν πότισε ό ασβέστης και το άχυρο δυό χρόνια δλόκληρα και σίτεψε. Τελικά αποδυναμώθηκε, έπαθε αποσάθρωση και έγινε άχαμνός, ώστε σήμερα σε μερικά σημεία πέφτει ό σοβάς μόνο με το άγγιγμα του χεριού.



Είπαμε ότι πριν από την αφαίρεση της σκεπής είχαν καθαριστή οι τοιχογραφίες. Με το καθάρισμα έφυγε ή κάπνα που είχε επικαθήσει πάνω στις ζωγραφιές, ή κάπνα απ' τα κεριά, το λιβάνι και τη σόμπα.

Το καθάρισμα όμως αυτό, όπως και κάθε καθάρισμα εικόνων, συνοδεύεται και με μιὰ μικρή ή μεγάλη, ελάχιστη ή σημαντική φθορά της ζωγραφιάς. Το ξέπλυμα αυτό συμπαρασέρνει και το χρώμα της εικόνας.

Άλλα δὲν ήταν μόνον αυτό το ξέπλυμα του καθαρισμού. Ακολούθησαν και άλλα ...λουτρά.

Όταν άπουσίαζε ο κ. Φώτιος Ζαχαρίου που έκανε το καθάρισμα, κάποιος Άμερικανός ειδικός, παρέλαβε τους Διακόνους Θεόφιλο και Παντελεήμονα τους Παχωμαίους, τους έξαιρετους αυτούς άγιογράφους, και με τη βοήθειά τους πέρασε μιὰ γερή μπουγάδα τις τοιχογραφίες μέ... ΤΑΙΔ(!) με τη σκόνη καθαρισμού δηλαδή που οι νοικοκυρές χρησιμοποιούν στα πλυντήρια.

Το τί ζημιὰ παθαίνουν οι τοιχογραφίες από το ΤΑΙΔ, είναι άπερίγραπτο. Είναι σαν να χρησιμοποιήση κανείς αντί μιὰ όδοντόβουρτσα για τα δόντια του, ένα προϊόν ή να καθαρίση τα τζάμια του σπιτιού του με έναν... κασμά. Ο ίδιος ο πατήρ Θεόφιλος λέει ότι πέρασαν με την προτροπή του Άμερικανού τις τοιχογραφίες με βερνίκι γιατί, όπως ισχυρίστηκε ο Άμερικανός — σωστά ή λάθος — το βερνίκι θα τις προστάτευε από το ξέπλυμα και το ξεμπογιάτισμα ενός νέου καθαρίσματος, ύστερα από χρόνια.

Όταν πληροφορήθηκε αυτό ο κ. Φώτιος Ζαχαρίου δὲν συμφώνησε και βάλθηκε να ξεπλύνει τις ζωγραφίες από το βερνίκι. Αντιλαμβάνεται όμως κανείς, ότι το ξεκόλλημα του βερνικιού απ' τα πρόσωπα των Άγίων δὲν είναι εύκολο. Το βερνίκι εισδύει μέσα στο σοβά σε βάθος, ποτίζει την επιφάνεια και ύστερα γίνεται ένα σώμα με τον άσβέστη και τα χρώματα.

Λοιπόν επιχειρήθηκε το άποθερνίκωμα των τοιχογραφιών και έμειναν πάλι οι ζωγραφίες καλοπλυμένες και καθαρές όπως άνοιξαν οι ουρανοί.

Ήρθε ή ύπηρεσία άναστηλώσεων και άφήρεσε τη στέγη. Έτσι παραδόθηκαν οι τοιχογραφίες επί δύο όλόκληρα χρόνια στο ζεμάτισμα του ήλιου, στο έλεος του άέρα και της βροχής, στην ύγρασία, στην άπότομη συστολή και διαστολή.

Σήμερα ο επισκέπτης διακρίνει επάνω στους τοίχους τα αυλάκια του νερού που στο τρέξιμό τους, απ' τη στέγη ως το έδαφος, άφησαν τα ίχνη τους, ξεβάφοντας τις εικόνες. Άραγε να είναι ίχνη από το βροχόνερο ή αυλάκια από τα νερά, που χύθηκαν όταν κατασκευάζονταν τατσιμεντένια δοκάκια στην κορφή των τοίχων;

Όταν τελείωσε το στέγασμα του Ναού ή ύπηρεσία άναστηλώσεων ξανακάλεσε τον κ. Ζαχαρίου να επιδιορθώσει τις τοιχογραφίες.

Σήμερα οι άνθρωποι που καθαρίζουν το έδαφος του Πρωτάτου μαζεύουν ξεφλουδίσματα που πέφτουν από τις ζωγραφίες των τοιχογραφιών. Ο γράφων έχει προσωπική πείρα για την κατάσταση των τοιχογραφιών, γιατί έκανε δοισμένα αντίγραφα για βοήθεια των μαθητών του του εργαστηρίου άγιογραφίας της Άθωνιάδος Σχολής. Συγκεκριμένα π.χ. αντιγράφοντας τον Άγιο Κύοιλλο στο ιερό, από το ελιτάριο του Άγίου είχε σθύσει όλόκληρη ή λέξη «ΕΞΑΙΡΕΤΩΣ» που πριν λίγα χρόνια ύπήρχε όπως δείχνουν οι φωτογραφίες.

Το μεγαλύτερο όμως κακό στις τοιχογραφίες του Πρωτάτου, όπως μās πληροφορούν παλαιοί Μοναχοί, το έκανε ο Millet όταν επισκέφθηκε τις Μονές του Άγίου Όρους για να φωτογραφήση τις τοιχογραφίες. Περνούσε ένα δυνατό και δραστικό ύγρο τους τοίχους για να ζωντανέψουν τα χρώματα και άμέσως τις φωτογράφιζε. ΈΤστερα όμως συνέβαινε το αντίθετο. Τα χρώματα σιγά σιγά άδυνάτιζαν και έσθυναν, όπως θάμπωσαν οι τοιχογραφίες και έχασαν την πρώτη τους λαμπρότητα.

Γιατί γίναν όλα αυτά τα περίεργα, τα άνάποδα και τα επιζήμια στο Πρωτάτο; Γιατί πρώτα έγινε το καθάρισμα και ύστερα ή επισκευή της στέγης; Τί είδους ξέ-

φραγο ἀμπέλι εἶναι τὸ Πρωτᾶτο γιὰ νὰ βερνικῶνῃ καὶ ξεβερνικῶνῃ ὁ κάθε ἕνας τοὺς τοίχους;

Γνωρίζουμε ὅτι στὸ "Ἅγιον" Ὄρος ἡ μετακίνηση τῶν ὑλικῶν εἶναι δύσκολη λό-  
γω τῆς κακῆς καταστάσεως τῶν δρόμων. Σήμερα ὅμως ὄχι μόνο μιὰ στέγη, ἀλλὰ ὁ-  
λόκληρη πολυκατοικία χτίζεται, σοβατίζεται καὶ ἐπιπλώνεται μέσα σὲ λίγους μῆνες. Καὶ  
γιὰ ἓνα μακρυνάρι στέγης τοῦ Ναοῦ τοῦ Πρωτάτου χρειάστηκαν δυὸ χρόνια; Πόσα  
Πρωτᾶτα καὶ πόσους Πανσέληνους ἔχουμε ὥστε νὰ γίνονται αὐτὲς οἱ ἀπαράδεκτες  
ζημιές; Καὶ τὸ Πρωτᾶτο δὲν εἶναι τὸ μοναδικὸ παράδειγμα. Καὶ ὁ Ναὸς τῆς Μετα-  
μόρφωσης στὰ Μετέωρα ἔμεινε ἓνα χρόνο ξεσκεπαστος. Τίς οἶδε ἂν ὄχι καὶ ἄλλα  
μνημεῖα;

Γιατὶ λοιπὸν γίνονται ὅλα αὐτὰ; Τὸ γιατί αὐτὸ θὰ τὸ ἀντιληφθῇ ὁ ἀναγνώστης  
ἀμέσως πρὸ κάτω.

Στὴ Γιουγκοσλαβία, ἀπὸ τὰ σύνορά μας μέχρι τὸ Βελιγράδι ὑπάρχουν ἐδῶ καὶ  
κεῖ παλιὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τοῦ 14ου αἰῶνος μὲ τοιχογραφίες Ἑλλήνων ἀγιογρά-  
φων. Ὁ γράφων ἐπισκέφθηκε ὅλα αὐτὰ τὰ μνημεῖα καὶ ἔκανε πολλὰ ἀντίγραφα τῶν  
τοιχογραφιῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐκεῖ παραμονῆς του διεπίστωσε ὅτι ὑπάρχουν  
πολλὰ συνεργεῖα συντηρήσεως πρὸς συνεχῶς ἐπιμελοῦνται αὐτὰ τὰ λιγοστὰ μνημεῖα  
(σὲ σύγκριση μὲ τὰ ἑλληνικά, στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος), γιὰ τὸ δὲν λείπουν ποτὲ οἱ σκα-  
λωσιὲς ἀπὸ τοὺς ναοὺς. Τὰ συνεργεῖα αὐτὰ εἶναι ἐξωπλισμένα μὲ ὑπερσύγχρονα μη-  
χανήματα καὶ πρὶν ἀπ' τὴ συντήρηση τῆς τοιχογραφίας γίνεται ἐργαστηριακὴ ἐξέ-  
ταση τῆς σύνθεσης, ἀντοχῆς, ὀξειδωσῆς κ.λ.π. τῆς ἐπιφάνειας τοῦ τοίχου, ἢ δὲ συν-  
τήρηση εἶναι ἐξονυχιστικὰ λεπτομερειακὴ.

Ἡ πατρίδα μας ἔχει δεκαπλάσια μνημεῖα σὲ ποσότητα καὶ σὲ ποιότητα ἀπὸ τὰ  
Σερβικά. Κι' ὅλος αὐτὸς ὁ πλοῦτος εἶναι ἀπαράδεχτα ἐγκαταλειμμένος καὶ κακομετα-  
χειρισμένος.

Προείπαμε στὴν ἀρχὴ αὐτοῦ τοῦ ἀρθροῦ ὅτι δὲν γνωρίζουμε πρόσωπα καὶ πρά-  
γματα τῶν ὑπεύθυνων ὑπηρεσιῶν. Πληροφοροῦμαστε ὅμως ἀπὸ τρίτους, ὅτι στὴν  
Ἑλλάδα ὑπάρχει μόνον ἓνας ὄμιλος συντηρήσεως τῶν μνημείων (τοῦ κ. Ζαχαρίου)  
ἢ ὅπως λένε ἄλλοι ὑπάρχει καὶ ἄλλο ἓνα ἢ δύο καὶ ὅτι τὰ πράγματα εἶναι ἔτσι κανο-  
νισμένα, ὥστε νὰ μὴν μπορῇ ἄλλο γκρουπ νὰ ἀναλάβῃ τὴ στερέωση καὶ τὸν καθαρι-  
σμό. Ἐὰν ὄντως ὑπάρχει μόνον ἓνα γκρουπ ἢ λίγα γιὰ τὴ συντήρηση τῶν Βυζαντινῶν  
μνημείων ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τοὺς ἐπισκέπτες τοῦ Ὄρους, τότε ὅλα ἐξη-  
γοῦνται γιατί γίνεται αὐτὸ τὸ κακό. Ποῦ νὰ ἐπαρκέσῃ μόνον ἓνα συνεργεῖο γιὰ τὸν  
τεράστιο ὄγκο τῶν μνημείων; Γιατὸ ὑπάρχουν θαυμάσιες τοιχογραφίες μπογιατι-  
σμένες ἀπὸ πάνω, γιὰ τὸ ὑπάρχουν τοῖχοι μὲ ἓναν "Ἅγιο μόνον καθαρισμένο καὶ τοὺς  
ἄλλους ἀκαθάριστους. Γιατὶ τὸ κάθε μνημεῖο θέλει ἓναν ὄμιλο νὰ ἐργάζεται μόνιμα  
σ' αὐτὸ γιὰ χρόνια στὴν ἀρχὴ καὶ ὕστερα σποραδικά. Μόνον στὸ "Ἅγιο" Ὄρος πρέπει  
νὰ ἐργαστοῦν 3—4 γκρουπ συντηρητῶν τὸ συντομώτερο καὶ μόνιμα νὰ διαμένουν 1  
ἢ 2 ὄμιλοι. Γιατὶ στὸ "Ἅγιον" Ὄρος, ὄχι μόνον εἶναι θαμμένοι τεράστιοι θησαυροὶ τέ-  
χνης, ὄχι μόνον φθείρονται τὰ ἤδη γνωστά, ἀλλὰ καὶ Βυζαντινὰ μνημεῖα γκρεμίζον-  
ται συθέμελα.

Στὴν πλατεῖα τῶν Καρυῶν, δίπλα ἀπὸ τὸ σημερινὸ ἰατρεῖο, ὑπῆρχε ἓνας ναὸς  
μὲ ἀξιόλογες παλιὲς τοιχογραφίες. Μὲ τὸν καιρὸ ἐπειδὴ κανεὶς δὲν τὸν συντηροῦσε,  
ἔκανε ρωγμὲς, ξέφτισαν καὶ ἔπεσαν λίγοι σοβάδες. Ὁ κ. Πελεκανίδης εἶχε προτείνει  
νὰ γίνῃ τὸ ταχύτερο ἡ στερέωση τοῦ κτιρίου, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα παρέμεινε ἔτσι χειρο-  
τερεύοντας. Τὰ παλιὰ βιβλία τὸ ἀναφέρουν σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσερα σημαντικώτερα  
μνημεῖα τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Τί λοιπὸν ἀπόγινε; Ἡ ὑπηρεσία ἀναστηλώσεων πῆρε κα-  
σμάδες καί... τὸν γκρέμισε. Περνῶντας, ὁ τότε ἀντιπρόσωπος τῆς Μονῆς Γρηγορίου,  
ὅταν τοὺς εἶδε νὰ χαλνοῦν τὸ Ναὸ τοὺς ἐπέπληξε γιατί προβαίνουν σὲ πράξεις χωρὶς  
νὰ ἐνημερώνουν τὴν Ἱερὰ Κοινότητα καὶ τοὺς εἶπε νὰ σταματήσουν. Ἔτσι ἀπόμεινε  
ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ μόνον ὄρθια. Περνῶντας κανεὶς ἀπ' ἔξω, βλέπει τοὺς ἱεράρχες



(λείψανο τῆς τοιχογραφίας) καὶ ἐπάνω στοὺς σκελετοὺς τῶν τοίχων μερικὲς μαυροπλακες ἀπ' τὴ στέγη βαλμένες ἐκ τῶν ὑστέρων, γιὰ νὰ λιάζωνται οἱ σαῦρες μᾶλλον, γιὰ τὸ ἀνεμόβροχο μαστιγώνει ὀλοῦθε τοὺς σοβάδες γκρεμίζοντάς τους μέρα μὲ τὴ μέρα.

Τραγωδία πάνω στὸ δράμα καὶ μοιρολόϊ πάνω στὸ θρῆνο εἶναι ἡ κατάντια τῶν μνημείων μας. Δὲν θ' ἀναφερθῶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις. Δὲν θὰ πῶ γιὰ τὶς περιφημὲς τοιχογραφίες τοῦ Ραβδούχου (11ος αἰών), τοῦ Ξενοφώντος, καὶ τῶν ἄλλων Μοναστηριῶν τοῦ Ὁρους ποὺ εἶναι ἐπιζωγραφισμένες γιὰ τὸ τότε θὰ πρέπει νὰ γραφῆ βιβλίον καὶ ὄχι ἄρθρον. Ἄς δοῦμε τί μπορεῖ νὰ γίνῃ, ἀπὸ ποῦ πρέπει ν' ἀρχίσουμε, τί ἔχουμε χρέος νὰ κάνουμε.



Ἄς παραδειγματιστοῦμε (ἐμεῖς ποὺ εἴμασταν κάποτε παράδειγμα ὅλων τῶν ἐθνῶν), ἄς παραδειγματιστοῦμε ἀπ' τὴ σύνεση καὶ τὴν πολιτισμένη κατάστασιν τῆς φίλης καὶ γείτονος Σερβίας ποὺ προαναφέραμε, στὸν τομέα τῶν μνημείων. Εἶναι ἀπαράδεκτο (ἂν ἀληθεῖς) νὰ ὑπάρχη μόνο ἓνα συνεργεῖο συντηρήσεως. Πάντως στὸ Ἅγιον Ὅρος δεύτερο δὲν εἶδαμε καὶ αὐτὸ στὴ φέξιν καὶ στὴ χάσιν. Μὰ τί τέλος πάντων εἶναι τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς πατρίδας μας, ὥστε μόνον μιὰ φούχτα ἄνθρωποι νὰ ἔχουν τὴν εὐθύνη τῆς συντήρησής τους; Τί εἶδους βραχυκύκλωμα εἶναι αὐτό; Ἐπιβάλλεται ἄμεση ἐπέμβαση τοῦ ἀρμόδιου ὑπουργοῦ νὰ ἐρευνηθῆ ἡ κατάστασιν στὸ μηχανισμό ὅλης αὐτῆς τῆς διαδικασίας. Νὰ πληθύνουν ἄμεσα τὰ συνεργεῖα συντηρήσεως, νὰ ἀποσταλοῦν δύο τουλάχιστον στὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ ἄλλα ὅπου ἄλλοῦ χρειάζονται. Νὰ καταλογιστοῦν δὲ καὶ εὐθῦνες γιὰ νὰ γίνονται στὸ ἔξῃς οἱ δουλειὲς σωστὲς καὶ ὄχι βασανιστήρια τύπου Πρωτάτου.

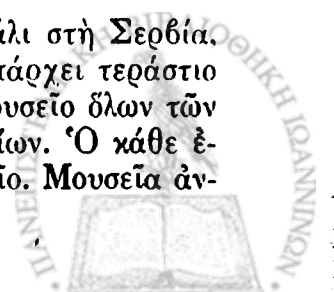
Μεγάλῃ ζημιᾷ στίς εἴκοσι μονῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους προξενεῖ τὸ χειμῶνα ὁ καπνὸς ἀπὸ τὶς σάμπες τῶν ξύλων ποὺ θερμαίνονται τοὺς ναοὺς. Ἡ κάπνα ἐπικάθεται πάνω στίς τοιχογραφίες καὶ ὅταν συνδυαστῆ μὲ τὴν καπνιὰ τῶν λιπαρῶν οὐσιῶν γίνονται δυσἀπόσπαστο στρώμα. Ἰδίως αὐτὸ ἐπείγει στὸ Πρωτάτο, νὰ περισωθῆ ὅ,τι ἀπόμεινε.

Γιὰ τὴν ἄραγε στὴ Σερβία νὰ καταβάλλεται τόση ὀργανωμένη προσπάθεια γιὰ τὴ συντήρησιν τῶν Βυζαντινῶν μνημείων:

Γιὰ τὰ μνημεῖα αὐτὰ εἶναι μέγας οἰκονομικὸς πόρος. Στὴν ἀρχὴ κάθε ἔτους τυπώνονται ἄπειρο πλῆθος εἰκονογραφημένων βιβλίων μὲ φωτογραφίες τοῦ κάθε μνημείου. Ὅταν ἔρθῃ ἡ καλοκαιρινὴ σαίζον, ἐπισκέπτες ἀπ' ὅλον τὸν κόσμον ἔρχονται σ' αὐτὰ τὰ μνημεῖα καὶ τελειώνοντας τὸ καλοκαῖρι, ὅλα τὰ βιβλία γίνονται ἀνάροπαστα.

Λοιπὸν, βιβλία πρέπει νὰ βγάλουμε. Πρῶτα ἓνα βιβλίον γιὰ τὸ Πρωτάτο. Τὸ συντομώτερον. Ἄλλὰ καὶ γιὰ κάθε μνημεῖον ἀπὸ ἓνα βιβλίον. Τὸ βιβλίον θὰ τὰ κάνει γνωστὰ παγκοσμίως. Ὡς πότε θὰ εἴμαστε ὑπνοβάτες παραγκονίζοντες τὸ συμφέρον μας; Τὸ πολλαπλὸν συμφέρον. Νὰ μορφωθοῦμε, νὰ προβάλλουμε τὸν πολιτισμὸν μας, νὰ ἐκμεταλλευτοῦμε οἰκονομικῶς. Γιὰ τὸ δὲν παραδειγματιζόμαστε ἀπὸ τὴ μέθοδον τῶν ἄλλων, ποὺ μὲ τὶς ἐκδόσεις τῶν βιβλίων ρωσικῶν βυζαντινῶν εἰκόνων κάνουν ἀξίεπαινα τὴν προπαγάνδα τους; Καὶ δὲν εἶναι μόνο οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Ρῶσοι. Ἴσως πρῶτους θὰ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τοὺς Γερμανοὺς. Ὅλη ἡ Εὐρώπη ἔχει καταλάβει τὴν ἀξία αὐτῶν τῶν ἐκδόσεων. Ἐκτὸς ἀπὸ μᾶς ποὺ ἔχουμε καὶ τὸ μεγαλύτερον μνημειακὸ πλοῦτον.

Δὲν εἶναι μόνον οἱ ἐκδόσεις ποὺ μᾶς λείπουν. Ἄς κοιτάξουμε πάλιν στὴ Σερβία, μιὰ ποὺ τὴ φέραμε σὰν ἀρχικὸν παρὰδειγμα. Μέσα στὸ Βελιγράδι ὑπάρχει τεράστιον μουσεῖον ἀ ν τ ι γ ρ ᾶ φ ω ν. Ὑπάρχουν ἀντίγραφα σ' αὐτὸ τὸ μουσεῖον ὅλων τῶν τοιχογραφιῶν τῶν Βυζαντινῶν μνημείων, τῶν ἑλληνικῶν δηλ. μνημείων. Ὁ κάθε ἐπισκέπτης λοιπὸν παίρνει ἐκεῖ μιὰ ἰδέαν τοῦ τί περιέχει τὸ κάθε μνημεῖον. Μουσεῖον ἀν-



τιγράφων υπάρχουν και σε άλλες πόλεις της Σερβίας και συγκροτούνται συνεχώς και νέα. Μόνον μέσα στο Βελιγράδι υπάρχουν 500 αντιγραφείς τοιχογραφιών που πρόεδος του συλλόγου τους είναι ο SVETISLAV J. DURIC.

Η ΚΑ ΖΔΕΝΚΑ ΖΙΥΚΟΒΙΤΣ έργάζεται μαζί με το συνεργείο της αντιγράφουσα είκοσιπέντε χρόνια συνεχώς επάνω στις σκαλωσιές, κάνοντας αντίγραφα για τα έν λόγω μουσεία. Αντίγραφα των τοιχογραφιών των Έλλήνων ζωγράφων ήδη φτιάχνουν και οι Ιταλοί για δικό τους Μουσείο στην Ιταλία.

Και εμείς; Εμείς δεν έχουμε κανένα μουσείο αντιγράφων. Ο γράφων έχει κάμει πλήθος εκ των σημαντικότερων αντιγράφων των ελληνικών έργων της Σερβίας και δεν υπάρχει ένα σχετικό μουσείο για να τα αξιοποιήσει.

Δεν υπάρχει ούτε ένα μουσείο Αγίου Όρους. Γνωστόν είναι ότι το "Άγιον Όρος είναι άβατο στις γυναίκες. Άλλα και οι περισσότεροι άνθρωποι δεν μπορούν να το επισκεφθούν. Άλλωστε ο Τουρισμός δεν ένδεικνυται για το "Άγιον Όρος. Έπρεπε στην Άθήνα, στη Θεσσαλονίκη και στις Καρυσές του Αγίου Όρους να ύπαρχη μουσείο αντιγράφων.



Γράψαμε αρκετά για την κατάσταση των μνημείων και τα όσα όφείλουν να γίνουν. Σήμερα ή Βυζαντινή Τέχνη προξενεί τον παγκόσμιο θαυμασμό. Για το βάθος της, για την έρμηνεία της, για τη δύναμη και την αλήθεια της. Τη γέννησε έτούτος ο τόπος που γέννησε όλα τα μεγάλα. Χρέος έχουμε, έμεις οι τωρινοί, να συνεχίσουμε το έργο. Να δημιουργήσουμε σχολές άγιογραφίας γιατί ουσιαστικά δεν υπάρχουν. Στη Σχολή Καλών Τεχνών διδάσκονται μόνο 8—10 σπουδαστές απ' τον κ. Ξυνόπουλο. Στην Άθωνιάδα του Αγίου Όρους διδάσχει ο γράφων σε 25 μαθητάς τους, τους πιο ταλαντούχους, συναντώντας συνεχώς προβλήματα οικονομικά και κτιριακά. Μεμονωμένες περιπτώσεις υπάρχουν στα ιδιωτικά εργαστήρια.

Σάν συμπέρασμα, λοιπόν, έξάγεται ότι ή Βυζαντινή άγιογραφία, που είναι ή συνέχεια και το άποχορίφωμα της Άρχαίας Έλληνικής, φυτοζωεί.

Χρειάζονται έργα τολμηρά και μεγάλα. Να στραφή ή προσοχή μας στα Βυζαντινά μνημεία, στις ανάγκες τους και στο πρόβλημα της σύγχρονης ανάπτυξης της. Είναι τόσος ο πλοϋτος τους, ώστε δεν υπερβάλλουμε αν πούμε, ότι όλη ή πατρίδα μας, απ' άκρη σ' άκρη, είναι κι ένα μεγάλο και αξιόλογο μνημείο.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΡΑΝΟΣ

(Μοναχός - Καθηγητής Άθωνιάδος Άκαδημίας Αγίου Όρους)

## Η ΒΡΑΒΕΥΣΗ ΤΟΥ "ΣΚΟΥΦΑ,,

Η Άκαδημία Άθηνών, στο τέλος του 1975, έβράβευσε και τον Μουσικοφιλολογικόν Όμιλο «Σκουφά» της Άρτας. Η διάκριση αυτή άποτελεί ήθική δικαίωση και αναγνώριση που άντανακλά και σ' όλόκληρη την Ήπειρο, γιατί ο «Σκουφάς» είναι μια όντότητα κι ένα πνευματικό κέντρο, που ή προσφορά του και ή άκτινοβολία του στον χώρο της έπαρχίας συνιστούν ένα μοναδικό κεφάλαιο. Άπ' τα πρώτα και άρχαιότερα πνευματικά σωματεία της χώρας μας, που ιδρύθηκαν απ' τον προηγούμενον αιώνα, ο «Σκουφάς» της Άρτας ύπήρξε πάντα μια φωτεινή έπαλξη και μια άνοιμμένη έστία, που θερμαίνει την πνευματική φυσιολογία και που συγκεντρώνει τις άξίες και την έθνική παράδοση στον άύχητό χώρο της έπαρχίας, δίνοντας όχι μονάχα το κλίμα για την ανάπτυξη μιας ζωντανής πολιτιστικής ζωής, αλλά και διαστρώνοντας, πάνω από όγδόντα χρόνια, την εύρύτερη πνευματική και καλλιτεχνική μορφή της



ζωής στον τόπο του. Έτσι, δημιούργησε μιὰ ολόκληρη παράδοση κι' έδωσε, πρώτα για τήν "Αρτα κι' ύστερα για τήν γενικώτερη πνευματική κίνηση στην χώρα μας, δεκάδες πρόσωπα και γεγονότα που ξεχώρισαν στον χώρο τής ιστορίας των γραμμάτων μας σε πανελλήνια κλίμακα. Καί σήμερα ή "Αρτα έχει μιὰ θαυμάσια παρουσία και επιφάνεια και κρατεί μιὰ λαμπρή θέση στην γενικώτερη κοιλτούρα τής εποχής μας, με μοναδικό πνευματικό κέντρο, με τὸ περιοδικό «Σκουφᾶς», με τήν φιλαρμονική μπάντα — κι' αὐτή ἀπ' τὶς πρώτες πού ἔγιναν στή χώρα μας — και με τήν βιβλιοθήκη της. Κι' ὄλ' αὐτά, πού συνιστοῦν μιὰ ἀξιοζήλευτη κατάκτηση, ὀφείλονται στον Μουσικοφιλολογικό Σύλλογο «Σκουφᾶς». Δίκαια, λοιπόν, ή βράβευσή του.

Ἡ «Ἡπειρωτική Ἑστία» συγχαίρει και σημειώνει πὼς ή διοίκηση τοῦ «Σκουφᾶ» (Γιάννης Τσοῦτσιος, Κώστας Τσέτης, Γ. Ἀναλογίδης, Κ. Βάγιας, καθώς και οἱ ἄλλοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι πού, ἀπ' τήν καταβολή του ὡς και σήμερα, πρόσφεραν τὶς ὑπηρεσίες τους), δικαιούνται τὸν ἔπαινο. Γιατί, στον αἰῶνα τοῦτον με τὶς νέες διαστάσεις τής ἀνθρώπινης ζωής και τήν καταλυτική δύναμη, ή διαφύλαξη τής πνευματικῆς φυσιογνωμίας και ή ἀντοχή μας ἀνίμεσα στους λαούς τῶν ὑπερεθνικῶν κοινοτήτων, εἶναι ή μόνη ἐγγύηση για νὰ ζήσουμε και ν' ἀναπτυχθοῦμε ὡς ἐθνική ὄντοτητα.

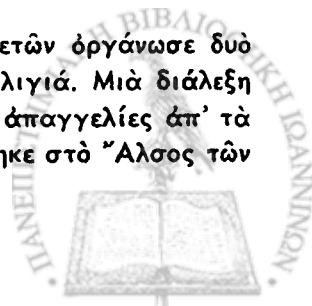
Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

## Η ΕΚΘΕΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ἡ ἔκθεση βιβλίου, ὅπως γίνεται, δὲν κατορθώνει νὰ καλύπτει τὸ κενό, πού ἔχουμε στον τομέα τής προβολῆς και τής προώθησης τοῦ βιβλίου, κατὰ τρόπον ὀργανωμένο. Ἐτσι, ὄχι μονάχα δὲν ἐπιτυγχάνεται μιὰ ἀντιπροσώπευση — ἔστω και με τὶς ἀδυναμίες ἀπ' τήν ἔλλειψη ἑνὸς εἰδικοῦ ὀργανισμοῦ πού θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ —, ἀλλὰ οὔτε ἀκόμα και μιὰ εὐρύτερη ἐνημέρωση, για νὰ καταστεί δυνατὴ ή συμμετοχή τῶν συγγραφέων. Καί τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι νὰ μὴν παίρνει, ή ἔκθεση αὐτή, τὶς διαστάσεις και τήν σημασία πού θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε, ὡς ἕνα σημαντικό γεγονός στην πνευματική ζωή τής χώρας μας. Για τήν ἐπαρχία, ἰδιαίτερα, πού ἀντιμετωπίζει μόνιμα τὸ πρόβλημα τοῦτο και πού δὲν ἔχει τὶς εὐκαιρίες πού προσφέρουν τὰ σύγχρονα μέσα ἐνημέρωσης, ή νάγκη εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερη. Πάντως, τὸ θέμα τοῦτο ἐνδιαφέρει γενικώτερα και, γι' αὐτό, νομίζουμε, πὼς θὰ πρέπει, με τήν πρωτοβουλία ή τήν συμμετοχή τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, νὰ μελετηθεῖ ή ὀργάνωση τής ἔκθεσης τοῦ βιβλίου και νὰ συγκροτηθεῖ ἕνας εἰδικὸς φορέας πού θὰ τήν ἀναλάβει ὑπεύθυνα. Καί, πρὸ παντός, νὰ μὴν ἀγνοηθοῦν οἱ συγγραφεῖς, οἱ βιβλιοθηκῆς, τὰ πνευματικὰ κέντρα και οἱ πνευματικοὶ παράγοντες τής ἐπαρχίας. Παράλληλα, νὰ ὀργανωθοῦν διαλέξεις, δημοσιεύματα και κίνητρα για τήν ἐπιτυχία της, ἔτσι πού νὰ συνδυαστοῦν με τήν διάρκεια και τήν παρουσίασή της σ' ολόκληρο τὸν ἑλλαδικὸν χώρο. Μονάχα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ μπορέσουμε νὰ κάμουμε, τήν ἔκθεση βιβλίου, μιὰ ἐκδήλωση γόνιμη, πού θὰ φέρει κοντὰ στο πλάτυτερο κοινὸ τὸ βιβλίο. Στην ἐποχή μας, πού ὁ ἄνθρωπος διαβρώνεται ἀπ' τήν καθημερινή ἔνταση και τὶς φανταχτερὲς ἐντυπώσεις, ή ἀξία τοῦ βιβλίου εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά.

## ΜΝΗΜΗ ΓΙΟΣΕΦ ΕΛΙΓΙΑ

Στις 22 και 23 Νοεμβρίου 1975, ή Ἑταιρεία Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν ὀργάνωσε δυὸ ἐκδηλώσεις για τὸν Ἑλληνοεβραῖο Γιαννιώτη γνωστὸ ποιητὴ Γιοσεφ Ἐλιγιά. Μιὰ διάλεξη με ὀμιλητὴ τὸν Μιχ. Περάνθη για τὴ ζωή και τὸ ἔργο τοῦ Γ. Ἐλιγιά, με ἀπαγγελίες ἀπ' τὰ ποιήματά του και ἀποκαλυπτῆρια τής προτομῆς του, πού ἔγινε και στήθηκε στο "Ἄλσος τῶν





ποιητών άπ' την Έταιρεία Ήπειρωτικῶν Μελετῶν, καθῶς καὶ θρησκευτικὸ μνημόσυνο, ποὺ τελέστηκε άπ' τοὺς ἔδῳ Ἰσραηλίτες, τῆς Ἀθήνας, τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἄλλων Ἰσραηλιτικῶν Κοινοτήτων. Εἶταν μιὰ ὀφειλὴ πρὸς τὸν πονεμένο καὶ εὐαίσθητο ποιητὴ μὲ τοὺς εὐρύτερους ὀρίζοντες καὶ τὶς ἀναζητήσεις γιὰ τὴν ἀνθρώπινη δικαίωση τῆς ζωῆς, ποὺ ἔπρεπε νὰ ἐκπληρωθεῖ. Καί, ἀκόμα, οἱ ἐκδηλώσεις αὐτὲς καὶ ἡ προτομή, ἔχουν τὴν ἔννοια τῆς ἐπιστροφῆς, δικαιωμένου πιά, στὸ γενέθλιο χῶμα τῆς πόλης μὲ τὴν Παμβώτιδα καὶ τοὺς ζῶντες .κόμα φίλους, ποὺ τόσο τὴν ἄξιζε.



ΝΤΙΝΑΣ ΚΑΣΒΙΚΗ: Λοιλούδια

(Κάρβουνο)

Ἡ Ντ. Κασβίκη εἶναι Κερκυραία ζωγράφος μὲ φυσικὴ εὐγένεια καὶ λυρικά ποιητικὰ χρώματα.



## ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Γεωργίου Κουμάκη: «Κ. JASPERS, ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΗ», 1975

Ἡ ὑπαρξιακή φιλοσοφία κατὰ τὸν Γιάσπερς (1883—1969) ἐπιδιώκει τοῦτο: Τὴν κατάσταση τῆς ὑπάρξεως, τὶς συνθήκες τῆς ὑπάρξεως καὶ τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὰ ἄλλα ἀνθρώπινα πλάσματα νὰ τὴν συνδυάσῃ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος μὲ τὴν λογικὴ καὶ τὴν ἐλεύθερη ἐκλογή (αὐτοτέλεια) καὶ τὴν ἐπιστήμη πὸν καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο ἐλεύθερο— καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μὲ τὴν μεταφυσική. Ὁ ὑπαρξισμὸς σὰν θεωρία καὶ στὶς τρεῖς αὐτὲς ἀπόψεις δὲν ἀποτελεῖ ἀντικείμενο. Γιὰ νὰ σαφηνισθῇ αὐτό, πρέπει πρῶτα νὰ ἀντιταχθῇ ὁ ὑπαρξισμὸς στὴν ἀντικειμενικὴ σκέψη. Ἀλλὰ πρέπει ἐπίσης ὁ στοχαστὴς νὰ δοκιμάσῃ νὰ καταλάβῃ, ἀφοῦ ἡ ἀντικειμενικοποίηση εἶναι ἓνα μέρος τῆς ὑπάρξεως. Μόνο μιὰ ὑποκειμενικὴ ἀντίληψη τῆς ὑπάρξεως μπορεῖ νὰ δαμάσῃ τὸν πῶς περήφανον ἐχθρὸ τῆς, τὴν ἀντικειμενικὴ γνώση.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς μεταφυσικῆς πρέπει νὰ φανῇ ὅτι ἡ ὑπαρξη συνδέεται μὲ τὶς βασικὰ ἀρχές, γιατί, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ καμμιά ἐπιστήμη τὸ ὄντος, ἡ ὑπαρξη εἶναι κάτι ὑπερβατικὸ (δὲν στηρίζεται σὲ καμμιά λογικὴ ὑποδομὴ). Προβάλλει σὰν ἀξία ἀπόλυτη καὶ πραγματικὴ.

Τὸ τριπλὸ σχῆμα τῆς φιλοσοφίας ἀντανιακᾶ ὄλ' αὐτά. Ὁλος ὁ φωτισμὸς τῆς ὑπάρξεως, ὕλικός, ἐκλεκτικός (αὐτοτελικός), κοινωνικός, ἀντικρούζει τὴν ἀντικειμενικὴ σκέψη ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸ ὑπερβατικὸ στοιχεῖο ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὸ κεντρικὸ πρόβλημα εἶναι πῶς νὰ σκεπτόμεθα τὴν ὑπαρξη, χωρὶς νὰ τὴν κάνωμε ἀντικείμενο καὶ ἀκόμα χωρὶς νὰ γλιστρήσωμε στὸ παράλογο, στὴν ποίηση ἢ στὴ σιωπὴ.

Ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ τεχνολογία εἰσορμώντας σὰν πνευματικὸ καὶ ὕλικὸ κατεστημένο στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐπηρεάζουν τὴν ὑπαρξη, τὸ ἀνθρώπινο ὑποκείμενο, κατὰ τρόπο καταθλιπτικὸ. Σχετίζονται ἔτσι καὶ μὲ τὴν ὑπαρξη καθ' ἑαυτὴ καὶ μὲ τὴν ὑπευθυνότητα σχετικὰ μὲ τὴν ἐλεύθερη ἐκλογή καὶ μὲ τὴν ἐπικοινωνία τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ομάδων.

Γιὰ τοὺς παραπάνω λόγους ὁ Γιάσπερς, ὅπως καὶ ἄλλοι ὑπαρξιακοὶ φιλόσοφοι, ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὴν τεχνικὴ καὶ τὴν τεχνολογία. Καὶ ὁ κ. Κουμάκης, ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου πὸν ἔχομε στὰ χέρια μας, ἔθεσε σὰν σκοπὸ τῆς μελέτης του τὴν συστηματικὴ καὶ κριτικὴ ἐξέταση, δηλ. τὴν κρίση, σύγκριση καὶ ἀξιολόγηση τῶν ἀποψέων τοῦ Γιάσπερς σχετικὰ μὲ τὴν τεχνικὴ καὶ τὴν τεχνολογία.

Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴ (σ. 13—30) ἔρχεται στὸ θέμα καὶ χωρίζει τὴν ἐργασία του σὲ δύο μέρη. Στὸ α' μέρος (σ. 31—128) ἐξετάζει τὸ φαινόμενο τῆς τεχνικῆς, τὸν ὀρισμὸ τῆς, τὴν καταγωγὴ τῆς καὶ τὶς σχέσεις τῆς πρὸς ὀρισμένες ἀπόψεις (ἢ μορφές) τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως εἶναι ἡ ἐργασία, ἡ οἰκονομία, ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ θρησκεία. Ὅλ' αὐτὰ ἐπιβάλλουν μιὰ διαφορετικὴ ἀντίληψη τῆς πολιτικῆς, τῆς νομοθεσίας καὶ γενικὰ τῆς νοοτροπίας τῶν ομάδων καὶ καθιστοῦν ἀναγκαῖα τὴ νέα διάρθρωση τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ τῶν συνθηκῶν.

Στὸ β' μέρος (σ. 131—255) ἐξετάζεται ἡ σημασία τῆς τεχνολογίας καὶ ἡ ἐξάρτηση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ μέλλοντός του ἀπ' αὐτὴ, πὸν γίνεται προβληματικὸ καὶ προμηνύει τὴν ἀποθῆωση ἢ τὴν καταστροφὴ σὰν συνέπεια τῆς τεχνικῆς προόδου, πὸν γίνεται ἀπὸ μέρη σὲ μέρη πῶς ἐκπληκτικὴ καὶ πῶς ἐπικίνδυνη. Τὸ πρόβλημα τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ χορευμοῦ τῶν ἀγαθῶν καθὼς καὶ τῶν θανατηφόρων τεχνικῶν μέσων εἶναι ἀπὸ τὰ πλέον καινά. Ἡ θέση τοῦ Γιάσπερς, ὑποστηρίζει ὁ κ. Κ., εἶναι ὅτι ἡ σύγχρονη τεχνολογία, προϊόν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀπομάκρυνε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ φύση καὶ τὸν ὑπέταξε στὴν τεχνολογικὴ κυριαρχία. Αὐτὸ ἔφερε ριζικὴ μεταβολὴ στὴ ζωὴ του. Ἀπ' αὐτὸ προέρχονται καὶ θετικὰ καὶ ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα. Στὴ θετικὴ πλευρὰ, ἡ τεχνολογία ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεση τῆς ὑπαρξῆς μας. Γιὰ πρώτη φορὰ ἡ ἱστορία ἔγινε ἱστορία παγκόσμιη (ὅλη ἡ γῆ ἀποτελεῖ ἓνα ἀξεχώριστο τεχνικὰ καὶ οἰκονομικὰ σύνολο). Ὁ ἄνθρωπος μπόρεσε ν' ἀπλώσῃ ἀρκετὰ τὸ γνωστικὸ του πεδίο. Στὴν ἀρνητικὴ πλευρὰ, ἡ τεχνολογία σέρνει μαζί της ὀλέθριες συνέπειες, τὸν περιορισμὸ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ὑποταγὴ του στὴ μη-

χανή. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται σκλάβος, ἕνα ἐξάρτημά της (ὁ ἐργάτης ποὺ δουλεύει σὲ μιὰ μηχανὴ μοιάζει σὰν ἕνα ἀπὸ τὰ γρυναζία της). Μὲ τὴν ἀποψη αὐτὴ — ἂν ἐρμηνεύουμε καλὰ — δὲν συμφωνεῖ, φαίνεται, ἀπόλυτα ὁ κ. Κ. καὶ τὴν θεωρεῖ ὑπερβολικὴ καὶ ἀπαισιόδοξη.

Τὴν εὐθύνη γιὰ τὶς καλὲς ἢ κακὲς συνέπειες τῆς τεχνολογίας κατὰ τὸν Γιάσπερς ἔχει ὁ ἄνθρωπος. Ἡ τεχνολογία εἶναι μέσον καὶ σὰν μέσον εἶναι κάτι οὐδέτερο ἀπὸ τὴν ἠθικὴ ἀποψη. Καθ' ἑαυτὴ δὲν εἶναι οὔτε καλὴ οὔτε κακὴ. Οἱ συνέπειες τῶν τελευταίων ἀνακαλύψεων εἶναι τρομερές. Εἶναι σὲ θέση ἄραγε ὁ ἄνθρωπος νὰ τὶς χαλιναγωγήσῃ; Ἐπιστήμη καὶ τεχνικὴ εἶναι οἱ θεότητες τῆς ἐποχῆς μας, οἱ σύγχρονοι Μολὼχ θὰ λέγαμε ἐμεῖς, χωρὶς νὰ πέφτουμε πολὺ ἔξω. Τὸ ὑπαρξιακὸ πρόβλημα παίρνει μιὰ νέα ὄψη μαζί τους. Ἄν δὲν εἶναι ἡ ἀγωνία τῆς πείνας, εἶναι ἡ ἀγωνία τοῦ νέου ἄγχους, ποὺ φέρουν ὁ κορεσμὸς καὶ ἡ ἀπειλὴ τῆς πλήρους καταστροφῆς. Τὰ ὑπαρξιακὰ αὐτὰ προβλήματα μᾶς ἐπιβάλλονται ἀθελητὰ μας. Ἴσως τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὑπευθυνότης βρίσκεται μᾶλλον στὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐδημιούργησε τὴν τεχνολογία, τὴν ἔκαμε πραγματικότητα. Ἡ τεχνολογία εἶναι προϊὼν τῆς σκέψης, τοῦ χειροῦ καὶ τῆς ἀνάγκης. Πληρώνει ὁ ἄνθρωπος ἀκριβὰ τὴν ἀποκτηθεῖσα εὐμάρειά του.

Χάρη στὴν ἰκανότητα νὰ πλησιάζη καὶ νὰ προσαρμόζεται συνεχῶς πρὸς τὶς νέες συνθήκες, κατορθώνει νὰ λύνη καὶ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὰ ἀναφαινόμενα κάθε φορὰ νέα προβλήματα, ἀλλὰ καὶ συνεχῶς ἐκτίθεται σὲ νέους κινδύνους. Οἱ κίνδυνοι ἀπὸ τὴν τεχνολογία γίνονται ὄλο καὶ πὺ σοβαροὶ ἐρωτᾶται: ἕως ποιά ἔκταση μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ τὴν ἐλέγῃ; Ἐπιθυμητὸ θὰ ἦταν τὸ ἂν θὰ μπορούσε νὰ ἔχῃ συνείδηση τῆς εὐθύνης του περιορίζοντας ὄλο καὶ περισσότερο τὶς ἄσχημες πλευρὲς τῆς τεχνολογίας.

Τί θὰ ἀκολουθήσῃ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προβλεφθῇ. Δὲν ἀρκεῖ ἡ αἰσιοδοξία· χρειάζεται νὰ ἰδοῦμε τὴν τραγικὴ πραγματικότητα καὶ νὰ λάβωμε τὰ δέοντα μέτρα. Πάνω σ' αὐτὸ καθένας ἔχει δική του γνώμη καὶ συνεπῶς εἶναι καὶ λογικὲς καὶ δυνατὲς διάφορες ἀπόψεις.

Ἄλλη μιὰ πλευρὰ τοῦ ζητήματος εἶναι καὶ τούτη: Ποιὸν ρόλο παίζει ἡ τεχνολογία στὶς διάφορες φυλές, στὶς πέντε ἡπείρους; Ποιὸν ρόλο παίζει στοὺς ἀνεπτυγμένους λαοὺς, ποιὸν στοὺς ὑπανάπτυκτους καὶ ποιὸν στοὺς ἀπολίτιστους; Τί δημιουργεῖ καὶ τί καταστρέφει στὴν ψυχὴ τους καὶ στὸν πνευματικὸ τους κόσμον; Καὶ μέχρι ποίου σημείου εἶναι μέσο καταπίεσεως τῶν καθυστερημένων λαῶν ἀπὸ τοὺς «μορφωμένους», δηλ. τοὺς τεχνοκράτες λαοὺς; «Ἀρχικῶς οἱ Εὐρωπαῖοι θεωροῦνταν σὰν θεοί, γιατί κατεῖχαν τὰ θαυμάσια τῆς τεχνικῆς, ἢ (ἀπὸ τοὺς Κινέζους λόγου χάρι) σὰν βάρβαροι, ποὺ δὲν εἶχαν καμμιά ἰδέα τοῦ βάθους καὶ τῆς ὠραιότητος τῆς ζωῆς». Αὐτὴ τὴν ἰδέα τοῦ Γιάσπερς μεταφέρει αὐτοῦσια (σελ. 96) ὁ σ., γιὰ νὰ δείξῃ τὴν ποικιλία τῶν προβλημάτων, ποὺ γεννᾷ ἡ ἐμφάνιση τῆς τεχνικῆς στοὺς διάφορους λαοὺς τῆς γῆς. Στὴν ἴδια σελίδα διαβάζουμε: «Ὁ ἐθνικισμὸς τῶν μεγάλων πολιτισμένων ἀσιατικῶν κρατῶν στηρίζεται ἐπὶ ἐνὸς συμπλέγματος κατωτερότητος, τὸ ὁποῖον ἐκδηλοῦται διὰ τῆς ἀκουσίας ἀποδοχῆς τῆς τεχνολογίας καὶ τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι τῶν Δυτικῶν συνοδευομένην ἀπὸ σύμπλεγμα ἀνωτερότητος ἀντλούμενον ἀπ' τὰς φιλοσοφικὰς καὶ θρησκευτικὰς δομὰς τῆς ἰδιοτύπου ἠθικῆς των» (Γιάσπερς ΛΒ 1, 149). Ὁ ὑπαρξιακὸς φιλόσοφος μιλάει γιὰ ἰδιότυπη ἠθικὴ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Ὅμως ὁ κόσμος ξέρει, πὺς οἱ ἄνθρωποι τῆς Δύσεως ποὺ ἔκαμαν τρία χρόνια πόλεμον (1839—1842), γιὰ νὰ ἐπιβάλουν στοὺς Κινέζους ἀναγκαστικὰ τὴν πώληση τοῦ χασις στὴ χώρα τους, οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἔστελναν πωλητὲς χασις ντυμένους μὲ στολὴ καθολικῶν ἢ προτεσταντῶν ἱερέων, δὲν εἶχαν καμμιά ἠθικὴ. Αὐτὴ ἦταν ἡ «ἰδιοτυπία» τῆς ἠθικῆς τῶν Δυτικῶν, ὄχι τῶν Ἀνατολικῶν.

Δὲν κινδυνεύει ὁ κόσμος ἀπὸ τὶς εὐεργετικὰς ἐφευρέσεις, ποὺ τὸν βοηθοῦν νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα τῆς ἀνάγκης, ἀλλ' ἀπὸ τὶς ἐφευρέσεις καταστροφῆς στὶς ὁποῖες ἐπιδίδονται οἱ ἄνθρωποι τῆς «ἰδιότυπης ἠθικῆς».

Ὁ σ. ἀναπτύσσει τὸ θέμα του μὲ σαφήνεια. Τὸ ἐξαντλεῖ ὡς πρὸς τὶς ἰδέες τοῦ Γιάσπερς διατυπώνοντας μὲ κάποια φειδῶ καὶ δικῆς του ἀπόψεις μαζί μὲ γνώμες ἄλ-



λων σοφῶν, ανάμεσα στους οποίους προβάλλονται και ὀνόματα Ἑλλήνων στοχαστῶν (Κανελλόπουλος, Θεοδοριακόπουλος, Κ. Τάτσος, Γρ. Κωσταράς, Κ. Γεωργούλης, Α. Φλώρος, Σπ. Κυριαζόπουλος κλπ.).

Τὴν πλούσια βιβλιογραφία του δὲν τὴν βλέπουμε μόνο στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ τὴν παρακολουθοῦμε και κατὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιμέρους κεφαλαίων, πράγμα πὸ δείχνει, ὅτι χρησιμοποιήθηκε πραγματικά. Αὐτὸ φαίνεται και ἀπὸ τὴν ἀνεση μὲ τὴν ὁποίαν ἀναπτύσσεται τὸ θέμα. Γενικά, τὸ βιβλίο τοῦ κ. Κ. εἶναι μιὰ χρήσιμη ἐπιστημονικὴ μελέτη, γιὰ νὰ γνωρίσωμε μιὰ πλευρὰ τῶν ἰδεῶν ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πρὸ σημαντικοὺς ἰταξιακοὺς φιλοσόφους τῆς ἐποχῆς μας.

ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ



Σ α λ β α τ ὸ ρ ε Π ο υ λ ι ἄ τ τ ι :  
«ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΥΑΖΙΜΟΝΤΟ»  
(δοκίμιο)

Ὁ Σαλβατόρε Κουαζίμοντο εἶναι ἕνας γνήσιος λυρικός ποιητής, ὅπως ἐπιβεβαιώνει ὁ ἐκλεκτὸς δοκιμιογράφος, καθηγητῆς Πανεπιστημίου κ. Σαλβατόρε Πουλιιάττι στὸ περίφημο δοκίμιό του «Λόγια γιὰ τὸν Κουαζίμοντο», παλιὸ ἐπιστήθιο φίλο του κι' ἕναν ἀπ' τοὺς πρὸ ἀυθεντικούς κριτικούς τῆς σύγχρονης Ἰταλίας. Τὸ δοκίμιο διανθίζεται μ' ἐπιστολές τοῦ φίλου του, κι' εἶναι νομίζουμε, ἀπ' τὶς καλύτερες μελέτες, πὸ γράφτηκαν γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Σικελοῦ ποιητῆ.

Ὁ Κουαζίμοντο ἦταν και δικὸς μου φίλος κι' εἶχαμε ἀλληλογραφία. Τὸ μόνο ζήτημα πὸ παραμένει γιὰ μένα ἀνεξήγητο ἦταν ἡ σιωπὴ του γιὰ τὸ ξενοκίνητο κι' ἐπαίσχυντο πραξικόπημα ἀπ' τὰ «στρατιωτάκια» μας, ὅπως ἀποκαλοῦσε ὁ ἰταλικὸς τύπος τοὺς συνταγματάρχες, ἀν και τὸν καλοῦσα μ' ἐπιστολὴ μου νὰ ὑψώσει τὴ φωνή του και νὰ καταδικάσει τὴν τρομοκρατία και τὴν τυραννία. Ἐκείνες τὶς τραγικὲς μέρες εὑρισκόμουν στὸ Μιλᾶνο. Δὲν τόκανε ἴσως ἀπὸ ἀτολμία, κι' ἴσως ἐπειδὴ δὲν ἤθελε νὰ δυσανεστήσει τὴν κυβέρνησή του.

Κι' ὅμως ὁ Κουαζίμοντο αἰσθανόταν Ἑλληνας και μᾶς τὸ ὑπεθύμισε ὅταν ἀπ' τὶς «Μυκῆνες» του μᾶς ἔστειλε τὸν ἀδερφικό του χαιρετισμό. Μετέφρασε τέλεια και τοὺς ἀρχαίους μας λυρικούς, και μεταχειρίστηκε στὰ ποιήματά του και μερικὲς ἑλληνικὲς λέξεις. Εἶχε ἀνατραφεῖ μὲ τὴν κλασσικὴ Ἑλλάδα.

Τὸν διακρίνει εὐαισθησία και πάθος γιὰ τὴν ποίηση «καταβροχθίστρια», ποίηση πὸ μᾶς φθείρει και μᾶς ἀφανίζει. Ποίηση πὸ γίνεται ἀπ' τὸ αἷμα μας - πνεῦμα. Πράγματι στὸν Κουαζίμοντο ὑπάρχει μεγάλη εὐαισθησία κι' εἶναι ἀληθινὸς δημιουργὸς τῶν ὠραίων πραγμάτων. Εἶχε πάντα, ὅπως φαίνεται ἀπ' τὸ ἔργο του κι' ἀπ' τὶς ἐπιστολές του, πὸ παραθέτει ὁ κ. Πουλιιάττι τὸ αἶσθημα τῆς μοναξιάς και τῆς ἀγωνίας. Τὸ αἶσθημα τῆς φευγαλέας κι' ἐφήμερης ὑπαρξης. "Ὅπως ἔγραφε ὁ ἴδιος «κλεισμένος ἀπὸ κάθε φῶς ζῶ μὲς» στὴ μοναξιά μου». Θεωροῦσε τὴ φιλία σὰν ἀκριβὸ δῶρο. Ζοῦσε μὲ τὸ πάθος τῆς ποίησης κι' ἀναφωνοῦσε λυτρωτικά: Ζήτω ἡ ποίηση. Εἶχε τραγουδήσει τὴ ζωὴ μὲ πονεμένη νοσταλγία. Ἐνσαρκωμένη ποίηση ἢ «ὁ λόγος πὸ γίνεται σάρκα». Στέρεια εἰκόνα σὲ πλαστικὴ μουσική. Εἶχε βρεῖ τὸ μοιραῖο ρυθμὸ του. Στὴν Κουαζίμοντο ὑπάρχει ἡ ἐρημιὰ κ' ἡ ματαιότητα. Ἡ νοσταλγία κι' ὁ νόστος.

Ὁ Σαλβατόρε Κουαζίμοντο εἶναι αὐτὸς πὸ εἰκονίζεται στὸ ἐξαιρετο δοκίμιο τοῦ Πουλιιάττι: «εἶναι πρωτότυπος και σύγχρονος ποιητής, ἡ νέα φωνή». Πράγματι τὸ δοκίμιο τοῦ Πουλιιάττι εἶναι τέτοιο ὅπως εὔστοχα τὸ χαρακτήρισε ὁ ἴδιος ὁ ποιητής: «σημαντικώτατο και πάρα πολὺ ὀξυδερκές» στὰ λακωνικά του ἐκείνα γράμματα. Ὑπάρχει τὸ λακωνίζειν πάντα στὶς ἐπιστολές του.

Ὁ Π. δὲ διστάζει νὰ κάνει κι' αὐστηρὴ κριτικὴ, προκειμένου νὰ ὠφελησει. Ὑπάρχουν ὡστόσο γιὰ τὸν ποιητὴ μας κι' οἱ ἀδικες ἀμφιβολίες κι' ἐπικρίσεις ὑπερβολικὲς ἐκ μέρους τῶν ἄλλων. Ζητοῦσε στὶς ἐπιστολές του τὴ σκληρὴ εἰλικρίνεια. Ἐλεγε πὸς θὰ εἶναι ἡ πρώτη κι' ἡ τελευταία μάχη. Ζωὴ ἢ θάνατος. Εἶναι «ἕνας λυρικός» μὲ τὸ ἔργο του ἀρόρηση μὲ τὴ σύγχρονη ἰταλικὴ ποίηση. Ζεῖ τὸ πεπρω-

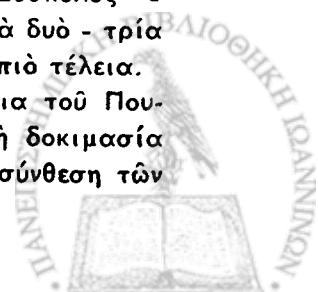
μένο του ποιητή. Και μέσ' στὶς ἐπιστολές του νοιώθεις τὴ μοναξιά καὶ τὴ θλίψη του, τὴν ἀγωνία τοῦ φτωχοῦ ποιητῆ ποὺ σπᾶνιὰ τοῦ γελάει ἢ τύχη. Κι' εἶναι ἀλήθεια αὐτὸ ποὺ λέει σὲ μιὰ ἐπιστολή του: «Ἡ τύχη ὑπάρχει γιὰ τοὺς ἐμπόρους καὶ γιὰ τοὺς ληστές. Κι' ὁ πολιτισμὸς ἓνα μάταιο ὄνομα». Οὐσία μ' ἀνθρώπινο πόνο. Γράφει πάντα μὲ τὴ μοντονία τῶν ἀπελπισμένων. «Ὅλοι μιλοῦμε γιὰ πολιτισμοὺς καὶ παρασιποῦμε τὴν ἀνθρώπινη ἀθλιότητα καὶ τὴ δυστυχία σὰ νὰ εἶναι ἀναγκαῖα ἢ ἀνυπαρχτὴ κι' ὁ πολιτισμὸς ὑπαρκτὸς κι' ἡ μόνη πραγματικότητα ποὺ ἀξίζει νὰ ζεῖ κανεὶς ἔστω κι' ἀργοπεθαίνοντας ἀπ' τὴν πείνα κι' ἀπ' τὴν ἐγκατάλειψη. Αὐτὰ τὰ δυὸ θὰ πρέπει νὰ συμβαδίζουν, γιὰτὶ ἡ τέχνη γενικὰ γεννιέται ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη ζωτικότητα καὶ δύναμη. Ἀλλὰ πολιτισμὸς εἶναι ἡ πρόνοια, ἡ ὑγεία κι' ἡ εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων κι' ὄχι τὰ κτίρια καὶ τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης καὶ τοῦ λόγου. Βαρυσημαντὴ θεωρῶ τὴ ρῆση τοῦ Σικελοῦ ποιητῆ, ποὺ συντάσσεται μὲ τὴ φτώχεια καὶ ὑπερασπίζεται τ' ἀνθρώπινα δίκαια. Ὁ πολιτισμὸς εἶναι κάτι τὸ ἐπίπλαστο καὶ τὸ ἄχρηστο στὰ μάτια τῶν δυστυχισμένων καὶ φυσικὰ δὲν ἔχει κανένα νόημα ἢ ν' ἀποθανατίζει τὸ ἀνθρώπινο δράμα. Θὰ ἦταν προτιμότερο ἀπ' τὸν πολιτισμὸ νὰ ὑπῆρχε δικαιοσύνη κι' εὐτυχία. Τοῦτες οἱ ἐπιστολές μᾶς ἀναλύουν τὸν Κουαζιμοντιάνικο χαρακτήρα. Ἡ ποίηση εἶναι ζωὴ, παρηγοριὰ κι' εὐλογία. Δημιουργικὸς πόνο. Ὁ Κ. ἀνήκει στοὺς «πρωτοπόρους» λογοτέχνες, βαθὺς κι' ἀνθρώπινος. Αἰσθανόταν τὴν ἀνάγκη «νὰ λευτερώσει ἀπ' τὶς συλλαβές» τὴ ζωὴ του.

Τὸ βιβλίο τοῦ Π. μᾶς κάνει νὰ θυμόμαστε μερικοὺς κριτικοὺς ποὺ ἀμφισβητοῦσαν τὸν Κουαζιμοντο. Ἀλλά, ὅπως γράψαμε πιὸ πάνω, ἡ ποίηση εἶναι «φθοροποιὸς» κι' ἡ «μόνη ἀνθρώπινη παρηγοριὰ». Τὰ δοκίμιο ἀρχίζει μὲ τὰ «Λόγια γιὰ τὸν Κουαζιμοντο», ἀκολουθοῦν ἡ «Προϊστορία μιᾶς μεγάλης συνομιλίας», ὁ «Κ. στὴ Μεσσίνα, τὰ πρῶτα βήματα», «Νερά καὶ Χώματα», «Βαρύαυλος βουλιαγμένος», ὁ «Κουαζιμοντισμὸς», «Μέρα μὲ τὴ μέρα», «Βραβεῖο Ἔτνα - Ταορμίνα», «Πάρε καὶ δόσε», «Ἐρμηνεῖα τῆς ποίησης», «Δύο «ἐ-

σὺ» μέσ' στὰ ποιήματα τοῦ Σαλβατόρε Κουαζιμοντο», «Σταχυολογήματα Κουαζιμοντιάνα», «Ὀδοιπορικὸ τῆς ποίησης τοῦ Σαλβατόρε Κουαζιμοντο», «Ἐξορία» κι' «Ἐπιστροφές» καὶ τελειώνει μὲ τὰ «Ἐνα νεανικὸ ποίημα τοῦ Κουαζιμοντο» καὶ τὴν «Ἀπόλυση». Μᾶς κάνει ἔτσι νὰ παρακολουθήσουμε ὅλη τὴν πορεία του κι' ὅπου κυρίως ἐκφράζεται ἡ ὑπαρξιακὴ του ἀγωνία.

Μοῦ φαίνεται πὼς ἐδῶ ὁ Πουλιάττι τὰ εἶπε ὅλα μέσ' στὸ σπουδαῖο του δοκίμιο, κι' ὅτι δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ ἄλλες ἐρμηνεῖες ποὺ θὰ γίνουν, πὼς ἐξάντλησε τὸ θέμα Κουαζιμοντο. «Ὅλοι ὅσοι θ' ἀσχοληθοῦν (χωρὶς νὰ ἔχουν νὰ προσθέσουν οὔτε μιὰ γραμμὴ περισσότερο ἀπ' ἐκεῖνα ποὺ ὁ σημαντικὸς τοῦτος κριτικὸς εἶπε, τίποτα τὸ καινούργιο) ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κουαζιμοντο θὰ πρέπει νὰ βασιστοῦν στὸ δοκίμιό του, ποὺ γράφτηκε μὲ πολλὴ ἀγάπη κι' ὀξυδέρκεια. Εἶναι τὸ καλύτερο δοκίμιο γιὰ τὸν Κουαζιμοντο, ποὺ εὐτύχισε νὰ ἔχει ἓνα τέτοιο εὐφυὲς κριτικὸ. Εἶναι μιὰ σπουδαῖα ἀνάλυση - σύνθεση. Θὰ μπορούσαμε νὰ πούμε πολλὰ ἀκόμα γιὰ τὸ δοκίμιο καὶ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Κουαζιμοντο, ἀλλ' ὁ χώρος δὲ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐπεκταθοῦμε περισσότερο. Μὲ κάνει νὰ θυμηθῶ πάλι τοὺς ἀρνητὲς του. Ἡ ἀνθολογία τοῦ Ἐουνάουντι τὸν ἀναφέρει μονάχα σὰν ἄριστο μεταφραστὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων κριτικῶν, σὰν ποιητὴ τὸν ἀρνεῖται. Ἄδικα, βέβαια. Κι' ὅταν πῆρε τὸ βραβεῖο Νόμπελ κάποιος πικρόχολα εἶπε πὼς ἡ βράβειός του ὀφείλονταν στὸ μεταφραστὴ του, ποὺ ξεπέρασε τὸν ποιητὴ. Βέβαια ὁ Κ. ἔχει μερικὰ τρατὰ σημεῖα ποὺ ἀνέφερε ὁ Πουλιάττι κι' ἡ μεγάλη ἀμαρτία του ἦταν ὁ ὕμνος του στὸ Σπούτνικ. Ἀλλ' ὅμως εἶναι ποιητὴς μὲ δύναμη καὶ πάθος μεσογειακό, ποὺ τὸν ξεχωρίζει ἀπ' ὅλους τοὺς παγεροὺς ἐγκεφαλικοὺς Ἰταλοὺς ποιητὲς. Κι' ἐννοῶ καὶ τὸ Μοντάλε ποὺ τιμήθηκε πρόσφατα ἀπ' τὴν Ἀκαδημία τῆς Σουηδίας. Δύσκολος ὁ Πουλιάττι, ἄλλωστε, μιλάει γιὰ δυὸ - τρία μονάχα ποιήματά του σὰν τὰ πιὸ τέλεια.

Θὰ τελειώσουμε μὲ τὰ λόγια τοῦ Πουλιάττι: «Ὁ Κ. εἶχε πάντα τὴ δοκιμασία νὰ ξεπεράσει τὸ χρόνο μὲ τὴ σύνθεση τῶν



ποιημάτων του, κι' ένα είδος μόνιμης παραφορᾶς πού τὸν ἔσπρωχνε ν' ἀρνηθεῖ καὶ ν' ἀφήνει στὴ σκιά ἢ ὀπωσδήποτε νὰ ξαναϊδεῖ, νὰ ξαναεπεξεργαστεῖ, νὰ μεταμορφώσει τὸ ποίημα (τὸ νεανικὸ) ὑπῆρξε καταδικασμένη, ἄλλωστε κι' ἐγὼ ἤμουν σύμφωνος νὰ μὴ δημοσιευτεῖ καὶ νὰ μὴ δημοσιεύσει μερικὰ ἄλλα ποιήματα μέσ' στο χειρόγραφο τοῦ 1929».

Τὰ λόγια αὐτά, κι' ἄλλα ἀκόμα, δείχνουν τὴν τιμιότητα κι' ἀμεροληψία τοῦ ἀληθινοῦ κριτικοῦ Σαλβατόρε Πουλιάντι. Ὁ ἀληθινὸς καὶ τίμιος κριτικὸς θὰ πρέπει νὰ τὰ λέει ὅλα — καλὰ κι' ἄσχημα — χωρὶς πάθος καὶ χωρὶς νὰ χαρίζεται. Διορθώνοντας τὸν ποιητὴ στρογγυλεύει καὶ τὴ δική του αἰσθητικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸ τρομερὸ ὠραῖο.

#### ΦΟΙΒΟΣ ΔΕΛΦΗΣ



Ἀλεξάνδρας Παραφεντίδου: «Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΔΙΩΓΜΟΥ ΓΙΤΣΑΧ ΚΑΤΣΝΕΛΣΟΝ», μελέτη, Θεσσαλονίκη, 1975

Ἡ γνωστὴ Θεσσαλονικιά λογοτέχνιδα πού ἔχει ὡς τώρα στὸ ἐνεργητικὸ της δώδεκα αὐτοτελῆ ἔργα, σὲ ποίηση, πεζογραφία, μελέτη, λαογραφία, κυκλοφόρησε σὲ ἐκδοση τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Θεσσαλονίκης μία μελέτη γιὰ τὸ τελευταῖο ποιητικὸ ἔργο τοῦ Πολωνοεβραίου ποιητῆ Γιτσαχ Κατσνέλσον, τὸ ὁποῖο ἔχει ἀποδοθεῖ στὰ Ἑλληνικά ἀπὸ τὸν ἐπίσης Θεσσαλονικέα συγγραφέα Μπαρούχ Σιμπή.

Ἡ ποιητικὴ αὐτὴ δημιουργία τοῦ Γ.Κ., στὴν ὁποία ἀναφέρεται ἡ Ἀλ. Παραφεντίδου, τιλοφορεῖται «ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΣΦΑΓΙΑΣΘΕΝΤΟΣ ΕΒΡΑΪΚΟΥ ΛΑΟΥ» καὶ γράφηκε ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1943 ὡς τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1944, στὰ στρατόπεδα τοῦ θανάτου, πού εἶχαν ὀργανώσει οἱ Ναζὶ κι' ὅπου βρῆκαν τὸ θάνατο πάνω ἀπὸ 6.000.000 Ἑβραῖοι ἀπὸ ὅλη τὴν Εὐρώπη. Μαμὶ μ' ὅλους κι' ὁ ποιητὴς μὲ τὴν οἰκογένειά του. Τὸ χειρόγραφο μὲ τὰ ποιήματα διασώθηκε κάτω ἀπὸ μπιστορομηματικὲς συνθήκες, κι' ἀποτελεῖ μιὰ φωνὴ «ντὲ

προφούντις» καθὼς γράφει ἡ Α.Π., κι' ἐκφράζει τὸ δροῦμα τῶν μυριάδων ἀθώων θυμάτων ἑνὸς ὁλοκλήρου λαοῦ.

Στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης, γίνεται μιὰ στοχαστικὴ κι' εὐρύτερη ἀναφορὰ στὴν προσφορὰ τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ στὸ χῶρο τῆς ποίησης. Ἡ ποίηση — λέγει — εἶναι σύμφυτη μὲ τὸ λαὸ τοῦ Ἰσραήλ. Ποίηση ὑψηλῆς πνοῆς ἀποτελοῦν τὰ κείμενα, γενικά, τῶν Προφητῶν καὶ ἄλλα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ὁ λαὸς αὐτὸς στὴ διαδρομὴ τῆς ἱστορικῆς του πορείας, ἀνέδειξε πολλοὺς ποιητῆς, καὶ ὑπογραμμίζει πῶς: «Τὸ τραγούδι τοῦ σφαγιασθέντος Ἑβραϊκοῦ λαοῦ» ἀποτελεῖ τὴν πιὸ συγκλονιστικὴ ἐλεγεία πού γράφηκε ποτὲ γιὰ ἓναν λαό, ἀλλὰ κι' ἓνα αἰώνιο «κατηγορῶ». Παραθέτει χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν ὅλη ποιητικὴ σύνθεση, αὐτὰ ἀκριβῶς πού ἀκούστηκαν, ὅταν ἡ μελέτη δόθηκε σὰν διάλεξη στὴν Ἰσραηλινὴ Λέσχη Θεσσαλονίκης. Συγκλονιστικὸ χρονικὸ πού ἔζησε κι' ὁ ποιητὴς κατὰ τὴ σκοτεινὴ ἐκείνη ἐποχὴ, καὶ πού ἐκφράζει μὲ τὸν ποιητικὸ λόγο, γιὰ λογαριασμὸ ὄλων. Ἀντιγράφω μιὰ στροφή ἀπὸ τὸ ποίημα «Τραγοῦδῶ», μὲ τὸ ὁποῖο ἐκφράζεται ἡ ψυχικὴ ἀνάγκη τοῦ ποιητῆ νὰ προβάλλῃ μὲ τὸ τραγούδι τὰ πάθη τῆς φυλῆς του καὶ τὰ δικὰ του, σὰν ἄνθρωπος:

«Τραγοῦδησε, πᾶρε στὸ χέρι σου  
τὴν ἄρπα, ἄβεια κι' ἀλαφριά  
καὶ στὶς λεπτὲς χορδὲς τῆς  
ρίξε τὰ δάχτυλά σου τὰ βαρεῖα  
σὰν πονεμένες καρδιές.  
Τραγοῦδησε τὸ στερνὸ τραγούδι  
τοῦ τελευταίου Ἑβραίου στὴ γῆ...».

Ἡ συγγραφεὺς δὲν ἀναλίσκεται στὴν αἰσθητικὴ θεώρηση τῆς ποίησης τοῦ Γ.Κ., ἀλλὰ στὸ συγκλονιστικὸ ρίγος μῆνυμά της, πού ἐγγίζει τὴν ψυχὴ μας, καθὼς ζωντανεῖει στὰ μάτια μας αὐτὴ τὴ φοικτὴ τραγωδία. Καὶ ὅπως παραδέχονται πῶς ὁ ποιητὴς, ὁ κάθε γνήσιος ποιητὴς, εἶναι δάσκαλος κι' ὁδηγός, ἡ φωνὴ του, πού ἐκφράζει τὰ συναισθήματα τῆς ὁλότητος, ὑψώνεται πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα. Διαπερνᾷ τὸ φράγμα τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου. Ἔτσι τὸ ἐλεγειακὸ αὐτὸ ποιητικὸ νείμνο, προστάζει τίς καρδιές μας σὲ ἀγάπης ἐπαγρύ-

πνηση. Νά σταματήσουν παρόμοιες τραγωδίες, που δυστυχώς συνεχίζονται. Παράδειγμα ή κουρσεμένη μαρτυρική Κύπρος. Νά γίνει πράξη, απ' άκρη σ' άκρη τής γής, τὸ δίδυμο τῶν Δέκα Ἐντολῶν τοῦ Μωϋσῆ καὶ τὸ μήνυμα τοῦ Θεανθρώπου, τὸ «Ἄγαπάτε ἀλλήλους». Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη, ἡ μελέτη ποὺ ἐξετάζουμε εἶνα πολὺτιμη, ἐπίκαιρη καὶ ἀπλώνεται σὲ πανανθρώπινη ἔκταση. Τὴ χαρακτηριστίζει μιὰ βαθύτερη αἴσθηση πηγαίας ἀνθρωπιᾶς καὶ οἰκουμενικῆς ἀντίληψης. Στηρίζεται σὲ ἀκλόνητα βάρη αἰώνιων ἀξιών, ποὺ καταξιώνουν καὶ τὴ στοχαστικὴ τούτη ἐργασία, τὴ γραμμμένη ἀπὸ ἕνα γυναικεῖο χέρι καὶ ὑπαγορευμένη ἀπὸ μιὰ καρδιά γεμάτη ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπο.



Θέτιδος Χορτιάτη: «ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΧΟΡΤΙΑΤΗ», ποιητική συλλογή, Θεσσαλονίκη 1975

Ἀπὸ τὴν πρώτη της ἐμφάνιση ἡ Θέτις Χορτιάτη, μὲ τὴν ποιητικὴ συλλογὴ «Ἡμερολόγιο χωρὶς ἡμερομηνία» τὸ 1973, μᾶς ἐντυπωσίασε καὶ φανέρωσε ἕνα ὄριμο ταλέντο, μὲ ἄρτια τεχνικὴ, ποὺ ξέρει νὰ κυριαρχεῖ στοὺς στοχασμοὺς της καὶ νὰ μεταπλάθει τὰ αἰσθήματά της, σὲ λυρικούς, πλαστικούς στίχους. Τώρα πήραμε τὸ νέο βιβλίο της μὲ στίχους, ποὺ καὶ λόγω τοῦ θέματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ποιητικῆς ἀπόδοσης, μᾶς συγκίνησε βαθύτατα. Τὸ βιβλίο ἀφιερώνεται στὴ μνήμη τοῦ πατέρα της Χρήστου Χορτιάτη καὶ στὸ χωριό του τὸ Χορτιάτη. Εἶναι τὸ ὠραῖο δροσόλουστο ὄρεινὸ χωριό, στὶς πλαγιές τοῦ Χορτιάτη, ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, στὸ ὁποῖο κατὰ τὰ χρόνια τῆς πικρῆς κατοχῆς, ξετιλύχτηκε μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες τραγωδίες. Οἱ Ναζὶ ἔκαψαν στὶς 2 Σεπτεμβρίου τὸ 1944, ὅλα τὰ σπίτια, μαζὶ μὲ 180 κατοίκους, μικροὺς καὶ μεγάλους. Σ' αὐτὸ τὸ τραγικὸ γεγονός, ἀναφέρεται τὸ βιβλίο καὶ καθὼς σημειώνει στὸν σύντομο πρόλογο «Ὅλα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ ὀνόματα εἶναι ἀληθινά». Τὰ ὀνόματα ἀληθινὰ καὶ τὸ περιεχόμενο συγκλονιστικό. Τὰ γνώρισε μικρὴ, χρόνια ζού-

σαν μέσα της, καὶ τώρα ἦρθε ἡ ὥρα καὶ ἡ ἱερὴ στιγμή νὰ τοὺς πλέξη μὲ στίχο καὶ μὲ δάκρυ τοῦτο τὸ μοιρολόι, ποὺ τ' ὀνομάζει «Τραγούδι τοῦ Χορτιάτη». «Ἐλάτε γλυκά μου πρόσωπα / ὁμορφες εἰκονίτσες / στῆς μνήμης μου τὸ λεύκωμα / ἀπ' τὰ παιδικὰ μου χρόνια / Τρέξετε δάκρυα νὰ ξεπλύνετε / τὴ μνήμη νὰ λαγαρίση / νὰ τ' ἀραδιάση / ἕνα ἕνα...». Καὶ προβαίνουν μία - μία οἱ μορφές τῶν μαρτύρων ζωντανεμένες μέσα ἀπ' τοὺς ἀπέρριτους, σφιχτοδεμένους στίχους, ὅπως τὶς διατηροῦσε ἡ ποιήτρια στὴ θύμησή της. Ἡ νιόφυη Σιάση «μὲ τὰ προικιὰ τ' ἀραδιασμένα / μέσα στὸ ρύζι / καὶ στὶς εὐχές... Τὸ χοροστάσι τοῦ χωριοῦ ...στὰ παιδικὰ μας μάτια / μὲ τὰ ζευγάρια γύριζε / καὶ χόρευε ἡ καρδιά μας...». Καὶ περνοῦν καὶ μᾶς γνέφουν, ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς φλόγες, πόσοι καὶ πόσοι. Ἡ Λιλή, ἡ Φωτῶ, ἡ Κατινούλα, ὁ Γελομανώλης... ἡ θεῖα Πανάτου, ἡ θεῖα Τασίτσα, ὁ Στέφανος, ἡ Ἀθηνᾶ...». Καὶ ξέχωρα ἀπ' ὅλους τ' ὁμορφοῦ ἀγόρι ποὺ ἔγινε τώρα τρυφερὸ καὶ σπαρχτικὸ τραγούδι. «Γιωργάκη μου μὲ τ' ἀνοιγμένα τὰ χεροῦδια σὲ θυμάμαι / ποὺ ἔπαιζες ἀεροπλάνο / πῶς πηδοῦσες νὰ πετάξης / . Καὶ πέταξες καπνὸς / καὶ πέταξαν μὲ τὸν ἀγέρα στάχτες / τὰ σμαραγδένια τὰ ματουῖδια σου / τὸ ντροπαλὸ γελάκι». Πνίγηκε ὁ τόπος, μαύρισε ὁ οὐρανὸς καὶ ἀπὸ ψηλὰ ἀπὸ τὸ δῶμα τοῦ Θεοῦ

«Βγήκε ὁ Χριστὸς καὶ ἡ Παναγιὰ  
νὰ δοῖνε τὴν ἀντάρα  
ποὺ θόλωσε τὸν οὐρανὸ  
καὶ ἔσμιξαν στὸ γαλάζιο  
ξεπνέματα, θυμάματα  
μαλλοῦδια, μαγουλοῦδια».

Ὅλα πήγασαν ἀπὸ τὰ βάρη τῆς καρδιάς, μετουσιώθηκαν σὲ ποίηση καὶ ἔστησαν ἕνα πνευματικὸ μνημεῖο τῶν ἡρώων - μαρτύρων, ποὺ οἱ ψυχές τους — κατὰ τὸν ὠραῖο στίχο τῆς ποιήτριας — «...κούρνιασαν στοῦ Χριστοῦ τὰ χέρια».

Τὸ βιβλίο κοσμεῖται καὶ μὲ χαρακτηριστικὰ σχέδια, ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενο, τοῦ ζωγράφου Τζώρτζη Παρμενίδη.



Γιάνη Γρ. Μπαρμπάγιάνη: «ΦΩΤΟΠΗΓΕΣ», ποιήματα, Πειραιάς, 1975

Πραγματικά, πηγές φωτός κλείνουν τα ποιήματα αυτά, που έμπορεύονται από τη μεγαλόπρεπη όμορφιά της φύσης, ή όποια ύμνείται και δοξάζεται από τον ποιητή, μ' έντονο φυσιολατρικό πάθος. 'Απόγονος του Κρυστάλλη είναι ο Μπαρμπάγιάνης, από τις ποιητικές ρίζες εκείνου κρατούνε οι γεροδεμένοι, σέ μοτίβο δημοτικού τραγουδιού, σίχοι του.

«'Εκεί ψηλά στα κράκουρα, στο ξέφωτο  
(προσήλιο  
στέκεται ο νιός ο πιστικός, σά σταυ-  
(ραητός σέ βράχο...»

Μιά ποιητική πληθωρικότητα ξεχειλίζει στην ψυχή του, καθώς οι χυμοί της άνοιξης, κι ανθίζουν οι σίχοι, λαμπεροί και δροσόλουστοι. «Μύρια πουλιά χαρολαλούν γύρω στα ριζοβούνια / και μελοστάζει ή λαγκαδιά και τὰ προσήλια πλάγια...». 'Η σκληρή βιοπάλη τόν κρατάει δεσμώτη στο λιμάνι του Πειραιά, την «έργατομάνα πόλη, π' άγκομαχάει όλημερίς κι ιδρώτας την ποτίζει...», ό νοϋς του όμως βόσκει στις πλαγιές τών βουνών, στα «ήλιογέροματα» και στις αύγες, όταν «...άλλάζει κι ανανιώνεται πέρα για πέρα ή φύση». 'Η φύση ή κολιμπήθρα, ή ιερή Κασταλία, που θά λουστῆ ή ψυχή για ν' άποχτήση την παρθενικότητά της. Τό θείο γιατρικό, τό μαγικό βοτάνι.

«Ρούφα ψυχή μου άχόρταγα τ' άρώ-  
(ματα της φύσης  
Ρούφα να γιάνη μου ή πληγή, να για-  
(τρευτή ή καρδιά μου  
να σώσουνε να ξεχαστούν τὰ βάσανα  
(της πόλης...  
...»Ανοιξη τώρα, και θαρρώ πως ά-  
(νοιξε ή καρδιά μου...»

Κι ανοίγει μαζί κι ή δική μας καρδιά, γιατί οι σίχοι, σαν γνήσιοι κι άληθινοί καθώς είναι, έχουν τη δύναμη να μᾶς φέρνουν ψηλά σ' έλληνικές βουνοκορφές «ν' άγναντέψουμε τὰ ρόδα της αύγης...» και να καθρεφτιστούμε μες «στο πελώριο τό γυαλί

του Σύμπαντος» για να ιδούμε τόν έαυτό μας, που τόν χάσαμε στη θολούρα της εποχής μας. 'Αλλά δέν είναι μόνο ζωγραφικοί πίνακες οι σίχοι του Γ. Μ. που γοητεύουν και τέρπουν. 'Εχουν και βάθος στοχαστικό, ένα σοφό καταστάλαγμα βαθύτερης έννοιας, μιᾶ ανώτερη σκέψη και πολλή άνθροπιά.

'Ο Γ. Μ. έχει εκδόσει ως τώρα 17 βιβλία, με ποιήματα και με πεζά. 'Αναφέρουμε μερικούς χαρακτηριστικούς τίτλους: «'Ο Τσέλιγκας κι ή χωριατοπούλα», «'Αντίλαλοι του βουνού», «Πυγολαμπίδες», «'Ανάβρες», «'Ελικονίδες», «Σταλαγμίτες» κ.ά.

## ΧΡΥΣΑΝΘΗ ΖΙΤΣΑΙΑ



Χαράλ. Δ. Πέτσκου: «ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΜΟΙΡΑ» (πεζογραφήματα) 'Αθήνα 1976

Σάν ένα θαυμάσιο με έφτά έξωτικά λουλούδια μπουκέτο μπορεί να παρομοιάσει κανένας τό καινούριο βιβλίο του 'Ηπειρώτη λογοτέχνη κ. Χαράλαμπου Πέτσκου που είδε τό φως της δημοσιότητας με τόν έρχομό του καινούριου χρόνου κάτω από τόν τίτλο «'Ανθρώπινη Μοίρα».

Μέσα στις 128 σελίδες του περιέχονται έφτά πεζογραφήματα (διηγήματα) που διαβάζοντάς τα κάποιος, δέν ξέρει ποιό να χαρακτηρίσει καλύτερο άπ' τ' άλλα. 'Η ως τώρα επίδοση του κ. Πέτσκου στη λογοτεχνία και ιδιαίτερα στον τομέα του διηγήματος τόν έχει κάνει γνωστό στους πνευματικούς κύκλους της πατρίδας μας και δικαιολογημένα έχει πάρει ζηλευτή θέση στον χώρο της έλληνικής λογοτεχνίας.

Με τό διάβασμα και αυτού του βιβλίου διαπιστώνει κανένας πως ό κ. Πέτσκος σαν συγγραφέας παρουσιάζει ένα θαυμάσιο ταλέντο να γράφει πεζογραφήματα που συγκεντρώνουν όλα τὰ γνωρίσματα της καλής διηγηματογραφίας. 'Εχει την ικανότητα να διεισδύει με πολύ παρατηρητικό πνεύμα στα γεγονότα της σύγχρονης κοινωνικής ζωής. Αύτὰ δὲ τὰ γεγονότα κατά κύριο λόγο παίρνει για βάση της διηγηματικής του εργασίας. Αύτὰ τὰ



κοινωνικά γεγονότα τὰ μετουσιώνει μέσα στὸν πλούσια ἐσωτερικό του κόσμο καὶ μᾶς τὰ παρουσιάζει μὲ τὸ δικό του λογοτεχνικό ὕφος πὺν τὸν διακρίνει. Ὁ κ. Πέτσκος διαθέτει εὐχέρεια στὸ λόγο, γράφει μὲ ζωντάνια καὶ μὲ τρόπο πὺν χαρίζει στὸν ἀναγνώστη χαρούμενες στιγμές, ἀλλὰ καὶ βαθειές συναισθηματικές ἐπιδράσεις πὺν παραμένουν γιὰ καιρὸ στὴ μνήμη του λαχταριστὲς ἐνθυμήσεις.

Ὅπως καὶ στὰ προηγούμενα βιβλία του, ἔτσι καὶ στὴ συλλογὴ αὐτὴ μὲ τὸν τίτλο «Ἀνθρώπινη Μοίρα» τὰ πεζογραφήματα πὺν παραθέτει ἀπεικονίζουν τὰ φαινόμενα τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς ζωῆς, ὅπως εἶναι αὐτὴ στὴν πραγματικότητα ἀπ' ὅλες τῆς τῆς πλευρές, τῆς καλῆς καὶ ζηλευτῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρρωστημένες καὶ ἀνεπιθύμητες. Ἄλλως τε αὐτὸ θὰ πεί ζωντανὴ ἐμπειρία, σωστὴ εἰκόνα, χωρὶς νὰ κρύβονται καὶ νὰ παρασιωποῦνται τὰ σάπια σημεῖα. Τὴν ἀρχὴ αὐτὴ τὴ σέβεται πολὺ ὁ συγγραφέας.

Μέσα στὰ πεζογραφήματα αὐτὰ διαπιστώνει κανένας πὺς ὁ κ. Πέτσκος, πέρα ἀπὸ τὸ ζωντανὸ ζωγραφικὸ καὶ διαπεραστικό λογοτεχνικό του ὕφος, κατέχει ἕναν πλούσιο συναισθηματικὸ κόσμο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δὲν λείπει οὔτε ὁ πατριωτισμός, οὔτε ἡ φιλοστοργία, οὔτε ἡ συμπόνια γιὰ τοὺς συνανθρώπους του πὺν ὑποφέρουν ἀπὸ τῆς πληγῆς μιᾶς σάπιας κοινωνίας. Καί, καθὼς τὸ ξέρουμε ὅλοι μας δὲν εἶναι σπάνιες αὐτῆς οἱ πληγῆς καὶ στὴν ἐποχὴ μας.

Τὸ βιβλίο του τὸ ἀφιερώνει στὴ μνήμη τῆς μάνας του, ἐπειδὴ, καθὼς γράφει, σ' ὅλα σχεδὸν τὰ διηγήματά του «εἶναι διάχυτη ἡ εὐλογημένη παρουσία τῆς μητρικῆς στοργῆς, τῆς ἀφοσίωσης καὶ τῆς θυσίας ἀκόμα, ὅταν ἡ εὐτυχία τῶν παιδιῶν τὸ ἀπαιτεῖ». Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ στὸ τέλος παραθέτει κι' ἕνα κεφάλαιο: «Ἀφιέρωμα στὴ γιορτὴ τῆς μητέρας».

Σὰν κατακλείδα μπορεῖ νὰ πεί κανένας πὺς καὶ μὲ τὸ βιβλίο αὐτὸ ὁ κ. Πέτσκος μᾶς ἔχει χαρίσει γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ εὐχαρίστηση, συγκίνηση καὶ πολλὰ χρήσιμα διδάγματα γύρω ἀπ' τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ καιροῦ μας. Τὸ βιβλίο τοῦ κ. Πέτσκου μὲ τὸν τίτλο «Ἀνθρώπινη Μοίρα» πὺν τὸν

ἔχει τὸ δεύτερο πεζογράφημα τῆς συλλογῆς του, εἶναι ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτοῦ τοῦ εἴδους πὺν φέρνουν στὸν ἀναγνώστη τέσσερα συναισθηματικὴ ἐπίδραση.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ



**D. M. Pipidi: «ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ»**

Ἱστορικά, ἡ ἔπαρξη ἑλληνικῶν ἀποικιῶν στὶς ἀκτῆς τοῦ Εὐξείνου καὶ ἰδιαίτερα στὸ χῶρο πὺν ἐκτείνεται ἀνάμεσα στὴ Μαύρη Θάλασσα καὶ τὸ Λούναβη, δηλαδὴ στὴ σημερινὴ ρουμανικὴ Dobrogea (Ντομπροτζέα = Δοβρούτσα) δὲν εἶταν ἄγνωστη, ἔλλειπαν ὅμως οἱ μνημειακῆς μαρτυρίες, τόσο χρήσιμες καὶ εὐγλωττες μάλιστα γιὰ τὴ γνωριμία μὲ τὸν ἀρχαῖο κόσμο πὺν τῆς ἴδουσε, γιὰ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά του, τὴν πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ὀργάνωση αὐτῶν τῶν ἀποικιῶν, τῆς σχέσεις τῶν μὲ τὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα καὶ τὸν αὐτόχθονο πληθυσμὸ, τὸν πολιτισμὸ τῶν καὶ γενικὰ τὴν ἱστορία τῶν.

Γιὰ ὅλ' αὐτὰ καὶ ἰδιαίτερα γιὰ δυὸ ἀπὸ τῆς τρεῖς γνωστότερες αὐτῆς ἀποικίες (Ἰστρος, Καλλάτις, Τόμις, πὺν ἀντιστοιχοῦν στὶς σημερινῆς τῶν ὀνομασίες Ἰστρία, Μαγκάλια, Κωστάντζα) δηλαδὴ τὴν Ἰστρία καὶ τὴν Μαγκάλια, μᾶς παρέχει πλουσιότατες πληροφορίες, ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ στοιχεῖα ἐξαιρετικῶν ἐνδιαφέροντος τὸ θαυμάσιο σύγγραμμα τοῦ Ρουμάνου καθηγητῆ κ. D. M. Pipidi «Προσφορῆς στὴν ἀρχαία ἱστορία τῆς Ρουμανίας».

Ὁ συγγραφέας, πὺν φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ παλὴν ἑλληνικὴ οἰκογένεια, ἱστορικός, εἰδικὸς στὴν ἀρχαία ἱστορία καὶ τὴν κλασσικὴ φιλολογία, εἶναι καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο Βουκουρεστίου καὶ ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Ταυτόχρονα ἔχει τιμηθεῖ μὲ τὴ διάκριση doctor - docent<sup>1</sup> γιὰ τῆς ἐπιστῆμες, εἶναι δὲ ἐπίτιμος διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Lyon καὶ ἀπὸ τὸ 1964 ἀντεπιστέλλον μέλος τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου. Ἐχει ἀσχληθεῖ μὲ τὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνο - ρωμαϊκοῦ κόσμου καὶ ἐδημοσίευσε μελέτες γιὰ τὴν ἀρχαία λογοτεχνία, τὴν



ιστορία των θρησκειών και την ιστορία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, για να στραφεί αργότερα σε εύριτες έρευνες για την αρχαία ιστορία της Ρουμανίας. Με την ιδιότητά του του προϊσταμένου τμήματος στο 'Αρχαιολογικό Ίνστιτούτο της Ρουμανικής 'Ακαδημίας οργάνωσε και επέβλεψε τις άνακαυφές στην «ίερή ζώνη» της ιστορίας και έδημοσίευσε «έπιγραφικά στοιχεία» άνακαλυφθέντα στις ρουμανικές άκτες της Μαύρης Θαλάσσης.

Το βιβλίο του κ. Πιπίντι, που προαναφέραμε, συγκεντρώνει τα πορίσματα των έρευνών του θεμελιωμένα σε πέτρινα γραπτά στοιχεία, τα περισσότερα άγνωστα, που έχουν άνακαλυφθεί στα έρειπια των ελληνικών άποικιών του παραλιακού χώρου της Dobrogea. "Όπως άναγνωρίζεται δέ χάρις σ' αυτά αιώνες όλόκληροι από την ιστορία του χώρου που εκτείνεται από το Δούναβη ως τη θάλασσα μās γίνονται περισσότερο γνώριμοι και τα γεγονότα με τον κόσμο τους εμφανίζονται άνάγλυφα και στις άκριβεις τους διαστάσεις.

"Όπως μās πληροφορεί ο συγγραφέας, η πρώτη έκδοση του βιβλίου έκυκλοφόρησε το 1958 κι' έγινε εύνοικά δεκτή από τους ειδικούς και από το κοινό. Οι περισσότερες από τις μελέτες που περιελάμβανε εκδόθηκαν και από την 'Ακαδημία 'Επιστημών του Βερολίνου με τον τίτλο: Emgraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer zeit (1962). 'Η δεύτερη έκδοση, δηλαδή το βιβλίο που μνημονεύουμε, εκδόθηκε το 1967 από τον επιστημονικό έκδοτικό οίκο της Ρουμανικής 'Ακαδημίας, προς τον όποιο ο συγγραφέας εκφράζει τις εύχαριστίες του για την προθυμία με την όποια ανέλαβε την έκδοση του έργου, παρά τις πολλές δυσκολίες που παρουσίαζε. 'Η έκδοση τούτη, συμπληρωμένη στο διπλάσιο σχεδόν με νεοανακαλυφθέντα στοιχεία και νεώτερες έρευνες και μελέτες είναι καρπός μās όλόκληρης εύκοσαστίας άναζητήσεων, φωτισμένων από τις μακροχρόνιες εμπειρίες του συγγραφέα.

1. Σε όρισμένες Λαϊκές Δημοκρατίες δίδεται ή διάκριση στους κατόχους επιστημονικού τίτλου.

"Ός τόσο, όπως ο ίδιος μās βεβαιώνει με ίκανοποίηση στο σύντομο προλογικό σημείωμα, τα συμπεράσματα, όπως έχουν διατυπωθεί στις μελέτες της πρώτης έκδόσεως, δέν έχουν άνατραπεί ως τώρα και διατηρούν όλη τους την αξία.

Το βιβλίο του διακεκομμένου Ρουμάνου ιστορικού, που καλύπτει σχεδόν 600 σελίδες, άποτελείται από 23 άυτοτελείς μελέτες και πέντε πρόσθετα σημειώματα, εμπλουτίζεται δέ με άλφαθητικό πίνακα ιστορικών και γεωγραφικών όνομασιών και όνομάτων, με λεξιλόγια, ελληνικό και λατινικό, βιβλιογραφία και με φωτογραφίες αρχαιολογικών εύρημάτων, κυρίως λιθίνων έπιγραφών, ψηφισμάτων κ.ά. Τα τελευταία αυτά έκτός κειμένου. Περιλαμβάνει επίσης περίληψη στη γαλλική όλων των μελετών και των σημειωμάτων, γεγονός που επιτρέπεται και σε όσους δέ γνωρίζουν τη ρουμανική να ενημερωθούν κάπως για το πλούσιο περιεχόμενο του βιβλίου.

Τα περισσότερα μελετήματα άναφέρονται κυρίως στην ιστορία, των πόλεων Ίστρος και Καλλάτις, άλλα άσχολούνται με τις σχέσεις των 'Ελλήνων και των Δακών άμφοτέρων των άκτων του Δουνάβεως, δύο από αυτά άντιπροσωπεύουν μία κριτική θεώρηση των μαρτυριών που άναφέρονται στις αρχικές πηγές του δακο - ρωμαϊκού χριστιανισμού και άλλα δίδουν άπαντήσεις σε άπορίες και έρωτήματα γύρω από την προέλευση ή την ταυτότητα (άν επιτρέπεται ο ύρος) όρισμένων αρχαιολογικών εύρημάτων. Γενικά, πρόκειται για μία σύλλογή στοιχείων ιδιαίτερης αξίας, από τα όποια πολλά είναι έντυπωσιακά, άλλα όλα σημαντικά και ενδιαφέροντα, όχι μόνο για τον ειδικό μελετητή, μα και για τον κάθε άναγνώστη.

Στο πρώτο μελετήμα του «Οι ελληνικές έπιγραφές στη Μικρή Σκυθία τα τελευταία έκατό χρόνια», που επέχει και θέση εισαγωγής, ο συγγραφέας άναφέρεται στο ιστορικό των πρώτων τυχαίων κάποτε αρχαιολογικών εύρημάτων στη Dobrogea, στην όποια οι αρχαίοι δίνανε το όνομα «Σκυθία». 'Η περιοχή αυτή κατείχε ίσως την τελευταία θέση στα ενδιαφέροντα των ειδικών μελετητών του αρχαίου κόσμου. Τον αρχαιολογικό πλοΐτο όμως που κρατούσε

στά σπλάγχνα της δέν μπορούσε νά τόν φαντασθεῖ κανένας. Ὁ κ. Πιπλάντι παρέχει λεπτομερῆ στοιχεία καί ὀνοματίζει μερικοὺς ἀπὸ ἐκείνους πού ἐνδιαφέρθηκαν περισσότερο καί ἐδημοσίευσαν στοιχεία, τὰ πρῶτα ἴσως, γιὰ τὶς ἀρχαιότητες τῆς περιοχῆς, γιὰ νά ὑπογραμμίσαι ὅτι ἀνάμεσά τους πρέπει ν' ἀναφερθεῖ μὲ εὐγνωμοσύνη τὸ ὄνομα τοῦ Ernest Desjardins, ὄχι μόνο ἐπειδὴ ἓνα ταξίδι πάντε μηνῶν στὴν περιοχή τοῦ Κάτω Λουγάνβου τὸ 1867 τοῦ ἔδωκε τὴν εὐκαιρία νά παρουσιάσει στὸν κόσμον τῶν γραμμάτων μιὰ πλούσια σοδειὰ ἀπὸ ἑλληνικὲς καὶ λατινικὲς ἐπιγραφάς, πού εἶχε συγκεντρώσει στὴ Δακία, τὴ Μοισία καὶ τὴ «Σκυθία» (τὸ ὄνομα τοῦτο τὸ ἔδινε ὁ Γάλλος ἐπιστήμονας στὸ χῶρον ἀνάμεσα στὸ Δούναβη καὶ τὴ θάλασσα, ὅπως εἶταν ἐπίσημα γνωστὸς στὴν περίοδο τοῦ Διοκλητιανοῦ σὺν Provincia Scythia), ἀλλὰ καὶ γιατί εἶναι ὁ πρῶτος σύγχρονος ἐπιστήμων πού καθόρισε ἀκριβῶς τὴ θέση τῆς Ἱστορίας, τῆς ὁποίας τὰ ἐρεῖπια θὰ ἔφερνε στὸ φῶς μισὸν αἰῶνα ἀργότερα ὁ Ρουμάνος ἀρχαιολόγος Βασίλε Πιρβάν.

Φαίνεται ὅμως ὅτι, ὅπως ἀναφέρει ὁ συγγραφέας στὶς ὑποσημειώσεις αὐτῆς τῆς εἰσαγωγῆς, προῦπηρξε καὶ κάποιο ἑλληνικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ ἐκείνους τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους. Ἔτσι μνημονεύονται δυὸ μέλητες τοῦ Α. Παλαδοπούλου - Βρετοῦ μὲ τοὺς τίτλους Sulla Soperta di Tomi, Ἀθῆναι 1853 καὶ Bulgarie Ancienne et Moderne, St. Petersbourg 1856, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ ἀθηναϊκὸ περιοδικὸ «Νέα Πανδώρα» τῆς 1ης Ἰουνίου 1868 καὶ «Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος» IV, τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Συστηματικώτερη ἐξερεύνηση τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων στὴν περιοχή πού μᾶς ἀπασχολεῖ ἄρχισε μετὰ τὴν προσάρτησή της στὰ ρουμανικὰ πριγκιπάτα καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνακήρυξη σὲ Βασίλειον τῆς Ρουμανίας, ἀπὸ Ρουμάνους εἰδικοὺς ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ Saucius - Saveanu (Σαουτσιούτ - Σαβεάνου) πού εἶχε ἐκπαιδευτεῖ στὴν Αὐστριακὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν, καθηγητῆς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου ἀργότερα καὶ διευθυντῆς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου, πού εἶχε ἀρχίσει τὴ στα-

διοδρομία του μὲ μιὰ μονογραφίαν τῆς Ἄνδρου.

Οἱ ἀνασκαφές στὶς πόλεις Τόμυς καὶ Καλλάτις, καθὼς καὶ σὲ ἄλλες παλιές πόλεις τῆς Ντόμπροτσα παρουσίαζαν δυσχέρειες ἐπειδὴ εἶχαν συσσωρευθεῖ νέα κτίσματα πάνω στὰ ἐρεῖπια. Τὰ τελευταῖα χρόνια ὅμως, ὕστερα ἀπὸ μεγάλα ἔργα ἐκσυγχρονισμοῦ διευκολύνθηκε πολὺ καὶ ἡ ἐξερεύνησή των.

Στὴν Ἱστορία τὰ πράγματα εἶταν εὐκολώτερα ἐπειδὴ δὲν ἔχει ξανακτιστεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα.

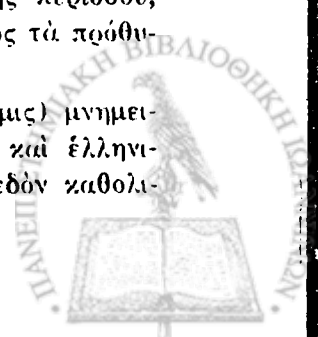
Τ' ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν, σύμφωνα μὲ πρῶχειρον ὑπολογισμὸν τοῦ συγγραφέα, ἔφεραν στὸ φῶς στὶς τρεῖς πόλεις Ἱστορία, Τόμυς καὶ Καλλάτις 1500 περίπου ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα (λίθινες ἐπιγραφές ἑλληνικὲς, λατινικὲς κ.ἄ.) στὶς ὁποῖες πρέπει νά προστεθοῦν καὶ μερικὰ ἄλλα πού ἀνακαλύφθηκαν σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Ντόμπροτσα.

Ὅσο γιὰ τὸν ἀριθμὸ ἀρχαιοτήτων κεραμεικῆς, ἐπιγραφῆς καὶ σφραγισμένους ἀμφορεῖς, ἀνέρχεται σὲ μερικὲς χιλιάδες. Αὐτὸ τὸ ἐντυπωσιακὸ σύνολο εἶναι τώρα μοιρασμένο ἄνισα στὰ Μουσεῖα Βουκουρεστίου, Κωνσταντζας, Μαγκάλιας, Ἱστορίας καὶ Ἐφορίας.

Οἱ περισσότερες ἑλληνικὲς ἐπιγραφές, πού ἔχουν ἀνακαλυφτεῖ ὡς τώρα στὴ Ντόμπροτσα προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἱστορία, πράγμα εὐνόητο — γράφει ὁ κ. Πιπλάντι — ὅταν σκεφθοῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν πρώτη ἀποικία πού ἴδρυσαν οἱ Μιλήσιοι στὴ δυτικὴ ἀκτὴ τοῦ Εὐξείνου καὶ ταυτόχρονα ὅτι ἡ ἐξερεύνησή της ἔγινε μὲ μεθοδικότητα καὶ ὑπῆρξε συνεχῆς.

Στὴν Καλλάτιδα, τὴ μόνη ἀποικία πού ἴδρυσαν οἱ Μεγαρεῖς σ' αὐτὴ τὴν περιοχή, τὸ πιὸ παλιὸ ἀρχαιολογικὸ εἶρημα εἶναι μιὰ ἀσέβρωση στὴν Ἀθηνᾶ Πολιάδα. Ἐπάρχουν ὅμως πολλὰ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς πού ἀνήκουν στοὺς τρεῖς αἰῶνες πού προηγῆθηκαν τῆς μεταχριστιανικῆς. Ἐπίσης ὑπάρχουν τὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικὰ θάβανον ὡς τὰ πρόθυρα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Ἀντίθετα, στοὺς Ταμεῖς (Τόμυς) μνημειοσχετῆς μαρτυρίες τῆς κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς ἀπουσιάζουν σχεδὸν καθολι-



κά, υπάρχουν όμως σε μεγάλο αριθμό της ρωμαϊκής περιόδου, που ξεκινούν από τον πρώτο και φθάνουν ως τον έβδομο αιώνα.

Άλλ' όπως είναι αυτόνοτο — γράφει ο διακεκριμένος Ρουμάνος επιστήμων — όχι μόνο ο αριθμός και η ποικιλία των επιγραφικών στοιχείων - μαρτυριών, μπορούν να ξυπνήσουν το ενδιαφέρον του έρευνητού. Το ιστορικό τους περιεχόμενο προσελκύει άμεσα την προσοχή του, ανεξάρτητα προς το αν αναφέρονται στα έσωτερικά των πόλεων, όπου ανακαλύφθηκαν, στις σχέσεις με τις άλλες πόλεις των άκτων της Μαύρης Θαλάσσης και την Μητροπολιτική Ελλάδα ή στην ιστορία της περιοχής (του χώρου) του Κάτω Δουνάβειου για μία περίοδο που ξεπερνάει τη χιλιετήριδα. Η διαπίστωση, με διάφορα μέτρα, ισχύει για όλες τις ελληνικές μνημειακές μαρτυρίες (έπιγραφές) που έχουν ανακαλυφτεί στη Ντόμπροτσα, σ' όποια κατάσταση και αν βρίσκονται και σ' όποια εποχή κι αν ανήκουν. Ίδιαίτερα ισχύει για τα στοιχεία - μαρτυρίες που βρέθηκαν στην Ιστορία, των οποίων ο αριθμός και η σπουδαιότητα ξεπερνούν όχι μόνο τον αριθμό και τη σπουδαιότητα των επιγραφικών ανακαλύψεων στις περισσότερες από τις ποταμικές πόλεις, αλλά και τη σημασία των καθαρά αρχαιολογικών ανακαλύψεων σ' αυτή την πόλη στη διάρκεια της πρώτης πεντηκονταετηρίδος του αιώνα.

Για ένα έργο σαν το μνημονεύόμενο μία λεπτομερέστερη παρουσίαση, όση κι αν είναι ή έλξη του και η έπιθυμία του ύπογρα-

φομένου, είναι αδύνατη. Το ενδιαφέρον μεγαλώνει σε κάθε σελίδα και σε αχμιαλωτίζει. Για τούτο προτιμούμαι να μεταφέρουμε μία έγκυρότερη γνώμη ή κρίση για την αξία του. «Κάθε μελέτημα - προσφορά (contribution)<sup>2</sup> του καθηγητή Πιπίντι, γράφει ο καθηγητής Emilio Cabba του Πανεπιστημίου της Πίζας, περιλαμβάνει παρατηρήσεις ή καταλήγει σε ασύλληπτα συμπεράσματα όχι μόνο όταν η έρευνα θεμελιώνεται σε άγνωστα στοιχεία, όπως οι έπιγραφές που ανακαλύφθηκαν και στις πιο μικρές ανασκαφές. Οι ιστοριογραφικές, έπιγραφικές και αρχαιολογικές γνώσεις με τις όποιες ο συγγραφέας φωτίζει έρμηνευτικά τα κείμενα, είναι έξαιρετικά εύριες και προσδίδουν στο έργο μία ασυνήθιστη στέρεη τεκμηρίωση που την ενισχύει το γεγονός ότι η αρχαία ιστορία της Ρουμανίας δεν εξετάζεται ποτέ σαν ένα μεμονωμένο φαινόμενο, αλλά σα μία πλευρά της γενικής ιστορίας του αρχαίου κόσμου».

Έχομε τη γνώμη ότι το σπουδαίο αυτό σύγγραμμα το καθηγητή και ιστορικού κ. Πιπίντι παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ελληνική ιστοριογραφία και αρχαιολογία, καθώς και για τους ειδικούς σ' αυτό τον τομέα.

ΑΛΚΗΣ ΜΥΡΣΙΝΗΣ — ΜΑΝΘΟΣ

2. Αυτό τον όρο χρησιμοποιεί ο συγγραφέας.

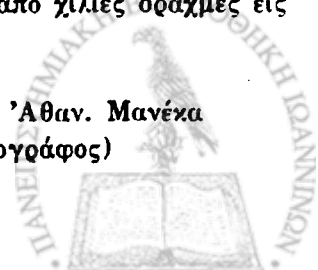
## ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Άγαπητή «Ηπειρωτική Έστία»,

Ο θάνατος του Μάριου Βαγιάνου, που με συγκλόνησε κι' έμένα όπως και όσους τον γνώρισαν και συνεργάστηκαν μαζί του, ήπληξεν ένα γεγονός για την πνευματική και καλλιτεχνική μας ζωή, που οι έπιπτώσεις του φοβούμαι πως είναι πολύ μεγαλύτερες απ' ό,τι μπορούμε να εκτιμήσουμε τώρα. Ίδιαίτερα για τους καλλιτέχνες απ' την έπαρχία, που το Πρακτορείο Πνευματικής Συνεργασίας πρόσφερε ένα ζεστό χώρο και δυνατότητα να εκθέσουν τα έργα τους και να συνδεθούν με την καλλιτεχνική ζωή στον τόπο μας, ή απώλεια αυτή είναι ακόμα πιο βαρεία. Γι' αυτό, θέλοντας να τιμήσω την μνήμη του άλησμονήτου Μ. Βαγιάνου, παρακαλώ να δεχθήτε μία προσφορά μου υπέρ της «Ηπειρωτικής Έστίας» από χίλιες δραχμές εις μνήμη του.

Γιάννινα, 1976

Άρτεμη Άθαν. Μανέκα  
(Ζωγράφος)



# “Η ΕΘΝΙΚΗ,”

Ἡ πρώτη καὶ μεγαλύτερη Ἑλληνικὴ  
Ἀσφαλιστικὴ Ἐταιρία, ἰδρυθεῖσα τὸ 1891,

μὲ καταβεβλημένον κεφάλαιον  
Δρχ. 345.600.000.

μὲ ἀποδεματικά Δρχ. 1.300.400.000

μὲ ἐπενδύσεις σὲ ἀκίνητα καὶ χρεώ-  
γραφα Δρχ. 4.515.000.000

μὲ 160.000 πελάτες σὲ ὅλους τοὺς  
Κλάδους Ἀσφαλίσεως,

μὲ πλήρες δίκτυον 269 Ὑποκαταστημά-  
των καὶ Πρακτορείων σ’ ὅλες τὶς πόλεις  
τῆς Ἑλλάδος,

**ἀσφαλίζει**  
**κάθε κίνδυνον καὶ**  
**προσφέρει πλήρη κάλυψιν.**

“Η ΕΘΝΙΚΗ,”



**δημαίνει διγουριὰ**

Διεύθυνσις : Καράγεώργη Σερβίας 8, Ἀθήναι (Τ.Τ. 125)



# “ΠΙΣΤΕΥΟΝΤΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ,,

Α

Ἡ ΠΕΙΡΑΪΚΗ ΠΑΤΡΑΪΚΗ  
ἔκκινησε τὴν δημιουργικὴ πορεία της  
μέσα στὸν παραγωγικὸ ἑλληνικὸ  
χώρο, «πιστεύοντας εἰς τὸ μέλλον».  
Σήμερα, μετὰ ἀπὸ 50 καὶ  
περισσότερα χρόνια, ἐξακολουθεῖ  
νὰ ἔχη τοὺς ἴδιους στόχους.  
Πρωτοπορεῖ στοὺς τομείς της καὶ  
διατηρεῖται πάντοτε ἀπολύτως  
ἐκσυγχρονισμένη.

Ἀνανεοῦται συνεχῶς, μετὰ τὴν  
ἐννοία, ὅτι ἐναστερνίζεται τὴς  
σύγχρονες μεθόδους διοικήσεως,  
παραγωγῆς καὶ ἐμπορίας  
καὶ ἐπεκτείνεται σὲ μέγεθος,  
σὲ ἐγκαταστάσεις, σὲ παραγωγή  
νέων προϊόντων.

Ἐξάγει τὰ προϊόντα της καὶ  
προσφέρει στὴν οἰκονομία μας  
πολύτιμο συνόλλαγμα.  
Συμβάλλει στὴ δημιουργία νέας  
εἰκόνας τῆς χώρας μας, τῆς ἀνεπτυ-  
γμένης, ἐκβιομηχανισμένης χώρας.



ΠΕΙΡΑΪΚΗ-ΠΑΤΡΑΪΚΗ  
νῦν ἐπιπέδου νεοεπιπέδου



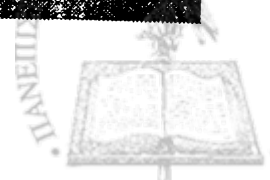
# Όλυμπιακή φιλοξενία σέ υπερατλαντική πτήσι

Έλατε νά πετάξετε μαζί μας στην Άμερική.  
Θά δήτε τί σημαίνει Όλυμπιακή φιλοξενία  
σέ μιá υπερατλαντική πτήσι.  
Θά χαρήτε τó ταξίδι στην Άμερική  
μέ τá γιγαντιαία μας και πολυτελέστατα  
BOEING 747-200B και θά διαπιστώσετε óτι  
σας φροντίζει ένα έμπειρο και εύγενικό πλήρωμα.  
Θά σας προσφέρουμε θαυμάσια γεύματα,  
άδιάκοπη περιποίηση και ψυχαγωγία  
μέ στερεοφωνική μουσική\* και κινηματογράφο\*  
Θά απολαύσετε την εύρυχωρία και την άνεσι  
πού θά σας κάνουν νά νοιώσετε σαν στό σπίτι σας.  
Και μήν ξεχνάτε óτι παντού όπου βρισκόμαστε  
μιλάμε την ίδια γλώσσα.

**ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ**  
ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ



Ινονισμοί τής IATA :  
τιβάρυνσις 2.50 Δολλάρια Άμερικής  
I τή χρήσι τών άτομικών άκουστικών



# ΔΡΑΦΟΝΙΔΕ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ



ΕΜΜΕΝΤΑΛ

ΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΦΕΤΑ

ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΟΠΟΙ ΤΥΡΟΙ

